

Adam Dupalo
BANIJA I SISAK U NOP-u 1941.
događaji, svjedočanstva, dokumenti

Nakladnik
SAVEZ ANTIFAŠTIČKIH BORACA
I ANTIFAŠISTA REPUBLIKE HRVATSKE

Za nakladnika
Franjo Habulin

Recenzenti
Juraj Hrženjak
Mirko Mećava
Filip Škiljan

Urednik
Ilija Ranić

*Izdavanje knjige financijski je potpomoglo,
na prijedlog Saveza antifašističkih boraca i antifašista RH,
Ministarstvo branitelja RH.*

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 880267.

ISBN 978-953-7587-20-8
ISBN 978-953-7587-26-0 (elektroničko izdanje)

Adam Dupalo

BANIJA I SISAK U NOP-u 1941.
događaji, svjedočanstva, dokumenti

Zagreb
2014.

U spomen na stradanja i junaštvo naroda Banije

I. SADRŽAJ

<i>Zahvale</i>	9
<i>Predgovor</i>	11
Prvi dio: USTANAK I RAZVOJ NOP-a 1941.	17
I. Slom Kraljevine Jugoslavije, okupacija i uspostava NDH.	19
1. Rat je počeo 6. travnja 1941. godine	19
2. Desetog travnja 1941. uspostavljena je Nezavisna Država Hrvatska (NDH)	23
3. Stanje na području Banije i Siska nakon proglašenja NDH	28
4. Ustaška politika terora i genocida	31
4.1. Prijetnje, hapšenja, zatvaranja	32
4.2. Grupna i masovna ubojstva u prvim mjesecima NDH	32
4.3. Organizirano iseljavanje srpskog stanovništva.	36
4.4. Prekrštavanje pravoslavnog stanovništva, tj. pokatoličenje.	38
4.5. Oduzimanje i pljačka imovine	41
5. Partijske organizacije na području Banije i Siska u prvim danim okupacije i uspostave ustaške vlasti	42
6. Širenje masovnog straha i revolta i rađanje otpora	47
II. Počeci oružanog otpora i općenarodni ustank	49
1. Nacifašistička Njemačka izvršila napad na SSSR 22. lipnja 1941. – stvaranje Sisačkog partizanskog odreda	49
1.1. Odluka OK KPH Sisak o organiziranju odreda	49
1.2. Prvi neuspјeo pokušaj ustaške vlasti da uništi Sisački odred 22. srpnja 1941.	53
2. Ustanak naroda na Baniji i Kordunu.	57
2.1. Političke prilike uoči podizanja ustanka	57
2.2. Savjetovanje vodećih članova KPJ/KPH Korduna i Banije u šumi Abez 19. srpnja 1941.	58
2.3. Ustanička akcija u Banskom Grabovcu i stvaranje Gaćešinog (Šamaričkog) odreda.	60

2.4. Kalinski logor i stvaranje Kalinskog odreda	64
2.5. Masovni pokolji srpskog stanovništva u ljeto 1941. godine na Baniji	66
2.5.1. <i>Banski Grabovac 24. do 27. srpnja 1941.</i>	66
2.5.2. <i>Glinjska pravoslavna crkva Rođenja Presvete Bogorodice i okolica Gline: 29. 7. – 4. 8. 1941.</i>	68
2.5.3. <i>Općina Bučica.</i>	71
2.5.4. <i>Hrvatska Kostajnica i Bajića jame</i>	72
2.5.5. <i>Mrcinište kod Sunje.</i>	73
2.6. Reakcija naroda i komunista na masovne ustaške zločine	73
2.7. Odred Prolom	74
2.8. Ustaničke grupe i odredi u Kostajničkom kotaru	74
2.9. Grupe i odredi na Dvorskom kotaru	76
2.10. Formiranje jedinstvenog rukovodstva partizanskih odreda Korduna i Banje	76
III. Zajedničke akcije banijskih i sisačkih partizana	79
1. Akcije Sisačkog odreda na području Siska i prelazak na Baniju	79
1.1. Napad na općine Palanjek i Topolovac 12/13. rujna 1941. i drugi ustaški napad na Sisački odred 20. rujna 1941.	79
1.2. Sisački odred preko Save stigao na Kaline u Baniju 21. rujna 1941.	81
2. Prvi zajednički napad na žandare u Malom Gracu i Gornjem Klasniću 26. 9. 1941.	82
3. Partizani Banije i Siska svečano položili zakletvu 28. rujna 1941.	83
4. Prva partizanska bolnica u Šamarici u rujnu 1941. godine . .	91
5. Ustaško-domobremska ofenziva na partizane u Šamarici onemogućila napad na ustaško uporište Zrin 21/22. 10. 1941. . .	92
IV. Prevladavanje krize i uspon NOP-a na Baniji krajem 1941. . .	97
1. Pojava i prevladavanje krize u partizanskim redovima nakon ustaško-domobremske ofenzive 21/22. listopada 1941. i odluka o izlasku u sela.	97
2. Sisački odred prestaje biti vojna formacija.	99
3. Vojno osamostaljivanje Banije	102
4. Promjene u političkoj organizaciji na Baniji u funkciji učvršćenja NOP-a.	106
5. Stvaranje narodne vlasti.	109
6. Reorganizacija Banijskog partizanskog odreda i akcije krajem 1941.	110

V. Rezultati NOP-a u 1941.	115
1. Ostvarivanje ciljeva NOP-a	115
2. O borbi, žrtvama i stradanjima srpskog stanovništva na Baniji	119
 Drugi dio: SVJEDOČANSTVA I DOKUMENTI	 121
I. O ustanku i razvoju NOP-a	123
1. Vlado Janić Capo: <i>O nekim značajnim momentima razvoja partiske organizacije i o počecima oružane borbe na području Siska i Banije.</i>	123
2. Marijan Cvetković: <i>Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu 1941.</i>	129
3. Đuro Kladarin: <i>Kovanje bratstva i jedinstva u ustanku 1941.</i> .	136
4. Franjo Smolčić: <i>Sisački komunisti u ustanku 1941.</i>	140
5. Stanko Bjelajac: <i>U Gaćešinom logoru.</i>	145
6. Ranko Mitić: <i>Neka sjećanja s Banije</i>	152
7. Uroš Krunić: <i>Razvoj i učvršćivanje NOB-a na Baniji i kotaru Sisak u studenom-prosincu 1941. i siječnju 1942. godine</i>	154
 II. Neprijateljski dokumenti o aktivnosti sisačkih i banijskih partizana	 159
1. Izvještaj zapovjedništva posade Sisak od 11 srpnja 1941. god. o rasturanju antifašističkih letaka u Sisku i Capragu	159
2. Telegrafski izvještaj željezničke stanice Glina od 19 rujna 1941 god. o napadu partizana na domobransku patrolu	161
3. Izvještaj vodnog oružničkog zapovjedništva u Sisku o opkoljavanju šuma Zalukinje, Brezovice i Bukovice od 19. do 21. rujna 1941. god. radi uništenja partizana.	162
4. Izvještaj zapovjedništva oružničkog krila u Petrinji od 27. rujna 1941. god. o napadu partizana na oružničke postaje Gornji Klasnić i Mali Gradac	167
5. Izvještaj zapovjednika oružničkog krila u Petrinji o borbama protiv partizana u planini Šamarica 21. i 22. listopada 1941 godine	169
6. Izvještaj zapovjedništva Prvog domobranskog zbora u Sisku o borbama i akcijama izvršenim od 6 do 31. prosinca 1941 godine	172
 III. Svjedočenja i dokumenti o ustaškim zločinima i teroru na Baniji 1941.	 175
1. Svjedočenje Petra Erenta o ustaškom zločinu u Prekopi kod Gline 12/13. V. 1941.	175

2. Svjedočenje Aniše Štekovića o masovnom ubijanju civila u Banskom Grabovcu 24-27. VII. 1941.	177
3. Svjedočenje Ljubana Jednaka, jedinog preživjelog svjedoka pokolja u glinskoj pravoslavnoj crkvi Rođenja Presvete Bogorodice.	184
4. Izjava svjedoka Antuna Pavičića o ratnim zločinima na području Hrvatske Kostajnice u ljetu 1941.	193
5. Bajić jame – masovno stratište: svjedočanstvo iz knjige Petra Drakulića: <i>Korak do smrti</i>	197
6. Uništenje srpskog stanovništva u općini Bučica 1941: dokument Jove Ivkovića iz Gornjeg Taborišta	218
Prilozi.	221
1. Popis boraca Gaćešine ustaničke grupe	221
2. Popis boraca Šamaričkog, Kalinskog i Sisačkog odreda koji su položili partizansku zakletvu 28. IX. 1941. godine i sljedećih dana	223
3. Popis boraca Sisačkog partizanskog odreda.	229
4. Popis poginulih boraca s područja Banije i Siska do kraja 1941.	230
5. Popis partizanskih boraca s područja Banije i Siska iz 1941. koji su proglašeni narodnim herojima	231
Dodatak.	233
1. “Zaboravljen banijski heroj Vasilj Gačeša”	233
2. “Rat 1990-ih nije nastavak rata 1940-ih”	236
Kronologija događaja 1941.	239
Izvori i literatura	265
Imensko kazalo.	267
Bilješka o autoru	275
Izvod iz recenzija.	277

Zahvale

Knjigu sam posvetio narodu Banije koji je u Drugome svjetskom ratu, unatoč nazamislivim patnjama i stradanjima, ostao na svjetloj stazi narodno-oslobodilačke antifašističke borbe. Nažalost događaji 1991–1995. doveli su do tragičnog egzodusa naroda toga kraja. Time je herojsko djelo partizana i svih drugih antifašista povjesno devalvirano, a put prema slobodi čovjeka i bratstvu naroda ugrožen. Neka barem ostane sjećanje na ljude i događaje iz toga teškog, ali slavnog doba!

Mojim drugovima Juraju Hrženjaku i Mirku Mećavi dugujem posebnu zahvalnost za poticaj i podršku da objavim ovu knjigu. Svojim su recenzentskim primjedbama i sugestijama doprinijeli njezinoj potpunosti i kvaliteti. Zahvaljujem i mladom povjesničaru dr. sc. Filipu Škiljanu zbog spremnosti da recenzira tekst – njegove su napomene i sugestije bile vrlo korisne, kako što se tiče nekih podataka tako i tumačenja pojedinih događaja.

Uredniku i priređivaču Iliju Raniću najiskrenije zahvaljujem što mi je s toliko puno žara i senzibiliteta pomogao da naš banijski zavičaj dobije potrebno i, vjerujem, korisno djelo.

Značajnu podršku i pomoć u objavlјivanju ove knjige pružio mi je inž. Azur Sejdić. Posebno moram spomenuti drugarice Dragicu Lovreković i Višnju Hotko, čija mi je nesebična briga puno pomogla. Svima im srdačno zahvaljujem!

Za izdavanje ove knjige velike zasluge pripadaju Savezu antifašističkih boraca i antifašista RH, koji je prihvatio da bude izdavač i osigurao financijska sredstva za njeno tiskanje.

Na kraju, hvala i drugovima iz Sekcije VII. banijske udarne divizije i Sekcije 1. korpusa NOV-a Hrvatske za podršku.

Predgovor

Zadnjih dvadeset i više godina svjedoci smo nastojanja u svim državama nastalim iz bivše SFRJ, a pogotovo u Hrvatskoj i Srbiji, da se revidira povijesna istina o narodnom ustanku i partizanskoj narodnooslobodilačkoj antifašističkoj borbi pod vodstvom KPJ i Josipa Broza Tita u Drugom svjetskom ratu. Moramo danas sa žalošću zaključiti da se u tome uspijeva, da laži nailaze na plodno tlo. U obrazovnom sistemu ne može se dobiti istinite, povijesno utemeljene informacije o nacifašizmu, koji je nanio velike žrtve i patnje Srbima, Židovima, Romima i Hrvatima u Hrvatskoj i o herojskoj borbi građana Hrvatske i Jugoslavije protiv istrebljenja drugih i drugačijih. U medijima prevladava negativan ili relativistički stav, a političari, osim časnih iznimki, bježe od ove teme ili sudjeluju direktno u reviziji povijesti toga doba.

Širenje neistina i revizija idu u dva pravca: **prvo**, da se narodnooslobodilački antifašistički pokret prikaže kao totalitaristički i diktatorski, bez ljudskih prava i sloboda. Umanjuje se ili iskrivljava uloga Josipa Broza Tita i KPJ u organiziranju naroda na otpor fašizmu i u oslobođanju zemlje od okupatora i ustaša te pripajanju Hrvatskoj anektiranih i okupiranih njenih povijesnih teritorija. Prešuće se i istina da je Hrvatska, baš zahvaljujući antifašističkoj borbi postala dio pobjedničke antihitlerovske koalicije na čelu sa Velikom Britanijom, SSSR-om i SAD-om. **Dруги** je pravac relativizacija i iskrivljivanje pojedinih događaja, uloge pojedinih sudionika i nacionalnih zajednica. Relativizira se, pa čak i negira, zločinački i genocidni karakter NDH, kao i to da je NDH uspostavljena voljom fašističkih okupatora (“voljom Božjom i naših saveznika”) bez i protiv volje hrvatskog naroda i ostalih građana Hrvatske.

Jedna od tema koja izaziva rasprave i polemike je ona o podizanju narodnog ustanka, njegovom karakteru i sudionicima, pod vodstvom KPJ/KPH. S tim u vezi je obilježavanje ustanka i rasprave o mjestu i vremenu gdje je ustanak u Hrvatskoj zapravo počeo i tko ga je vodio. Za vrijeme socijalističke federalne Jugoslavije i socijalističke Hrvatske dan ustanka je bio 27. srpnja, u spomen na općenarodni oružani otpor ustaškom teroru koji su pružili žitelji Srba u Lici i njegovojoj okolini. Ti događaji bili su vezani i uz ustanak u bosanskom gradiću Drvaru. U današnjoj samostalnoj Republici Hrvatskoj državni praznik, Dan antifašističke borbe, postao je 22. lipnja, u znak sje-

ćanja na formiranja Sisačkog partizanskog odreda. Nažalost, obilježavanje navedenih datuma postali su izvor novih nesporazuma i političkih sukoba o karakteru partizanske antifašističke borbe i doprinosu pojedinih naroda i krajeva afirmaciji i pobjedi NOP-a.

Želim ovim radom i prilozima iznijeti temeljne činjenice za bolje razumijevanje tadašnjih prilika te rasvjetljavanje važnih događaja. Stoga uz sažet prikaz povijesnih događanja, prilažem i neke dokumente i autentična svjedočenja glavnih učesnika. Današnje generacije ne znaju ni osnovne činjenice o ustanku i NOP-u, posebno ne temeljne razloge, motive i povode podizanja ustanka. Naravno, ovaj rad se **temelji** prvenstveno na vlastitim spoznajama i brojnim svjedočanstvima sudionika, ali i na literaturi koja je nastala o povijesti NOB-a u ovom malom dijelu Hrvatske.

Primarni je cilj ove knjige da podastre čitaocu što je moguće točnije činjenice o nastanku i razvoju NOP-a na području Banije i Siska 1941. godine, da prikaže stvarnu pozadinu i motivaciju masovnog otpora naroda ustaškom teroru i okupatoru i da objasni nastanak i razvoj partizanskih odreda i njihovog vojničkog i političkog značenja u presudnoj godini NOP-a u Hrvatskoj i Jugoslaviji. **Drugi je cilj** da se upozori na neke neistine i tendencijska iskrivljivanja događaja, koja vrijedaju sjećanja sudionika i nanose štetu. U tome ponekad sudjeluju i predstavnici službenih organa Republike Hrvatske pa i pojedinci iz redova organizacije boraca i antifašista. Stoga je obaveza nas aktivnih učesnika NOR-a ukazivati na činjenice te se suprostaviti iskrivljavanjima smisla i duha NOB-a. Kao aktivan učesnik NOR-a, prvoborac, borac VII. banijske udarne divizije poznavao sam gotovo sve važnije aktere događaja 1941., surađivao i razgovarao s njima. Godinama sam skupljao razne dokumente. Smatrao sam da mi je dužnost da svoja saznanja i zaključke prezentiram javnosti, nastojeći sve potkrijepiti odgovarajućim dokumentima.

Knjigu sam naslovio BANIJA I SISAK U NOP-u 1941. jer odgovara realnim zbivanjima. Sisački i banijski komunisti i drugi organizatori ustanka najviše su surađivali baš u toj godini, a dolazak Sisačkog odreda na Baniju imao je ogromno značenje na platformu zajedničke borbe Srba i Hrvata, koju su banijski partizani dosljedno provodili do kraja rata. U **prvom** dijelu knjige nastojao sam dati što je moguće korektniji pregled događanja te se ponegde kritički osvrnuti na iznošenje netočnih podataka i nekim pokušajima revizije NOP-a. U **drugom** dijelu donosim sjećanja i zapise najvažnijih sudionika ustanka i svenarodnog otpora okupatorima i njihovim pomagačima. Mora se ponovno prenijeti njihova autentična riječ kako bi se pokazalo njihovo herojsko djelo! U tom dijelu su i svjedočenja o strašnim ustaškim zločinima nad srpskim stanovništвом Banije.

Prvi moj susret s ratnim strahotama dogodio se kada sam, vraćajući se iz Gospića, gdje sam morao ostaviti mobilizirane konje iz našeg domaćinstva, na stanici u Zagrebu doživio uzbunu zbog zračnog napada. U prolazu vla-kom kroz Sisak vidjeli smo polomljenu prugu i polupane vagone kao posljedicu njemačkog bombardiranja! Tek po povratku kući u Rujevac, shvat-tio sam kakvu katastrofu za siromašnu seljačku porodicu znači gubitak dva konja. Trpio sam žestoku kritiku mojih ukućana, iako su znali da to nisam mogao spriječiti. Bio je to izraz jada i nemoći sirotinjske kuće kakvih je na Baniji bilo 90 posto. No, nismo ni slutili da prava katastrofa tek dolazi s okupacijom zemlje, uspostavom NDH i dolaskom ustaša na vlast.

Autor

Banija i Sisački kraj prema predratnoj i ratnoj upravnoj podjeli

Prvi dio

USTANAK I RAZVOJ NOP-a 1941.

I. SLOM KRALJEVINE JUGOSLAVIJE, OKUPACIJA I USPOSTAVA NDH

1. Rat je počeo 6. travnja 1941. godine

Kraljevina Jugoslavija bila je u predratnom razdoblju u dubokoj političkoj krizi. Sporazum Cvetković-Maček o stvaranju Banovine Hrvatske 1939. godine, kojim je rješavano tzv. hrvatsko pitanje, nije donio trajno i stabilno rješenje. Zemlja je ušla u burno i neizvjesno razdoblje, obilježeno usponom nacifašizma u Europi, politički podijeljena i nestabilna. Vrlo utjecajne i moćne grupe unutar srpske političke elite nisu prihvatile Banovinu Hrvatsku, odnosno tražile su da se na dnevni red stavi "srpsko pitanje". S druge strane, frankovački ekstremisti optuživali su Mačeka da vodi kompromisnu politiku i da nije stvorio nezavisnu hrvatsku državu u njezinim "povijesnim i etničkim granicama". Uz to, bili su nezadovoljni i pripadnici drugih naroda kao i socijalno obespravljene mase. Zbog nedemokratskih režima vladalo je široko nezadovoljstvo građanskih demokratskih snaga.

Vanjskopolitička situacija bila je vrlo kompleksna. Približavanje silama Osovine, koje je provodila vladajuća garnitura Kraljevine Jugoslavije na čelu sa knezom Pavlom Karađorđevićem i kraljevska vlada Cvetković-Maček, završilo je potpisivanjem ugovora o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu, u Beču, u dvoru Belvedere, 25. ožujka 1941. Time je Kraljevina Jugoslavija postala pridružena članica država koje su zagovarale novi svjetski poređak, zasnovan na načelima sile i militarizma. Međutim, došlo je do velikih demonstracija u Beogradu i nekim drugim gradovima protiv pakta, pa je grupa oficira na čelu s generalom Dušanom Simovićem 27. ožujka 1941. izvela puč. Simović je formirao novu vladu, u koju je ušao i vođa HSS-a Vladko Maček. Iako je nova vlast dala izjavu da ostaje vjerna svim preuzetim obavezama, što uključuje i podršku i vjernost Trojnom paktu, to nije odvratilo Hitlera da pripremi napad na Jugoslaviju s namjerom da je pokori i podijeli zemlju.

Masovne demonstracije u Beogradu i u još nekim mjestima i gradovima Kraljevine okupili su sve demokratske i antifašističke snage – od pristalica

Beograd nakon bombardiranja 6. travnja 1941.

zapadnih demokracija do socijaldemokra, socijalista i komunista. Komuni-sti su podržali i poticali demonstracije, vidjevši u njima i mogućnost svog javnog djelovanja. Demonstracije su ostale zapamćene po parolama "Bolje rat nego pakt" i "Bolje grob nego rob".

Nacistička Njemačka je 6. travnja 1941. izvršila napad na Kraljevinu Jugoslaviju koji je započela strahovitim bombardiranjem Beograda i još nekih gradova, među kojima i Siska.

U Beogradu je, u bombardiranju od 6-8. travnja 1941. poginulo oko 2.500 ljudi, ranjeno nekoliko hiljada, srušene 672 zgrade, oštećena 1.601 i djelo-mično oštećeno 6.829 zgrada.

Nespremnost za obranu i izdaja u državnom i vojnem vrhu Kraljevine Ju-goslavije doveli su do brzog sloma i kapitulacije. Kralj Petar i Vlada pobje-gli su iz zemlje. Pokušali su preko Makedonije stići do Grčke, međutim, put su im prepriječili Nijemci iz Bugarske tako da su krenuli prema Crnoj Gori. Odande su ih britanski avioni prevezli u Kairo, a potom u London.

Napad na Jugoslaviju izведен je iz više pravaca. Njemačke trupe su ušle u zemlju 6. travnja 1941. iz pravaca Austrije, Mađarske, Rumunjske i Bugarske. Trupe fašističke Italije su napale 11. travnja 1941. iz pravca Trsta, Go-rice, Zadra i Albanije. Trupe fašističke Mađarske započele su napadom na Jugoslaviju 12. travnja iz pravca Pećuj-Segedin, a trupe fašističke Bugarske su od 18. do 22. travnja 1941. okupirale južnu Srbiju i Makedoniju.

Kraljevina Jugoslavija se praktički nije branila. Imala je zastarjelo oružje i neupotrebljive planove obrane, veliki broj vojnika uopće se nije odazvao na

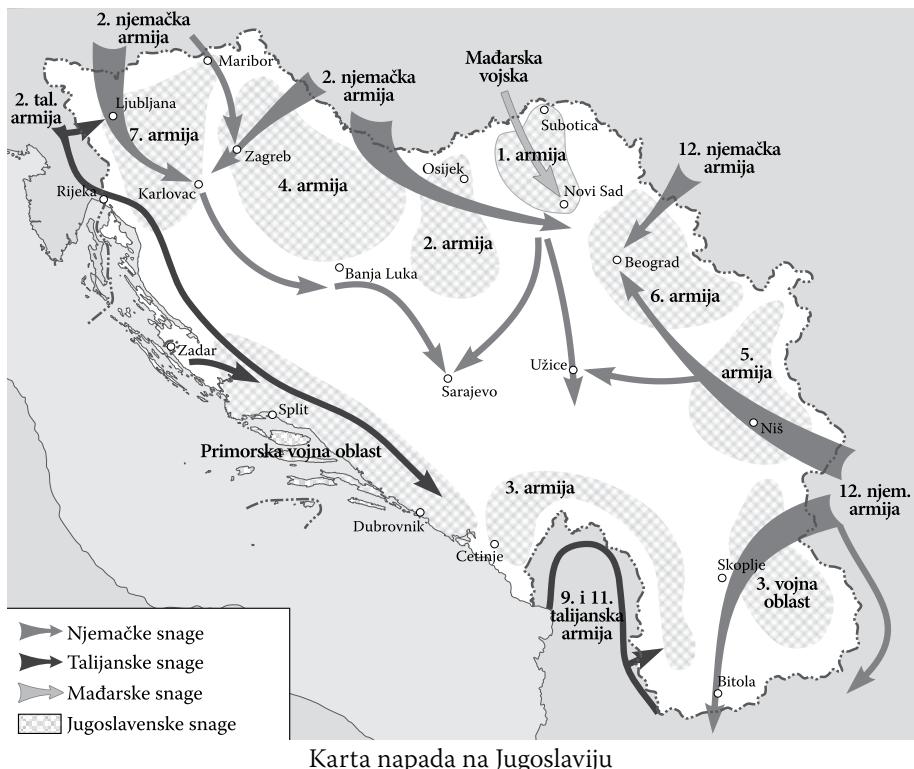
Željeznička stanica u Sisku nakon bombardiranja u travanjskom ratu 1941.
Prvi slijeva je Vlado Janić Capo, a do njega Ivan Čeh

mobilizaciju, a mobilizirani, uz lošu komandu i izostanak podrške stanovništva, nisu se odupirali već su se uglavnom predavalci.

Nakon izbijanja rata, Hrvati u Jugoslavenskoj kraljevskoj vojsci počinju masovno dezertirati. Najznačajnija je bila pobuna 108. pješačke pukovnije u Velikom Grđevcu i 40. dopunske pukovnije u Severinu 8. travnja 1941. Uz pomoć Hrvatske seljačke zaštite pobunjenici su zauzeli žandarmerijsku postaju u Garešnici, zatim stižu u Bjelovar, gdje su razoružali oficire i zatečene vojnike Jugoslavenske vojske. Istoga dana bjelovarski gradonačelnik dr. Julije Makanec, član ustaškog pokreta, pred "oduševljenim" narodom proglašava "uskršnuće" nezavisne hrvatske države.

Njemačka vojska je brzo napredovala kroz Jugoslaviju. Gradovi su padali bez otpora jedan za drugim: 8. 4. Maribor, 10. 4. Zagreb, 12. 4. Banja Luka... Okupacija je provedena u svega 12 dana. Kraljevina Jugoslavija potpisala je 17. travnja 1941. bezuvjetnu kapitulaciju koja je stupila na snagu odmah, tj. sljedećeg dana. Kapitulacija kakvu je potpisala Jugoslavija bila je izuzetno teška i sramna, jer poražena strana nije imala pravo postavljati bilo kakve uvjete, nego je morala prihvatići diktat pobjednika. Hitler je tražio da se Njemačkoj preda sve jugoslavensko naoružanje. U ime Jugoslavenske vojske kapitulaciju su potpisali ministar inozemnih poslova Aleksandar Cincar-Marković i general Radivoje Janković, a od strane okupatorskih snaga fašističke Njemačke general Maximilian von Weichs.

Jugoslavija je ubrzo okupirana, a na pojedinim dijelovima nastale su različite političke tvorevine. Nijemci su anektirali dio Slovenije sjeverno od Save. Granica Trećeg Reicha postala je rijeka Sutla. Plan je bio potpuna germanizacija, uz raseljavanje dijela Slovenaca na područje Hrvatske i Srbije. Nijemci su prisvojili i Banat jer je to najplodniji dio Panonske nizine, u koji su Habsburgovci stoljećima naseljavali Nijemce. Tu je i do rata bilo puno Nijemaca pa je Hitler htio posebnu kontrolu nad tim dijelom Jugoslavije.

Karta napada na Jugoslaviju

Italija je prigrabila Sloveniju južno od Save. Ona je i prije rata na istočnoj obali Jadrana držala pod svojom vlašću Istru, Rijeku i Zadar, a sada je zaузела sve kvarnerske i dalmatinske otoke osim Hvara i Brača. Pokušali su anektirati i Crnu Goru, međutim to je spriječio svenarodni ustanak 13. srpnja 1941. Ipak, Crna Gora je okupirana i ostala je pod okupacijom Italije tokom cijelog rata.

Velikoj Albaniji dodijeljeni su Kosovo i zapadna Makedonija pa su na taj način i ti prostori ušli pod kapu Velike Italije.

Bugarskoj je pripao cijeli jugoistočni dio Srbije i većina Makedonije.

Mađari su anektirali veći dio Vojvodine, tj. Bačku i Baranju. Okupirali su i Međimurje, a kasnije ga i anektirali. Isto tako pripojili su i sjeveroistočni dio Slovenije.

Na preostalom dijelu Banovine Hrvatske (u čijem sastavu više nema najvećeg dijela Dalmacije i Primorja, Međimurja i Baranje) te na teritoriju Bosne i Hercegovine uspostavljena je kvrški tvorevina Nezavisna Država Hrvatska.

U Srbiji su Nijemci uspostavili okupacioni sistem i svoju vojnu upravu, dok su civilnu vlast predali u ruke Milana Aćimovića i njegove "komesarske vlaste". Nijemci su uočili slabosti ove uprave pa su na čelo vlade doveli generala

Milana Nedića, koji je uživao povjerenje dobrog dijela stanovništva. Preko Radio Beograda general Nedić je 1. rujna 1941. proglašio stvaranje "Vlade narodnog spasa". Njegov je zadatok bio da formira državnu upravu koja će uvesti red i spriječiti svaki pokret otpora te osigurati uvjete za nesmetano korištenje privrednih i prirodnih potencijala zemlje za potrebe okupatora.

Tako je Jugoslavija zapravo nestala i na njezinom teritoriju uspostavljena je vlast okupatora i kvislinga. Ti događaji u Jugoslaviji imali su i šire značenje. Hitler je, naime, zbog napada na Jugoslaviju i Grčku bio prisiljen odgoditi plan napada na SSSR (tzv. plan Barbarossa), čije je izvođenje trebalo započeti polovicom svibnja 1941. godine.

2. Desetog travnja 1941. uspostavljena je Nezavisna Država Hrvatska (NDH)

Uoči napada na Jugoslaviju Nijemci su započeli ubrzane konzultacije o formiranju nezavisne hrvatske države i uspostavi njezine vlade. Nakon pregovora u kojima je Vladko Maček, predsjednik HSS-a, legitimni politički vođa hrvatskog naroda, odbio formirati vladu nove države, Nijemci su, u dogovoru s Talijanima, odlučili da na vlast dovedu Antu Pavelića, vođu

ustaškog pokreta. Glavni politički cilj ustaša bio je razbijanje Jugoslavije i stvaranje hrvatske nacionalne države na fašističkim načelima na tzv. povijesnom i etničkom prostoru hrvatskog naroda. Pavelić je boravio u inozemstvu od 1929., privremeno u Austriji, a potom u Italiji, gdje je osnovao Ustašku revolucionarnu organizaciju – ustaški pokret, koji će biti okosnica njegove kasnije vlasti. U Italiji je uživao podršku svog moćnog mentora, fašističkog diktatora Benita Mussolinija.

Na dan ulaska njemačke vojske u Zagreb, 10. travnja 1941., proglašena je tzv. Nezavisna Država Hrvatska. Slavko Kvaternik, austrougarski pukovnik u mirovini, "vođa nacionalističkog pokreta u zemlji", proglašio je, uz suglasnost njemačkih predstavnika, u ime poglavnika Ante Pavelića, novu državu. U izjavi, koju je Kvaternik pročitao na Radio Zagrebu u večernjim satima, stajalo je:

Hrvatski narode!

Božja providnost i volja našeg saveznika te mukotrpna višestoljetna borba hrvatskog naroda i velika požrtvovnost našeg Poglavnika dra Ante Pavelića, te ustaškog pokreta u zemlji i inostranstvu: odredili su da danas pred dan uskrsnuća Božjeg Sina uskrsne i naša nezavisna Hrvatska Država.

Pozivam sve Hrvate, u kojem god oni mjestu bili, a naročito sve časnike, podčasnike i momčad cijelokupne oružane snage i javne sigurnosti, da drže najveći red i da svi smjesta prijave zapovjedništvu oružane snage u Zagrebu mjesto, gdje se sada nalaze, te da cijela oružana snaga smješta položi zakletvu vjernosti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njenom poglavniku. Cijelokupnu vlast i zapovjedništvo cijelokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opunomoćenik poglavnika.

Pavelić je 12. travnja 1941. krenuo iz Trsta u zemlju sa 195 ustaša, od kojih ga je većina pratila preko Rijeke, Delnice, Ogulina i Karlovca do Zagreba. Kasnije je iz emigracije u Italiji i Mađarskoj pristiglo još oko 300 ustaša. Ustaše emigranti smatrali su da su oni tvorci NDH i da njima pripadaju najveće zasluge, što je Pavelić podržavao, stvorivši od samog početka razdor između tzv. domovinskih ustaša i ustaša emigranata.

Vlast u zemlji preuzimaju ustaške grupe uz pomoć Mačekove Narodne zaštite i Građanske zaštite. Iz ilegale izlaze ustaše, a vodeću ulogu preuzimaju "zaklete ustaše". Napada se i razoružava vojska Kraljevine Jugoslavije. Formiraju se kotarski i općinski organi ustaške vlasti kao i organizacije ustaškog pokreta. Hapse se oficiri jugoslavenske kraljevske vojske te uglednije osobe srpske nacionalnosti: učitelji, državni činovnici, trgovci, poduzetnici, pripadnici Samostalne demokratske stranke (SDS) i drugi.

Učvršćenju ustaša na vlasti, koji dotada nisu imali dubljeg uporišta ni u narodu ni u institucijama, pridonijela je Mačekova izjava podrške, pročitana na Radio Zagrebu odmah nakon Kvaternikova proglašenja NDH:

Građani pozdravljaju ulazak Nijemaca u Zagreb 10. travnja 1941.

Hrvatski narode! Pukovnik Slavko Kvaternik, vođa nacionalističkog pokreta u zemlji, proglašio je danas slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu na cjelokupnom historijskom i geografskom području Hrvatske, te preuzeo vlast. Pozivam sav hrvatski narod, da se novoj vlasti pokorava, pozivam sve pristaše HSS, koji su na upravnim položajima, sve kotarske odbornike, općinske načelnike i odbornike itd. da iskreno surađuju s novom narodnom vladom.

Kvaternik je već 10. travnja potpisao i prve akte: "Zakon o osnutku vojske i mornarice" i "Zakon o prisezi vjernosti Državi Hrvatskoj". Ustaše su odredile da se u roku od tri dana mora provesti prisega novoj državi cjelokupnog državnog i sudskog aparata, čime se osiguralo funkcioniranje upravnih službi i javne vlasti. Upravni aparat Banovine Hrvatske zapravo u cijelini je nastavio djelovati i stavio se u funkciju novog režima, tako da nije bilo niti jednog dana bezvlašća. Vršitelj dužnosti bana Banovine Hrvatske, odjelni predstojnik Žilić, na kojega je Ivan Šubašić prilikom odlaska iz zemlje prenio sve ovlasti, službeno je predao vlast Slavku Kvaterniku. Kvaternik je iskoristio stari banovinski administrativni aparat i potpuno se oslonio na postrojbe Hrvatske seljačke i građanske zaštite, kojih je na području čitave Banovine bilo oko 142.000.

Već 12. travnja formira se Hrvatsko državno vodstvo, kao privremena vlasta, a cjelokupna ustaška vlast počinje se konstituirati nakon dolaska Pavelića u Zagreb 15. travnja.

Prisega vlade NDH 17. travnja 1941.

Pavelićeva vlada polaže zakletvu 17. travnja i donosi neke od ključnih uredbi koje će regulirati daljnji život u NDH. Sam Pavelić, u skladu s fašističkim principom vođe, dobiva titulu Poglavnika. Novoj državi podršku daje i Katolička crkva. Dva dana nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske (12. travnja 1941.) zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac posjetio je Slavka Kvaternika i čestitao mu uspostavu nove države.

Nekoliko dana kasnije (16. travnja 1941.) primio ga je i Ante Pavelić. Oba ova posjeta zbilja su se prije potpisivanja kapitulacije (17. travnja 1941.). Krajem travnja Stepinac je uputio poslanicu cijelokupnom svećenstvu Katoličke crkve s pozivom "na uzvišeni rad oko čuvanja i unapređivanja NDH". Poslanica je izrazila lojalnost Crkve novom režimu, bez ikakvih ograda.

U kojem će smjeru ići ustaška politika pokazale su već prve zakonske uredbe, što ih je donio Pavelić. Dana 17. travnja 1941. donesena je "Zakonska odredba o zaštiti naroda i države", koja postaje temelj kaznenog zakonodavstva i provođenja terora i genocida. Ona je glasila:

1. Tko bilo na koji način povrijedi ili je povrijedio čast i životne interese hrvatskog naroda ili bilo na koji način ugrozi opstanak Nezavisne Države Hrvatske ili državne vlasti, pa makar djelo i ostalo samo u pokušaju, čini se krivcem veleizdaje.
2. Tko se učini krivcem zločina u točki 1. navedenoga ima ga stići kazna smrti.
3. Za sudovanje po ovoj zakonskoj odredbi, postavlja ministar za pravosude po potrebi izvanredne narodne sudove od tri osobe, koji ima-

du suditi hitnim postupkom po propisima ukinutog hrvatskog kaznenog postupnika o prijekom sudu.

4. Ministar pravosuđa imade imenovati članove suda.
5. Ova zakonska odredba stupa odmah na snagu.

Pavelić je već prvim govorom u Ogulinu a potom i svojim javnim govorom u Zagrebu 21. travnja 1941. nавio kakav će biti karakter i cilj nove države. Veličajući svoje saveznike, Njemačku i Italiju, obznanio je da će NDH voditi politiku oslonjenu na široku represiju u skladu s nacističkom politikom "novog poretku".

Ubrzano se donose brojne "zakonske odredbe", koje je potpisivao Pavelić, a koje su se odnosile na uspostavu sistema terora, nasilja i pljačke: odredba "o nekretninama tzv. dobrovoljaca", o zabrani čirilice, o državljanstvu, "o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda", o rasnoj pripadnosti, "o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskog naroda", o promjeni židovskih prezimena i označavanju Židova i židovskih poduzeća, o obaveznoj prijavi imetka Židova i židovskih poduzeća. Osnivaju se posebne ustanove za provođenje politike terora i pljačke imovine Židova i Srba (Rasno političko povjerenstvo, Ravnateljstvo za ponovu, Ravnateljstvo za gospodarstvenu ponovu i sl.).

NDH je već na početku funkcioniranja počela stvarati sistem koncentracionih logora za zatvaranje i uništenje ne samo političkih protivnika, već i različitih nacionalnih i vjerskih skupina, prije svega Židova, Srba i Roma. Tako je logor u Kerestincu pokraj Zagreba osnovan 19. travnja 1941. U logoru su postojala tri dijela od kojih je prvi bio srpski, drugi židovski i treći komunistički. Kroz Kerestinec je prošlo više od 800 zatočenika.

Potkraj travnja osnovan je i sabirni logor Danica u Koprivnici, u kojem je bilo zatočeno oko 5.500 zatočenika. Većina ih je stradala u velebitskim jama logora Jadovna na Velebitu. U to doba nastaje i logor u Gospiću, iz kojeg su zatočenici odvođeni na likvidaciju u Jadovno. Ubrzo su upostavljena i dva logora na Pagu (Metajna i Slana) koji su za kratka trajanja postali logori smrti u kojima je stradalo više tisuća zatočenika. Prof. dr. sc. Ivo Goldstein tvrdi da je u Jadovnom ubijeno oko 27.000 ljudi. Dr. sc. Đu-

Susret Pavelića i Stepinca 16. travnja 1941.

ro Zatezalo, koji je pomno istraživao stradanja u tom logoru i o tome objavio dvosvečanu knjigu,¹ smatra da je u Jadovnom ubijeno oko 43.000 ljudi.

Treba spomenuti još neke logore. Logor u Loboru u Hrvatskom zagorju kroz koji je prošlo više od tisuću zatočenica koje su bile dovedene iz logora Kruščica kraj Travnika. Logor u Lepoglavi bio je prije Drugog svjetskog rata zatvor za kriminalce i političke osuđenike. Do kraja srpnja 1941. u logoru se našlo mnogo ustašama nepočudnih Srba, Židova i Hrvata. Kroz logor je tokom rata prošlo oko 6.000 ljudi, od kojih je oko 3.000 stradal (što u njemu, što u drugim logorima). Logor Gornja Rijeka kod Križevaca osnovan je sredinom studenog 1941. kad su iz Lobra u njega prebačene zatočenice židovske i srpske nacionalnosti. Logor u Jastrebarskom osnovan je u drugoj polovici srpnja 1941. isprva kao zamjenski za Jadovno i paške logore nakon njihovog zatvaranja. Za vrijeme postojanja ovog logora, koji se nalazio unutar dvorca Erdödy, u njemu je bilo zatočeno između 2.500 i 3.000 logoraša. Već početkom rujna 1941. iz toga logora započinju deportacije u Jasenovac i Staru Gradišku. Logor je u listopadu rasformiran.

Najveći logor smrti u NDH bio je Jasenovac, osnovan potkraj kolovoza 1941. Logor je funkcionirao između kolovoza 1941. i svibnja 1945. godine. Sastojao se od pet zasebnih cijelina – Krapje, Broćice, Ciglana, Kožara i Stara Gradiška. U Jasenovcu je za vrijeme rata ubijeno više od 100.000 ljudi.

3. Stanje na području Banije i Siska nakon proglašenja NDH

Nakon proglašenja kvislinške tvorevine Nezavisne Države Hrvatske (NDH) ustaše u Sisku i drugim gradovima i mjestima Banije, Posavine i Pokuplja užurbano su preuzimali vlast. Iz ureda i javnih službi otpuštali su Srbe, Židove i Hrvate komuniste, ako su za njih znali. Imenovali su ustaške logornike, tabornike, rojnice i druge "dužnosnike"² i postavljali svoje ljude na razne upravne i druge dužnosti, bez obzira što većina nije imala nikakve kvalifikacije za obavljanje javnih poslova. No, to i nije bio njihov cilj. Po многим hrvatskim selima organiziraju se mjesni ustaše, koji, uz posebne ustaške jedinice u kojima su glavnu ulogu imali ustaše-emigranti, postepeno postaju glavni nosioci ustaškog terora.

¹ Zatezalo, Đuro, *JADOVNO: Knjiga I. Kompleks ustaških logora Jadovno 1941. Knjiga II. Zbornik dokumenta*. Muzej žrtava genocida, Beograd 2007.

² U Ustavu hrvatske revolucionarne organizacije Ustaše navode se dužnosti u ustaškom pokretu. Prema točki 3. pokret se sastoji od: rojeva (selo), tabora (općina), logora (kotar), stožera (župa) i Glavnog Ustaškog Stana, koji upravlja svim poslovima, što se odnose na cjelokupni pokret i oslobođilački rad. Na čelu roja stoji rojnik, tabora tabornik, logora logornik, stožera stožernik, a na čelu Glavnog Ustaškog Stana je Poglavnik.

Ključnu ulogu imaju organizacije i vodstva ustaškog pokreta s osloncem na Mačekovu zaštitu i žandarmeriju (preimenovanu u Oružništvo) te državni službenici koji su se zakleli na vjernost NDH.

Vlast preuzimaju šovinistički i klerofašistički orijentirani pojedinci, ranije organizirani u proustaškim organizacijama: Uzdanica, Hrvatski domobran, Ustaški svećilišni stožer, Junak, Domagoj, Križarsko bratstvo, "Eugen Kvaternik" i dr. U javnost izlaze zakleti ustaše, koji su nakon povratka Mile Budaka iz inozemstva djelovali polulegalno. Među vođama ustaškog pokreta našli su se i visokoobrazovani ljudi: advokati, liječnici pa i svećenici, a podršku im daju i mnogi trgovci i obrtnici. Priklanja im se i znatan dio radništva te gradske sirotinje, kao i brojne asocijalne i patološke osobe. U mnogim selima nameću se ekstremistički i šovinistički raspoloženi pojedinci, koji u novoj stvarnosti vide mogućnost za sudjelovanje u vlasti i pribavljanje materijalne koristi. Najgore stanje bilo je u selima gdje je bio snažan utjecaj klerikalizma, dok je u krajevima s većim utjecajem radićevski orijentiranog HSS-a ili lijevih snaga, ustaški pokret bio marginalan.

Ovdje donosimo kratak pregled **stanja u pojedinim kotarevima**, neposredno nakon osnivanja NDH, s osnovnim podacima o stanovništvu:³

Kotar Sisak (površina 1052 km²; 38.351 stanovnik – 35.767 Hrvata i 2.137 Srba, 447 ostalih; upravne općine: Gušće, Kratečko, Lekenik, Letovanić, Martinska Ves, Palanjek, Sela, Topolovac). Ustaška grupa u Sisku bila je organizirana 1939. i povezana se s ustaškom skupinom u Zagrebu, kojoj su na čelu Slavko Kvaternik i Mile Budak. Čine je Filip Crvenković, Matko Sazunić, Ivo Bulić, Josip i Ivan Rožanković i Roko Faget. Već 11. travnja 1941. formira se ustaški stan na čelu s ustaškim povjerenikom, advokatom iz Zagreba Josipom Rožankovićem. Dana 18. travnja imenuju se novi ustaški dužnosnici za kotar i općine: logornik sisačkog kotara postaje Roko Faget, a gradonačelnik Siska Josip Stürmer. Zapovjednik grada je pukovnik Ivan Matagić.

Kotar Petrinja (površina 1052 km²; 38.392 stanovnika – 17.398 Hrvata i 20.869 Srba, 215 ostalih; upravne općine: Blinja, Gora, Gradusa, Hrastovica, Jabukovac, Mošćenica, Sunja).

Vlast preuzima ustaška agentura, formirana prije rata. Istoču se: Ivan Turki, Šime Čačić, Dujo Krpan, trgovac Slavnik i sinovi, Vlado i Matija Molnar, Franjo Rizmaul, Jure Maričić i drugi. Ustaški logornik postaje Faco Srnak, gradonačelnik Milan Kodrić. Aktivira se i Dragutin Rumler, pukovnik bivše jugoslavenske kraljevske vojske.

Snažno ustaško uporište u petrinjskom kotaru je **Sunja**. U teroru nad narodom petrinjskog i kostajničkog kotara aktivno sudjeluju ustaše iz tog mješta: Blažević, Majdak, Šestanović i dr.

³ Prema popisu stanovništva 1931. godine.

Kotar Kostajnica (površina 365 km²; 29.099 stanovnika – 9.853 Hrvata i 19.157, Srba i 89 ostalih; upravne općine: Bobovac, Crkveni Bok, Dubica, Kostajnica, Majur, Mečenčani i Staza).

Već u predratnom razdoblju u Kostajnici djeluje grupa ustaša, koja nakon uspostave NDH formira ustašku vlast. Načelnik postaje Angel Žličarić, a kotarski predstojnik ostaje Petar Katičić. Istaknuti ustaše su Petar Kodžić, Branko Stipaničić, Đuro Cvetnić, Josip Mlinac, Jurica Mlinarić, Krunko Dumbović i dr. Jako ustaško uporište postaje Majur.

Kotar Glina (površina 543 km²; 45.742 stanovnika – 15.003 Hrvata i 30.606 Srba, 133 ostalih; upravne općine: Banski Grabovac, Bućica, Glina, Jukinac, Klasnić, Kraljevčani, Maja, Majske Trtnike, Mali Gradac, Stankovac).

Ustaška grupa u Glini je već pred rat snažna i brojna. Vodeći ustaše su poznati glinski advokati i liječnici: Mirko Puk, Mirko Jerec, Juraj Rebok, Juraj Devčić i Šime Cvitanović. Ustaškom organizacijom rukovodi Mirko Puk, advokat, koji ubrzo postaje ministar pravosuđa u Pavelićevoj vladu. Logornik postaje dr. Juraj Rebok, a tabornik u Glini Nikica Vidaković. Ustaški opunomoćenik postaje dr. Juraj Devčić. Ustaškoj vlasti stavljaju se na raspolaganje i neki HSS-ovci koji postaju tabornici i rojnici.

Kotar Dvor na Uni (površina 505 km²; 28.055 stanovnika – 2.205 Hrvata i 25.800 Srba, 50 ostalih; upravne općine: Divuša, Dvor, Javoranj, Rujevac, Zrin, Žirovac).

Ustaškom organizacijom rukovodi Antun Đurić, katolički svećenik, župnik u Divuši, koji je još pred rat postao član tajne ustaške organizacije. Već 11. travnja organizira lokalne ustaše u preuzimanju vlasti. Odlazi u Zagreb 14. travnja po detaljne upute. U svom dnevniku kaže: "14. travnja otišao sam iz Divuše u Kostajnicu i dalje vlakom u Zagreb, radi traženja uputa i ostalog oko preuređenja i preuzimanja svih vlasti za čitav kotar Dvor. Tamo sam dobio pismeni dekret kojim sam imenovan ustaškim povjerenikom za kotar Dvor. Iz Zagreba sam se vratio u srijedu dne 16. travnja. Odmah uvečer sastao sam se s prvacima svih sela, i sporazumjeli smo se u svakom pogledu i u svemu."

Antun Đurić postaje logornik za kotar Dvor i imenuje tabornike po općinama. Dana 17. travnja zaklinje 80 "raznih činovnika i službenika", koje postavlja na razne dužnosti u kotaru i općini.

U mjestu **Zrin** (**Zrinj**) brojne su pristalice ustaškog pokreta. Istoču se: Franjo Jakovac Franc, Tomo Zilajković, Matija Feketić, Lovro Remeta, Franjo Jukić, Jure Stipetić i dr.

Navedeni kotari, uključujući i kotar Bosanski Novi, ušli su u **Veliku župu Gora** (NDH je bila podijeljena na 22 velike župe), formiranu krajem lipnja 1941. Veliki župan postao je Mirko Jerec, advokat iz Gline, prije rata poznati pristalica frankovaca.

4. Ustaška politika terora i genocida

Ključna obilježja ustaške politike i NDH bila su:

- cjelokupna vlast pripada ustašama i njihovim pristašama, uz primjenu rasnog principa: odgovorna mjesta i važne poslove u državi mogu obavljati samo Hrvati "arijskog" porijekla i katolici,
- kontrola ustaša nad svim segmentima političkog, društvenog i kulturnog života,
- uništavanje cjelokupne židovske i romske populacije te iskorjenjivanje Srba s područja NDH ,
- podržavljenje imovine ubijenih i protjeranih Židova i Srba.

Visoki ustaški dužnosnici u svojim govorima u lipnju i srpnju, na tzv. velikim skupštinama, izložili su ciljeve ustaške politike i zadatke neovisne hrvatske države. Tako je npr. ustaški ministar Mirko Puk u Glini 2. lipnja 1941. rekao, pozivajući se na povjesne isprave:

Uskrsnuli smo Nezavisnu Državu Hrvatsku, ali ima još tudjinskih elemenata koji nastoje potkopati izgradnju nove Hrvatske. Ovi su strani elementi bili oduvijek protivnici svake oslobodilačke borbe hrvatskog naroda. U povelji cara Leopolda stoji već napisano, da će ti elementi, koji su nama doseljeni, otići natrag kada dodje vrijeme, a sada je to vrijeme došlo. Narodna poslovica kaže: "Ili mi se ukloni, ili mi se pokloni!" (*Hrvatski narod*, br. 109, 3. lipnja 1941, str. 3.)

Pukova prijetnja se ponajprije odnosila na Srbe. Ustaška politika terora prema Srbima bila je usmjerena na njihovu potpunu i trajnu eliminaciju s područja NDH, prema principu: $\frac{1}{3}$ iseliti, $\frac{1}{3}$ fizički likvidirati, a $\frac{1}{3}$ prevesti na katoličku vjeru. Iako ne postoji nijedan službeni dokument NDH niti direktna izjava nekog ustaškog dužnosnika izrečena na taj način⁴, ustaška državna politika pružila je bezbroj dokaza da je upravo to bila srž rješavanja "srpskog pitanja".

Područje Banije kao nacionalno i vjerski miješano (prema popisu stanovništva iz 1931. na području Banije i Siska bilo je 178.763 stanovnika, od kojih 81.830 Hrvata, 92.599 Srba te 834 ostalih) našlo se na posebnom udaru. Glavnim neprijateljima hrvatskog naroda proglašeni su "Srbi, komunisti, masoni...srbočetnici..." pa su prema njima primijenjene drastične mjere:

- zastrašivanje, maltretiranje i hapšenje istaknutih pojedinaca i njihovo odvođenje u logore,
- najprije pojedinačne likvidacije a ubrzo grupna i masovna ubojstva, najprije muškaraca, a potkraj godine i žena i djece,

⁴ Mile Budak je na velikoj skupštini u Gospiću izjavio: "Jedan dio ćemo Srba pobiti, drugi raseliti, a ostale ćemo prevesti na katoličku vjeru i tako pretopiti u Hrvate" (*Hrvatski narod*, 24. srpnja 1941.). Navedeno prema: Dušan Korać, *Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, IIB, Zagreb 1981, str. 103.

- prisilno iseljavanje srpskog stanovništva,
- prekrštavanja, tj. pokatoličenje pravoslavnog stanovništva
- oduzimanje i pljačka imovine.

4.1. Prijetnje, hapšenja, zatvaranja

Odmah na početku svoje vladavine ustaše likvidiraju sve svoje stvarne i potencijalne političke protivnike. Ustaše i njihovi pristalice provociraju, vrijedaju i napadaju. Euforično se slavi NDH, a za sudbinu hrvatskog naroda i sva zla u povijesti okriviljuje se Srbe i Židove. Ustaški dužnosnici obilaze područja, objašnjavaju svoju politiku, prijete i najavljuju pogrome.

Na početku, Srbe zastrašuju prijetnjama i hapšenjima viđenijih ličnosti. Tu spadaju posebno članovi i aktivisti monarhističkih stranaka – radikalni jugoslavenski nacionalisti, bivši oficiri i državni činovnici, ali i pristalice i vodeći članovi SDS-a. HSS-ovce, koji se nisu priklonili ustašama, nastoji se izolirati i zaplašiti. Komuniste Hrvate pokušava se onemogućiti u djelovanju: nastoji ih se pacificirati i prijeti im se drastičnim kaznama u slučaju pobune. S obzirom da su vlasti NDH preuzeli dokumentaciju policije Banovine Hrvatske, raspolažu podacima o komunistima. Žele pokazati da znaju tko su oni i prijete im smrću ako ne budu lojalni novoj hrvatskoj državi. Relativno tolerantan stav prema komunistima Hrvatima mijenja se nakon napada Njemačke na SSSR.

Već krajem travnja počinju hapšenja i odvođenje u logore. Pojedinci su pušteni nakon različitih intervencija ili su uspjeli pobjeći, ali ogromnoj se većini gubi trag. Likvidirani su na brojnim stratištima.

U skladu s planom odstranjivanja Srba s područja NDH, ustaške su vlasti odmah nakon preuzimanja vlasti pristupile izradi popisa opasnih i nepoćudnih Srba u svim kotarevima. Spiskovi su poslužili pri odlučivanja o tome koga treba otpustiti iz službe, likvidirati ili iseliti. Oni su dijelom sačuvani u Hrvatskom državnom arhivu i najbolji su dokaz unaprijed planirane genocidne ustaške politike prema Srbima u NDH. Uz osnovne podatke za svaku pojedinu osobu, odnosno obitelj, opisani su razlozi zbog kojih su opasni ili nepoćudni. U spiskovima su se nalazili ponajprije pravoslavni svećenici i učitelji, a zatim državni činovnici i namještenici, žandarmi i policajci, industrijalci i trgovci, pa čak i željezničari, cestari, lugari i šumari, studenti i đaci i dr.⁵

4.2. Grupna i masovna ubojstva u prvim mjesecima NDH

Ustaše već u startu neumoljivo eliminiraju političke protivnike i započinju neslućeni teror prema srpskom stanovništvu te realizaciju programa genocida nad Židovima i Romima. Provodi se teror najgore vrste: hapsi se lju-

⁵ Prema istraživanju dr. sc. Filipa Škiljana (rukopis u pripremi za objavljivanje).

de bez bilo kakvog zakonskog postupka, zatvara ih se i drži u zatvorima i logorima u neljudskim uvjetima, a česte su i likvidacije na licu mjesta. U fazi uspostavljanja okupatorskog sistema i sistema vlasti u NDH vladala je totalna politička konfuzija. KPH se jedina pripremala za otpor, ali u travnju i svibnju, osim javnih deklaracija i tajnih sastanaka nije bila organizirana nijedna veća akciju, koja bi ugrozila funkciranje novouspostavljenog poretka. Ustaške su vlasti iskoristile tu situaciju da provedu neke od svojih represivnih mjera kako bi pokazale svoju snagu, bahatost i autoritet.

Ovdje navodimo samo najdrastičnije slučajeve ustaškog terora i zločina na području Banije u prvim mjesecima funkciranja NDH:

1. U **Glini** su ustaše već 20. travnja počele s hapšenjem uglednijih Srba i komunista. Prvi je uhapšen sekretar Kotarskog komiteta KPH Gline Miladin Šurbat, a zatim dr. Milica Gajić, Stevo Jelovica, Mile Pjevac, Simo Sužnjević, Dmitar Baljak, Vasilj Ljubičić, Lazo Čučković, Milan Rakas i još neki. Odvedeni su u logore i nitko se od njih nije vratio.

Hapšenja na području Gline nastavljena su i početkom svibnja, pod optužbom da se sprema srpska pobuna u povodu pravoslavnog Đurđevdana. Šestoga svibnja uhapšeni su Jovo Krnjaić, Ilija Ognjenović, Adam Resanović i Stojan Slijepčević, a 7. svibnja: dr. Đuro Sužnjević, Milan Živković, Stanko Rebrača, Lazo Zlonoga, Petar Pejić i Milan Lončar. Odvedeni su u Zagreb i dalje u ustaške logore.

Uhapšeno je i nekoliko Hrvata: učitelj Dragan Štefančić te Josip Crnković, Stanko Mihalić, Milan Brakus, Franjo Peulić, Ivan Žarinac i neki drugi. Oni su nakon kraćeg boravka u zatvoru pušteni uz opomenu da će se prema njima primijeniti drastične mjere ako budu na bilo koji način pomagali Srbima. Uhapšen je i Joso Marjanović, član Kotarskog komiteta KPH, i odveden u logor Danicu u Koprivnici, otkuda uspijeva pobjeći.

Prvi **masovni zločin na Baniji** ustaše su počinili u selu Prekopa kod Gline. U noći 11/12. svibnja u samom gradu Glini pohapsili su više od 400 muškaraca i u noći 12/13. svibnja pobili ih i zakopali tajno kod sela Prekopa, na desnoj obali rječice Gline.⁶ U više izvora spominje se brojka od 433 ubijena. Nedvojbeno je utvrđeno da je inicijator likvidacije cjelokupnog muškog srpskog stanovništva

Nikica Samardžija

⁶ Opis masovnog ubojstva Srba u Glini u svibnju 1941. daje Slavko Goldstein u knjizi: 1941. – Godina koja se vraća, Novi liber, Zagreb 2007, str. 104-114. On spominje da je broj žrtava “glinske Bartolomejske noći na Prekopi sa 12. na 13. svibnja 1941. manji od 400 a sigurno veći od 300 ubijenih”.

Svjedok Petar Erent navodi da se jedan od sudionika likvidacije glinskih Srba, Nikola Lipak Čuklje, poslije hvalio da su ubijena 437 lica, pa se pretpostavlja da je ipak vođena nekakva evidencija, v. ovdje, str. 176.

Gline bio ustaški ministar dr. Mirko Puk. Sa strijeljanja je uspio pobjeći Nikola Samardžija Nikica, koji je u Beogradu o tome svjedočio 1942. godine.

Hapšenje i likvidacija Srba iz Gline dobro je planirana ustaška akcija. U sutođu 10. svibnja 1941. navečer ustaško je vodstvo odlučilo o likvidaciji svih Srba muškaraca u Glini, u dobi od 16 do 60 godina. Sastanak i konačan dogovor uslijedio je u nedjelju 11. svibnja prijepodne u bolnici kod dr. Reboka. Popodne su stigla dva kamiona ustaša, uglavnom emigranata, iz Zagreba, pod vodstvom Viktora Baljka Venture. Hapšenja Srba proveli su glinski ustaše, uz pomoć pridošlih ustaša iz Zagreba u noći 11/12. svibnja. Nekolicina je uhapšena u toku 12. svibnja. Ustaški tabornik Nikica Vidaković je mobilizirao dio glinskih Hrvata da stražare po ulicama. Bila je ugašena gradska rasvjeta. Prilikom hapšenja uhapšenicima se govorilo da idu samo na preslušanje i da će biti brzo pušteni pa ne trebaju nositi sa sobom više stvari. Srpske kuće pokazivali su domaći ustaše ili ulični stražari. Uhapšenici su bili zatvoreni u kotarski zatvor, koji se nalazio u zgradici žandarmerije, ali i po hodnicima i u dvorištu.

Likvidacije su počele uvečer i trajale su cijelu noć 12/13. svibnja. Kamioni su dovozili ljude iz zatvora, ustaše su ih ubijali hicima iz neposredne blizine, pored iskopanih jama, da bi na njihova mrtva tijela bilo bačeno vapno i tako su zatrpani.⁷ U kopanju grobnih jama sudjelovalo je 50-ak seljaka iz Prekope i susjednih sela Hadera, Dvorišta i Kihalca. Kada su žene, sestre ili majke ujutro došle pred zatvor, donoseći hranu i interesirajući se za svoje najbliže, rečeno im je da su svi otpremljeni na rad u Njemačku.

U ponedjeljak, 12. svibnja uhapšeno je 20-ak ljudi iz okolnih sela koji su došli na posao u Glinu, ne znajući za masovno hapšenje prethodne noći. Uhapšeni su bili posebno zatvoreni do sljedećeg jutra, kada ih je tabornik Nikica Vidaković, jedan od glavnih organizatora pokolja, pustio kućama.

Glinski župnik Franc Žužek istoga je dana brzovatom javio nadbiskupu Stepinisu da je odvedeno "oko 260 Srba" u nepoznatom pravcu. Ovaj je obavijestio o tome Pavelića. Uskoro je postala javna tajna da su Srbi pobijeni, ali se nije pouzdano znalo na koji način i gdje su pokopani. O tom masovnom zločinu saznalo se, u svim pojedinostima, tek 1944., kada su Glinu oslobodili partizani i kada su organi NOP-a proveli istragu.

2. U Dvoru na Uni i okolnim selima ustaše su pohapsili potkraj travnja oko 40-ak ljudi pod optužbom da su četnici i da pripremaju pobunu. U dnevniku spomenutog Antuna Đurića stoji kako je 28. travnja otišao u Dvor i onđe dočekao 18 ustaša iz Hrvatske Kostajnice koji su izvršili prva hapšenja. Đurić opisuje što se dalje događalo: "Još isti dan su uhapsili jednog na raspoloženje stavljenog žandara, Srbina, koji im se protivio, a zatim jednog financa, pa onda bivšeg poštara, tada penzioniranog Mladena Durmana, te

⁷ Vidi ovdje svjedočenje Petra Erenta, Hrvata iz Prekope, str. 175-176.

još veći broj viđenijih Srba. Kao treći bio je uhapšen Dragan Kosier, opć. biliježnik iz Divuše i dopraćen u Dvor". Ustaše su inscenirali napad na ustašku stražu, što je bio neposredni povod za strijeljanje 4 uhapšenika: Milana Dragosavljevića, Mladena Durmana, Vase Mrkobrade i Jove Oreščanina. Tijela su ostala ležati na ulici pa je svećenik Antun Đurić sljedećeg dana naredio da se pokopaju, a ostali su odvedeni na put bez povratka.

3. U **Petrinji** je 28. travnja uhapšeno 9 lica, poznatih ljevičara i antifašista: Danica Čordaš Žic, Ranko Bjelajac, Marijan i Berislav Hanžek, Đurđa Batinić Seka, Nikola Janeković Bibić, Nikola Trninić, Nikola Delić i Dane Krajnović. Odvedeni su u logor Danicu. Bio je uhapšen i poznati petrinjski advokat dr. Rade Pribičević, jedan od vodećih ljudi SDS-a, i odведен u logor.⁸ Gradani Petrinje bili su zaprepašteni saznanjima o leševima u Kupi.

Petrinjski ustaše su 12. svibnja 1941. uhapsili u **selu Klinac** 29 seljaka i odveli u nepoznatom pravcu. Masovno hapšenje izvršeno je u selu Srpski Čuntić, a pojedinačna u Gornjoj Bačugi, Jabukovcu, Dragotincima, Dodošima, Jošavici, Begovićim i drugim selima Petrinjskog kotara. U spomenutoj knjizi Đure Zatezala o logoru Jadovno navedeni su podaci za 35 lica ubijenih iz sela Srpski Čuntić.

Sunjske ustaše su u noći 5/6. svibnja odvele 20-ak viđenijih ljudi iz sela **Kinjačka**. Hapsili su i u drugim okolnim selima: Drljačama, Četvrtkovcu, Petrinjcima i dr. Neke su ubili na licu mjesta, a druge odveli u logore. U spomenutoj knjizi Đure Zatezala Jadovno navedena su imena 16 lica ubijenih u Jadovnu iz sela Kinjačka.

4. Prema tvrdnjama Ljubana Đurića,⁹ ustaše su u **Hrvatskoj Kostajnici** u travnju i svibnju uhapsili oko 150 ljudi od kojih je većina strijeljana ili zaklana na unskom mostu i obalama Une i bačena u rijeku. Strijeljanja su vršena i na mjestu gdje je kopana zemlja za ciglu, na tzv. Bajića jamama, blizu željezničke stanice u Kostajnici.

5. Ustaše su u **Sisku** također provodili hapšenja, pljačku i likvidaciju Srba, Židova i Roma. Veća masovna hapšenja započela su 4. i 5. svibnja. Među prvim žrtvama u gradu bio je Miloš Teslić, sin poduzetnika i tvorničara Petra Teslića.

Na osnovi više izvora može se utvrditi da su ustaše u Sisku ubili više stotina Srba i Židova. Tako povjesničar Gojko Jakovčev¹⁰ na znanstvenom skupu "Sisak i Banija 1941." u Sisku 1971. iznio podatak da je uhapšeno oko 700 Srba i Židova, a da su ustaše oko 450 pobili na Graniku i pobacali u rijeku

⁸ Godine 1942. partizani su ga razmijenili. Na slobodnom partizanskom teritoriju obavljao je važne dužnosti u NOP-u. Bio je potpredsjednik ZAVNOH-a i član njegova Predsjedništva.

⁹ Đurić, Ljuban: *Banjški partizanski odredi 41-45*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1988, str. 15.

¹⁰ Gojko Jakovčev, *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941. Zbornik radova*, Muzej revolucije Sisak, 1974, str. 322.

Ubojstvo Miloša Teslića u Sisku

Savu. Ostatak su dijelom prisilno iselili u Srbiju, a dijelom sproveli u logor Jasenovac. Sisački novinari i publicisti Miroslav Matovina i Dragan Božić navode u svojoj knjizi *Prvi partizanski odred* da se na capraškoj željezničkoj stanici okupila ustaška grupa, predvođena Smailom Jusićem Smajom, bivšim seoskim slugom, koja je izvršila brojne zločine. Smajo Jusić i Ivica "Dalmatinac" izvlačili su iz vlaka putnike, pljačkali ih i ubijali. Matovina i Božić tvrde: "Njihovo je bilo ljeto 1941. godine, vrijeme kada su srpske porodice masovno iseljavane u Srbiju. Računa se da su na Graniku pogubili 500 ljudi većinom Banijaca"¹¹.

4.3. Organizirano iseljavanje srpskog stanovništva

Pred terorom i prijetnjama fizičkom likvidacijom, veliki broj srpskih porodica i pojedinaca bježi u Srbiju. To najprije čine stanovnici gradova, ali sve više i bogatiji seljaci i oni koji su na bilo koji način bili vezani uz bivšu vlast. Kako bi proveli svoju politiku trajnog progona Srba s područja NDH, ustaše pokreću i akciju organiziranog iseljavanja.

Iseljavanje Srba iz NDH usklađeno je s planovima Trećeg Reicha jer su Nijemci na srpske posjede u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini željeli naseliti Slovence iz Štajerske. Na konferenciji predstavnika njemačkih vlasti i NDH u Zagrebu 4. lipnja 1941. dogovoren je preseljenje 179.000 Slovenaca u NDH, a isto tako i Srba u Srbiju. Hitler je prilikom Pavelićevog posjeta 7. lipnja 1941. odobrio ustašku politiku prema Srbima, čiji je cilj njihov nestanak s područja NDH (Srba je bilo oko 1,9 miliona odnosno $\frac{1}{3}$ stanovništva). Tada

¹¹ Miroslav Matovina, Dragan Božić, *Prvi partizanski odred*, Stvarnost, Zagreb 1981, str. 17-18.

Sisački ugledniji građani Srbi, uhapšeni u travnju 1941., u ustaškom zatvoru

je odobren i plan preseljenja Srba iz Hrvatske u Srbiju te doseljavanje Slovaca iz Slovenije u Hrvatsku i Srbiju.

Vlada NDH donosi 24. lipnja 1941. godine "Provedbenu naredbu o Zakonskoj odredbi o osnutku Državnog ravnateljstva za ponovu", kojom je ustavljeno državno tijelo za provođenje iseljavanja i upravljanje oduzetom imovinom. Državno ravnateljstvo za ponovu provodi postupak iseljavanja, pravi spiskove i evidentira imovinu iseljenih, koja postaje državno vlasništvo.

Organizirana prisilna preseljenja izvršena su preko sabirnih preseljeničkih logora u Požegi, Capragu i Bjelovaru. Prema istraživanju mladog povjesničara Filipa Škiljana postoje poimenični popisi iseljavnih, koji nisu potпуни, ali je pomoću njih moguće zaključiti da je preko svakog logora od tri spomenuta sabirna centra preseljeno otprilike oko 5 000 osoba odnosno ukupno više od 14.000.

Prije srpnja, s područja Banije bilo je tek pojedinačnih iseljavanja. Jedina prava organizirana akcija iseljavanja Srba s Banije poduzeta je na području kotara Petrinja. Prema dostupnim dokumentima prva hapšenja radi preseljenja započela su 12. i 13. srpnja 1941. Prema spisku koji je izradilo Državno ravnateljstvo za ponovu, s područja Petrinje preko logora u Capragu iseljene su 793 osobe i to iz naselja Petrinja, Nebojan, Blinja, Glinska Poljana, Moštanica, Petkovac, Gora, Slana, Strašnik, Staro Selo, Mlinoga, Sunja, Velika Gradusa, Drljače, Blinjski Kut, Bestrma, Mađari, Četvrtkovac, Jabukovac, Petrinjci, Cepeliš, Kinjačka, Vukoševac i Radonja Luka.¹² Hapšenja

¹² HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, kutija 1776, deportirani Srbi po kotarevima (prema spomenutom istraživanju F. Škiljana).

su izazvala veliku uznemirenost stanovništva, koje je strahovalo da se radi o hapšenju radi masovnih likvidacija. To je izazvalo daljnji revolt i utjecalo da se ubrzaju pripreme za narodni ustank.

Iz sabirnog logora Caprag u kolovozu 1941. godine upućeno je u Srbiju 10 transportnih vlakova sa 5 775 osoba. Istovremeno iz Slovenije u NDH je useljeno u kotar Dvor 67 obitelji sa 203 člana, u kotar Petrinju 219 obitelji sa 532 člana te u kotar Kostajnica 93 sa 220 članova.

Organizirano iseljavanje započelo je u srpnju, ali je već krajem rujna obustavljeno zbog prevelikog priljeva Srba u Srbiju. Nijemci su strahovali da će velik broj doseljenih biti pristalice ustanika koji su u Srbiji započeli već početkom srpnja s ozbilnjim ugrožavanjem uspostavljenog poretka. Sveukupno je u Srbiji bilo, prema popisima Komesarijata za izbeglice u Beogradu, oko 120.000 izbjeglih ili preseljnih Srba iz NDH do kraja Drugog svjetskog rata, odnosno do listopada 1944. kada je Beograd oslobođen.

4.4. Prekrštavanje pravoslavnog stanovništva, tj. pokatoličenje

Jedan od važnih instrumenata ustaške politike prema Srbima, u cilju njihova nestanka iz NDH, bilo je zatiranje pravoslavlja. Trebalо je uništiti Srpsku pravoslavnu crkvу jer je ona, po mišljenju ustaških ideologa, bila glavni nosilac srpske nacionalne svijesti. U NDH je bilo zabranjeno srpsko ime, a također naziv "srpsko-pravoslavna vjera". Korišten je isključivo naziv "grčko-istočna vjera". Aktivnost ustaša išla je u dva pravca: iseljavanju i likvidaciji pravoslavnih svećenika i prisilnom prelaženju s pravoslavne na rimokatoličku vjeru. Već 3. svibnja 1941. godine poglavnik NDH dr. Ante Pavelić donio je "Zakonsku odredbu o prelasku sa pravoslavne na katoličku vjeru", koja je trebala poslužiti za provođenje akcije pokatoličenja Srba u NDH. Očito je Pavelić za politiku prekrštavanja pridobio papu Piju XII., kojeg je posjetio 18. svibnja 1941. u Vatikanu.

Ustaški ministar "prosvjete i bogoštovlja" Mile Budak donio je 27. svibnja 1941. "Uputu prigodom prelaza s jedne vjere na drugu" kojom je praktički definirana procedura tzv. vjerskih prijelaza. Prelaznik je trebao podnijeti prijavu za vjerozakonski prijelaz, a ako je odobren, dobio je odgovarajuću potvrdu. Ustaška je propaganda propagirala dobrovoljni prijelaz s tvrdnjom da će prelaznici biti zaštićeni. Radi što hitnijeg provođenja postupka prekrštavanja osnovan je "Vjerski otsjek pri Ravnateljstvu za ponovu". Prema podacima Fikrete Jelić Butić u razdoblju 1941–1942. izvršeno je u NDH oko 240.000 prisilnih prijelaza.¹³ U većini slučajeva to ustašama nije bila smetnja za odvođenje stanovništva u logore ili organiziranje pokolja.

Masovnija prekrštavanja zabilježena su u kasno ljetо i jesen 1941. i u zimi 1941./1942. Prema spomenutom istraživanju Filipa Škiljana, na banjiskom

¹³ Fikreta Jelić Butić, *Ustaše i NDH*, 2. izd. (SN Liber i Školska knjiga 1978, str. 175)

Fra Dionizije Juričev prekrštava pravoslavce u selu Staza

području zabilježeni su veći prijelazi u općini Staza, Crkveni Bok i Dvor. U jesen 1941. prešlo je 12 obitelji u Novoselcima, 143 obitelji u Donjem Hrastovcu, 47 obitelji u Pobrđanima, 35 obitelji u Čapljanima, 3 obitelji u Stazi, 173 obitelji u Crkvenom Boku, 135 obitelji u Strmenu, 68 obitelji u Ivanjskom Boku, 28 obitelji u Zakopi kod Dvora, 44 obitelji u Čorama, 18 obitelji u Unčanima i 146 obitelji u Dvoru.

Prilikom prekrštavanja u Stazi kod Sunje fra Dionizije Juričev, ravnatelj spomenutog Vjerskog odsjeka i Pavelićev lični kapelan je rekao, prema izjavama Steve Vujakovića, Dušana Obradovića, Mirka Vujanića, Nene Begovića i Đure Vujakovića iz Pobrđana¹⁴ :

(...) U ovoj zemlji ne može da živi niko osim Hrvata, jer ovo je zemlja Hrvatska, a tko se neće pokrstiti, mi znademo kud ćemo s njim. Ja sam u ovim gore krajevima dao očistiti sve od pileta sve do starca, ako bude potreba, učinit ću i ovdje, jer danas nije grehotu ubiti ni malo dijete do 7 god., a koje smeta našem ustaškom pokretu; mi danas treba da budemo svi Hrvati i da se proširimo, a kad se proširimo i ojačamo, ako nam bude potrebno, još ćemo da oduzmemo od drugih, nemojte misliti što sam ja u svećeničkoj odori, ali da znadete da ja, kada je to potrebno, uzmem strojnicu u svoje ruke i tamanim sve do kolijevke, sve ono što je protiv ustaške države i vlasti (...)

¹⁴ Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera (redigirali i izdali Joža Horvat i Zdenko Štambuk 1946.), reprint: Zaklada Cesarec, Zagreb 2008., str. 58-59.

Aktivno učešće u prekrštavanju imao je i župnik iz Sunje Josip Orlić. U jesen 1941. organizirao je zbor u Petrinjcima na kojem je obavljen ceremonijal prekrštavanja i polaganja zakletve. Prilikom obraćanja narodu župnik Orlić je govorio da je prava vjera samo katolička, da su Srbi bili katolici, ali da su "otpali od vjere" i da se u nju trebaju vratiti. U Petrinjcima su ustaše uhapsili pravoslavnog svećenika Nikolu Vučkovića 23. svibnja 1941., odvele ga u šumu Brezovicu kod Siska i tu ga, zajedno s još 31 osobom, ubili. Svećenika iz Svinice Danu Babića odveli su ustaše iz Sunje i ubili ga u noći 14. lipnja 1941. između sela Krčeva i Graboštana. Njegovo tijelo pronađeno je u živici pokraj puta. Već u ljeto 1941., na području djelovanja župnika Orlića, srušene su crkve u Drljačama, Brđanima, Kinjačkoj, Četvrtkovcu, Petrinjcima i Svinici. Prekrštavanje su na području Dvora vodili Antun Đurić, župnik iz Divuše u općinama Dvor, Divuša i Javoranj, a župnik Osvald Toth, koji je na ovo područje došao iz Hrvatskog Čuntića, u općinama Rujevac i Žirovac. Prema svjedočenju Đure Čorića i Mile Šaše, Đurić je u jesen u selu Unčanima održao govor i tom prilikom rekao: "Tko se osjeća Srbinom, neka ide preko Drine, Srbima ovdje nema mjesta, ovo je država ustaška Hrvatska, a koji se osjećaju da su pošteni neka pređu na katoličku vjeru, jer im samo to može biti spas".¹⁵

Na području Gline zabilježeno je više slučajeva prekrštavanja. Milan Despot pišući o Glini 1941. spominje glinskog župnika Franju Žužeka i prekrštanje. "Počeo je (Žužek, op. a.) na veliko izdavati potvrde o prekrstvu i slati ih u sela. Sve žene i djeca poubijanih Glinjana prekrštene su."¹⁶ Žužek je osuđivao prisilne vjerske prijelaze. Mnogima je izdao potvrdu o prekrštanju kako bi ih spasio, a da nije proveo formalni obred prijelaza.

Potvrda ustašama nije puno značila, jer su oni hapsili i one koji su ih imali. Organizirana su i lažna prekrštavanja koja su praktički poslužila kao uvod u pokolje. Takav je bio slučaj s mještanima sela Čemernice, Pješčanice, Bukovice i Batinove Kose, koji su se okupili u Vrginmostu na sv. Iliju, 2. kolovoza 1941., kako bi bio proveden obred. Na slici na str. 41 je jedna od potvrda koje su izdavane kao dokaz prelaska s pravoslavne na katoličku vjeru.

Na području Crkvenog Boka, u tadašnjem kostajničkom kotaru, u listopadu 1941. pokrštanje je vodio župnik August Kralj. Pravoslavnu crkvu sv. Ane u Strmenu pretvorili su u katoličku. To nije sprječilo ustaše da cjelokupno stanovništvo tri sela u općini Crkveni Bok (Crkveni Bok, Ivanjski Bok, Strmen) otpreme u logor Jasenovac 14. 10. 1942., odakle je, na direktnu intervenciju njemačkog generala Edmund von Glaise-Horstenaua, pušteno nakon 13 dana zatočenja.¹⁷

Odlukom Predsjedništva ZAVNOH-a od 25. kolovoza 1944. poništено je prisilno prekrštanje Srba. U odluci se kaže da je to nasilje "lišeno svake

¹⁵ Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, str. 131.

¹⁶ Milan Despot, "Gлина 1941". u: Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka, Karlovac 1971., str. 614.)

¹⁷ Savo Skrobo, Ratni događaji i sjećanja. Općina Crkveni Bok u NOB-u 1941.-1945, vl. izdanje, 2012., str- 51-80.

Pokatoličavanje pravoslavaca u Žirovcu na Baniji 1941. godine¹⁸

Potvrda obitelji Meandžija iz Gline o prekrštavanju

moralnosti i opravdanja” te da je “u suprotnosti sa zajamčenom slobodom vjeroispovijesti, izraženom u t. 5. Deklaracije o osnovnim pravima naroda i građana demokratske Hrvatske”.

4.5. *Oduzimanje i pljačka imovine*

Posebna grupa zakonskih odredaba bila je usmjerenata na ekonomsko slamanje Židova i Srba i pljačku njihove imovine. Grupe dobrostojećih Židova nekoliko su puta bez ikakvog povoda hapšene i tražena je otkupnina, s osnovnim ciljem oduzimanja zlata, novca i druge vrijedne imovine. U svibnju 1941. ustaške vlasti oduzimaju Židovima radnje i poduzeća i postavljaju svoje povjerenike. Sav imetak oduzet je bez naknade u korist države, osim u pojedinim slučajevima kada se mogao napraviti izuzetak (mjera koja je uglavnom služila tome da se Židove prisili da kao mito ili otkupninu ponude skrivenu imovinu). Potpuna konfiskacija (“podržavljenje”) cjelokupne židovske imovine proglašena je 30. listopada 1942.

Vlasti NDH otimale su i podržavljivale i imovinu Srba – tvornice, novčarske ustanove, radnje i trgovine. U Sisku je oteta imovina nasljednika poduzetnika Petra Teslića: tvornica alkohola, jedno lječilište i dr. I ovdje se uvode povjerenici, koji zapravo pljačkaju i međusobno dijele tu imovinu.

U Glini su u radnjama i trgovinama vlasnika ubijenih kod sela Prekope 12/13. svibnja 1941. također postavljeni povjerenici. To su uglavnom Hrvati, bivši radnici u tim radnjama i trgovinama te pojedini lokalni obrtnici i trgovci. Trgovine dva dana nakon pokolja njihovih srpskih vlasnika nisu

¹⁸ Preuzeto iz: Dušan Korać, *Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, str. 102.

radile, ali su već sljedećeg dana bile otvorene. U *Hrvatskim novinama* u Sisku pojavili su se ubrzo i reklamni oglasi trgovina, obrtničkih radnji i ugostiteljskih objekata ubijenih vlasnika u stilu “preporuča se... po povjereniku Ustaškog Stana.”

U selima iz kojih se iseljavalo ili prognalo srpsko stanovništvo dopuštala se pljačka, u kojoj su sudjelovali ustaše i pojedini seljaci iz susjednih hrvatskih sela. Iseljavanje se smatralo trajnim.

5. Partijske organizacije na području Banje i Siska u prvim danima okupacije i uspostave ustaške vlasti

Vojnim porazom Kraljevine Jugoslavije, bolje reći predajom bez otpora, započeo je slom cjelokupnog političkog, privrednog i društvenog sistema. Jedina organizirana snaga koja nije priznala rezultate okupacije nego je započela pripreme za otpor i oružanu borbu bila je Komunistička partija Jugoslavije. Već 10. travnja 1941. održan je zajednički sastanak članova CK KPJ i CK KPH, koji su se našli u Zagrebu. Analizirana je novonastala situacija i definirani politički stavovi, čija je suština: nepriznavanje okupacije i podjele zemlje te nužnost borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. Imenovan je Vojni komitet na čelu sa Josipom Brozom Titom. CK KPJ je izdao i proglašao, kojim se obraća narodima Jugoslavije, naglašavajući potrebu “narodne borbe protiv osvajača”:

Ne klonite duhom ni onda ako u toj borbi vremenom i podlegnete, jer će se iz ovog krvavog imperijalističkog pokolja rađati novi svijet, zbrisati će se zauvijek korijeni imperijalističkih ratova i nacionalnog porobljavanja. Stvorit će se na istinskoj nezavisnosti svih naroda Jugoslavije slobodna, bratska zajednica.

U obraćanju “Radnicima i radnicama Jugoslavije!” kaže se da treba zbiti redove i djelovati na čelu sa svojom avangardom – Komunističkom partijom:

Naša je dužnost da u ovim sudbonosnim časovima sačuvamo svoju hladnokrvnost, da još odlučnije učvršćujemo svoje redove, da radimo uporno na osvajanju i okupljanju radničkih masa – vodeći ih u borbu za njihove svakodnevne interese, u borbi za bolju i sretniju budućnost.

CK KPH objavio je nekoliko dana kasnije *Proglašenje hrvatskom narodu*. Prvi zadatak partijskog rukovodstva bio je uspostava što boljih i stalnijih veza rukovodstva s partijskim komitetima i članstvom na terenu. Naglašeno je da treba jačati propagandni rad. Hitno treba reorganizirati rukovodstva i primiti nove članove Partije i SKOJ-a. Opredjeljujući se za oružanu borbu, CK je naglasio nužnost prikupljanja oružja i stvaranja oružanih grupa. Jedan od važnih zadataka bio je prebacivanje u zemlju dobrovoljaca u Španjolskom građanskom ratu. Računalo se na njihovu borbenost i iskustvo.

Iznimno značenje za daljnji razvoj priprema za ustanak imalo je tzv. "Majsko savjetovanje" u Zagrebu, kojim je rukovodio Tito. Ocijenjeno je da je došlo do izdaje zemlje i intenzivirane su pripreme za organiziranje oslobođilačke borbe. Posebno je upozorenje na pogibeljnost stvaranja tzv. kvislinskih tvorevin. Formulirana je politička platforma u uvjetima okupacije i komadanja zemlje.

U novim okolnostima komunisti su se našli izloženi hapšenjima, zatvaranjima u logore i ubojstvima. Policija NDH je, preuzevši aparat bivše države i Banovine Hrvatske, dobila u ruke i spiskove komunista i skojevaca, koje su imale vlasti Kraljevine Jugoslavije i Banovine Hrvatske. Nova, dramatična situacija nastala je kada je Njemačka napala SSSR 22. lipnja 1941. Tim povodom CK KPH je izdao proglašenje, u kojem se, između ostalog, kaže:

RADNICI, SELJACI, INTELEKTUALCI, GRAĐANI

Počela je velika bitka, najveća bitka u historiji čovječanstva. U borbu je stupila nepobjediva Crvena armija, armija radnika i seljaka, izazvana napadom imperialističkih razbojnika. Oči su čitavog potlačenog čovječanstva uperene u Moskvu. (...)

HRVATSKI NARODE!

Kucnuo je čas kad treba stupiti u borbu za konačno nacionalno i socijalno oslobođenje. Vjera u pravednost naše borbe, pravednost borbe svih potlačenih naroda, nepobjedivost Crvene armije, dovest će nas do konačne pobjede, koja će konačno osigurati mir i bratstvo među narodima.

Stanje partijskog i skojevskog organiziranja na područje Banije i Siska bilo je vrlo složeno. Kotarske i općinske organizacije bile su vezane za tri centra. Okružni komitet KPH Sisak pokrivalo je organizacije u kotarevima Sisak, Petrinja i Kostajnica. Organizacije kotara Glina bile su u sastavu Okružnog komiteta KPH Karlovac, a Dvor je bio vezan za Bosanski Novi, odnosno za partijsku organizaciju Bosanske Krajine.

Radom partijskih organizacija u Sisku, Petrinji i Hrvatskoj Kostajnici rukovodio je **Okružni komitet KPH Sisak** u sastavu: Vlado Janić Capo, politički sekretar, Marijan Cvetković, organizacijski sekretar, te članovi: Artur Turkulin, Mijo Gorički, Franjo Smolčić, Tone Štajcar, Joža Janić, Jandro Čipor, Milan Mihajlović Mićo, Simica Dragić, Ivo Rukavina Siđo i Nikola Maraković Nina. OK KPH izabran je na partijskoj konferenciji u selu Žabno 1939. godine.

U vrijeme kada ustaše već nadziru cjelokupnu vlast i hapse nepočudne te provode likvidacije ljudi, u Sisak 18. svibnja 1941. godine dolazi Josip Kraš, član CK KPJ i CK KPH, kako bi članovima Okružnog komiteta Sisak prenio stavove CK KPH i dao neposredne zadatke komunistima u borbi protiv fašističke okupacije i zvjerstava ustaša. Članovi komiteta upoznali su Kraša sa situacijom u Sisku i širem području. Odlučeno je da sekretar OK KPH Vlado Janić Capo i Josip Kraš odu u Petrinju i da tamo preuzmu odštampa-

nu *Historiju SKP(b)*. U Petrinju su krenuli biciklima, no na dijelu puta došlo je do nezgode kada je ustaški automobil zapeo za Krašev bicikl. Kraš je bio teško povrijeđen, ali zahvaljujući Capinoj snazi i hladnokrvnosti, izbjegnuto je hapšenje i mučno ispitivanje, koje bi sigurno uslijedilo. Planirani sastanak petrinjskih komunista s Krašem stoga nije održan.

Nekoliko dana prije napada Njemačke na Sovjetski Savez u Sisak po drugi put dolazi Josip Kraš. Održan je sastanak Okružnog komiteta KPH Sisak na kojem je Kraš upoznao prisutne članove s novonastalom političkom situacijom i stavovima i novim zadacima CK KPJ i CK KPH. Na ovom sastanku bili su prisutni: Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković, Franjo Smolčić, Mijo Gorički, Joža Janić, Ivo Rukavina "Siđo", Ivan Altić, Artur Turkulin "Tujko" i Simica Dragić.

U vrijeme priprema za ustanak partijska organizacija Banje i Siska imale su oko 500 članova i oko 600 članova SKOJ-a¹⁹ Ovdje donosimo kratak pregled organiziranosti i aktivnosti komunista po **kotarevima** na području Banje i Siska:

Sisak – Na području kotara Sisak djelovao je Mjesni komitet KPH Sisak, 4 rejonska (općinska) komiteta i 36 osnovnih organizacija (ćelija) sa oko 180 članova i kandidata za članove KPH. U SKOJ je bilo uključeno oko 150 omladinaca, a brojnošću i aktivnošću prednjačila je organizacija SKOJ-a u sisačkoj gimnaziji. Rad organizacije KPH i SKOJ-a je bio strogo ilegalan, a međusobne veze dobro su funkcionirale. Bilo je i dobro organizirano informiranje članstva o aktualnim događajima. Postojala su i sigurne veze sa CK KPH kao i s partijskim komitetima u kotarima Petrinji i Kostajnici.

Početkom svibnja ustaška policija uhapsila je više komunista i skojevaca, upozoravajući ih da će poduzeti drastične mjere prema njima u slučaju bilo kakve aktivnosti protiv ustaške vlasti. Uhapšeni su bili i Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković, Nikola Pejnović, Miško Gorički i drugi, ali su ubrzo pušteni.

Sisačka partijska organizacija razvila je u to vrijeme vrlo intenzivnu djelatnost: održavaju se brojni sastanci, stvaraju ilegalni punktovi, prenose informacije, rasturaju leci i drugi propagandni materijal, ne samo u gradu već i u cijelom kotaru.

Kapitulaciju vojske Kraljevine Jugoslavije komunisti Siska su iskoristili za prikupljanje oružja i vojne opreme. Tako su već do stvaranje svoga partizanskog odreda prikupili 30 vojničkih pušaka, 1 puškomitrailjer, 1 teški mitraljez i nekoliko pištolja te neveliku količinu bombi i eksploziva. Prikupili su veću količinu municije te razne vojne opreme. Prikupljeno oružje i opremu komunisti su spremili u crkvu u selu Vurot, gdje je stajalo do 22. lipnja 1941. godine.

¹⁹ Za ovaj dio korišteni su podaci iz knjige Ivana Jelića, *Komunistička partija Hrvatske 1937–1945*, 2. sv., Globus, Zagreb 1981, str. 34

Petrinja – U sastavu organizacije KPH u petrinjskom kotaru djelovao je Kotarski komitet KPH, 3 rejonska (općinska) komiteta te 15 čelija s oko 70 članova. Politički sekretar bio je Artur Turkulin, a organizacioni Antun Štajcar Tone. Članovi su bili: Grga Umljenović, Nikola Janečković, Nikola Vujić, Jandro Prpić, Simica Dragić, Milan Mihajlović Mićo, Đuro Kladarin, Milovan Zec Mićo i Nikola Trninić. Dužnost sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a obavljao je Slavko Janečković.

Odmah po preuzimanju vlasti ustaše su započele progon komunista. Policija prema predratnim spiskovovima redom hapsi najistaknutije: Milovan Zeca, Nikolu Janečkovića, Nikolu Trninića i dr. i internira ih u logore. Uhapšeni su i braća Mario i Berislav Hanžek, SKOJ-evci, koji su kasnije otpremljeni u Norvešku i tamo stradali.²⁰ Dio komunista se pod prijetnjom hapšenja povukao na vrijeme u svoja rodna sela. Petrinju napušta i Artur Turkulin, sekretar Kotarskog komiteta KPH Petrinja, koji najprije odlaže u selo Klinac, gdje je kao učiteljica radila njegova supruga Draga, a potom u Moštanicu koja postaje privremeno sjedište Kotarskog komiteta. Taj je punkt organizirao i u njemu razvio značajnu partijsku aktivnost Đuro Kladarin, učitelj u tom selu i član KK. Prilikom drugog posjeta Okružnom komitetu KPH Sisak, sredinom lipnja, posjetio ih je Josip Kraš. Nakon napada Njemačke na SSSR, Turkulin i Kladarin prelaze na Kaline, proplanak na Šamarici iznad sela Komogovina, gdje se počinje stvarati logor.

Neki su komunisti ostali na radu u Petrinji do napada Njemačke na SSSR, kao npr. Stanko Bjelajac, koji je radio u poreznoj upravi. Nakon nekoliko dana bježi iz Petrinje u svoje selo Majske Poljane, a zatim se povezuje s Kotarskim komitetom Glina.

Rejonski komitet **Sunja** bio je direktno povezan s OK KPH Sisak, iako je tada općina Sunja bila dio petrinjskog kotara. Imao je 3 čelije s oko 20-ak članova. Na čelu je bio Milan Mihajlović Mićo, sisački gimnazijalac iz Donjeg Hrastovca, koji se vrlo rano istaknuo svojim radom i postao član Okružnog komiteta KPH Sisak. On nastoji povezati komuniste na tom području, u stalnoj je vezi sa Simicom Dragićem, također članim OK KPH Sisak, i drugim komunistima iz sela Svinica u kostajničkom kotaru te s Urošem Krunićem iz Starog Sela i Dušanom Dukićem iz Velike Graduse, istaknutim komunistima s područja općine Gradusa u petrinjskom kotaru.

Hrvatska Kostajnica – Mjesni komitet KPH Hrvatska Kostajnica pokriva je 4 čelija sa 28 članova, a sekretar je bio Nikola Maraković Nina, gra-

²⁰ U *Petrinjskom žrtvoslovu* (Matica hrvatska Petrinja, 1995.), autori Vladimir Krpan, Ivan Rizmaul i Davor Salopek navode hrvatske žrtve u Drugom svjetskom ratu. Kada je riječ o stradanju antifašista spominju se tek imena bez navođenja okolnosti stradanja odnosno tko ih je uhapsio i pogubio. Tako npr., iako je poznato da su petrinjske antifašiste, braću Marijana i Berislava Hanžeka (petrinjska je gimnazija do 1990. nosila naziv "Braća Hanžek"), uhapsili ustaše i internirali u logor, u spomenutom Žrtvoslovu piše tek: "137, HANŽEK, Valentin, Marija, BERISLAV; rođ. 1919. godine, Karlovac, gimnazijalac te : 138, HANŽEK, Valentin, Marija, MARIO; rođ. 1920. godine, Karlovac, gimnazijalac".

fički radnik, koji ostaje u gradu cijelu 1941. i djeluje u ilegalnim uvjetima. Razvojem ustanka, pojedini komunisti (Kole Kajić, Jure Košutić, Ratko Djetelić) napuštaju grad i priključuju se ustaničkim grupama. Iz Zagreba dolazi Dragutin Stojaković Putnik. Svi oni postaju istaknuti politički radnici na terenu.

Najjače su organizacije u selima Svinica, iz kojeg je član OK KPH Sisak Simica Dragić, te Donji Hrastovac. Jače partijsko uporište je i selo Slabinja, iz kojeg se veze uspostavljaju prema Kozari. Nakon pokretanja ustanka više mladića odlazi na Kozaru u tamo formirane ustaničke jedinice.

Glina – Na području Kotara Glina djelovao je Kotarski komitet KPH, koji je rukovodio organizacijom od 30 čelija sa 244 člana. Kotarski komitet KPH je do travnja 1941. bio u sastavu: Miladin Šurbat, politički sekretar i članovi Veljko Drakulić, Joso Marjanović, Dragan Petrović i Stojan Vujačklija.

U Glini je nakon okupacije zemlje i uspostavljanja NDH nastala vrlo teška situacija za komuniste. Gotovo cjelokupni Kotarski komitet Glina našao se izvan stroja: uhapšeni su Miladin Šurbat i Joso Marjanović i otpremljeni u logor Danicu kod Koprivnice, Stojan Vujačklija ubijen je u glinskom pokolju 12/13. svibnja, a Dragan Petrović u svom rodnom Klasniću. Veljko Drakulić se našao u njemačkom zarobljeništvu. Unatoč teškim udarcima, uslijedila je organizirana aktivnost komunista, zahvaljujući njihovoj idejno-političkoj izgrađenosti i borbenoj spremnosti te pomoći koju im je pružio OK KPH Karlovac. Tako je već 10. svibnja održano kotarsko savjetovanje, kojem je prisustvovao Ivo Marinković Slavko, sekretar OK KPH Karlovac, koji ih je informirao o situaciji i dao direktive za daljnji rad. Dužnost političkog sekretara Kotarskog komiteta KPH Glini je preuzeo Ranko Mitić, sudionik V. zemaljske konferencije KPJ, a sjedište KK se premješta u njegovo rodno selo Donje Selište, odnosno u šumu Žarkovac ili Čučkovića gaj. U razdoblju priprema za ustanak Kotarski komitet je djelovao u sastavu: Ranko Mitić, Milutin Baltić, Stanko Bjelajac Ćane, Ilija Opačić, Simo Todorović, Milan Despot Dem i Ćiro Madžarac.

Partijska organizacija u Glini bila je najbrojnija na Baniji. Već tokom svibnja i lipnja organiziraju se straže po selima, a istaknutiji ljudi se sklanjaju od ustaša i žandara. Na njezinom području nastaje najjača ustanička grupa pod vodstvom Vasilja Gaćeše.

Nikola Maraković Nina

Miladin Šurbat

Dvor na Uni – Na području Dvora, koji je u administrativnom teritorijalno-političkom pogledu bio u sastavu Vrbaske banovine i kotara Bosanski Novi, postojala je samo jedna partijska ćelija, i to u selu Matijevići sa 4 člana. Sekretar je bio Ignatije Joka. Po selima je bilo nekoliko desetaka simpatizera KPJ i SKOJ-a. Bilo je i onih koji su sami sebe proglašavali komunistima, ali nisu djelovali organizirano. Glavne informacije o događajima i zadacima donose komunisti, studenti i radnici, koji su rodom iz ovoga kraja: student veterine u Zagrebu Vojo Strineka, studentica Milka Vranešević, Mile Joka, bivši podoficir Miloš Čavić i dr. Važnu ulogu ima i Božo Panjković, koji se s dva sina uključuje u pripremu i organizaciju ustanka.

Veliko značenje za organiziranje oružanog otpora u tom kraju imalo je savjetovanje u Šehitlucima kod Banja Luke 10. lipnja 1941. te osnivanje Okružnog komiteta KP za Bosanski Novi i Dvor. Na području kotara Dvor našao se i sekretar Okružnog komiteta Hajro Kapetanović, bježeći pred ustašama, 24. lipnja sklonio u selo Javornik kod Dvora. Kada je planuo ustank u Drvaru i Potkozarju 27. srpnja, pripremao se i napad na Bosanski Novi, u kojem su trebali sudjelovati i dvorski dobrovoljci. Do napada nije došlo, a Hajrija Kapetanović je uskoro napustio dvorsko područje. Time se izgubila veza dvorskih komunista s OK KPH Bosanski Novi, pa se oni u narednom razdoblju sve više usmjeravaju na povezivanje s glinskim i petrinjskim partijskim organizacijama i rukovodstvima.

6. Širenje masovnog straha i revolta i rađanje otpora

Nakon raspada starojugoslavenske strukture vlasti i Mačekova poziva da se činovništvo i državni aparat Banovine Hrvatske stave u funkciju NDH, uspostavlja se nova upravna struktura i ustaški represivni aparat. Traje razdoblje nereda i konfuzije. Srbi u strahu čekaju što će se dogoditi, ostaju bez svojih nacionalnih organizacija, od stranaka do kulturnih društava. Gube građanska i ljudska prava. U prva dva mjeseca gotovo i nema otpora novoj vlasti. Velik broj seljaka se odaziva Pavelićevom pozivu da preda oružje koje se nalazilo kod pojedinaca nakon travanjskog sloma. Pozivi KPJ da se oružje ne vraća ne dopire do većine sela. Što je to značilo najbolje pokazuju riječi Marijana Cvetkovića kada opisuje svoj boravak u Kalinskom logoru u Baniji u ustaničkim danima, krajem srpnja 1941. godine: "Oružja je kod njih bilo malo. Za naše puške nudili su volove i kajali se što nisu oružje sakrili umjesto što su ga predali vlastima poslije aprilskog rata."²¹ Na drastične primjere terora i nasilja odgovara se zbunjenošću, rezignacijom, povlačenjem u neku vrstu zavjetrine ili bijegom u Srbiju.

²¹ Uvodna riječ na znanstvenom skupu "Sisak i Banija 1941.", u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu 1941. Zbornik*, nav. dj., str. 11.

U demokratski orijentiranim slojevima stanovništva širi se nepovjerenje u novouspostavljenu državu. Samovolja, nasilje i zločini postaju svakodnevni i već je širok krug ljudi koji shvaća da je riječ o državnom improvizoru bez budućnosti. Većina stanovništva ne prihvata fašističke zakone i ne odobrava radikalne mjere prema Židovima, Srbima i Romima. Pogoršavaju se i ekonomski i socijalni uvjeti života, što izaziva nezadovoljstvo i otpor velikog dijela stanovništva.

Sve negativnijem gledanju na ustašku vlast odlučujuće su pridonijeli njezine represivne mjere, te nesposobnost i nekompetentnost nosilaca vlasti, ali i ponašanje njemačkih predstavnika i vojske. Predaja Dalmacije Talijanima posve je poljuljala povjerenje u Pavelićev režim.

Važan događaj za daljnji tok bio je Pavelićev posjet Hitleru 7. lipnja 1941. Tada je dogovoren, uz povećane mjere terora prema Srbima, i sudjelovanje vojnih snaga NDH u Hitlerovoj operaciji protiv SSSR-a. Drugoga srpnja 1941. u NDH je poglavnik Ante Pavelić izdao poziv za dobrovoljce koji će se boriti protiv boljševizma. Zbog njemačkih početnih uspjeha, javlja se veći broj dobrovoljaca, uglavnom iz Bosne i Hercegovine. Međutim, postepeno se širi strah među domaćim stanovništvom i domobranima od mogućnosti upućivanja na istočni front.

Zbog uspostave totalitarnog sistema i strahovite represije ustaška vlast praktički nema opozicije. U razdoblju njezina konstituiranja, nijedna politička, socijalna ili kulturna organizacija, osim komunista, ne poduzima nikakvu akciju protiv ustaša. Na Baniji od travnja do lipnja nije zabilježen nijedan slučaj organiziranog otpora prema okupacionoj sili ili NDH, nema ni pojedinačnih akcija, koje bi dovele u pitanje režim. Bilo je jedino pojedinačnih otpora kod hapšenja, pritužbi na postupanja ustaša ili molbi za iseljavanje.

U hrvatskim selima osnivaju se ustaške organizacije, odnosno stvaraju jedinice mjesnih ustaša "rojevi". Mladići se regrutiraju u domobranstvo, ali početkom oružanih borbi s ustanicima slabi volja za odazivanjem. Tim više jer se domobrani, kao regularna vojska, šalju u pobunjene krajeve odnosno direktno u borbe. U nekim mjestima jake su kleronacionalističke organizacije: tzv. "divlje" ustaše iz tih mjesta postaju glavni izvor prijetnje i nosioci terora prema srpskom stanovništvu. Neka mjesta postaju snažna ustaška uporišta, izvor prijetnje i zločinačkih akcija prema srpskim selima. Na dvorskem području to je Zrin, na glinskom Maja, na petrinjskom Čuntić, a na kostajničkom Majur. Svojom bestijalnošću ističu se sunjske ustaše. U posavskim i pokupskim selima, u kojim je bio snažan utjecaj HSS-a, a posebno u selima oko Siska u kojima je bilo brojnije radništvo i utjecaj Komunističke partije, ustaše nemaju podršku lokalnog stanovništva.

U takvim uvjetima i okolnostima rađa se otpor i nužnost da se spontane akcije povežu u organiziranu aktivnost. Napad Njemačke na SSSR je prijelomnica u djelovanju komunista, koji preuzimaju odgovornost za borbu protiv okupatora i zaštitu stanovništva od zločinačke ustaške države.

II. POČECI ORUŽANOG OTPORA I OPĆENARODNI USTANAK

1. Nacifašistička Njemačka izvršila napad na SSSR
22. lipnja 1941. – stvaranje Sisačkog partizanskog odreda

1.1. Odluka OK KPH Sisak o organiziranju odreda

Sisački partizanski odred formiran je 22. lipnja 1941. u okolini Siska. Organizator nastanka odreda bio je Okružni komitet KPH Sisak, na čijem je čelu bio Vlado Janić Capo kao politički sekretar, a Marijan Cvetković kao organizacioni sekretar.

Vlado Janić Capo bio je istaknuti predratni sisački komunist. Bio je delegat na osnivačkoj Prvoj konferenciji KPH,²² kada je izabran za člana Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (CK KPH). Na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ, održanoj u Zagrebu 1940., izabran je za člana Centralnog komiteta KPJ. Kao član tako visokih partijskih tijela, bio je dobro upoznat sa vojno-političkom situacijom u zemlji i opasnostima koje donosi nastupajući fašizam.

Sisački komunisti na vrijeme su bili politički pripremljeni pa ih fašistička okupacija zemlje nije iznenadila. Bilo im je jasno da će nacistička Njemačka napasti i SSSR. Na to ih je nekoliko dana prije napada, prilikom posjeta Sisku, upozorio Josip Kraš riječima: "Hitler će sigurno napasti Sovjetski Savez. Zato se, drugovi, ubrzano pripremajte za rat".

Radnici u rafineriji "Shell", koji su radili u noćnoj smjeni, čuli su rano ujutro 22. lipnja 1941. godine u radio vijestima da je Njemačka napala Sovjetski Savez. Odmah su uputili omladinca Bragu Žuka da o tome obavijesti Marijana Cvetkovića, koji je odmah prenio informaciju Vladu Janiću. Dovgovorili su da se hitno sazove sastanak članova OK KPH Sisak, a održan

²² Osnivački kongres KPH održan je u noći između 1. i 2. kolovoza 1937. u Anindolu kraj Samobora. Bilo je prisutno 20-ak delegata koji su predstavljali partijske organizacije iz šireg područja Osijeka, Splita, Siska, Sušaka, Varazdina i Zagreba, a referat je podnio Josip Broz. Na kongresu je izabran i Centralni komitet KPH od 12 članova, među kojima je bio i Vlado Janić Capo. Na kongresu je kao delegat iz Siska bio i Stevo Rukavina,

je u 6 sati ujutro 22. lipnja 1941. godine. Sastanku su prisustvovali: Vlado Janić, Marijan Cvetković, Mijo Gorički i Joso Tuškanec.

S obzirom na novonastalu situaciju, oni su, ne čekajući da se okupi cijeli OK KPH, zaključili da se odmah moraju o tome obavijestiti partiskske čelije. Posebno je bilo važno da se poznati komunisti sklone odnosno povuku u ilegalu, jer će se sigurno naći na udaru ustaške policije. Podijeljeni su zadaci: Vlado Janić je trebao otici u Petrinju i obavijestiti Kotarski komitet, Marijan Cvetković u Koštajnicu i obavijestiti sekretara Mjesnog komiteta Nikolu Marakovića Ninu, a zatim u Sunju i obavijestiti sekretara Rejonskog komiteta Sunja Milana Mihajlovića Miću i Simicu Dragića, člana OK KPH. Mijo Gorički je dobio zadatak da obavijesti Franju Smolčića, člana OK KPH, kako bi zajedno informirali partiskske čelije u selima kotara Sisak i tvornicama u gradu Sisku. Svi zadaci morali su biti izvršeni do navečer, kada je planirano da se održi sastanak Okružnog komiteta KP Sisak radi daljnjih odluka. Da su bili svjesni nužnosti oružanog otpora pokazuje i odluka da se član OK KPH Joso Tuškanec zaduži za dopremanje oružja i vojne opreme na mjesto večerašnjeg sastanka.

Zadaci su bili izvršeni, istaknuti komunisti su obaviješteni i izbjegnuta su hapšenja. Navečer 22. lipnja 1941. u blizini sela Žabno održan je prošireni sastanak Okružnog komiteta KPH Sisak kojem su, prema autorima monografske knjige o *Sisačkom partizanskom odredu* Miroslavu Matovini i Dragunu Božiću, prisustvovali: Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković, Joso Tuškanec, članovi OK KPH te članovi KP iz Žabna i nekih drugih sela: Ivo Ogulinac Globa, Martin Filipić, Ivan Hrelec, Ivo Lasić, Katica Lasić-Lovreković, Jakov Čulig, Ivan Čeh, Stjepan Tumpić, Ivo Mažar i "možda još tkogod"²³

Na sastanku je konstatirano da su sazrele okolnosti za pokretanje oružane borbe te je odlučeno da se formira oružani odred i da se podijeli oružje koje je Joso Tuškanec dopremio iz crkve u Vurotu, gdje je bilo sakriveno. Za komandanta odreda izabran je Vlado Janić Capo, a za komesara Marijan

Vlado Janić
Capo

Marijan
Cvetković

Franjo Smolčić

²³ M. Matovina, D. Božić: *Prvi partizanski odred*, str. 112.

Cvetković. Prisutni članovi predstavljali su jezgro odreda. Odlučeno je da veze odreda s organizacijom u gradu Sisku drži Ivo Altić, tada sekretar Mjesnog komiteta KPH Sisak. Sljedećeg dana formirana je prva partizanska baza u šumi Šikara, dva kilometra od Žabna.

Iste večeri održan je sastanak u Budaševu, kojem su prisustvovali komunisti s lijeve obale Save: Franjo i Tomo Smolčić, Joso Selanec, Josip Stojanović, Vujo Banjanin, Joso Malina i još ponetko od članova Partije i skojevaca iz Budaševa i Potrkača. Odlučeno je da se ne spava kod svojih kuća i da neko vrijeme žive u poluilegali te da se stvari baza u šumi Brezovici.

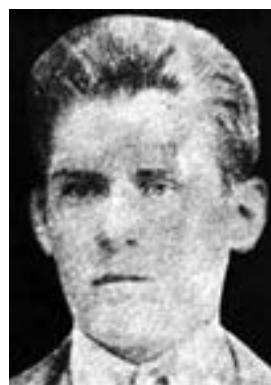
Sljedeći dan obaviješteni su i komunisti u Vurotu, Selima, Gredi i drugima: Stjepan Rujević Brk, Jandra Čipor, Đuro Rujević i dr. Donesena je odluka da se stvari ilegalna baza na Golom brdu koju su komunisti koristili kako bi izbjegli eventualno hapšenje. Planirano je da dvojica članova KP Stjepan Rožanković iz Sela i Ivo Rapić iz Grede, željeznički radnici, još neko vrijeme nastave dolaziti na posao, jer se vjerovalo da nisu kompromitirani. No međutim, ubrzo su uhapšeni i strijeljani s grupom komunista 22. srpnja 1941.

Tih dana policija je posebno intenzivno tragala za vodećim komunistima, ali bezuspješno. Uhapšeni su bili Nikola Pejnović, Franjo Bogdanić, Ivan Draksler, Franjo Knebl, Ksenija Cvetković i neki drugi. Svi su se dobro držali na policiji i nisu otkrili svoje veze.

Narednih dana došli su u odred i neki drugi istaknuti komunisti i skojevci. Tako je došla i Nada Dimić,²⁴ koja je u gradu vrlo uspješno obavljala skojevske zadatke. Njezin novi zadatak bio je da se vratи u Sisak i pribavi pisaču mašinu, šapirograf i pisači pribor, što je ona uspješno izvela. Uspostavljena je direktna veza s bazom Franje Smolčića u Brezovici te bazom na Golom brdu. Veza sa partijskim organizacijama u Sisku stalno je funkcionirala zahvaljujući Ivanu Altiću i Ivi Rukavini Siđi,

Joso Tuškanec

Mijo Gorički

Ivo Rukavina
Siđo

²⁴ Nada Dimić je živjela u Zemunu, ali je protjerana pa je neposredno pred rat boravila kod brata Bogdana u Sisku i radila kao frizerka.

a sa CK KPH u Zagrebu vezu je držao Petar Milković Šico, koji je prenosio informacije i poštu. Po ilegalnoj vezi u odred je stigao i Jurica Kalc, istarski revolucionar, španjolski borac, a koji dan kasnije i Jože Berkopeč, također španjolski borac.

Baza u žabenskoj šumi bila je mjesto okupljanja boraca, prikupljanja oružja i eksploziva i planiranja akcija. Pribavljen je i puškomitraljez, kojeg je od jednog vojnika kraljevske vojske kupila Katica Lasić-Lovreković. Kasnije je puškomitraljez dospio u ruke prvog puškomitraljesca u odredu, Jose Maline. Capo je, po pravilima ilegalnog rada, nedaleko od prve baze u šumi Šikari organizirao i drugu bazu.

Prvu gerilsku akciju izvršio je Odred diverzijom na pruzi kod Stupna, ali zbog male količine eksploziva nije bilo većeg učinka. Početkom srpnja izvedena je diverzija u samom gradu s namjerom da se policiji pokaže da uhapšenici u zatvoru, kojih je bilo dosta, nisu odgovorni za komunističke akcije i da ih se pusti. Grupa Franje Smolčića izvršila je diverziju na pruzi Sisak – Sunja, između Capraga i Blinjskog Kuta. U bazi su pripremani propagandi materijali koji su omladinci dijelili po gradu.

Osamnaestog srpnja 1941. u bazu u šumi Šikara stigao je Mika Špiljak, bivši sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a Sisak, koji je u to vrijeme djelovao u Zagrebu kao član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku. Istoga dana dolazi, po Milkovićevoj vezi, i Ivo Rukavina, kapetan španjolske Republikanske vojske, kao delegat CK KPH. Naime, CK je bio obaviješten o tome da je formirana gerilska grupa u blizini Siska i da izvodi diverzantske akcije pa je poslao iskusnog borca da pomogne u njenom vojnem organiziranju te planiranju i vođenju akcija. S druge strane, Rukavina je prenio direktivu da se prijeđe na oružane akcije na slabije branjene objekte i manje ustaške jedinice.

On je naložio i hitno formiranje Operativnog partijskog rukovodstva, kako bi se komunisti što bolje organizirali i djelovali u vrlo složenim uvjetima. U sastav Operativnog rukovodstva su imenovani: Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković i Jurica Kalc. Odgovornost Operativnog rukovodstva odnosila

Nada Dimić

Katica Lasić Lovreković

Ivan Altic

se na područje ranijeg djelovanja OK KPH Sisak, koji se u novonastalim okolnostima nije mogao saštati. Jedan od najvažnijih njegovih zadataka je uspostaviti vezu s partijskim rukovodstvima petrinjskog i kostajničkog kotara, koje je radilo na podizanju ustanka na Baniji. Ocijenjeno je da je u tim trenucima najvažnije pokazati spremnost hrvatskog i srpskog naroda za zajedničku borbu protiv okupatora i ustaškog režima.

U dogovoru s Ivom Rukavinom odlučeno je da na Baniju zbog uspostavljanja veza s komunistima Petrinjskog i Kostajničkog kotara krenu M. Cvetković i J. Kalc s još nekoliko boraca.

1.2. *Prvi neuspij pokušaj ustaške vlasti da uništi Sisački odred 22. srpnja 1941.*

Diverzantske akcije na pruzi Zagreb – Sisak – Sunja i druge aktivnosti komunista i skojevaca izazvale su reakciju ustaških vlasti. Nakon jedne eksplozije u samom gradu koju je izveo omladinac Vlado Trstenjak, ustaše su odlučili da poduzmu akciju čišćenja širih razmjera. Dana 22. srpnja 1941. godine izvršili su napad na baze u šumi Šikara s glavnim ciljem da opkole i unište gerilske grupe. U napadu je, prema procjenama Vlade Janića Cape i Marijana Cvetkovića, sudjelovalo oko 500 ustaša, žandara i policajaca.

U cilju suszbijanja komunističke aktivnosti ustaške vlasti su uhapsile desetine sisačkih građana i antifašista i izložili ih mučnom ispitivanju, zatvaranju i maltretiranju. Tako je 21. srpnja u večernjim satima uhapšena grupa skojevaca za vrijeme sastanka na obali rijeke Odre. Uhapšeni komunistički aktivisti i napredni omladinci našli su se pod udarom zakona o prijekim sudovima. Dok je trajao napad na baze u žabenskoj šumi, u Sisku je zasjedao prijeki sud. Toga dana, 22. srpnja 1941., osudio je na smrt šest skojevaca. Istoga dana, u večernjim satima, strijeljani su Josip Rožanković, sekretar MK SKOJ-a, koji je ovu dužnost preuzeo od Mike Špijljaka mjesec dana prije, jer je ovaj otisao na nove zadatake u Zagreb, i grupa skojevaca:

1. Antun Čavrak

Jurica Kalc

Joža Rožanković

Antun Čavrak

2. Ivan Draženović
3. Đuro Đulaj
4. Žarko Mihaljević i
5. Branko Vuletić

Pomilovan je samo 18-godišnji Aleksandar Ladušić.

Mladi skojevci držali su se vrlo hrabro. Kada su ih ustaše vozili na mjesto strijeljanja pjevali su Internacionalu i izvikivali parole Partiji i SSSR-u. Svojom hrabrošću zadidili su građane Siska.

Istog dana prijeku sud je izrekao smrtne kazne i grupi komunista, koji su proteklih dana uhapšeni. I oni su strijeljani navečer na tromedži. To su bili:

1. Jakov Čulig
2. Stjepan Rožanković
3. Dragutin Kokot
4. Stjepana Prša i
5. Stjepan Drnić.

Na smrt je bio osuđen i 17- godišnji Ivan Petreković, koji je pomilovan.

Optužbe su bili oslobođeni: Josip King, Mirko Čulig i Barica Rapić.²⁵

Nekoliko dana kasnije strijeljani su po odluci prijekog suda i:

1. Ivan Rapić, željezničarski radnik iz Dužice i
2. Ivan Ivanuš, seljak iz Grede.

Ivan Draženović

Branko Vuletić

Đuro Đulaj

Jakov Čulig

Dragutin Kokot

Stjepan Drnić

²⁵ Barica Rapić, rodom iz Dužice kod Siska, borac Sisačkog partizanskog odreda, poginula je na Sutjesci kao borac VII. banjanske divizije.

Stjepan
Rožanković

Hrvatske novine,
br. 25 od 22. srpnja 1941.

Taj dan, 22. srpnja 1941., bio je težak i tužan dan za partizanski odred i za partijsku i skojevsku organizaciju grada i kotara Sisak. On je otkrio zločinačku bit ustaškog režima i definitivno opredijelio većinu Sičana i stanovnika okolnih sela u antifašističkom duhu.

U akciju na Odred krenule su ustaško-domobranske snage iz pravca Odre i Žabna te iz Martin-ske Vesi, sa ciljem zatvaranja obruča oko žabenske šume. S obzirom na broj boraca i naoružanje, Odred nije bio u stanju pružiti jači otpor. Ustaše su naišli na bazu tzv. Mali Kolićevac u kojoj je bilo 10 boraca. U iznenadnom susretu s ustaškom grupom u bliskoj borbi poginuli su Ivo Lasić i Ivo Ogu-linac Globa. To su bili prvi pali borci Sisačkog partizanskog odreda. Ostali

POSEBNO IZDANJE

HRVATSKE NOVINE

GLASIĆ HRVATSKOG USTAŠKOG POKRETA ZA VELIKU ŽUPU GORU

Broj 25. SISAK, 22. srpanj 1941. god. Vrh

Šest komunista streljano u Sisku

SISAK, 22. srpanja. Osudom pokretnog prijekog suda osuđeno je na smrt sedam sisačkih komunista. Milošu POGLAVNIKA pomilovan je Aleksandar Ladošić, star 19 godina, na 20 godina teške taennice. Osuda je izvršena nad osuđenima u 715 sati.

Pokret i prijek sud zasijeda dalje.

Ubijeni komunisti u šumi Kapt. Tišina.

Danas prije počne ubijeni su po oružnicima u Šumi u Kaptolskoj Tišini Komuništi koji se nalaze u bijičanju nesružani i to: Ogulinac Ivan iz Žabna i Lasić Ivan iz Odre

Ivo Oguulinac Globa

Ivo Lasić

iz grupe, među kojima su bili Joso Tuškanec i Mika Šmiljak, uspjeli su pod paljbom izići iz obruča i probiti se u širi rajon sela Jezero.

Tu se se susreli s Jagom Hrelec i Jagom Tuškanec, ilegalnim partijskim aktivisticama, koje su se ranije, da bi izbjegle hapšenje, sklonile na sigurno u selo Jezero.

Drugu grupu boraca, koju su činili Vlado Janić, Ivo Rukavina, Jože Berkopac i Nada Dimić (Cvetković i Kalc krenuli su prema Baniji, a Ivo Brodarec otišao je na vezu u Odru) ostala je neprimijećena u prvoj bazi u šumi Šikara. Tu su ostali nekoliko dana izolirani, jer su sve veze bile prekinute. Nisu imali informacije o tome što se događalo u gradu Sisku i gdje se nalazi druga grupa boraca koja se povukla u sela Gornje Posavine, kao ni to da su poginuli Lasić i Ogulinac. Odlučeno je da se u Sisak pošalje Nadu Dimić kako bi uspostavila vezu s Ivom Alticem. Ona je otkrivena, uhapšena i provedena u sisački zatvor, gdje je priključena grupi žena među kojima je bila i Vera Cvetković, sestra Marijana Cvetkovića. Prebačena je u Zagreb u bolnicu Sveti duh, ali je uspjela uz pomoć zagrebačke partijske organizacije pobjeći iz bolnice i prebaciti se preko partijskih veza na ilegalni rad u Karlovac.

U bazi je još boravio Ivo Rukavina jer se teško kretao zbog infekcije na nogi. Nakon što se Rukavina vratio u Zagreb, Capina grupa je odlučila krenuti u Sisak kako bi se povezala s grupom F. Smolčića na lijevoj obali Save. Vratili su se u grad i nakratko smjestili u stan Vlade Janića, u tadašnjoj Linskijevoj ulici. Uz pomoć Capina brata Franje prebacili su se čamcem u Hrastelniku. Uspjeli su doći u vezu sa Mijom Goričkim, koji ih je povezao s grupom boraca smještenih u bazi Debeli brest u šumi Brezovica. U tu bazu stigao je i Marijan Cvetković nakon povratka s Banije početkom kolovoza.

Grupa boraca u Brezovici, pod vodstvom Franje Smolčića, znatno je narasla nakon neuspjelog atentata na ustaškog tabornika Škornjača u Topolovcu 25. srpnja 1941. Naime, atentat je pokušao izvesti omladinac Josip Selanec, ali se bomba koju je htio ubaciti u tabornikov stan odbila od metalne mreže na prozoru i sam je atentator stradao. Baza kod Debelog bresta uskoro je postala glavno sjedište boraca Sisačkog odreda, pravi vojnički logor. U Odred su pristupili novi dobrovoljci iz Siska i okolnih sela, tako da je koncem kolovoza u Odredu bilo oko 60 boraca.

U rajonu Poljice, u šumi Brezovici, Odred se zadržao do 12. rujna 1941. godine. Tu su se prikupili i borci koji su bili odstupili prema selu Željeznom.

Daljnja hapšenja u Sisku i okolici uslijedila su nakon neuspjela Selančeva atentata 25/26. srpnja. Prema autorima knjige *Sisački partizanski odred* M. Matovini i D. Božiću uhapšeno je oko 180 ljudi, koji su podvrgnuti ispitima

Josip Selanec

vanju, maltretiranju, premlaćivanju pa čak i ubojstvima. Tako je od posljedica batinjanja umro Mirko Čulig, brat Jakova Čuliga, koji je kao komunist strijeljan 22. srpnja.

U ofenzivi na Sisački odred 22. srpnja 1941. ustaše nisu postigli svoj glavni cilj – uništenje Odreda. Naprotiv, Odred je nakon toga brojno ojačao, nastavljajući s diverzantskim akcijama u neposrednoj blizini Siska.

2. Ustanak naroda na Baniji i Kordunu

2.1. *Političke prilike uoči podizanja ustanka*

Na području Banije i Korduna, u kojima je pretežno živjelo srpsko stanovništvo, situacija je bila vrlo teška. Ustaška politika otvorenog terora ugrozila je njihov životni opstanak. Otpor i borba protiv takve vlasti bile su neminovan preduvjet golog preživljavanja, pa nije čudo što su ljudi iz tih krajeva spremno podržali poziv KPJ/KPH za podizanje ustanka. Već u lipnju i srpnju u pojedinim selima formiraju se seoske straže, a u izbjegličkim logorima nastaju borbene grupe, koje započinju pripremu za ustank i vojnički otpor ustašama i okupatorima, pod čijim se okriljem provodila genocidna politika.

Nakon okupacije Kraljevine Jugoslavije u svoja sela na Baniji i Kordunu vratili su se brojni đaci i studenti, podoficiri, oficiri i vojnici vojske Kraljevine Jugoslavije koji nisu pali u zarobljeništvo, kao i otpušteni žandari, radnici i činovnici koji više na okupiranim područjima nisu mogli nastaviti službu. Među njima je bilo i komunista i komunističkih simpatizera. Tako u banjarska sela dolaze istaknuti komunisti i skojevci iz Petrinje i Gline, a potom po ilegalnim vezama stižu aktivisti iz Zagreba, Siska i drugih mjesta, što stvara “kritičnu masu” spremnu za organizirani oružani otpor.

Poslije napada Njemačke na SSSR, rat ulazi u svoju najjaču fazu. Ustaše ga nastoje iskoristiti da riješe srpsko pitanje i da istrijebe Židove i Rome. Za ustaše je došlo vrijeme konačnog obračuna s komunistima i svim naprednim ljudima koji se protive nacifašističkoj NDH.

U takvoj atmosferi KPJ/KPH počinje pripreme za oružani otpor. Održavaju se sastanci, formiraju vojni komiteti, prikuplja se oružje. Odluka o oružanoj borbi nije laka: njemačke vojne snage su moćne, ustaše su okrutni, spremni uništiti svakoga tko se pobuni! Ustaše sredinom srpnja poduzimaju akciju preseljavanja stanovništva s područja Banije u Srbiju, što pojavačava strah i napetost.

Spomenik u šumi Abez kod Vrginmosta

2.2. *Savjetovanje vodećih članova KPJ/KPH Korduna i Banije u šumi Abez 19. srpnja 1941.*

Ključnu ulogu u podizanju masovnog narodnog ustanka na Baniji imale su odluke sa savjetovanja vodećih komunista Korduna i Banije u šumi Abez kod Vrginmosta 19. srpnja 1941. Savjetovanje su, u sklopu aktivnosti CK KPH na podizanju ustanka, organizirali i vodili Rade Končar, sekretar CK KPH i član CK KPJ i Josip Kraš, član CK KPJ. Prisustvovali su mu sekretari kotarskih komiteta Vojnića, Vrginmosta i Gline i to: Ranko Mitić, sekretar Kotarskog komiteta KPH Gline i Milutin Baltić, tada član KK Gline, Rade Bulat, Mile Manojlović Gedžo, Stanko Maslek i Branko Nikoliš iz kotara Vrginmost te Žarko Ćuić i Stanko Opačić Čanica iz kotara Vojnić.²⁶

Sastanak je otvorio Josip Kraš, a uvodno izlaganje podnio je Rade Končar. Objasnio je šиру političku situaciju te obavijestio o odluci Politbiroa CK KPJ od 4. srpnja 1941. u Beogradu o podizanju oružanog narodnog ustanka te o ustaničkim aktivnostima u Srbiji i Crnoj Gori. Prema svjedočenju Rade Bulata, Končar je posebno naglasio "da su napadom fašizma na SSSR komunisti Jugoslavije mobilizirani i da za njih važe svi vojni i revolucionarni zakoni za neizvršavanje naređenja".²⁷ Nakon Končareva izlaganja sekretari kotarskih

²⁶ Savjetovanju su trebali prisustrovati i predstavnici komiteta Karlovca, Slunja i Veljuna, ali oni nisu na vrijeme obaviješteni i nisu sudjelovali.

²⁷ Rade Bulat, *Svjedočanstva iz Petrove gore*, Globus, Zagreb 1982., str. 95. Bulat je tada bio sekretar KK KPH Vrginmost.

komiteta informirali su o stanju na svom području. Bulata se posebno doj-milo izlaganje Ranka Mitića sekretara Kotarskog komiteta KPH Glina, koji je "tako vatreno i uvjerljivo iznosio situaciju, tako da sam na momente osje-ćao malodušnost bojeći se da se moje izlaganje neće tako dojmiti". Končar i Kraš su bili zadovoljni stanjem partijskih organizacija Korduna i Banije – ocijenili su da postoji spremnost i odlučnost da se krene u oružanu borbu.

Evo što je o značenju savjetovanja u Abezu rekao Ranko Mitić, jedan od ak-tivnih učesnika, 22. srpnja 1971, na proslavi u povodu obilježavanja 30-go-dišnjice povjesnih odluka:

Abez je kod nas nagovijestio jednu novu stranicu naše historije. Odluka u Abezu je oličenje naše slobodarske tradicije i hrabrosti naroda Banije i Korduna. Poslije Abeza krenuo je težak i dugotrajan rat. Iako težak i du-gotrajan bio je slavan i pobjedonosan. Područje Banije i Korduna tokom NOR-a daje u temelje slobode i bratstva svakog trećeg čovjeka. Borba je bila teška, ali je zato pobjeda bila draža, više cijenjena. Probismo u ratu slavne puteve. Formirali smo brigade i divizije, formirali smo ovu na-rodnu vlast, stvorili već prvih dana veliku slobodnu teritoriju. Ovdje su u ratu boravili CK KPH, Glavni štab Hrvatske i ostale visoke institucije NOR-a. U Topuskom su na trećem zasjedanju ZAVNOH-a udareni teme-lji socijalističke državnosti SRH, u bratskoj zajednici jugoslavenskih na-roda. U tu tekovinu Banovci i Kordunaši ugradili su svoj veliki doprinos.

Rade Končar

Josip Kraš

Ranko Mitić

Milutin Baltić

Stanko Opačić Čanica

Rade Bulat

U Abezu je odlučeno da se do 23. srpnja 1941. počne s oružanim akcijama. Dogovorene su konkretnе akcije na cijelom području Korduna i Banje, koje su trebale označiti početak masovnog općenarodnog oslobođilačkog ustanka. Končar, prema Bulatovim riječima, "nije krio da već kasnimo".

To je bio razlog da se nije posve objektivno sagledalo kakve su stvarne mogućnosti za akciju, pa Bulat naglašava: "U borbenoj atmosferi punoj određivanja bile bi pogrešne rasprave koje bi opravdavale poteškoće, jer bi nas odvele u pasivnost. Nama se isto tako žurilo da krenemo i počnemo".

Stoga neke od dogovorenih akcija nisu provedene. Posebno je bio problem izvođenje diverzija, koje su trebale započeti kada i napadi na neprijateljska uporišta. Za to nije bilo dovoljno tehničkih sredstava, a ni ljudi nisu bili dovoljno osposobljeni.

2.3. Ustanička akcija u Banskom Grabovcu i stvaranje Gačešinog (Šamaričkog) odreda

U selima kotara Glina rasla je spremnost za oružani otpor. Srpski narod je sve više shvaćao da je ustaška politika usmjerena na njegovo istrebljenje i da jedino oružana borba može pružiti nadu u opstanak. Iako su ustaške vlasti pomno skrivale vijesti o pokoljima i davale lažne informacije o odvođenju uhapšenika na rad u Njemačku, sve više je istina o pokoljima u Glini i Veljunu u svibnju, o odvođenje logoraša iz pojedinih logora (Danica, Gospic i dr.) na likvidaciju u Jadovno na Velebitu sve do srpnja, o pokolju u nekim selima u Lici početkom srpnja, izlazila na vidjelo. Pronosile su se sve strašnije vijesti o hapšenjima, nestanku ljudi, ubojstvima i pokoljima. Zavladao je duboki strah i krajnja nesigurnost.

Komunisti se povezuju s naprednjim i uglednijim seljacima u cilju organiziranja masovnog otpora. Odluka KPH da prenese oružani otpor na sela, među srpsko stanovništvo, nije bio nimalo lak zadatak. Među seljacima ima kolebanja – neki misle da će proći val terora. Ustaše šire propagandu da će SSSR biti ubrzo slomljen i da će nacizam pobijediti. Širi se i antikomunistička propaganda, s tvrdnjom da će komunisti uništiti vjeru i da će svi "jesti iz istog kazana". Ima i onih koji gledaju da od ustaških vlasti izvuku kakvu korist za sebe pa surađuju s njima. S druge strane, veliko je nepovjerenje prema Hrvatima i Muslimanima zbog njihova učešća u ustaškim redovima.

Na Baniji se ubrzavaju događaji nakon odluke ustaških vlasti da započnu s organiziranim iseljavanjem srpskog stanovništva sredinom srpnja. Mještani sela Luščani 12. srpnja 1941., vođena braćom Bakrač, sprečava grupu ustaše da hapse i provode iseljavanje. Otpor pružaju i mještani sela Brnjeuška, koji su prvi zapucali na ustaše.

Na osnovi odluka u Abezu, Kotarski komitet KPH Gline započinje pripreme za pokretanje masovnog ustanka, planirajući nekoliko oružanih akci-

ja. Glavni im je cilj pokazati neprijatelju da nema mirenja s njim i domoći se oružja. Na sastanku 21. srpnja 1941. u šumi Žarkovac odlučeno je da se napadne željeznička stanica Banski Grabovac, te da se udari na još četiri zacrtane točke: na stražu na mostu kod sela Gredani, žandarmerijsku stanicu Obljaj, ustašku posadu u selu Maja i žandarmerijske stanice u Klasniću i Malom Gradcu. Akcije su istovremeno trebale započeti i na Kordunu.

Banski Grabovac je imao veliko značenje jer je bio važno željezničko čvorište i općinsko središte. Za ovaj zadatok određena je ustanička grupa iz sela Vlahović, Luščani, Drenovac i Šušnjar. Za komandanta grupe, koja će postati jezgro Banijskog partizanskog odreda, izabran je Vasilj Gaćeša, banijski seljak iz Vlahovića, poznat u selima oko Gline po buntovnoj prirodi, odlučan i pravdoljubiv čovjek, a za komesara Adam Mraković, student, član KPJ. Odluku o oružanoj akciji prenio je Gaćeši Petar Vladić, član KK Gline, uvjeravajući ga da će istovremeno započeti masovni ustanak i da će već sutra biti oslobođena brojna sela i gradovi.²⁸

Gaćešina grupa izvela je akciju u Banskem Grabovcu 23. na 24. srpnja, kada je, raspoređena u četiri manje grupe, napala željezničku stanicu, općinsku zgradu, ciglanu u vlasništvu Talijana Dominika Cimbarija, čija je obitelj bila naklonjena ustašama, te stražarnicu br. 12. (vaktarnicu). Poslije je jedna grupa pokidala ptt linije na željezničkoj pruzi nedaleko od zaseoka Štekovići. U akciji su ubijeni prometnik Marko Lajtman, stražar na pruzi Ivan Marković i pružni radnik Đuro Malović te Dominik Cimbari. Zarobljeni su šef stanice Leopold Lukanc, općinski bilježnik Dragutin Šiprak i Jakov Cimbari, sin vlasnika pilane. Oružani otpor pružili su Dominik i Jakov Cimbari. U akciji je zaplijenjeno 8 pušaka s oko 1000 metaka i jedan pištolj. Među ustanicima nije bilo žrtava.

Poslije izvršenog zadatka ova grupa ustanika se povukla na Šamaricu, u predio koji se zove Andelijina kosa, očekujući vijesti o drugim provedenim akcijama. Međutim, druge planirane akcije iz različitih razloga nisu uspjele, najviše zbog neorganiziranosti i neiskustva ustanika. Uslijedila je žesto-

Vasilj Gaćeša

Adam Mraković

²⁸ General Stanko Bjelajac je poslije rata u razgovoru s Petrom Vladićem doznao da je ovaj Gaćeši prenio direktivu o napadu na Banski Grabovac uz tvrdnju da započinje masovni ustanak koji će praktički onemogućiti funkcioniranje ustaške države. To je učinio zato da ga pridobije, jer je bio siguran – s obzirom na Gaćešinu odlučnost – da će akcija uspjeti (*Gline – Glinski kraj kroz stoljeća*, 1988, str. 228).

Spomenik prvoj ustaničkoj akciji u Banskom Grabovcu

ka zločinačka akcija brojnih ustaških snaga iz Petrinje i masovni pokolj u Banskom Grabovcu.

Iz Gaćešine ustaničke grupe nastaje Šamarički partizanski odred, poznat i kao Gaćešin odred. Nakon akcije na Bansi Grabovac formirana je vojnička baza na Andelijinoj kosi, kod Čavić brda. U blizini je nastao i civilni logor, u kojem je smješteno izbjeglo stanovništvo iz okolnih sela. U logoru su bile organizirane razne radionice za popravku oružja i opreme, mlin, pekara itd. Poslije pokolja u Banskem Grabovcu i Glini nije bilo kolebanja o nužnosti otpora, ali je od izuzetne važnosti bilo uspostaviti jasnu političku liniju i podići vojničku organizaciju na višu razinu. U tom smislu bio je veoma važan dolazak u Gaćešin logor partizanske grupe od 27 boraca iz Majskih Poljana sredinom kolovoza 1941., pod vodstvom Stanka Bjelajca. Bjelajac je bio član KK Petrinja, a poslije bijega iz Petrinje povezao se sa Rankom Mitićem, sekretarom KK Gline. U Gaćešin logor doveo je grupu dobro naoružanih mladića s visokim borbenim moralom.

S obzirom na teško stanje nastalo nakon grabovačkog pokolja, Gaćeša je tražio da u logor i partizansku bazu što prije dođu Ranko Mitić, politički sekretar KK KPH Gline i drugi vodeći glinski komunisti. On se, naime, teško mirio s ogromnim stradanjem naroda u Banskem Grabovcu i neuспјešnim drugim akcijama, i želio je iz prve ruke saznati o ciljevima i planovima komunista u organiziranju narodnog ustanka. Stoga je Stanko Bjelajac odmah po dolasku u logor posjetio Ranka Mitića i Simu Todorovića, člana KK Gline, koji se povukao s grupom ustanika u šumu Prolom, iznad sela Buzete. Gaćeša je prihvatio stav KK KPH Gline da je nužno krenuti u

oružani borbu, da se mora pristupiti organiziranju borbenih grupa, uvođenju discipline u redove boraca i prikupljanju oružja. Bjelajac je prenio Gaćeši prijedlog njegova imenovanja za komandanta logora i time komandanta Šamaričkog partizanskog odreda. Dužnost političkog komesara preuzeo je Stanko Bjelajac.

Prva važna akcija bila je uspostavljanje veze sa Kalinskim logorom i partijskim rukovodstvima petrinjskog i kostajničkog kotara. Između 15. i 20. kolovoza 1941. na zajedničkom sastanku Gaćeša, Turkulin, Kladarin i Bjelajac analizirali su stanje u ustaničkim redovima i dogоворili neposredne zadatke. Organizirana je i jedna zajednička akcija boraca Kalinskog i Gaćešinog odreda: diverzantska akcija rušenja pruge Sisak – Sunja kod Krajiških Brđana, pod vodstvom Jurice Kalca. U akciju je krenulo oko 120 boraca, ali ona nije uspjela jer su borci Savo Samac iz Roviške i Mile Rupa iz Majske Poljane prekinuli konop. Partizanski sud ih je za sabotažu osudio na smrt.

Potkraj kolovoza u Gaćešin logor je stigao Ranko Mitić, zajedno s Milanom Pavlovićem Mićunom, rodom iz Kirina na Kordunu, konjičkim potporučnikom bivše jugoslavenske vojske, koji je još za vrijeme školskih dana u gimnaziji pripadao naprednoj omladini, te Simom Todorovićem i Milanom Despotom, također članom KK Glina. Tada je i formalno osnovan štab Partizanskog odreda Šamarica u sastavu: Vasilj Gaćeša, komandant, Stanko Bjelajac Čane, politički komesar, Milan Pavlović, operativni oficir, Simo Todorović, ekonom, koji postaje i prvi sekretar partijske ćelije u Odredu (broji 20-ak članova).

Pri Odredu organizirana je udarna desetina pod vodstvom Nikole Demonje, koja je ubrzo postala poznata po svojim smionim akcijama protiv neprijatelja. Krajem kolovoza 1941. izvela je jednu od prvih uspešnih akcija – kod Dragotine je zarobila četiri žandara i oduzela im oružje. Svi su strijeljani jer se ustanovilo da su sudjelovali u zločinačkim akcijama hvatanja stanovništva radi likvidacije u Banskom Grabovcu i Glini.

Stanko Bjelajac

Milan Pavlović

Simo Todorović

Milan Despot

2.4. *Kalinski logor i stvaranje Kalinskog odreda*

Krajem lipnja i početkom srpnja 1941. na Kalinama, dijelu Šamarice iznad sela Komogovina, spontano nastaje izbjeglički logor, kada žitelji sela ispod Šamarice iz kostajničkog i petrinjskog kotara, bježe pred ustaškim terorom. Uz već spomenute vodeće petrinjske komuniste Artura Turkulina i Đuru Kladarina, u logor su stigli i drugi istaknuti komunisti i skojevci: Uroš Krunic, Tone Štajcar, Čedo Borčić, Slavko Janečović, Dara Škarić i dr. Priključuju im se napredniji ljudi toga kraja, koji su antifašistički orijentirani i pokazuju spremnost za otpor i borbu protiv ustaša i okupatora. Komunisti postepeno preuzimaju brigu o izbjeglosti stanovništву, kao i vodstvo u organiziranju logora, pa Kaline postaju središte toga dijela Banije za pripremu ustanka. Uspostavlja se logorski život, okupljaju se komunisti i borbeni mladići toga kraja, održavaju se sastanci, počinju vojničke aktivnosti – izvođenje vježbi i prikupljanje oružja. Organiziraju se naoružane straže i izviđačke patrole, uspostavljaju kurirske veze, nastaje ilegalna fronta. Preko partizanskih veza, koje se ubrzano uspostavljaju, na Kaline dolaze ilegalci iz Zagreba, Petrinje, Kostajnice i drugih mjesta, spremni za antifašističku borbu. S obzirom da se sisački Okružni komitet KPH nakon napada Njemačke na SSSR povukao u ilegalu, prekinute su veze s petrinjskim i kostajničkim partijskim organizacijama, pa se komunisti u ovom dijelu Banije samoorganiziraju i djeluju prema prilikama na terenu.

Prvu vezu između sisačkih i kalinskih komunista i antifašista uspostavio je Marijan Cvetković i grupa boraca Sisačkog odreda koji su ilegalnim vezama došli u kalinski logor 26. srpnja. Naime, prema odluci Operativnog rukovodstva, Marijan Cvetković i Jurica Kalc krenuli su na Baniju 22. srpnja 1941. ujutro, ne znajući da su ustaše pokrenule ofenzivu protiv Sisačkog odreda. Usput su primijetili okupljanje i kretanje ustaško-domobranksih jedinica, ali više nisu imali mogućnosti da obavijeste drugove u logorima. Nakon neuspješnih pokušaja da se vezom preko sela Vurot prebace na Baniju, jer je njihova veza, Antun Štajcar Crni iz Petrinje, član OK KPH, hitno pod ustaškom prijetnjom morao napustiti grad, krenuli su u pravcu sela Pračno i Crnac. To im je uspjelo, te su noću 25/26. srpnja stigli u selo Moštanica, gdje ih je preuzeo Mirko Jasić, stalna partijska veza, i uputio ih preko sela Jošavice u Komogovinu u partizanski logor Kaline.

U grupi koja je stigla na Kaline bili su, uz Marijana Cvetkovića i Juricu Kalcu, Jandro Čipor, Ivan Čeh i Ivica Bujić. Vijest o njihovu dolasku brzo se proširila, kao potvrda da se i Hrvati uključuju u borbu protiv ustaškog terora i okupatora. U to vrijeme na Kalinama je bilo više članova KP i skojevaca Hrvata, ali je dolazak Siščana posebno odjeknuo. U Kalinama su se susreli sa rukovodećim ljudima narodnog zbjega i budućeg Kalinskog par-

tizanskog odreda. Cvetković je informirao rukovodstvo logora o odlukama Okružnog komiteta KPH Sisak o formiranju i akcijama Sisačkog odreda i o uspostavljanju Operativnog rukovodstva, čija je dužnost bila osigurati izvršenje vojno-političkih zadataka u pripremi oružane borbe na cijelom području djelovanja OK KPH.

O dolasku u logor svjedočio je kasnije Marijan Cvetković: "Drugovi Turkulin, Đuro Kladarin, Čedo Borčić, Uroš Krunic i drugi koji su tada rukovodili zbjegom, organizirali su ga na čisto vojnim principima, a partijsku organizaciju postavili su prema direktivama CK. Španac Kalc je organizirao diverzantsku grupu."²⁹

U logoru Kaline bilo je nekoliko hiljada izbjeglog naroda i susret Sičana s tim ljudima bio je za njih novo iskustvo, a za srpsko stanovništvo potvrda da je partijska linija stvaranja bratstva i jedinstva realna. Spremnost za borbu bila je na visokoj razini, ali najveći je problem, s vojnog stanovišta, bila vrlo slaba naoružanost. Ljudi su imali uglavnom lovačke dvocjevke "duplonke", štuceve i kubure, te tek poneki karabin, pištolj i bombu.

U vrijeme dok su u logoru boravili Cvetković i njegova grupa, počele su stizati strašne vijesti o hapšenju i pokolju seljaka u Banskom Grabovcu. Bilo je očito da se treba dobro pripremiti i organizirati za pravi rat.

Nakon obavljenog zadatka u Kalinama i zadovoljan onim što je video i čuo o organiziranju otpora na Baniji pod vodstvom komunista, Marijan se s drugovima Ivicom Bujićem i Ivanom Čehom vratio na sisacko područje, u Brezovicu, gdje su se počele prikupljati sve naoružane grupe raspršene pred nastupom ustaša. U Kalinama je ostao Jurica Kalc, kako bi kao iskusni španjolski borac pomogao u organiziranju Kalinskog partizanskog odreda, posebno u osposobljavanju diverzanata za minerske akcije. Jandro Čipor je preuzeo zadatka da dio prikupljenog oružja u Vroutu prebaci na Kaline.

Početkom kolovoza i formalno se formira Kalinski partizanski odred. Za komandanta je postavljen Artur Turkulin Tujko, a za komesara Đuro Kladarin. U odredu je na dan stvaranja bilo oko 40 do 50 boraca.

Artur Turkulin

Đuro Kladarin

²⁹ Sedma banjška divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1967, str. 35-43.

2.5. *Masovni pokolji srpskog stanovništva u ljetu 1941. godine na Baniji*

Pojedinačne sukobe s ustašama u nekim selima, prve ustaničke akcije na Baniji i Kordunu, u Grabovcu, masovni ustanak u Lici i Bosanskoj krajini itd., ustaše su propagandno iskoristili za konačno izvršenje svoga zločinačkog plana – uništenje srpskog naroda u NDH. U svojoj propagandi naglašavali su da je riječ o “srbočetničkoj pobuni”, kojoj se suprotstavlja legalna državna vlast, da drastična represija nije usmjerena protiv mirnog stanovništva nego samo protiv pobunjenika.

Na Baniji je krajem srpnja započeo val žestokih ustaških represalija, nezапамćenih pokolja i masovnih likvidacija. Zadnji dani srpnja i početak kolovoza obilježeni su bestijalnošću i surovošću kakve narod ovog kraja nikad ranije nije doživio. Banjom su se počela izgovarati imena nekih mjesta i lokaliteta s najdubljim strahom i jezom: Grabovac, glinska crkva, Bajića jame, Unski most, Mrcinište...

2.5.1. Banski Grabovac 24. do 27. srpnja 1941.

Nakon izvedene akcije na Banski Grabovac 23/24. srpnja 1941. ustanici su se povukli, a već ujutro 24. srpnja uslijedila je brza i surova ustaška reakcija. Ustaško-domobranske snage iz Petrinje i oružnici iz “oružničkih postaja” započeli su široku akciju hapšenja mještana Banskog Grabovca i okolnih sela, koje su dotjerali u Banski Grabovac, na lokalitet u blizini željezničke stanice. Kasnije u toku dana izdvojeni su muškarci, svezani su i izloženi teškom maltretiranju. U toku dana stigli su i visoki ustaški funkcionari NDH – Eugen Kvaternik Dido i Božidar Cerovski iz Zagreba³⁰, te župan Velike župe Gora Mirko Jerec, koji na licu mjesta donose odluku da se strijeljaju svi muškarci od 16 do 60 godina starosti.

Sljedeća tri dana uhapšeni su i ubijeni muškarci koji su zatečeni u Banskom Grabovcu i okolnim selima. O tome je uvjerljivo svjedočio Aniš Šteković, općinski pisar iz Banskog Grabovca, koji je bio uhapšen, ali se uspio pod neobičnim okolnostima spasiti.³¹ Zatim su skidani ljudi s vlaka koji je prometovao na liniji Sisak – Karlovac preko Banskog Grabovca. Odluke o strijeljanju formalno je donosio prijeki sud, kojim je predsjedao Ivan Turki iz

³⁰ *Hrvatski narod* u br. 27. srpnja 1941. donosi članak pod naslovom: UHIĆEN VEĆI BROJ ČETNIKA U GLINI I KORDUNU, s podnaslovom: Ravnatelj Ustaškog redarstva Božidar Cerovski vraća se danas u Zagreb. Tekst glasi:

Zagreb, 26. srpnja

Sutra se vraća u Zagreb ravnatelj Ustaškog redarstva na području Nezavisne Države Hrvatske Božidar Cerovski. Ravnatelj Cerovski boravio je sedam dana u Kordunu, većinom u Glini, gdje je zajedno s pitomcima Oružničke škole uhitio veći broj četnika, koji su bili obučeni u odore sa šubarom i mrtvačkom glavom. Kod tih četnika je nadjena komunistička zastava. Na taj način je očišćen čitav tamošnji kraj od četničkih družbi te se ravnatelj Cerovski nakon izvršene zadaće vraća u Zagreb.

³¹ Vidi svjedočenje Aniše Štekovića, ovdje str. 177-183.

Uhapšeni seljaci pred strijeljanje u Banskom Grabovcu

Petrinje. Pokolj su pratile ustaške orgije, piće pa čak i ples s djevojkama koje su naknadno pozvali iz Petrinje.

Bilanca tog velikog zločina bila je najveća do tada na Baniji. Đuro Roksandić, prvoborac iz Majske Poljane, najtemeljitiji istraživač glinskih žrtava, utvrdio je da je u Banskem Grabovcu od 24. do 27. srpnja "pobijeno oko 1200 Srba, s tim što ih je 977 bilo s područja glinskog kotara, a ostali iz petrinjskog, odnosno dijelom iz vlaka na pruzi Sisak – Karlovac".³² Prema tvrdnji Aniše Štekovića u toj ustaškoj zločinačkoj akciji i grabovačkom pokolju ubijeno je ukupno 1285 osoba.

S tog masovnog gubilišta uspjeli su se spasiti, uz spomenutog Anišu Štekovića, i Stevan Jekić iz Banskog Grabovca, Petar Stanković iz Luščana, Vasilj Nevajda iz Vlahovića i Bude Popović iz Kraljevčana. Petar Jekić i Jovan Orlić iz Banskog Grabovca uspjeli su se izvući iz iskopanih jama, u koje su pali nakon strijeljanja.

Za grabovački pokolj, Komisija za ratne zločine za Baniju okrivila je Ivana Filkovića, ustaškog natporučnika i Slavka Spaničeka, ustaškog poručnika

³² Đuro Roksandić, Ustaški zločini u glinskom kotaru od 1941. do 1945. godine, u zborniku radova: *Glika – Glinski kraj kroz stoljeća*, Zagreb, 1988., str. 290.

U novije vrijeme osporavan je podatak o broju žrtava u Banskem Grabovcu do kojeg je došao Đuro Roksandić, s revizionističkom tezom da je ustanička akcija grupe Vasilja Gaćese teroristička a da je broj žrtava namjerno iz političkih razloga znatno uvećan. Tako je povjesničar Milan Pojić iz Hrvatskog državnog arhiva napisao da je ustašku "odmazdu", u kojoj je, po njemu, ubijeno 400 žitelja u Banskem Grabovcu, a oko 50 ih je ubijeno u drugim mjestima, izazvao partizanski "teroristički napad" i "zločin" te da se radi o potpuno "neutemeljenom uveličavanju broja žrtava"! ("Što se zbilo u Banskem Grabovcu 1941., *Vojna povijest*, Zagreb srpanj 2011, str. 26-27).

Spomenik žrtvama u Banskom Grabovcu

iz Petrinje, petrinjske ustaše Stjepana Pješaka, Duju Krpana, Ivana Šarića, čuntičke ustaše Josu Barića, Miju Vukčevića, Matu Mrvića i Miju Sverina te ustaškog tabornika iz Petrinje Marka Lovrekovića.³³ Svjedoci su navodili da su u pokoljima sudjelovali i poznati ustaše iz Petrinje: Šime Čačić, Tomo Šarić, Ivan Komlinović i dr.

2.5.2. Glinska pravoslavna crkva Rođenja Presvete Bogorodice i okolica Gline: 29. 7. – 4. 8. 1941.

Koristeći ustaničku oružanu akciju u Banskom Grabovcu te pojavu više ustaničkih grupa i odreda na Baniji i Kordunu, ustaše su krajem srpnja i početkom kolovoza pristupili realizaciji svoga plana likvidacije Srba s tog područja. Među zločinima koji su tada počinjeni po načinu i mjestu izvršenja posebno se izdvajaju zločin masovnog klanja u pravoslavnoj crkvi Rođenja Presvete Bogorodice u Glini i likvidiranje civila s područja Vrginmosta nakon lažnog poziva na prekrštavanje.

U razdoblju od 26. do 29. 7. ustaše su pohapsili oko 300 žitelja Topuskog, Gline i okolnih sela, zatvorili ih u pravoslavnu crkvu u Glini i u noći 29/30. poklali ih i pobili u samoj crkvi i obližnjim stratištima. Tijela ubijenih zakopana su u masovne grobnice u šikari Latinovo u blizini Glinskog Novog Sela i Graberja. Cjelovita istina o poklanima u glinskoj crkvi počela se sa

³³ D. Roksandić: *Glina – Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 290

Zatvoreni Srbi u glinskoj pravoslavnoj crkvi prije pokolja. Slika je pronađena u arhivi Božidara Cerovskog

Ljuban Jednak svjedoči na suđenju nadbiskupu Alojziju Stepinцу u Zagrebu 1946. godine

Izgled glinske crkva Rođenja Presvete Bogorodice prije izvršenja zločina

znavati tek nakon što su partizani 1944. zauzeli Glinu, u kojoj su počele raditi institucije ZAVNOH-a. Jedini preživjeli svjedok bio je Ljuban Jednak iz Selišta kod Gline, koji je detaljno opisao sam čin klanja.³⁴

Nakon rata Zemaljska komisija za ratne zločine prikupila je svjedočenja, između ostalih i glinskih Hrvata, koji su bili svjedoci postupanja s uhapšenim Srbima u samoj Glini i oko crkve. Njihovi iskazi nedvojbeno potvrđuju da se pokolj u crkvi uistinu i dogodio.³⁵

³⁴ Vidi svjedočenje Lj. Jednaka, ovdje 184-192. Poznato je da se iz jame izvukao još jedan preživjeli, ali su ga ustaše kasnije pronašli i ubili.

³⁵ U vezi s pokoljem u glinskoj pravoslavnoj crkvi javljaju se i danas glasovi koji nastoje umanjiti zločin učinjen tada nad Srbima s područja kotara Gline i Vrginmost. Najnoviji takav primjer

U listopadu 1941. ustaše su organizirali rušenje crkve i odvoženje materijala

Drugi, još brojniji pokolj Srba, dogodio se nekoliko dana kasnije. Ustaše su u Vrginmost pozvali na prekrštavanje odnosno pokatoličenje seljake iz sela oko Vrginmosta, šireći informaciju da će biti pošteđeni svi koji prijeđu na katoličku vjeru, a da će svi ustanici i oni koji ih podržavaju biti uništeni. Iako je bilo puno sumnji u te izjave i pojedinačnih suprostavljanja da se ide na taj skup, ipak se oko 1200 muškaraca iz sela Donja Blatuša, Čemernica, Pješčanica, Crevarska Strana i Brnjavac na dan 2. kolovoza, na pravoslavni praznik sv. Ilike, skupilo u Vrginmostu. Da bi sakrili prave namjere, ustaše su organizirali cjelodnevno druženje, s pićem i muzikom, govoreći da se čeka biskup, koji će ih pokrstiti. Ustaše su bili toliko perfidni da su seljacima naplatili administrativnu taksu za prelazak na katoličku vjeru! Navečer su svi zatečeni muškarci zadržani u improviziranom logoru u centru tog gradića, opkoljeni ustaškom stražom. Koliko su ti ljudi bili naivni govorili i činjenica da su sami odvraćali i sprečavali pojedince da pobjegnu.

Umjesto pokrštenja ustaše su zatočene seljake kamionima odvezli u Glinu, gdje su ih najprije zatvorili, a onda ih u noći 3/4. kolovoza odveli na stratište Latinovo kod Glinskog Novog Sela, gdje su ih likvidirali. I tada je dio pohapšenih seljaka bio zatvoren u pravoslavnoj crkvi u Glini, ali nema pouzdanih podataka o ubijanju u samoj crkvi.

Postoji više podataka i popisa o broju žrtava u kotarevima Glini i Vrginmost potkraj srpnja i početkom kolovoza. Prvoborac, kasnije general

je knjiga katoličkog novinara i publicista Tomislava Vukovića, *Drugačija povijest* (O Srbu, Jasenovcu, Glini...), koja je izašla u izdanju Glasa koncila 2012. Vuković na gotovo 90-ak stranica nastoji osporiti dosadašnja saznanja o pokolju, s tvrdnjom da se pokolj u pravoslavnoj crkvi nije ni dogodio! Za autora je ovo samo jedna od kontroverznih tema iz jugoslavenske komunističke povijesti. Knjiga sadrži mnoštvo insinuacija i falsifikata i zaslužuje poseban kritički osvrt.

JNA, Dušan Baić je istražujući sudbinu Kordunaša iz sela oko Vrginmosta, uhapšenih krajem srpnja i početkom kolovoza 1941., naveo imena 1304 žrtve s područja kotara Vrginmost, ubijenih u Glini i okolici.³⁶

Ovim žrtvama treba dodati i podatak da je tih dana grupa seljaka iz sela Klasnić i Dragotina, koja se nalazila u glinskom zatvoru, otpremljena vozom u Liku i tamo pobijena u Jadovnom. Prema istraživanju Đure Rokandića tih dana je na području kotara Glina i Vrginmost ubijeno ukupno oko 1800 Srba.³⁷

2.5.3. Općina Bučica

Krajem srpnja ustaše su izvršili pokolj u selu Gornje Taborište, tadašnja općina Bučica. Dana 31. srpnja 1941. u selo su došli domaći ustaše iz Donjeg Taborišta, Gornje Bučice i Slatine te pohvatali i pobili veću grupu mještana srpske nacionalnosti. Prema popisu, što ga je sačinio Mjesni odbor SUBNOR-a iz G. Taborišta, ubijeno je 48 ljudi u obližnjoj šumi Kobiljači, a 23 je odvedeno u Glini i pogubljeno nekoliko dana kasnije. U Donjoj Bučici tih dana ubijeno je 19 Srba, 11 Roma i 3 Hrvata. U Kobiljači je ubijeno i 70-ak Srba s područja općine Bović u Kordunu.³⁸

Najveći zločin dogodio se na području općine Bučica krajem 1941. godine. Koristeći ustašku ofenzivu protiv pobunjenog Korduna, lokalne ustaše su odlučili da likvidiraju cijelokupno pravoslavno stanovništvo na području te općine.³⁹ Dana 28. prosinca 1941. ustaše iz Pokupskog opkolili su selo Gornje Taborište, a ustaše iz Bučice su pohvatali sve zatečene mještane. Iste večeri počelo je ubijanje i klanje nesretnih ljudi, iako su oni početkom kolovoza prešli na katoličku vjeru. Tijela ubijenih zakopana su u zajedničkoj grobnici u blizini sela. Ustaše su tjerali Hrvate iz susjednih sela da kopaju jame, nudeći im i pljačku srpske imovine.⁴⁰ U toj ustaškoj akciji praktički je nestalo srpsko stanovništvo iz tadašnje općine Bučica. Selo Bučičko Taborište nestalo je sa zemljopisne karte. Ubijene su ukupno 254 osobe iz Taborišta i još 138 iz Bovića, Golinje, Gornje i Donje Trstenice u šumi Kobiljača.

Preživjeli mještanin Gornjeg Taborišta Jovo Ivković je u proljeće 1942., tada partizan, s grupom svojih suboraca na plitko zakopane leševe u masovnoj

³⁶ Dušan Baić, *Kotar Vrginmost u NOB-u 1941-1945.*, Beograd, 1980.

³⁷ Nakon hrvatske vojno-redarstvene akcije "Oluja" 1995. maknute su ploče s imenima 1564 žrtve ustaškog pokolja u glinskoj pravoslavnoj crkvi i okolici tih dana 1941.

³⁸ Đ. Roksandić: *Glina – glinski kraj kroz stoljeća*, 296.

³⁹ U ustaškoj ofenzivi krajem prosinca 1941. i početkom siječnja 1942. na Kordun, čiji je cilj bio uništenje partizanskih odreda, izvršena su strašna zvjerstva nad srpskim stanovništvom. Najteže stradanje doživjelo je selo Prkos u kojem su 21. prosinca 1941. ubijeni svi zatečeni žitelji, njih 421, a sve su kuće zapaljene.

⁴⁰ Prema izjavi Dragice Stanojević iz Gornjeg Taborišta, koja je zajedno s dva brata preživjela pokolj jer joj je majka bila Hrvatica, od 11. prosinca 1944. "Kada su se naplačkali [ustaše], onda su tjerali hrvatski narod iz sela da i oni uzimaju što hoće. Veći dio naroda nije htio ništa uzeti. Ustaše su im prijetili i govorili da su oni komunisti. Ustaše su govorili, ko neće klati Srbe i vršiti pljačku, da nije Hrvat i da će biti ubijen". Đ. Roksandić: *Glina – glinski kraj kroz stoljeća*, 296.

Spomen obilježje na Bajića jamama
kod Hrvatske Kostajnice

Miloš Damjanić

Pero
Drakulić

grobnici nanio zemlju. Poslije rata grobnica je uređena i podignut je spomenik s imenima svih žrtava.

Spomenuti Jovo Ivković prikupio je, uz pomoć Laze Dražića, podatke o svim stradalim stanovnicima i sastavio dokument *Žrtve fašizma na području bivše općine Bučica, kotar Glina (sada općina Glina)*, iz kojeg donosimo osnovne podatke.⁴¹

2.5.4. Hrvatska Kostajnica i Bajića jame

Masovne zločine ustaše su u to vrijeme izvršili i na području Hrvatske Kostajnice. Hapšenja i zatvaranja počela su 31. srpnja i trajala 4 dana. Ljudi su zatvarani, ispitivani i maltretirani, a potom odvođeni na strijeljanje ili klanje. Ubijanja su vršena na unskom mostu i u starom gradu Zrinskih. Svjedok Antun Pavičić, koji je u to vrijeme živio u Kostajnici, smatra da je u ta četiri dana pogubljeno oko 800 osoba.⁴²

Krajem kolovoza u Kostajnicu je dopremljena grupa od oko 1500 Srba iz Bosne koja je većinom pogubljena u nekom od kostajničkih stratišta.

Mjesto najvećeg stradanja bile su Bajića jame, predio nedaleko od željezničke stanice Hrvatske Kostajnice. Na mjestu gdje se kopala zemlja za tamošnju ciglanu, ustaše su 1941. i 1942. ubili više od 2 000 muškaraca iz okolnih banjiskih sela i Potkozarja. Sa stratišta su uspjeli pobjeći: Petar Drakulić i

⁴¹ Vidi dokument Jove Ivkovića, ovdje str. 218-219.

⁴² Vidi izjavu A. Pavičića, ovdje str. 193-196.

Miloš Damjanić iz Hrastovca, Nikola Novaković iz Utolice, Pero Petrović iz Čukura te Pero Čolić i Joco Nožinić iz Bosanske Kostajnice. Petar Drakulić je u knjizi KORAK DO SMRTI (izdavač Spomen područje Jasenovac, 1977.)⁴³ detaljno opisao događaje od svog hapšenja do bijega.

2.5.5. Mrcinište kod Sunje

Na mjestu marvinskog groblja u blizini Sunje ustaše su likvidirale Srbe iz okolnih mjesta. Ubijene su stotine žitelja okolnih srpskih sela Drljače, Kinačka, Petrinjci, Četvrtkovac i drugih, te brojne osobe skinute s vlaka na željezničkoj stanici u Sunji, koja je bila važno prometno čvorište.

2.6. *Reakcija naroda i komunista na masovne ustaške zločine*

Masovni ustaški pokolji krajem srpnja i početkom kolovoza 1941. uvjerili su većinu srpskog stanovništvo da je oružana borba jedini izlaz i spas od uništenja. Akcije komunista i antifašista u prvim mjesecima otpora NDH nisu bile dovoljne niti adekvatne. Diverzije i sabotaže nisu neprijatelju mogle nanijeli veće štete, a dovodile su do hapšenja, zatvaranja i ubijanja najboljih aktivista. Komunisti su morali bježati iz gradova ili se povlačiti u duboku ilegalu. Stoga je CK KPJ donio direktivu da se pristupi stvaranju i organiziranju snažnijih ustaničkih odreda, koji će braniti i štititi narod od ustaških bandi i okupatorske vojske. Na taj način, oružanim otporom na silju i teroru i napadima na slabije neprijateljske snage, treba se naoružavati i istodobno uništavati i onesposobljavati živu silu, objekte i tehniku okupatorske vojske i kvislinga. Početkom kolovoza 1941. po odluci CK KPH na Kordun je upućena grupa španskih boraca, s ciljem prenošenja borbenih iskustava među kordunske ustanike: Ivan Rukavina, Kosta Nađ, Robert Domany, Stjepan Milašinčić Šiljo, Srećko Manola, Izidor Štok, Adolf Steinberger, Ivan Hariš, Ivo Vejvoda, Veljko Kovačević i Stjepan Kranjčević Brado. Kraće vrijeme u rodnom Sjeničaku boravio je i Gojko Nikoliš,⁴⁴ ali je ubrzo po zadatku oputovao u Beograd. Pristižu u to doba, partizanskim vezama, pojedini komunisti i drugi antifašisti iz Zagreba i Karlovca pa se tako širi i jača politička osnova partizanskog pokreta.

Komunisti preuzimaju brigu i odgovornost za zaštitu ugroženog stanovništva. Organiziraju se seoske straže i patrole radi zaštite sela. Istovremeno se osnivaju seoski narodni odbori kao oblik samoorganizacije i samopomoći. Oni će poslije prerasti u narodno-oslobodilačke odbore – prve organe narodne vlasti. Ustanička i partijska vodstva pridaju sve veći značaj i političko-propagandnoj djelatnosti. Nastoji se demaskirati zločinački karakter okupatorske i ustaške vlasti, spriječiti bilo kakav oblik suradnje s okupato-

⁴³ Izvod iz knjige P. Drakulića, *Korak do smrti*, ovdje str. 197-217.

⁴⁴ Liječnik, španski borac, referent saniteta Vrhovnog štaba NOVJ 1941-1945.

rima i izdajnicima i ukazati na to da je hrvatska i jugoslavenska partizanska borba samo dio općečovječanske borbe protiv fašizma.

Na Baniji jačaju već formirani odredi, a nastaju i novi. Općenarodni ustank se širi – ustanicima pristupaju ponajviše mladići, spremni za borbu, ali bez vojničkih znanja i iskustava. Poduzimaju se energične akcije protiv pojedinih ustaških zločinaca, koji su organizirali zločine i sudjelovali u njima. Početkom rujna ustanci su napali ustaše u selu Begovići u Petrinjskom kotaru. Ubijen je zloglasni ustaša iz Maje Luka Mazalović. Ustaše su iz osvete opljačkali i spalili selo Begoviće. Bilo je to prvo potpuno spaljeno selo na Baniji.

Partizani su tih dana likvidirali i ustašu Josipa Žinića, koji je sudjelovao u hapšenju i likvidaciji glinskih Srba.

Pogubljeni su i neki Srbi, domaći izdajnici koji su počeli surađivati s ustašama kao: Stojan Grubić iz Majskih Poljana, koji je ubio Ljubana Resanovića, sekretara partijske ćelije sela Roviška, Jovo Arbutina, ustaški dousnik te Mile Drekić iz Trnovca i Mile Lončar iz Gradca. Osuđen je i strijeljan Dušan Zec iz Buzete koji je zajedno s Perom Muždekom mučki ubio Milu Muždeku, organizatora ustanka u tom kraju. Pero Muždeka je uspio pobjeći poslije rata u inozemstvo.

2.7. *Odred Prolom*

Na jugozapadnom dijelu kotara Glina potkraj kolovoza 1941. godine, u šumi Prolom između Hajtića i Buzete, formiran je ustanički odred, koji je dobio ime **Odred Prolom** (bio je poznat i pod imenom Odred **Pogledić**). Na dan stvaranja odred je imao 25-30, a ubrzo i 50 boraca iz glinskog kraja. Komandant odreda bio je Nedeljko Relić Ljuban, a komesar Joso Marjanović. Odred je imao ogromnu moralnu i političku podršku naroda, ali je bio slabo naoružan. Glavni organizatori ovog odreda bili su Ranko Mitić, Milutin Baltić i Ćiro Madžarac.

Nedeljko Relić

2.8. *Ustaničke grupe i odredi u Kostajničkom kotaru*

U to vrijeme nastaju ustanički odredi u D. Hrastovcu i Svinici. Organizatori stvaranja odreda u Donjem i Gornjem Hrastovcu bili su Milan Mihajlović Mićo, a u Svinici Simica Dragić. Ova dvojica članova OK KPH Sisak, čim su od Marijana Cvetkovića primili informaciju o povlačenju sisačkih komunista u ilegalu i stvaranje

Joso Marjanović

oružanog odreda, razvili su snažnu aktivnost na planu osposobljavanja komunista da pokrenu oružani ustanak. Rano su započele aktivnosti na prikupljanju oružja, stvaranju tajnih baza te aktiviranju naprednih omladinaca od Trokuta i Banijske Posavine pa do općine Gradusa. Nažalost, Milan Mihajlović Mićo je 2. kolovoza 1941. godine uhapšen u Sunji, kada je pokušao tajno otići u Sisak radi jednog zadatka. Ubijen je na zvijerski način, zajedno s majkom koja ga je pokušala spasiti.

Partizanski odred **Trokut** je stvoren 25. rujna 1941. godine. Krajem rujna (dan nije utvrđen) pred komandantom Sisačkog partizanskog odreda Vladom Janićem Capom zakletvu je položio u Donjem Hrastovcu. U odredu su bili borci iz sela Donji Hrastovac, Gornji Hrastovac, Papići, Meminska, Čapljani i okolnih sela. Na dan polaganja zakletve u odredu su bila 42 borca.

Komandant odreda bio je Pero Sekulić, a politički komesar Žarko Mihajlović.

Tih dana zakletvu je položila i grupa boraca u selu **Svinici**. Ta grupu boraca do kraja godine prerasla je u četu, a stvorili su je Simica Dragić, Pavle Babić i Živko Bronzić. Grupa je brojila 20-ak boraca.

Spremnost na otpor i dobru organiziranost pokazali su i mještani sela **Slatinja**, jednog od najvećih sela u Kostajničkom kotaru. Grupa mladića iz Slatinje

Simica Dragić

Milan Mihajlović Mićo

Pero Sekulić

Žarko Mihajlović

Živko Bronzić

Petar Mećava

binje i Živaje odlazi u partizanske redove na Kozaru, predvođena Petrom Mećavom, podoficirom u jugoslavenskoj vojski.⁴⁵

Aktivnosti na organiziranju NOP-a vođene su i na području općine **Crkveni Bok**, u banijskoj Posavini, makar su uvjeti za podizanje ustanka u ovom ravničarskom kraju, omeđenom Savom, prugom i cestom Sunja – Hrvatska Dubica, bili vrlo nepovoljni. I s ovog područja je grupa mještana otišla među kozarske partizane.

2.9. Grupe i odredi na Dvorskem kotaru

U dvorskem kotaru početkom kolovoza zbivaju se dramatična događanja jer domaće ustaše iz Zrina, Dvora i Divuše, te oni s bosanske strane, pojavičavaju teror nad Srbima. Na područje tzv. "suve međe" izbjeglo je pred ustašama s područja Bosanskog Novog i Cazinske krajine brojno srpsko stanovništvo. Situacija je ipak specifična jer ovdje ustaški tabornik iz Rujevca Aleksandar Brklijačić Šandor nastoji spriječiti zločine ustaša nad Srbima, a to čine i žandari iz žandarmerijske stanice u Žirovcu. Tabornik je čak uspio iz zatvora u Bosanskom Novom izvući 35 uhapšenih Srba.

U brojnim selima dvorskog kotara formiraju se i naoružavaju seoske straže s osnovnim ciljem da zaštite svoja sela. Na čelu tih straža bili su istaknuti pojedinci iz tih sredina, bivši podoficiri, lugari i drugi. Komunisti su se uključili u pripremu otpora i nastoje ostvariti što veći utjecaj. Grupa komunista – Vojislav Strineka, Miloš Čavić, Adam i Vaso Savić – formiraju tajnu bazu blizu sela Javornja, koja postaje ključni punkt za organiziranje i povezivanje ustaničkih grupa. Tu dolaze i komunisti i skojevci Mile Joka, Jovan Pribićević, Milka Vranešević i drugi. Iz seoskih straža i partizanskih baza krajem listopada 1941. nastaje odred **Čerkezovac**.

2.10. Formiranje jedinstvenog rukovodstva partizanskih odreda Korduna i Banije

Neposredno nakon formiranja prvih ustaničkih grupa i odreda i prvih ustaničkih akcija na Kordunu i Baniji, nametnulo se pitanje njihovog koordiniranog djelovanja, jedinstvenog sistema komandiranja, prenošenje direktiva i naredbi te međusobnog informiranja. U cilju rješavanja tih pitanja Okružni komitet KPH Karlovca, pod vodstvom Josipa Kraša i Ive Marinkovića, donio je 18. kolovoza 1941. odluku o imenovanju **jedinstvenog vojnog rukovodstva ustaničkih odreda i grupa za Kordun i Baniju**. Imenovana je komanda u sastavu: Ivo Rukavina, komandant, Srećko Manola, politički komesar, Robert Domany, operativni oficir te Veco Holjevac, Stanko Opačić Čanica i Miloš Dejanović, članovi.

⁴⁵ Petar Mećava je poginuo 1944. u borbama za oslobođenje Travnika, na dužnosti zamjenika komandanta X. krajiske divizije. Proglašen je narodnim herojem.

Radi lakšeg rukovođenja teren je podijeljen na šest rejona. Kordun je podijeljen na četiri rejona: Vojnić, Veljun, Slunj i Vrginmost, a Banija, tj. glinski kotar, u dva rejona – peti, u kojem je djelovao partizanski odred Prolom i šesti u kome je djelovao Šamarički odred. U rukovodstvu petog rejona bili su: Milutin Baltić, Ranko Eremija, Nedeljko Relić i Joso Marjanović, a u rukovodstvu šestog rejona: Vasilj Gaćeša, Ranko Mitić, Stanko Bjelajac Čane i Petar Vladić.

Pod rukovodstvom komandanta jedinstvenog vojnog rukovodstva za Kordun i Baniju, Ive Rukavine, 19. i 20. rujna 1941. održana je vrlo značajna **konferencija vojnih delegata Korduna i Banije** na Petrovoj gori, u selu Džodani, o stanju na ustaničkim područjima i dalnjem razvijanju partizanske borbe.⁴⁶ Prisustvovalo je 20 delegata – bili su tu najistaknutiji vojni i politički rukovodioci, koji su već stekli prva borbena iskustva, kao što su Ivo Rukavina, Srećko Manola, Ivo Marinković, Većeslav Holjevac, Stanko Opačić, Nikola Vidović, Dušan Livada, Rade Bulat i drugi. O stanju u kotaru Glina, i to u petom rejonu, izvjestili su Milutin Baltić i Ranko Eremija, a za šesti rejon Ranko Mitić, Vasilj Gaćeša, Stanko Bjelajac Čane i Petar Vladić. Delegat CK KPH bio je dr. Savo Zlatić. Konferenciji su prisustvovali i “španci” Robert Domany i Stjepan Milašinčić Šiljo.

Sa Konferencije je upućen **proglaš**, koji najbolje oslikava stanje na terenu i zadatke partizana:

SRBI, HRVATI I BOSANCI PRISTAŠE HRVATSKE SELJAČKE STRANKE, SELJAČKA ZAŠTITO, PRISTAŠE S.D.S., KOMUNISTI I SVI RODOLJUBI BANIJE I KORDUNA

Dne 19. IX. o.g. sakupili su se delegati radnika, seljaka, intelektualaca, te delegati partizana, pripadnici nacije hrvatske, srpske i svih ostalih nacija na Kordunu i Baniji. Delegati konferencije su jednodušno izrazili [vjero] nepobjedivost velikog antifašističkog fronta cijelog svijeta na čelu sa slobodnim narodima SSSR-a i u savezu s Engleskom, u borbi protiv njemačkog fašizma i njegovih saveznika. Oni su se jednoglasno priključili apelu Komunističke partije Hrvatske u kojem se pozivaju svi rodoljubi Hrvatske u jedinstvenu narodno-oslobodilačku borbu protiv fašističkih okupatora. Oni su konstatirali da fašističkim okupatorima i njihovim slugama – Paveliću i frankovačkoj gospodi nije uspjelo upotrijebiti Hrvate i Bosance u borbi protiv Srba, da se jedinstvo naroda učvršćuje u narodno-oslobodilačkoj borbi, da jedinstvo naroda i partizana jača usprkos svih pokušaja Pavelićevih bandita da paležima sela uniše hranu prvoborcima (partizanima) i tako da ih prisile gladu na kapitulaciju.

SELJACI, RADNICI I NARODNI RODOLJUBI

Svatko tko voli svoj narod, tko želi živjeti u slobodi a mrzi ropstvo treba se priključiti našoj borbi. Naša je borba nacionalno-oslobodilačka i

⁴⁶ Sačuvan je zapisnik ove konferencije.

pozivamo svakog rodoljuba, bez obzira na partijsku pripadnost, da se priključi ovoj velikoj narodno-oslobodilačkoj borbi. Stvarajte nacionalne oslobodilačke komitete u selima i kotarevima!

Sakupljajte hranu, odjeću, obuću za borce, pristupajte u partizanske odrede, prvoborce narodno-oslobodilačke borbe; stvarajmo narodno-oslobodilačku vojsku i povedimo odlučnu borbu rame uz rame s nepobjedivom Crvenom armijom protiv fašizma!

Komanda NOPO za Kordun i Baniju značajno je doprinijela organiziranošt i učvršćenju partizanskih redova. U Naredbi komandanta br. 2. od 22. listopada 1941. ističe se da posebnu pažnju treba posvetiti obuci partizana za borbu protiv tenkova i stvaranju jurišnih desetina. No, naglašava se i sljedeće:

(...) 4 – U nekim rajonima pojavila se žalosna činjenica da su se u naše odrede uvukli pojedinci ili grupice koje svoje oružje umjesto za svetu borbu protiv fašizma i okupatora upotrebljavaju za pljačkanje i lično bogaćenje. Upozoravam sve komandante da sve slične pojave spriječe najenergičnijim mjerama, primjenjujući prema potrebi i smrtnu kaznu. Za svaku pljačku koja se ubuduće dogodi biće mi lično odgovorni komandanti rajona odnosno bataljona.

(...) 6 – Upozoravam sve odrede da materijal i oružje oteto od neprijatelja u borbi pripada našoj narodnoj vojsci kao cjelini, a ne pojedinim partizanima ili samo onim odredima koji su bili u borbi. Komandant rajona će vršiti pravilnu raspodjelu svega zaplijenjenog materijala prema potrebi pojedinih odreda, vodeći računa o jednoličnom jačanju svih odreda.

U Uputstvu Komande NOP odreda Korduna i Banije od 29. listopada 1941. pod naslovom "Što treba da zna, kakav treba da bude partizan" naglašava se da je partizanska borba "narodno-oslobodilačka borba upravljena protiv svih okupatora, ustaša i frankovačke gospode". Partizani su narodna vojska koja je kao narodna uvijek i "politička". Njezin je cilj da objašnjava narodu zašto se i protiv koga bori i da mobilizira široke narodne mase u toj borbi. Civilnu vlast vrše narodno-oslobodilački odbori, birani demokratski neposredno od naroda. O dužnostima partizana kaže se:

- (...) 11. Partizan – narodni vojnik – mora biti vjeran svome narodu, vjerno ispunjavati sadržaj zakletve.
- 12. Partizan – narodni vojnik – ne smije lagati, krasti i pljačkati.
- 13. Partizan – narodni vojnik – od ratnog plijena za sebe ništa ne smije zadržati. Cijeli ratni plijen je narodna imovina, jest svojina partizana – narodne vojske.
- 14. Svaki prekršaj kažnjava narodni sud. (...)

III. ZAJEDNIČKE AKCIJE BANIJSKIH I SISAČKIH PARTIZANA

1. Akcije Sisačkog odreda na području Siska i prelazak na Baniju

U kolovozu i početkom rujna 1941. Sisački odred je bio znatno ojačan – brojio je oko 60 boraca, naoružanih vojničkim naoružanjem. Dotadašnje diverzantske akcije u Sisku i okolini, kao i u drugim gradovima i mjestima u NDH bile su samo jedan od načina partizanske borbe i značile su jasnu poruku fašističkim okupatorima te Poglavniku i vladu NDH da je počela antifašistička borba i da će trajati dok zemlja ne bude oslobođena, a ustaški režim uništen. Ipak, diverzantske akcije zbog nedostatka eksploziva i neiskustva nisu bile od većeg vojničkog učinka i značaja. Odred nije mogao pristupiti izvođenju većih vojnih akcija, jer je djelovao na vrlo nepovoljnem terenu, u blizini jakih neprijateljskih garnizona. CK KPH je ipak smatrao da Odred treba biti aktivniji jer je bilo vrlo važno osnažiti ustank i proširiti ga na nova područja, posebno u krajeve gdje u većini živi hrvatsko stanovništvo.

1.1. Napad na općine Palanjek i Topolovac 12/13. rujna 1941. i drugi ustaški napad na Sisački odred 20. rujna 1941.

U sklopu partizanske taktike da se napadaju slabije vojne snage neprijatelja i izvode akcije na pribavljanju oružja te da se uništavaju državne i druge institucije NDH, Sisački odred je izvršio 12/13. rujna 1941. dvije važne akcije. Te noći Odred je, podijeljen u dvije grupe, izvršio uspješne napade na općinske zgrade u Palanjku i Topolovcu, a glavni cilj je bio da se pokaze njegova brojnost i snaga i da se dode do potrebnog naoružanja. Grupa u napadu na Palanjak ubila je jednog ustašu i trojicu zarobila. Zaplijenjeno je 5 pušaka, nešto municije i razne vojne opreme i uredskog materijala. Grupa u napadu na Topolovac bila je još uspješnija, zaplijenila je 30 vojničkih pušaka i sanduk municije i još druge vojne opreme.

Napad na Odred u šumi Brezovici 20. 9. 1941. i put za Baniju

Te akcije odvijale su se u blizini grada Siska pa su izazvale poseban bijes ustaških vlasti, ne samo u Sisku već i u Zagrebu, jer se do tada u ustaškim krugovima smatralo da su odmetnici srpanjskom akcijom bili definitivno uništeni. Sada se, međutim, pokazalo da su ustaške snage u Sisku nemoćne da unište partizanski odred i da uguše – kako su ustaše govorili – “komunističku pobunu” oko Siska. Zbog toga su u Zagrebu isplanirali i pripremali jaču ofenzivu na Sisački odred.

Novi snažan napad na Odred započeo je 20. rujna 1941. u 4 sata ujutro. Za izvršenje napada angažirani su, pored ustaša i domobrana iz Siska i ustaške snage iz Petrinje, Sunje i Zagreba. Iz Zagreba su došle dvije satnije ustaša. Prema dostupnim podacima angažirano je oko 650 ustaša, domobrana i oružnika, a tu je bio i jedan vod konjanika od oko 20 ustaša. Koliko im je ta akcija bila važna govori i činjenica da je napadom rukovodio zapovjednik Poglavnikovog tjelasnog zdruga, bojnik Ante Moškov.

Planirano je okruženje i uništenje Odreda, pa je napad vršen na širi rajon šume Brezovica, Zalukinja i Bukovica. U 7 sati ujutro sa 5 neprijateljskih aviona izvršeno je snažno bombardiranje prostora, na kojem su se, prema ustaškim podacima, nalazili partizani.

U Odredu je tada bilo oko 50 boraca. Odnos snaga je bio 13:1, pa borci nisu prihvatali otvorenu borbu već su se vještim manevrima izvukli iz obruča. Njihov je glavni cilj tada postao izvlačenje iz obruča i prebacivanje na Baniju. Ustaška akcija i ovaj put je bila pucanj u prazno. Uslijedile su nove represalije prema civilnom stanovništvu u sisačkim selima i gradu Sisku. Uhapšeni su svi za koje se posumnjalo da su u vezi s komunistima i da pružaju pomoć pobunjenicima. Neki od njih poslani su u logor Jasenovac.

1.2. Sisački odred preko Save stigao na Kaline u Baniju 21. rujna 1941.

Rukovodstvo Sisačkog partizanskog odreda je i prije rujanske neprijateljske ofenzive donijelo odluku da se Odred prebaci u Baniju i spoji s banjiskim partizanima. U vezi s tom odlukom dan prije početka ustaške ofenzive upućeni su u selo Crnac Ivica Bujić i Dragan Bobetko, sa zadatkom da ispitaju mogućnost prebacivanja preko rijeke Save u pravcu teritorija Banije. Dolaskom u Crnac saznali su od članova Partije da su ustaše stavile sve čamce pod svoju kontrolu. Za prebacivanje Odreda preko Save imali su samo jedan čamac. Vlasnik tog čamca bio je Jandro Rušković, pouzdana partitska veza, koji se inače bavio ribarenjem. Svoj je čamac potopio pa ga ustaše nisu pronašli, a služio je samo za ilegalno prebacivanje ljudi i materijala preko Save.⁴⁷

Dana 20. rujna 1941., u večernjim satima, počelo je prebacivanje Odreda preko Save u Baniju između Crnca i Capraga. Na Baniju su tada prešla 53 borca (od toga 6 žena), dok je Jurica Kalc već boravio na Šamarici. Odred je ujutro dočekao Mile Peškir, partizanski vodič iz Moštanice. Preuzeo ih je potom Mirko Jasić, glavni organizator i partizanska veza Banje sa Siskom i Petrinjom, te raspoređio borce po kućama u selu. Seljani su im ukazali toplu dobrodošlicu, pružajući gostoprимstvo i iznoseći ono najbolje što su imali za hranu. Nakon odmora, predvečer je Odred s vodičem Mirkom Jasićem krenuo preko sela Joševica i Komogovina i stigao u Kaline na Šamarici, u bazu Kalinskog odreda.

Susret partizana Sisačkog, u kojem su u velikoj većini bili Hrvati, i borača Kalinskog odreda, u kojem su bili uglavnom Srbi, bio je vrlo srdačan. Razmješteni u šatorima borci su do kasno u noć razgovarali, iznoseći svoja prva partizanska iskustva. Borci Sisačkog odreda su svojim drugovima iz Kalinskog odreda donijeli 25 vojničkih pušaka, sanduk municije i jedan puškomitrailjez. Puškomitrailjez "Zbrojovku" donio je borac Joso Malina.

Ivica Bujić

Dragan Bobetko Maga

⁴⁷ Polemiku o tome tko je organizirao prebacivanje boraca Odreda na Baniju izazvao je general Janko Bobetko, tvrdnjom da je on u tome sudjelovao. Naime, u polemici sa Zvonkom Ivankovićem Vontom, Janko Bobetko je tvrdio da su on i njegov brat Dragan bili zaduženi za taj zadatak. (*Novi list*, 7. 4. 2000.) Međutim, to su bili Ivica Bujić i Dragan Bobetko Maga, Jankov brat, što su potvrdili Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković, Joso Malina i Franjo Knebl. O tome se govori i u tekstu o 50. obljetnici Prvog partizanskog odreda, što ga je izdao Muzej Sisak.

Među borcima Sisačkog odreda u Kaline je stiglo pet članova OK KPH Sisak: Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković, Jandro Čipor, Mijo Gorički i Franjo Smolčić, a u Kalinskom odredu već su boravili članovi OK KPH Sisak Artur Turkulin Tujko i Antun Štajcar Tone. U Kalinama su se našla i sva tri člana Operativnog partijskog rukovodstva: Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković i Jurica Kalc, kojeg je imenovao CK KPH. Cjelokupno političko vodstvo kotara Sisak i velikog dijela Banije našlo se na jednom mjestu, što je izuzetno puno značilo za analizu stanja, zauzimanje političkih stavova i definiranje zadataka za daljnji razvoj ustanka.

2. Prvi zajednički napad na žandare u Malom Gracu i Gornjem Klasniću 26. 9. 1941.

Dolazak relativno dobro naoružanih sisačkih partizana u Kalinski logor imao je izuzetno značenje za jačanje i razvoj NOP-a na Baniji i proširenje njezine političke i vojničke osnove. Srpsko stanovništvo se uvjerilo da se i velik dio Hrvata bori protiv okupatora i domaćih izdajnika i da je zajednička borba jedina perspektiva. Među Siščanima bilo je dosta iskusnih političkih aktivista, ali i mladih radničkih boraca, koji su prenosili stavove i poglедe na nužnost borbe za radnička prava i socijalnu pravdu.

Odmah po dolaska Siščana, Vlado Janić, Marijan Cvetković, Artur Turkulin i Đuro Kladarin dogovorili su se da se hitno uspostavi veza s odredom Vasilja Gaćeše i dogovore zajedničke akcije. Do susreta je došlo 2-3 dana kasnije u Gaćešinom logoru na Andelijinoj kosi. Razmotrena su sva vojna i politička pitanja, a glavni pravac akcija usmјeren je na hitnu potrebu stvaranja širih oslobođenih područja. Zato je dogovoren da se krene u napade na žandarmerijske stanice Mali Gradac i Gornji Klasnić, koje su bile stalni izvor opasnosti za narod i ustaničke snage. Njihov položaj onemogućavao je slobodno kretanje partizana na širem području.

Navečer 26. rujna 1941. izvedene su obje akcije. Akciju na žandarmerijsku stanicu Mali Gradac zajedno su izveli Kalinski i Sisački partizanski odred, a u Gornjem Klasniću napad je izvršio odred Vasilja Gaćeše. Partizani nisu uspjeli osvojiti dobro učvršćena i branjena neprijateljska uporišta, ali su se žandari sljedećeg dana povukli u Maju i Glinu, u strahu od novih napada i nisu se više vratili. Time je znatno proširen slobodni partizanski teritorij.

U napadu na žandarmerijsku stanicu Mali Gradac poginula su dva borca srpske nacionalnosti, Jovan Drobnjak i Milan Kajgana iz Kalinskog odreda i Stjepan Bezuh, hrvatske nacionalnosti, borac Sisačkog partizanskog odreda. Tako je i na simboličan način ostvareno u krvi bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata Siska i Banje. U borbi u Gornjem Klasniću poginuo je Sava

Miočinović, a teško je ranjen Ranko Papuča Rankica. Dana 27. rujna 1941. sahranjeni su poginuli borci, a za sljedeći dan je zakazano polaganje prve partizanske zakletve na Baniji, na Čavić brdu na Šamarici.

3. Partizani Banije i Siska svečano položili zakletvu 28. rujna 1941.

Nakon što je u Biltenu Vrhovnog štaba NOVJ 19. kolovza 1941. objavljen tekst partizanske zakletve, uvedena je praksa da borci partizanskih jedinica polažu svečanu zakletvu svome narodu. U skladu s tim, komandanti triju odreda na Baniji – Šamaričkog, Vasilj Gaćeša, Kalinskog, Artur Turkulin i Sisačkog, Vlado Janić Capo, dogovorili su da 28. IX. 1941. sva tri odreda svečano polože partizansku zakletvu na Čavić brdu na Šamarici. U donošenju ove odluke i pripremama za polaganje zakletve sudjelovali su i Marijan Cvetković, Jurica Kalc, Đuro Kladarin, Tone Štajcar, Ranko Mitić, Stanko Bjelajac i Milan Pavlović Mićun. O tome velikom činu, koji je simbolički označio snagu i organiziranost općenarodnog otpora, održavani su redoviti kontakti s OK KPH Karlovac i Komandom NOPO Korduna i Banije.

Zakletva je položena 28. rujna 1941. Prethodno su izvršene pripreme borača za taj svečani čin. Na svečanost polaganja prve partizanske zakletve na Baniji došli su komandant Komande NOPO Korduna i Banije Ivan Rukavina i politički komesar Srećko Manola. Oni su donijeli i tekst zakletve.⁴⁸

Svečani čin polaganja partizanske zakletve odvijao se ovim redom.

Postrojavanje boraca za polaganje zakletve izvršio je Milan Pavlović Mićun, operativni oficir u Šamaričkom odredu. Zatim je predao raport komandantu NOPO Korduna i Banije, Ivi Rukavinu. Izvijestio ga da u stroju za polaganje zakletve stoji 188 boraca. Nakon toga je Ranko Mitić, sekretar Kotarskog komiteta KPH Glina, otvorio početak svečanog zabora. Pozdravio je prije svega partizanske borce, zatim komandanta Komande NOP odreda Korduna i Banije Ivu Rukavinu i operativnog oficira te komande Srećka Manolu. Naglasio je da su obojica iskusni španjolski borci. Zatim je pozdravio komandante odreda Vladu Janića Capu iz Sisačkog, Vasilja Gaćešu iz Šamaričkog i Artura Turkulina Tujka iz Kalinskog odreda. Pozdravio je i prisutan narod, koji je izbjegao u Šamaricu da bi se spasio od uništenja koje im je prijetilo nakon pokolja u Banskem Grabovcu i glinskoj crkvi. Pred postrojene borce stao je Srećko Manola i objasnio način polaganja zakletve.

⁴⁸ Tekst partizanske zakletve, koju je odobrio Glavni/Vrhovni štab NOVJ objavljen je prvi put u kolovozu 1941. u partizanskom listu "Gerilac". Autor je Nikica Pavlić, banjalučki novinar, predratni komunist i aktivan učesnik NOP-a.

Partizanska zakletva objavljena je u Hrvatskoj 10. IX. 1941. u Okružnici br. IV. komandirima partizanskih odreda u Kordunu i Primorju, koju je izdao "Operativni komitet Karlovac".

Manola je čitao tekst zakletve a borci za njim glasno ponavljali. Kad su borci izrekli posljednje riječi zakletve, bili su burno pozdravljeni od mase naroda.

Tekst zakletve glasi:

ZAKLINJEM SE SVOME NARODU DA IZ RUKE NEĆU PUSTITI ORUŽJE SVE DOK I POSLJEDNJI FAŠISTIČKI OKUPATOR NE NAPUSTI MOJU ZEMLJU, SVE DOK POSLJEDNJI USTAŠKI GAD NE BUDE ISKORIJENJEN.

ZAKLINJEM SE DA ĆU SE NEPRIJATELJU, KOJI JE POMOĆU DOMAČIH IZDAJNIKA POROBIO MOJU ZEMLJU, KLAO I UBILAO MOJ NAROD, ŽENE I DJECU, OTIMAO MOJE ŽITO, MOJ KRUG I MUKU I IZGONIO ME S MOG ĐEĐOVSKOG OGNJIŠTA, ZAKLINJEM SE DA ĆU SE OSVETITI NEMILOSRDNO, DA ĆU MU NANOŠITI UDARAC ZA UDARAC, KRV ZA KRV, SMRT ZA SMRT.

ZAKLINJEM SE DA ĆU SE U NEMILOSRDNOJ BORBI PROTIV USTAŠKIH RAZBOJNIKA ČUVATI I KANITI SVAKOG SAMOVOLJNOG NASILJA I OSVEĆIVANJA NA MIRNOM STANOVNİSTVU, ŽENAMA I DJECOM, MA KAKVE VJERE I NARODNOSTI BILI.

ZAKLINJEM SE DA ĆU SVAGDJE I UVIEK ZASTUPATI MISAO BRATSTVA I ZAJEDNIČKE BORBE SRBA, HRVATA I MUSLIMANSKOG ŽIVLJA ZA ČIŠĆENJE ZEMLJE OD ZAJEDNIČKOG NEPRIJATELJA, OD FAŠISTIČKOG OKUPATORA I DOMAČIH IZDAJICA I PLAĆENIKA, BILI ONI IZ SRPSKIH, HRVATSKIH ILI MUSLIMANSKIH REDOVA.

ZAKLINJEM SE DA ĆU PRIJE UMRIJETI NEGO ODATI SEBE ILI SVOJE DRUGOVE I NAŠU SVETU BORBU, DA ĆU PRIJE UMRIJETI NEGO PLJAČKOM ILI SAMOVOLJnim NASILJEM OKALJATI ZASTAVU POD KOJOM SE BORIM.

AKO PREKRŠIM OVU SVETU ZAKLETVU, AKO POKAŽEM SLABOST, MALODUŠNOST, KUKAVIČLUK, NEDISCIPLINIRANOST ILI ZLONAMJERNOST I IZDAM INTERESE SVOG NARODA, NEKA SRAMNO PADNEM OD RUKU SVOJIH DRUGOVA.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

Ivo Rukavina čestitao je borcima na položenoj zakletvi i zatim je govorio o vojno-političkoj situaciji. Borcima se obratio komandant Vasilj Gaćeša. Burno pozdravljen pozvao je borce da izdrže jer će borba biti duga i teška. Rekao je i to "ako ima pojedinaca koji misle da neće moći izdržati teškoće da se slobodno jave i da će biti oslobođeni". On je naglasio da je pristupanje u partizanske redove potpuno dobrovoljno. Bio je pozdravljen dugotrajnim aplauzima i povicima: Živio Vasilj Gaćeša!

U ime boraca Hrvata govorio je Marijan Cvetković, komesar Sisačkog partizanskog odreda. Bio je pozdravljen povicima: Živjelo bratstvo Srba i Hrvata!

U ime boraca žena, govorila je partizanka Milka Tarabić. Izazvala je buran aplauz, ali i suze radosnice među prisutnim majkama i očevima koji su taj zbor promatrali.

Popis učesnika u polaganju zakletve poimenično je utvrdila posebna radna grupa, sastavljena uglavnom od boraca koji su polagali zakletvu.⁴⁹

Odred	Ukupno boraca	Broj Srba	Broj Hrvata	Broj Slovenaca
Sisački	53	3	48	2
Gaćešin	70	70		
Kalinski	48	42	6	
Grupa Majske Poljane	17	17		
Ukupno	188	132	54	2

Cjelokupni popis boraca koji su položili zakletvu 28. rujna 1941. (188) i onih koji su tada već bili u partizanskim redovima na Šamarici, a zakletvu su položili nekoliko dana kasnije (45) objavljujemo u PRILOZIMA (str. 221-223).

U stroju za polaganje zakletve bilo je ukupno **13 boraca žena** i to:

– **šest** iz Kalinskog odreda:

1. Slava Pavičić
2. Ljubica Ratković
3. Trninka Ratković (Abramović)
4. Dara Škarić (Janeković)
5. Draga Turkulin
6. Tonka Žica

– **jedna** Iz Gaćešinog odreda:

1. Milka Tarabić

– **šest** iz Sisačkog odreda:

1. Ksenija Cvetković Seka
2. Vera Cvetković (Majer)
3. Ana Malina
4. Bara Lapčević
5. Barica Rapić
6. Ankica Žganec (Brodarec)

⁴⁹ Radnu grupu je formirala Sekcija VII. banjiske udarne divizije, kao oblik rada SUBNOR-a SR Hrvatske.

Dara Škarić
Janečković

Ksenija Cvetković
Lugarić

Vera Cvetković
Majer

Ankica Brodarec Žganec

Bara Lapčević

Ana Malina Kuleš

U poslijeratnim sjećanjima i literaturi navođeni su različiti datumi polaganja partizanske zakletve na Čavić brdu. Tako u *Enciklopediji Jugoslavije* stoji da je zakletva položena 24. rujna 1941. U *Leksikonu Narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941-1945*, na stranici 47 piše: "24. rujna su pred narodom položili i zajedničku zakletvu. Idućeg dana 25. rujna uspješno su napali žandarmerijske stanice u Gornjem Klasniću i Malom Gradcu." Bilo je zapravo obratno – prije je izvršena akcija na žandarmerijske stanice, a dva dana kasnije zakletva.

U *Kronologiji oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945*, knjiga 1, str. 106, piše "26. 9. partizani glinskog NOP odreda napali i zapalili žandarmerijsku stanicu Gornji Klasnić. Partizani Sisačkog i Petrinjskog NOP odreda napali i demolirali žandarmerijsku stanicu Mali Gradac". U ovoj kronologiji nije zapisano polaganje zakletve.

U Vojno istorijskom institutu JNA u Beogradu u: pošta GŠH, kutija broj 2, dokument broj 90, nalazi se izvještaj broj 19, u kojem piše "27. 9. 1941. zakletvu je položilo 188 drugova od čega 47 Hrvata i 5 Hrvatica (od 6 žena)".

Ima pogrešaka i u vezi s opisom toka polaganja zakletve. U knjizi *Banjiski partizanski odredi 1941-1945* autor Ljuban Đurić na stranici 62 piše:

Na malom šumskom proplanku između Mikine i Stojanove kose, kraj logora odreda "Šamarica" kod Čavića brda u Šamarici, borce svih tri odreda za smotru postrojio je Franjo Ogulinac Selje, kapetan Španske republikanske armije, rodom iz sela Žabna kraj Siska. Zatim je predao raport komandantu odreda Korduna i Banije Ivi Rukavini, koji je stroj boraca pozdravio stisnutom pesnicom desne ruke podignute na desnu sljepoočnicu i parolom "Smrt fašizmu!" Borci su u toku priprema za zakletvu naučili da mu otpozdrave parolom "Sloboda narodu".

Redali su se govornici pred strojem boraca, a u prisustvu mase radoznalog naroda Banije, Artur Turkulin Tujko govorio je o vojno-političkoj situaciji i ukratko o dotadašnjem toku drugog svjetskog rata. Srećko Manola je govorio o ulozi Sovjetskog Saveza u ratu, o Crvenoj armiji i o našoj narodnooslobodilačkoj borbi. Vlado Janić Capo govorio je o učešću hrvatskog naroda u narodnooslobodilačkoj borbi. Zatim je govorio i Vasilj Gaćeša, koji je između ostalog rekao:

"Nijemci i ustaše osudili su nas na smrt. Na zvijerski način ubijaju naše ljude, žene i djecu. Pale naše domove. Za naše pravo na život, za našu slobodu mi se moramo boriti.

Borba će biti teška, jer neprijatelj ima sve, a mi nemamo ništa. Nema-mo fabrika oružja, magacina, hrane i odjeće.

Ali borićemo se i bez oružja i gladni i bosi, jer mi drugog izbora nema-mo. Zbog toga u borbi moramo biti hrabriji i vještiji od neprijatelja, pobjediti i sami ostajati živi. Nije junak onaj ko ubije neprijatelja i sam pogine, junak je onaj ko ubije neprijatelja, i sam ostane živ. Junak je onaj ko izdrži sve nedraće u ovom našem ratu.

Sve to neće biti lako i ko se ne osjeća čvrstim da to sve podnese neka slobodno izade iz stroja..." (izašla su dvojica, zaista bolesni i fizički slabici).

Franjo Ogulinac Selje nije, međutim, mogao postrojavati borce za polaganje zakletve i predavati raport Ivi Rukavini, jer nije tada bio na Šamarici na polaganju partizanske zakletve. To potvrđuje i Muzej Sisak koji je u povodu 50. godišnjice osnivanja Sisačkog partizanskog odreda izdao brošuru "Prvi partizanski odred". Na stranici 14 pored ostalog piše: "Nekoliko dana kasnije na Baniju je stigla i grupa boraca pod vodstvom Franje Ogulinca Selje, koja je djelovala na velikogoričkom području."

Durić je naveo i da su "u logor odreda Šamarica stigli toga dana i drugovi s područja kotara Dvor, Mile Joka, Rade Bomeštar iz Pedlja i Čedo Dragišić iz Bešlinca, koji su također "položili zakletvu." Istina je da su oni prisustvovali zakletvi, ali ne u svojstvu boraca navedenih odredâ pa stoga nisu bili u stroju za polaganje zakletve.

Netočno je da su na polaganju zakletve govorili Vlado Janić Capo i Artur Turkulin.

U knjizi Živka Juzbašića, jednog od učesnika u polaganju zakletve, *Srpsko pitanje i hrvatska politika* (Prometej, Zagreb 2008.) potkrale su se također

neke pogreške. Naveden je 26. rujna 1941. kao datum polaganja zakletve, a među učesnicima navedena su i imena nekih istaknutih partizanskih boraca i rukovodilaca, kao što su Mika Šipljak, Katica Kušec, Joso Marjanović, Ćiro Madžarac te Slavko i Branko Borojević, koji toga dana nisu bili na polaganju zakletve na Čavić brdu u Šamarici. Nadalje, Rukavina i Manola nisu govorili u ime Glavnog štaba Hrvatske jer ga tada nije ni bilo, nego u ime Komande NOPO Banije i Korduna.

Najtočnije je o polaganju zakletve svjedočio Ranko Mitić u svom članku "Neka sjećanja s Banije".⁵⁰

Prvu partizansku zakletvu polagali smo 28. IX 1941. godine na šamaričkom putu odmah iznad našeg logora. To je mjesto obilježeno spomen-pločom.

Polaganje naše prve partizanske zakletve predstavljalo je tada veliku manifestaciju narodnooslobodilačkog pokreta. Tu su bili Siščani i Petrinjani – "kalinaši", kako smo ih tada zvali. Oni su došli u logor. Polaganju zakletve prisustvovalo je i nekoliko hiljada ljudi spomenutog kraja. Sam čin polaganja zakletve bio je vrlo svečan. Bili smo postrojeni u kare. Ja sam kao domaćin-sekretar Komiteta – otvorio svečanost. Rekao sam nekoliko riječi o značenju polaganja zakletve, a onda sam predao riječ Vasilju Gaćeši kao komandantu Logora. On je tom prilikom održao govor. Osim Gaćeše govorili su još Ivan Rukavina i Srećko Manola. Manola je i čitao zakletvu. U ime grupe "kalinaša" govorio je Marijan Cvetković.

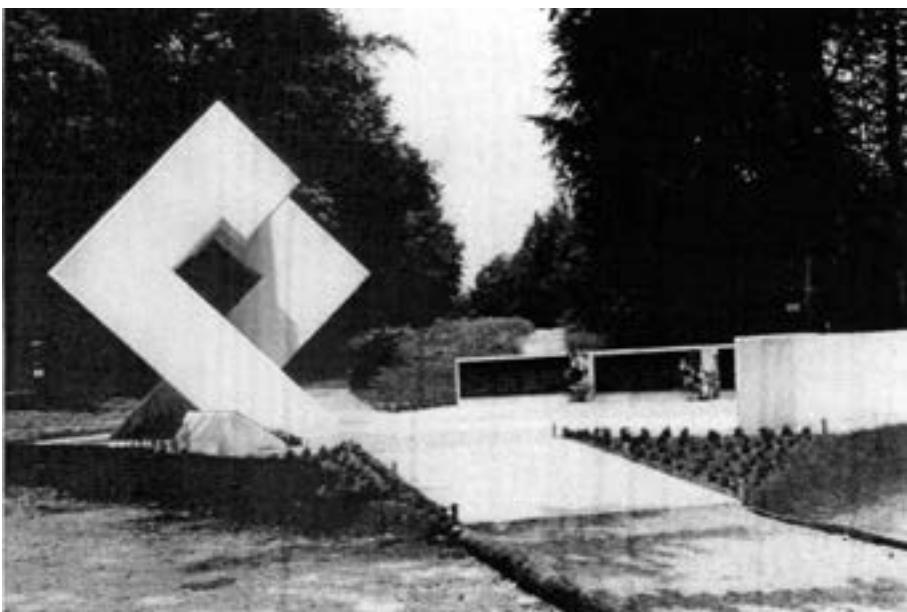
Zakletva koju smo položili bila je službena partizanska zakletva što su je polagali i drugi partizanski borci. To je imalo velik odjek u našem kraju. Naročito je imalo veliko značenje istupanje Marijana Cvetkovića kao Hrvata u vezi sa širenjem bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda ovog kraja.

Tada je bilo najaktualnije boriti se za bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata. Jer, uvjeriti srpski narod u našem kraju da su Hrvati na strani NOB-a, bilo je vrlo teško. Ali, nama je sada bilo mnogo lakše, kada je narod video uniformirane hrvatske borce kao partizane i, kasnije, istupanje Marijana Cvetkovića, pa akciju na Gradac, koju su uglavnom izveli Hrvati iz logora Kaline (...).

Poslije svečane zakletve na Čavić brdu uslijedilo je polaganje zakletvi i drugih grupa i odreda. Pred komandantom Šamaričkog odreda Vasiljom Gaćešom i Simom Todorovićem zakletvu su 29. rujna 1941. godine položile partizanske predstraže:

- broj 1, Trnovac, 50 boraca: komandir Stojan Birač,
- broj 2, Kosovljani, 30 boraca: komandir Dane Ličina
- broj 3, Pljeskovac, 20 boraca: komandir Adam Banić.

⁵⁰ ZBORNIK NOR-a 3, str. 572

Spomenik partizanskoj zakletvi na Čavić brdu, na mjestu svečanog polaganja (rad Zdenka Kolacija)

Zadaci predstraže utvrđeni su prvom pisanom naredbom partizana Baniće, nastalom početkom listopada. Naime, Vasilj Gačeša kao komandant VI. rejona potpisuje Naređenje komande partizanskog odreda:

Predstraže imaju zadatak, da osmatraju neprijatelja kud se kreće i u kojoj jačini u svim selima pred njima i da podnose izvještaj u komandu Šamarica br. 6. Imaju pravo da apse nepoznate ljude, a t.j. da pre ispitaju namjeru dotičnog i onda da ga upute u Komandu, bez ikakvog zlostavljanja. Imadu pravo predstraže od onih porodica, koje su potučene do kraja, ili koje su otišle u Beograd, da pokupe stvari, o tome tačan inventar da predaju komandi. Ništa ne smiju da upropaste dok im komanda ne dozvoli. Nikoji drug iz predstraže ne smije se zauzimati, t.j. razne predmete u svoju svojinu. Onaj koji pokuša to zauzeti u svoju svojinu, biće kažnen smrću. Ni jedan drug iz predstraže ne smije na svoju ruku otici van logora svoga ni u selu činiti što na svoju ruku. Isto tako ga sleduje smrt. Vodnik logora odgovoran je svakog časa za red svojih ljudi o udaljavanje iz logora i politički komesari u tim predstražama odgovorni su za ponašanje ljudi iz predstraži u selima i u logoru. Svi ljudi iz predstraže imadu da saslušavaju svakog časa nauku političkog komesara i partijaca koji se nalaze u tim predstražama. Ti vodnici iz predstraži i politički komesari i partijci potčinjeni su komandi rejona br. 6 Šamarica. Najstrožije se upozorava, da se ne vrše progoni onih lica s kojima ste od ranije bili u zavadi, te da sada zauzmete lične mržnje protiv njih time što ste dobili povjerenje da uređujete u svojim selima za sve krupnije stvari koje ima da riješavate a t.j. da se apse ljudi i ubijaju, pre se komanda mora obavijestiti o tome. Za razne sitnice ljudi se

Spomen ploča polaganju zakletve u Donjem Hrastovcu

ne smiju apsiti, nego im se mora zagroziti u buduće da se takvima djelima ne bave. Za sve stvari koje su predstraže zasada uzele u svoju svojinu da popisu inventar tih stvari i da dokažu kamo su s njima. Pregled istog današnjeg dana i da pribave sve stvari na okup. Najstrožije se zabranjuje kradja, pljačka, upotreba stare mržnje, prisvajanje u svoje vlastite interese. Državne stvari i privatne stvari od ognjišta koja su opuštela dijeli se po brojnom stanju ljudstva u komandi i u predstražama.

Komanda
Gerilskog odreda Šamarica

Komanda rejona br. 6
Šamarica, dne 28/9-941.
Komandant Vasilj Gačeša, v.r.

Partizani su i na drugim mjestima otada polagali zakletvu, kojom su se obavezivali na bespohednu borbu protiv neprijatelja i časnu obranu svoga naroda. Spomen ploča na slici svjedoči o polaganju zakletve u **Donjem Hrastovcu**.

4. Prva partizanska bolnica u Šamarici u rujnu 1941. godine

U Šamarici na Andelijinoj kosi u okviru baze partizanskog odreda Vasilja Gaćeša bilo je, do velike ustaške ofenzive na Šamaricu 21-22. listopada 1941. godine, izgrađeno 30-ak objekata za boravak boraca odreda i za oko 3 000 izbjeglog naroda iz okolnih sela. Bile su to bajte za stovanje, zgrade za spremišta, kuhinje i dr. Jedna od njih bila je namijenjena za zbrinjavanje ranjenih i bolesnih. Za uređenje te improvizirane bolnice bio je zadužen Mihajlo – Krešo Majer, student medicine u Zagrebu, borac Sisačkog partizanskog odreda. Već nakon napada na žandarmerijske stanice Gornji Klasnić i Mali Gradac bili su ranjeni neki borci među kojima je teže ranjen Rankica Papuča. Svi su oni smješteni u bolnicu u Gaćešinom logoru. Uredena bolnica imala je 10 bolničkih postelja. Kreši Majeru je dodijeljena za pomoć, kao bolničarka, mlada i hrabra seljačka djevojka Smilja Borojević.

U velikoj ustaško-domobranskoj ofenzivi na Šamaricu 21-22. X. 1941. spaljene su sve bajte i nastambe, a među njima i bolnica. U bolnici su tada izgorjela četiri teška ranjenika i bolničarka Smilja Borojević, koja nije htjela napustiti svoje ranjene drugove.

Komandant Vasilj Gaćeša je odmah nakon uništenja bolnice u Šamarici naredio da se uspostavi nova bolnica u selu Trnovac. Za uređenje te bolnice i rukovođenje bila su određena dva zagrebačka studenta medicine – već spomenuti Krešo Majer i Ivo Brodarec, također iz Sisačkog partizanskog odreda. Bolnica je imala kapacitet 25 do 30 bolničkih ležaja, a radila je do prosinca 1941. godine. U prosincu 1941. godine sagrađena je u Šamarici blizu kote 523 šumska bolnica kapaciteta 90 ležaja. Bolnicom su i dalje rukovodili Krešo Majer i Ivo Brodarec.

U siječnju 1942. godine svi ranjenici iz ove bolnice evakuirani su u novo uspostavljenu bolnicu u školi u selu Ljeskovac. Kapacitet ove bolnice bio je 30 kreveta. I njome je rukovodio Krešo Majer.

Ivo Brodarec

Mihajlo Majer – Krešo

5. Ustaško-domobraska ofenziva na partizane u Šamarici onemogućila napad na ustaško uporište Zrin 21/22. 10. 1941.

Nekoliko dana nakon zajedničkog napada svih triju odreda na žandarmerijske stанице Klasnić i Mali Gradac i položene zakletve na Čavić brdu 28. IX., na Baniju je s velikogoričkog kotara stigla grupa boraca Sisačkog odreda pod vodstvom španskog borca Franje Ogulinca Selje, koji joj se priključio nakon povratka u rodno Žabno kod Siska. U toj grupi bili su: Mika Šipljak, Katica Lasić Lovreković, dr. Ivo Brodarec, Mijo Dobranić, Martin Filipić, Ivo Hrelec, Jagica Hrelec, Ivo Lovreković, Stjepan Tumpić, Josip Tuškanec i Jagica Tuškanec. Odlučeno je da se izvrši manja reorganizacija odreda – Sisački i Kalinski odredi su ujedinjeni, a za komandanta je postavljen Franjo Ogulinac Seljo,⁵¹ kao čovjek s najviše borbenog iskustva. Naime, Seljo je stekao čin kapetana sudjelujući u brojnim borbenim akcijama u Španjolskom građanskom ratu. Politički komesar postao je Artur Turkulin, komandant Kalinskog odreda, a dotadašnji komesar Kalinskog odreda Đuro Kladarin otišao je na dužnost za komesara Gaćešinog odreda.

Jedinstveni Kalinsko-sisački odred postojao je samo do 30. listopada, kada se Sisački odred izdvaja i odlazi natrag na teren kotara Sisak.

I ta reorganizacija bila je u funkciji bolje organiziranosti i povećanja sposobnosti za uspješnije borbeno djelovanje. U to vrijeme partizanske snage na Baniji poduzimaju niz manjih akcija, čiji je cilj uznemiriti neprijatelja, oduzeti mu što više oružja i proširiti slobodni teritorij. Takve su bile akcije paljenja drvenog mosta na cesti Hrastovica – Jabukovac; napad na žandarmerijsku stanicu Obljaj; napad na neprijateljsku patrolu između sela Vlahović i Maja; napad na grupu domobrana u Crnom lugu na cesti Petrinja – Glina; napad na željezničku stanicu u Glini i paljenje skladišta; napad na žandarmerijsku stanicu u Maloj Gradusi; miniranje pruge Sisak – Sunja i druge, ali su izostajale veće i važnije operacije.

Najznačajniji događaj u tome razdoblju bio je napad triju ustaško-domobrskih satnija (po jedna iz Gline, Maje i Topuskog) na odred Prolož 7. listopada 1941. Odred je bio iznenađen, morao se izvlačiti pod vatrom. Uspio se prebaciti na potez sela Buzeta – Brubno i Bojna – Obljaj, ali je u borbi poginuo Joso Marjanović, politički komesar odreda. Teško je ranjen Ranko Eremija, istaknuti politički radnik na terenu kotara Gline.

⁵¹ Franjo Ogulinac Selje, rođen je 1904. u selu Žabno kod Siska. Bio je na školovanju u SSSR i učesnik je Španjolskog građanskog rata. Nakon povratka u zemlju u kolovozu 1941. dolazi u Sisački odred. Kraće vrijeme boravi na Baniji, odakle odlazi na dužnost načelnika Glavnog štaba Hrvatske. Poginuo je u listopadu 1942. na Žumberku kao komandant Druge operativne zone.

Rukovodstva Kalničko-sisačkog i Šamaričkog odreda procijenili su da su njihove snage dovoljno brojne i sposobne da napadnu Zrin, jedno od jačih ustaških uporišta na Baniji. Selo je smješteno na obroncima Šamarice, na uzvišenju na kojem se nalazila i stara utvrda Zrinskih. Domaće ustaše iz Zrina, ojačane jednom jedinicom 16. ustaške satnije poznatom kao "Kvaternikove crvenkapice", predstavljali su stalnu prijetnju za srpsko stanovništvo u okolnim selima i za partizane. Mnoga nedjela na dvorskem području i Baniji učinili su baš zrinski ustaše, a o njihovom broju govoriti podatak da ih je 142 vlastoručnim potpisom zatražilo od Pavelića da ih prizna kao sastavni dio Ustaške vojnica!⁵² S druge strane sam položaj Zrina, uvučenog u dubinu teritorija Banije koji su već kontrolirali partizani, onemogućavao je povezivanje oslobođenih dijelova slobodnog teritorija u šиру jedinstvenu cjelinu.

Partizanski napad na Zrin isplanirao je i njime rukovodio Franjo Ogulinac Seljo. U izradi plana učestvovao je iz Gačešinog logora Milan Pavlović Mićun. Borci određeni za napad bili su podijeljeni u šest vodova, imenovani su komandiri i politički delegati vodova i svakom vodu određen pravac i zadatak u napadu. Odlučeno je da se napad na Zrin izvrši 20/21. listopada 1941. godine.

Istdobno su, međutim, vojne snage NDH pripremile i pokrenule svoju ofenzivu na Šamaricu sa ciljem uništenja partizana. Koliko je to njima bilo važno govori i činjenica da je u pripremi plana napada sudjelovao i sam Slavko Kvaternik, zapovjednik Domobranstva NDH. Kvaternik je 16. listopada izdao "Zapovied za uništenje odmetničkih odjela u šumi Šamarica". Plan je bio da se s jakim snagama ustaša i domobrana (oko 5 000) napadnu partizani iz više pravaca, da ih se opkoli na Šamarici i uništi. Snage iz Petrinje bile su pod zapovjedništvom pukovnika Juce Rukavine, a onima iz pravca Dvora zapovijedao je pukovnik Narcis Jeszenski. U operaciji su sudjelovali i neki drugi važni ustaški zapovjednici kao što su pukovnik Tomislav Ralf, bojnik Ante Moškov, satnik Galić i drugi. Angažiranje tako velikih snaga pod zapovjedništvom visokih ustaških oficira govorilo je koliko su ozbiljno shvaćene ustaničke akcije na Baniji.

Banijsko političko rukovodstvo i partizanska komanda nisu znali da je neprijatelj pripremio snažan i sveobuhvatan napad na Šamaricu. Doduše, uoči samog početka napada na Zrin kurir je donio obavijest iz sela Jabukovca da se prema Šamarici kreću jake ustaške snage i da imaju artiljeriju. Obavijest su poslali učiteljica iz Jabukovca Milka Čaldarović i njen suprug Mladen. Rukovodstvo akcije na Zrin vjerojatno je ocijenilo da je prekasno za promjenu odluke pa se krenulo u napad u zakazano vrijeme.

U glavnoj koloni za napad na Zrin sa zapadne i jugozapadne strane bila su tri voda: prvi vod pod komandom Stanka Begovića i političkog delegata

⁵² Lj. Đurić, *Banijski partizanski odredi 1941–1945*, str. 77.

Mike Šipljaka, drugi vod pod komandom Ilike Nožinića i treći vod pod komandom Milana Pavlovića Mićuna. U drugoj napadnoj koloni koja je trebala napadati Zrin s istočne i jugoistočne strane bili su: vod pod komandom Petra Krnjača i političkog delegata Ranka Mitića, zatim vod pod komandom Franje Smolčića i političkog delegata voda Uroša Krunića i vod pod komandom Đure Čizmeka. Vodovi su imali 30-40 boraca. Partizani su bili naoružani najboljim oružjem kojim su u to vrijeme raspolagali.

Partizanski vodovi u pokretu prema Zrinu u noći su se iznenada susreli s kolonom ustaša koji su iz Zrina krenuli u unutrašnjost Šamarice. U izvođenje svojih akcija su, po svemu sudeći, u isto vrijeme krenule ustaško-domobranske i partizanske snage. Tako je u noći 20/21. listopada 1941. došlo do iznenadnog susreta partizana i ustaško-domobranskih snaga u šumama na prilazima Zrinu. U iznenadnom susretu u mrkloj noći otvorena je paljba nasumice s jedne i druge strane. Žestoka paljba pušaka i puškomitrailjeza kratko je trajala jer su i jedni i drugi bili iznenađeni i počeli su se povlačiti.

Iznenadni sukob s neprijateljem označio je i neuspjeh napada na Zrin. Daloko nadmoćnije ustaško-domobranske snage uspjele su pročešljati i zauzeti područje pod kontrolom partizana, raspršiti njihove snage i uništiti partizanske baze. Ustaške snage su nastavile "čišćenje" Šamarice. U Gaćešinom logoru spalili su oko 30 nastambi i nekoliko radionica. U kratkotrajnom oružanom sukobu i u dva dana pretraživanja Šamarice poginuli su partizani: Stanko Begović, Milan Komljenović i Milan Kollaja, a ranjeni su bili Mika Šipljak, Dušan Mačak, Nikola Martinović i Mišo Rajković. Spaljena je i partizanska bolnica u kojoj je izgorjelo nekoliko ranjenika, među kojima i bolničarka Smilja Borojević. Tu su ubijeni ranjenici Ranko Papuča, Jovo Nišević i Stjepan Tumpić, a među ubijenima nađen je kostur još jednog nepoznatog muškarca, koji je bio svezanih ruku. U Miloševom komcu, bazi Kalinskog odreda, ustaše su uništili logor i zapalili šest velikih šatora u kojima su dotada prebivali partizani i izbjegli narod.

U svojem pohodu ustaško-domobranske snage su uhvatile i likvidirale oko stotinu civila u selima oko Šamarice. Tako su pobili 36 mještana iz sela Komogovina, 13 iz Jošavice i 14 iz Moštanice. Brojna su sela spaljena. U selu Moštanica ubili su pred mještanima Mirka Jasića, istaknutog komunista i partizanskog vodiča, a između Jošavice i Bijelnika Dušana Pejaka Conju, petrinjskog komunista.

Dio partizanskih snaga povukao se u dubinu Šamarice. Većina boraca Gaćešinog odreda prikupila se u Vukovom Badnju u blizini Trnovca. Situacija je bila vrlo teška i nametalo se pitanje što poduzeti, jer je pao snijeg i pogoršale su se vremenske prilike.

Drugi dio partizana tj. borci Kalinsko-sisačkog odreda izbjegli su okruženje. Napustili su Šamaricu te se razmjestili po selima u petrinjskom kotaru, nešto dalje od područja operacija, u selima Svinica, Velika Gradusa, Staro

Selo, Dejanovići i Pastuša, te u sela kostajničkog kotara Komogovinu i Borjeviće. Situacija na ovom području bila je prilično nepovoljna, naročito u selima općina Mečenčani, Jabukovac i Blinja, zbog blizine žandarmerijskih stanica u Mečenčanima, Bijelniku i Kraljevčanima.

Nastali su kritični dani za ustaničke snage u Baniji. Rukovodstva partizanskih odreda na Baniji, Šamaričkog Sisačkog i Petrinjsko-kostajničkog odreda, održali su potkraj listopada 1941. sastanak radi sagledavanja nastale situacije i donošenja odluke kako dalje nastaviti borbu. Sastanku su prisustvovali najodgovorniji rukovodioци: Vlado Janić Capo, Artur Turkuljin, Đuro Kladarin, Vasilj Gačeša, Ranko Mitić, Ivo Brodarec i Stanko Bješljac. Referent je bio Franjo Ogulinac Seljo, koji je već bio preuzeo dužnost u Glavnem štabu Hrvatske.

Najpotpunije svjedočenje o tom povijesnom sastanku dao je Ranko Mitić:

Osnovno pitanje na kojem smo se zadržali bilo je da li da se rasformiramo kao oružana formacija ili ne. O tome su bila podvojena mišljenja. Jedni su bili za, pri čemu bismo se povukli u sela i krili kod svojih poznatih ljudi. Naša glinska grupa otvoreno je rekla neka radi tko šta hoće, ali nama ne preostaje ništa drugo nego da se nastavimo tući. Ogulinac je obrazlagao situaciju puna dva sata. Osjetio sam kod njega tendencu, dok objašnjava teške uvjete i nemogućnost održanja nas kao oružane formacije, da je on zato da se rasformiramo kao oružana formacija, pa sam mu stoga postavio otvoreno pitanje: što on misli o tome? On nama nije direktno odgovorio, već upitom: što mi mislimo?⁵³

Zajednička odluka nije donesena nego je prepušteno komandama odreda da postupe prema vlastitoj procjeni situacije. Sisački odred se po odluci svog rukovodstva vratio na teren kotara Sisak kako bi тамо nastavio ilegalni rad na širenju NOP-a i izvodio manje borbene akcije. Glavni razlog za povratak Siščana bila je ocjena da nema uvjeta za održanje partizana na Zrinskoj gori, nakon žestoke ustaško-domobranske ofenzive. S druge strane, cijeli sisački kraj odlaskom partizana na Baniju ostao je bez političkih radnika i rukovodstva. Zaključeno je da se Siščani vrate ilegalnom političkim radu te prošire područje djelovanja prema Turopolju i Moslavini. Također je odlučeno da nekoliko boraca Sisačkog odreda ostane u Baniji na raznim dužnostima.⁵⁴

Vodstva Šamaričkog i Kalinskog odreda odlučila su da glavnina partizanskih snaga napusti baze u Šamarici i prijeđe u sela, u organiziranje cjelokupnog partizanskog života u neposrednom odnosu sa stanovništvom. Dopushteno je da oni koji se nisu osjećali sposobnim za borbu napuste jedinice.

⁵³ Ranko Mitić, vidi ovdje, str. 153.

⁵⁴ Centralni komitet KP Hrvatske smatrao je da je odluka o povlačenju Odreda iz Banije pogrešna, oštro ju je kritizirao, tražeći nastavak borbe. Na osnovu toga u Baniju su vraćane grupe sisačkih boraca. Jedna veća grupa je 6. siječnja 1942. stigla u Baniju a druga grupa 12. siječnja 1942. godine. Kotarski komitet KPH Sisak kasnije je slao borce u Baniju, ali i djelovao prema Moslavini, Posavini i Pokuplju.

Izvršena je reorganizacija Šamaričkog odreda tako da su formirana četiri voda, koji će pokrивati pojedina područja.

Uočavajući da nema mogućnosti opstanka bez snažnog oslonca na narod i organiziranu pozadinu, vodeći komunisti – vođe ustanka, donijeli su odluku koja će presudno utjecati na uspon, razvoj i konačni uspjeh NOP-a. Cjelokupnu organizaciju vlasti od seoskih do općinskih i kotarskih NOO kao i organe i tijela Narodnog fronta stavili su u funkciju partizanske oružane borbe.

IV. PREVLADAVANJE KRIZE I USPON NOP-a NA BANJIJI KRAJEM 1941.

1. Pojava i prevladavanje krize u partizanskim redovima nakon ustaško-domobranske ofenzive 21/22. listopada 1941. i odluka o izlasku u sela

Nakon neostvarenog napada na Zrin i snažne ustaško-domobranske ofenzive koja je bila praćena teškim represalijama prema stanovništvu, nastalo je kratko razdoblje nesigurnosti i kolebanja u kojem pravcu organizirati otpor i daljnje akcije. Siščani su napustili Baniju, pa je i to vojnički oslabilo redove banijskih partizana. Ostali su samo Franjo Knebl, Slavko Janić, Milan Đukić Grbe i Ivo Brodarec, koji su djelovali kao partijsko-politički radnici te miner Jure Kalc. Odlučan stav Gaćeše i partijskog vodstva na Baniji bio je nastaviti oružani otpor. Odluka da se ne boravi u šumskim bazama, već ide u sela, imala je presudno značenje za daljnji razvoj NOP-a na Baniji: borci su se povezali s narodom, komunisti su neposredno djelovali u narodu, organizirali su NOO, te organizacije omladine i žena.

Pišući detaljno o napadu na Zrin i ustaškoj ofenzivi na Šamaricu i nastaloj situaciji poslije, Uroš Krunić je zaključio:

Uništenjem partizanskih logora ustaše i domobrani više su koristili NOP-u nego što su mu nainjeli štete. Kako je praksa i pokazala, partizani su napustili šumu kao svoju jedinu bazu a orijentirali su se na teritoriju gdje živi narod.⁵⁵

Franjo Knebl

Vjekoslav Janić

⁵⁵ Uroš Krunić, Razvoj i učvršćivanje NOB-a na Baniji i kotaru Sisak u studenom-prosincu 1941. i siječnju 1942. godine. *Sisak i Banija u revolucionarnom i radničkom pokretu 941.*, str. 157 (v. ovde izvod, str. 154-157).

Štab Šamaričkog odreda smjestio se tada u selo Trnovac, na obroncima Šamarice. Formirana su 4 voda s komandirima i političkim delegatima za djelovanje u pojedinim rejonima:⁵⁶

1. vod: Petar Krnjaić i Simo Todorović, rejon Malog i Velikog Graca i Velikog Šušnjara;
2. vod: Đuro Mraković Vujić i Đuro Trivanović, područje Bijelih Voda i u pravcu sela Grabovac – Vlahović;
3. vod: Ilija Tarabić i Pero Sladović, rejon sela Gornje Selište – Hajtić – u pravcu Gline;
4. mitraljeski vod: Mićun Pavlović i Milan Mraković, s osnovnim zadatkom da potpomogne vodove u akcijama

Pri štabu Odreda ostaje udarna desetina na čelu s Nikolom Demonjom. Formiran je konjički vod s komandirom Đurom Bakračem i političkim delegatom Stevom Vučkovićem.

Kalinski odred se raporedio u sela u prstenu oko Šamarice: Komogovina, Pastuša, Begovići, Tremušnjak, Mačkovo Selo, Jošavica, Dejanovići i dr. Intenzivno se politički djeluje među narodom u stvaranju NOO, organizacija žena i omladine i dr. Izvode se i manje vojne akcije, a radi se na povećanju vojničke discipline, organizaciji i pribavljanju oružja. U selu Svinici organizirane su dvije snažne desetine. Jača i odred Trokut. Formiraju se još dvije grupe: jedna na potezu Pobrđani – Čapljani, a druga za selo Meminska.

Za razvoj ustanka na području Dvora na Univažan je bio proširen sastanak organizatora ustanka pored sela Vrpolje, 10. listopada 1941., s ljudima spremnim na otpor i borbu. Odlučeno je da se novo okupljanje održi u lovačkoj kući u šumi Čerkezovac, kako bi se formirao odred. Sastanak je održan, formirano je i rukovodstvo, ali je zbog neprijateljskog napada na Šamaricu 20/21. listopada formiranje odreda usporeno. Nakon šamaričke ofanzive Vasilj Gaćeša i Ranko Mitić dali su suglasnost za osnivanje Čerkezovačkog odreda.

Nikola Demonja

Ilija Tarabić

Đuro Bakrač

Stevo Vučković

⁵⁶ Lj. Đurić, *Banjilički partizanski odredi 1941-1945*, str. 73.

Partizanski odred Červezovac osnovan je 31. listopada 1941. Za komandanta je postavljen Miloš Čavić, za političkog komesara Vojo Strineka, a za operativnog oficira Dušan Jandrić. Na dan formiranja odred je imao 70 boraca s dvorskog područja. Nakon napada ustaša iz Dvora i Bosanskog Novog u zoru 14. studenoga, Odred je bio prisiljen napustiti svoju bazu u šumi Červezovac i razmjestiti se u širi rejon sela Donji Dobretin. Njegovo brojno stanje se brzo povećavalo pa se odred podijelio u dvije grupe. Jedna je ostala u rejonu Donji Dobretin, a druga se razmjestila u širi rejon sela Grabovica.

Grupa od 56 partizana u Grabovici je položila partizansku zakletvu 20. studenoga 1941. godine, a druga grupa 27. studenoga u selu Donjem Dobretinu. Ove grupe su se vodile i kao Četvrta četa Šestoga Banijskog bataljona.

Miloš Čavić

Vojo Strineka

2. Sisački odred prestaje biti vojna formacija

Prebacivanje prve grupe boraca Sisačkog odreda na teritorij kotara Sisak, preko rijeke Save, počelo je 30. listopada 1941. U toj većoj grupi bili su i Vlado Janić Capo i Marijan Cvetković. Druga grupa prebacila se na teren kotara Sisak preko Kupe. U ovoj grupi pored ostalih bili su Mika Špiljak i Katica Kušec. Do 1. studenog 1941. godine na teren kotara Sisak prebacilo se ukupno 56 boraca. Franjo Ogulinac Seljo otišao je u Glavni štab NOP Odreda Hrvatske za operativnog oficira.

Jandro Čipor, član OK KPH Sisak i Ivo Čeh pokušali su se preko veze u selu Budičini, pokraj Petrinje, prebaciti preko Kupe u selo Vurot. Uspostavili su vezu s ustašom Ivom Krpanom, s kojim je Čipor bio u rodbinskoj vezi.

Kad se Čipor kao pripadnik Sisačkog odreda našao u rujnu na Baniji, počeo je održavati vezu s Krpanom, kako bi prije svega djelovao što pozitivnije na njega i njegovo selo, ali i radi dobivanja informacija o namjerama neprijatelja, poslije neuspjelog "čišćenja" Šamarice. Nakon događaja na Šamarici Čipor je zajedno s Čehom, unatoč upozorenjima Franje Ogulinca Selje, otišao u selo Moštanicu, kako bi uspostavio vezu s Krpanom u susjednoj Budičini. Međutim, Krpan⁵⁷ je odlučio da Čipora i Čeha izruči ustašama iz Petrinje. Na prevaru ga je u noći 28/29. listopada uveo u svoju kuću u Budičini

⁵⁷ Pripadnici Narodne milicije iz Hrastovice su odmah nakon oslobođenja otkrili da se ustaša Ivo Krpan krije u Gornjoj Budičini te su ga likvidirali.

i o tome obavijestio ustaše u Petrinji. U neravnopravnoj borbi Čipor i Čeh su poginuli. Iako teško ranjen, Čipor je uspio spaliti podatke koje je imao sa sobom o nekim svojim vezama.

Odlaskom grupe boraca sa Banije, Sisački partizanski odred je 1. studenog 1941. praktički prestao biti vojna formacija. Povratkom na teren kotara Sisak pripadnici Odreda razvili su živu aktivnost na obnavljanju pokidanih partijskih veza, aktiviranju rada partijskih i skojevskih organizacija i stvaranju novih te organiziranju ilegalnih seoskih NOO. Na području kotara Sisak u proljeće 1942. organizira se nova partizanska baza u selu Cerju, a aktivnost se premješta prema Pokuplju, gornjoj Posavini i Turopolju. Dio sisačkih kadrova odlazi po zadacima u Moslavинu i Slavoniju. U listopadu 1942. kotar Sisak se partijski povezuje, u skladu s odlukom CK KPH, s Okružnim komitetom Čazma.

“Sisački partizanski odred”, poznat još pod imenima “Prvi partizanski odred” i “Brezovički partizanski odred”, djelovao je, dakle, četiri mjeseca. Iako je dan formiranja Odreda, 22. lipnja 1941. postao u Hrvatskoj državni praznik – Dan antifašističke borbe – još uvijek se iznose neke netočne činjenice o broju i sastavu Odreda, ali i pogrešne i tendenciozne ocjene o njegovoj ulozi i značenju.

Ponajprije treba reći da je Sisački odred **brojio 77 boraca**. Treba imati na umu da je riječ o borcima Odreda koji su stigli na Baniju, ali i onima kojima je temeljem ilegalnog rada ili sudjelovanja u pojedinim akcijama priznat status borca Odreda. Pojedinačni popis boraca Sisačkog odreda utvrđen je još za života Vlade Janića, Marijana Cvetkovića, Franje Smolčića, Jose Matline, Katice Kušec i drugih preživjelih boraca toga Odreda.

Rat je preživjelo 38 boraca.⁵⁸ U tekućoj publicistici, ali i nekim znanstvenim radovima, griješi se puno u vezi sastava boraca⁵⁹ te njegova značenja⁶⁰. Evo nekih nedvojbenih i provjerjenih podataka o Odredu:

⁵⁸ U knjizi M. Matovine i D. Božića, *Sisački partizanski odred*, navedeni su sažeti podaci o svim borcima odreda. Vidi popis boraca Sisačkog odreda, ovdje str. 229.

⁵⁹ Npr. mr. sc. Božidar Vidović, u članku “Borci NOB zaslužuju našu punu pažnju, zahvalnost i brigu”, *Senior*, broj 14, srpanj 2008. piše “Odred je imao 79 boraca koje je predvodio Vladimir Janić Capo, a kasnije se veći dio njih pridružio 7. udarnoj banjamskoj diviziji. Pripadnici ove postrojbe bili su i Janko Bobetko, Mika Spiljak, Marijan Cvetković, Đuro Kladarin, Dragutin Stojaković, Katica Kušec, Nada Dimić, da spomenem samo neka, većini i hrvatskog i srpskog naroda poznata imena – pogotovo na području Like, Banje i Korduna. Kako su u odredu većinom bili Hrvati, to su se ti borci uglavnom borili na hrvatskom teritoriju.”

U ovom kratkom pasusu nehomično je učinjeno više pogrešaka. Od navedenih imena u Sisačkom partizanskom odredu nisu bili Janko Bobetko, koji je na Baniju došao 1942., Đuro Kladarin i Dragutin Stojaković. U jedinicama Sedme banjamske divizije u vrijeme borbi u IV. i V. neprijateljskoj ofenzivi nije bio “veći dio” boraca, nego su Sisačkog odreda bili: Ivo Brodarec, Ankica Brodarec, Barica Račić, Marijan Perković, Vera Cvetković i Krešo Majer. Bilo je i nekoliko Siščana, koji su na Baniju došli 1942., a nisu bili borci Sisačkog odreda: Janja Banjanin, Maks Cajner, Janko Bobetko i Ivan Bačun.

⁶⁰ Prof. Branko Dubravica u knjizi *Vojска antifašističke Hrvatske 1941.-1945.*, daje niz netočnosti o Sisačkom odredu i banjamskim partizanskim odredima. Na str. 172. piše “Sisački odred formiran je 22. VI. 1941. u selu Žabno kod Šiska. Brojio je 39 boraca, uglavnom komunista i njihovih simpatizera, hrvatske nacionalnosti.” Podatak o broju boraca nije točan, kao ni onaj o formiranju ni ukupnom

- na dan stvaranja odreda 22/23. lipnja 1941. godine, prema izjavi Vlade Janića Cape, u logoru Šikara bilo je oko **15 boraca**;
- dana 22. srpnja 1941. godine, prilikom napada ustaša na odred u šumi Šikara bilo je, prema izjavi Marijana Cvetkovića, u jednoj bazi **14 boraca**, a u drugoj, manjoj, **7-8** boraca;
- nakon ustaške ofenzive na odred kod Žabna-Šikara jedna grupa boraca s Josom Tuškancem i Mikom Šipljkom odvojila se i odstupila na područje kotara Velika Gorica, a druga grupa boraca na čelu s Vladom Janićem Capom spojila se sa grupom, koja je poluilegalno boravila u bazi u Brezovici a kojom je rukovodio Franjo Smolčić;
- na Baniju su 21/22. rujna 1941. prešla **53 borca**; u Kalinskom logoru već se nalazio Jurica Kalc.⁶¹
- od ukupno 77 boraca Sisačkog odreda na Baniji je boravilo **66** boraca, od kojih su **54** položili partizansku zakletvu 28. rujna 1941. (48 drugova i 6 drugarica; 50 Hrvata, 2 Srbin i 2 Slovenca).

Jandro Čipor

Ivo Čeh

Do dolaska Odreda na Baniju poginulo je **pet** boraca Sisačkog odreda i to:

1. Jakov Čulig – strijeljan s grupom komunista na tromedji kod Siska 22. srpnja 1941.
2. Ivo Lasić – poginuo u ustaškom napadu na bazu u blizini Žabna 22. srpnja 1941.
3. Ivo Ogulinac Globa – poginuo u ustaškom napadu na bazu u blizini Žabna 22. srpnja 1941.
4. Josip Selanec – poginuo prilikom pokušaja atentata na ustaškog tabornika u Budaševu 25. srpnja 1941.
5. Ivo Mažar Lukica – 2. rujna 1941.

broju. Nisu svi članovi Odreda bili Hrvati: u Odredu su bile tri osobe srpske i dvije slovenske nacionalnosti. Nadalje, Dubravica piše da je Odred Šamarica formiran "polovinom kolovoza", što je netočno. Gačešin ili Šamarički odred stvoren je 23/24. srpnja 1941. kad je izvršio i prvu ustaničku akciju na Banski Grabovac. Od tada Odred djeluje kontinuirano samostalno ili kao dio Banjiskog partizanskog odreda. Kalinski odred formiran je početkom kolovoza 1941. godine, gotovo dva mjeseca prije dolaska Sisačkog odreda u Kaline na Baniju, a ne poslije njihova dolaska, kako piše Dubravica. Banjiski partizanski odred nije nikakav novoformirani odred "početkom prosinca" nego uvek isti odred koji je u svom razvoju od Gačešinog odreda (Šamaričkog odreda), Šestog rejonu pa Šestog bataljona postao u studenom jedinstven Banjiski partizanski odred čiji je komandant bio od početka isti – Vasilj Gačeša.

⁶¹ Čaki i u knjizi Lj. Đurića *Banjiski partizanski odredi 1941-1945*, koja inače daje najobuhvatniji pregled ratnih prilika na Baniji i djelovanja partizanskih odreda, ima netočnosti. Tako na str. 60 piše: "Iz šuma Posavine i Pokuplja iz kotara Sisak na Šamaricu je došlo 77 boraca."

Prva partizanka odreda **Nada Dimić** bila je početkom kolovoza uhapšena u Sisku i prebačena u zatvor u Zagreb. Uz pomoć zagrebačkih ilegalaca bježi iz bolnice i nastavlja ilegalni rad u Karlovcu. Uhapšena je u studenom 1941 i zatočena u logoru u Staroj Gradiški, gdje je 1942. umrla.

Na partijskoj vezi u Sisku i Galdovu ostalo je **pet** pripadnika iz Sisačkog odreda i to:

1. Stjepan Klarić
2. Mato Pavlinac
3. Stjepan Rujević Brk
4. Vlado Trstenjak i
5. Ivan Turkalj.

Vlado Trstenjak

Odredu je pripadala i grupa boraca koja se u srpanjskoj ustaškoj ofenzivi na Sisački odred povukla na velikogorički teritorij, a na Baniju je došla nekoliko dana nakon položene partizanske zakletve. To su:

1. Ivo Brodarec,
2. Mijo Dobranić,
3. Martin Filipić,
4. Ivo Hrelec,
5. Jagica Hrelec,
6. Katica Lasić Lovreković
7. Ivo Lovreković,
8. Franjo Ogulinac Seljo,
9. Mika Špiljak,
10. Stjepan Tumpić,
11. Josip Tuškanec i
12. Jagica Tuškanec.

Mika Špiljak

3. Vojno osamostaljivanje Banije

Na osnovu odluka savjetovanja Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije (GŠ NOPOJ) u Stolicama, kod Valjeva u Srbiji⁶² u cilju vojnog i političkog jačanja partizanskog pokreta, CK KPH je donio odluku 19. listopada 1941. o formiranju Glavnog štaba narodno-

⁶² Na savjetovanje u Stolicama prisutvovali su delegati iz Srbije, Hrvatske, BiH i Slovenije, članovi Politbiroa ČK KPJ i komandanti najbližih odreda. U ime KPH savjetovanju su prisustvovali Rade Končar i Vlado Popović. Odlučeno je da se formiraju glavni štabovi "pokrajina", a Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije preimenuje u Vrhovni štab, da se formiraju veće vojne formacije te da se razviju intendantska i sanitetska služba. Glavni vojni cilj bio je stvaranje i proširivanje slobodnog teritorija. Odlučeno je da se NOO organiziraju i djeluju kao osnovni nosioci narodne vlasti te da se organizira JNOF kao najšira politička osnova NOP-a.

oslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske (GŠ NOPO Hrvatske; GŠH), kao glavnog vojnog rukovodstva partizanskih grupa i odreda u Hrvatskoj. Za komandanta GŠH imenovan je Ivo Rukavina, političkog komesara Marko Orešković,⁶³ načelnika Štaba Franjo Ogulinac Seljo, a članove Veljko Kovačević, Vladimir Ćetković i Stanko Opačić Čanica.

GŠH je konstituiran u selu Vučkovićima na Kordunu 26. listopada 1941. Dužnost političkog komesara preuzeo je Franjo Ogulinac Seljo i privremeno je obavljao do dolaska novog političkog komesara. Nai-me, nakon saznanja da je Orešković poginuo, na tu dužnost postavljen je Vladimir Bakarić, član Politbiroa CK KPH, koji dolazi na slobodni teritorij 13. prosinca 1941.

Ivan Rukavina

Marko Orešković

Veljko Kovačević

Vladimir Ćetković

Franjo Ogulinac Seljo

Vladimir Bakarić

U sklopu te reorganizacije imenovana je nova Komanda NOP odreda i ustaničkih grupa na Kordunu i Baniji. Za komandanta je postavljen Srećko Manova, a za komesara Većeslav Holjevac Veco. Članovi komande bili su Stanko Opačić Čanica, Robert Domany i Vasilj Gaćeša.

Ova je komanda, uz suglasnost Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske, ukinula naziv rejona i zamijenila ih nazivom bataljona.

⁶³ Marko Orešković dužnost nije ni preuzeo jer su ga ubili četnici 20. 10. 1941. kod sela Veliko Očjevo, područje Drvara.

Tako je na Baniji V. rejon postao Peti bataljon, a VI. rejon Šesti bataljon. Peti bataljon nije, međutim, samostalno djelovao jer su njegovi borci odmah bili uključeni u Šesti bataljon. Komanda **Šestog bataljona** je istovremeno bila i komanda Banije jer je Šesti bataljon zapravo **prva jedinstvena vojna formacija na Baniji**. Obuhvatilo je borce Gaćešina, Kalinskog i dvorskog Čerkezovačkog odreda. Komandant je Vasilj Gačeša, komesar Đuro Kladar, zamjenik komandanta Stanko Bjelajac Čane, zamjenik komesara Ranko Mitić, operativni oficir Milan Pavlović Mićun i član Štaba Petar Vladić.

Šesti banijski bataljon, odnosno Banijski bataljon zaživio je u prvoj polovici studenoga 1941. i postojao je do konca prosinca 1941. U sastavu je imao četiri čete: prvu i drugu četu činili su borci uglavnom iz Glinskog kotara, treću četu borci iz Petrinjsko-kostajničkog kotara, a četvrtu četu borci uglavnom iz Dvorskog kotara. U drugoj polovici prosinca u sastav Šestog bataljona ulazi i nova Bojanska četa, formirana 18. prosinca 1941., čiji je komandir Rade Grmuša Rara.

Čete VI. banijskog bataljona boravile su u selima spomenutih kotareva gdje su nakon izvršenja borbenih zadataka bile razmještene po kućama na hranu i odmaranje. O prehrani boraca i njihovom smještaju brinuli su se narodnooslobodilački oddbori. Narod Banije u tim danima davao je borcima najbolje što je imao. Posebnu pažnju i brigu mještani sela pokazivali su prema borcima iz drugih mjeseta ili druge nacionalnosti. Na žalost, o toj istini malo se i govorilo i pisalo, a primjeri su brojni.

Šesti Banijski bataljon bio je pod komandom NOP odreda Korduna i Banije **do 17. studenog 1941. kada je izdvojen iz sastava te komande**. Franjo Ogulinac Seljo, član Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske, donio je 18. studenoga 1941. u štab Šestog banijskog bataljona naredbu GŠH broj 1, u kojoj se kaže:

Komandant Kordunaškog partizanskog odreda provesti će organizaciju jedinstvene komande za odrede Banije, Petrinje i Siska i dostaviti o tome izvještaj. Novostvorena jedinica (bataljon) biti će privremeno pod komandom Kordunaškog partizanskog odreda.⁶⁴

Srećko Manola

Veco Holjevac

Robert Domany

⁶⁴ Zbornik NOR-a, tom V, knj. 2, str. 28.

Ovom odlukom **Banija postaje samostalno područje vezano direktno za GŠH**. To je uvjetovalo brojne promjene u političkom i vojnog organiziranju Banije.

Nakon ofenzive na Šamaricu u drugoj polovini listopada, neprijatelj nije mirovao. Izvodio je uglavnom dnevne akcije iz svojih jakih garnizona Sisak, Petrinja, Glina, Topusko, Kostajnica, Dvor i Bosanski Novi, vjerujući da su partizanske snage u osnovi uništene. Na terenu djeluju i seoske "divlje ustaše" te "oružnici" iz "postaja": Mečenčani, Gradusa, Bijelnik, Kraljevčani, Maja, Gora i Obljaj, koje su potpadale pod oružničko krilo Petrinja te Žirovac, Rujevac, Dvor, Zrin i Divuša, koje su bile pod oružničkim krilom Dvor. Pojačane su i lokalne jedinice: vod ustaškog zastavnika Mirkruta iz 16. ustaške satnije "crvenkapice" osiguravao je ljevaonicu željeza u Bešlincu; jedan vod je pojačao mjesne ustaše u Gvozdanskom; vod ustaškog satnika Jambrošića pojačao je Zrin. Pojačane su i posade žandarmijskih stanica.

Nakon saznanja da se partizanske snage pregrupiraju, a žeđeći dovršiti čišćenje Šamarice, ustaško-domobranske snage iz Petrinje i Gline, pojačane iz Zagreba, od 18. do 21. studenoga poduzimaju novu akciju u cilju "čišćenja terena". Pročešljale su sela na slobodnom teritoriju, ali nisu zatekli partizanske jedinice. U osvetničkoj akciji izvršile su brojne zločine: u selima Jošavica, Dejanovići, Mlinoga, Jabukovac, Pastuša i Komogovina u petrinjskom kotaru ubili su više od 630 stanovnika, a na području kotara Glina, u selima Bačuga, Banski Grabovac, Veliki Šušnjar, Bijele Vode, Veliki i Mali Gradac, Kozaperovica i Dragotina 370 uglavnom starijih muškaraca, žena i djece.

Partizanske snage na Baniji i Kordunu izbjegle su snažne neprijateljske udare, reorganizirale su se i pojačale obuku i vojničku pripremu za daljnje akcije. Tako su u noći 29/30. studenoga izvele vrlo važnu akciju u ostvarivanju svog glavnog cilja – širenja slobodnog teritorija. Napali su i razoružali žandarmerijsku stanicu u Donjem Žirovcu. Akciju su izveli borci prve i druge čete Banjiskog bataljona, uz pomoć simpatizera među žandarima. Značajno je da su se partizanima priključili narednik Metodije Brezovec, podnarednik Matija Greb i žandar Jerot. Ostali žandari pušteni su kućama. Zaplijenjeno je 10 pušaka, 1700 metaka i 12 bombi.

Poslije žestokih neprijateljskih udara u listopadu i studenom partizanske su jedinice uspjеле zadržati i proširiti svoj teritorij. O tome vjerodostojno svjedoče zaključci II. konferencije komandanata i političkih komesara bataljona s područja Korduna i Banije, održane 25. i 26. studenoga 1941. u Petrovoj gori. Istaknuto je zadovoljstvo da je od I. konferencije 2,5 puta porastao broj boraca, a naoružanje za tri puta. No, upozorenje je i na brojne teškoće i slabosti. Tako se u naređenju br. 30 Komande NOP odreda Korduna i Banije od 28. studenoga za provođenje zaključaka Druge konferencije štabova bataljona, upućenom svim komandantima i komesarima, posebno naglasilo:

Potreba učvršćivanja redova naše vojske iskrسava pred nas u takvoj oštrini, da se postavlja pitanje ili ćemo to postići ili ćemo dozvoliti da neprijatelj u savezu sa svim labavim, nedisciplinovanim podkopa naše redove.

Dalje se ističe da "nama još do danas nije uspjelo u potpunosti zavesti disciplinu i vojnički odnos u našim redovima". S obzirom na sve veće zahtjeve vojnog karaktera, istaknut je problem da u partizanima kao "narodnoj vojsci" nedostaje ljudi s vojničkim iskustvom. Stoga je "nužno organizovati kratke kurseve vojnih nauka" za komandire i vodnike, te desetare i istaknutije partizane koje će držati "drugovi koji su završili oficirske i podoficirske škole."

4. Promjene u političkoj organizaciji na Baniji u funkciji učvršćenja NOP-a

Uz odluku da Banija bude jedinstveno vojno-političko područje slijedila je i odluka CK KPH da se formira Okružni komitet KPH za ratni okrug Banije, kao i organi i tijela NOO i drugih političkih organizacija unutar Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF). Očekivalo se da partijske organizacije djeluju efikasnije te da se poboljšaju veze s organima NOP-a na Kordunu i Bosanskoj krajini.

Važnu ulogu u razvoju partijskog političkog organiziranja imala je Druga partijska konferencija kotara Glina, održana 14. studenoga 1941. u Trnovcu, tada centru NOP-a na Baniji. U radu su sudjelovala 32 delegata, o čemu je CK KPH obavijestio Ranko Mitić. Bila je to detaljna analiza događanja od okupacije zemlje, s jasno definiranim zaključcima i zadacima. CK KPH naložio je da se formira Kotarski komitet Gradac, a da se dotadašnji KK KPH Glina proširi s istaknutim komunistima hrvatske nacionalnosti Antunom Štajcarom, Ivom Brodarcem i Franjom Kneblom. Bilo je i prijedloga da se odmah formira Okružni komitet KPH za Baniju, ali to nije prihvatio Franjo Ogulinac Seljo, tražeći da se o tome prije izjasni CK KPH.

CK je odobrio stvaranje OK KPH pa je na Baniju ponovno došao Seljo radi njegova organiziranja. Početkom prosinca GŠH i CK KPH poslali su Srećka Manolu i Savu Zlatića, koji su trebali pomoći da se dovrše aktivnosti na vojnom i političkom osamostaljivanju Banije. U pismu CK KPH od 2. 12. stoji:

Banja treba da se razvije u samostalnu cjelinu sa srezovima: Glina, Petrinja, Kostajnica, Dvor i dio Siska. U prvo vrijeme dok Banija bude trebala pomoći da se osamostali, ostaje pod komandom NOPO, a kasnije će biti priključena direktno GŠ Hrvatske. Kadrova za postepeno formiranje odreda će biti dosta u sisačkoj i petrinjskoj grupi.

U skladu s tim odlukama u selu Trnovac, u prisustvu Srećka Manole i Save Zlatića, 4. prosinca 1941. izabran je **Okružni komitet za Baniju**, u sastavu:

- Artur Turkulin Tujko, za političkog sekretara
- Marijan Cvetković, za organizacionog sekretara (koji se trebao vratiti s područja Siska)
- Stanko Bjelajac Čane, za člana
- Ivo Brodarec, za člana
- Đuro Kladarin, za člana
- Ranko Mitić, za člana
- Antun Štajcar Tone, za člana.

Međutim, CK KPH nije se složio s odlukom o rukovodstvu OK KPH za Baniju pa je ona promijenjena. Na dužnost političkog sekretara postavljen je Vlado Janić Capo, koji je kao član CK KPJ i raniji sekretar OK KPH za Sisak bio najviši partijski funkcionar i u skladu s partijskim principima trebao je biti izabran za sekretara, dok je Artur Turkulin preuzeo dužnost organizacionog sekretara. Vlado Janić se 6. siječnja 1942. vratio na Baniju i postao prvi politički sekretar OK KPH za Baniju. U OK KPH kooptirani su Milutin Baltić i Simica Dragić.

Marijan Cvetković je preuzeo dužnost sekretara novoformiranog **Kotarskog komiteta Sisak**. U komitet su ušli:

1. Marijan Cvetković, politički sekretar
2. Franjo Smolčić, organizacioni sekretar
3. Ivica Bujić, član
4. Mijo Gorički, član
5. Ivo Lovreković, član
6. Joso Malina, član
7. Mika Špiljak, član
8. Joso Tuškanec, član.

Obnovljen je rad Mjesnog komiteta Sisak, a na dužnost sekretara izabran je Ivo Rukavina Siđo. Relativno brzoj obnovi rada partijskih organizacija u kotaru i gradu Sisak uveliko su doprinijela petorica članova KPH koji su po zadatku cijelo vrijeme ilegalno radili u Sisku i na području kotara.

Kotarski komitet KPH Sisak bio je vezan za OK KPH za Baniju.⁶⁵ Prema odluci CK KPH i OK KPH prva grupa Siščana dolazi 6. siječnja 1942. godine na Baniju. Među njima su: uz spomenutog Vladu Janića Capu, Marijan Cvetković, koji se nakon što je kraće vrijeme bio zamjenik komandanta Banijskog partizanskog odreda vratio ponovno na područje Siska, odakle odlazi na dužnost u Moslavini, zatim Tomo Smolčić, Drago Radović, Tomo Tominac, Ivan Perković Ćaće, Vujo Banjanin, Vera Cvetković-Majer, Krešo Majer i Marijan Perković.

⁶⁵ U listopadu 1942. godine kotar Sisak je izdvojen iz sastava Banije i pripojen okrugu Čazma, gdje jedan broj bivših boraca Sisačkog odreda preuzima odgovorne dužnosti u partizanskim jedinicama Moslavine, bjelovarsko-bilogorskog kraja i Slavonije.

Nedugo zatim, 12. siječnja 1942., još jedna grupa Siščana dolazi na Baniju: Ankica Žganec-Broda-reć, Drago Jerman, Alojz Dujmić, Dragan Bobetko Maga, Mijo Bobetko, Josip Prša, Ivica Bujić, Mi-ka Šmiljak i dr.

U proljeće 1942. godine iz sisačkog kotara i Siska došli su na Baniju Mate i Janko Bobetko i njihovi otac i majka, dakle cijela porodica Bobetko, te Janja Banjanin, Maks Čajner, Ivan Bačun i još neki.

U cilju provođenja odluke o formiranje novog **Kotarskog komiteta KPH za Petrinju i Kostajnicu** u selu Velika Gradusa održan je 7/8. prosinca 1941. sastanak 35 komunista s područja općina Jabukovac, Blinja, Gradusa i Mečenčani. Prisustvovao je i Savo Zlatić Mićo, delegat CK KPH te Vlado Mutak Mrki, koji je po vezi došao iz Zagreba. Na sastanku, koji je vodio Artur Turkulin, data je informacija o okružnici CK KPH broj 3 (od 30. rujna 1941.), analizirana je cijelokupna vojno-politička situacija te izabran Kotarski komitet za petrinjsko-kostajničko području u sastavu:

- Uroš Krunić, politički sekretar
- Vlado Mutak Mrki, organizacioni sekretar
- Simica Dragić, član
- Dušan Dukić, član
- Slavko Janeković, član
- Draga Turkulin, član
- Mišo Čakara, član.

Zajednički Kotarski komitet za kotare Petrinju i Kostajnicu postojao je do formiranja Kotarskog komiteta KPH za Hrvatsku Kostajnicu 13. veljače 1942. Na njegovom čelu bio je kraće vrijeme Nikola Nina Maraković, koji uskoro prelazi na Baniju i preuzima važne dužnosti u Banjiskom partizanskom odredu, a kasnije ujesen postaje komandant VII. banjiske brigade.

OK KPH za Baniju poslao je, u cilju uspostavljanja kotarske partijске organizacije, **na područje Dvora** grupu političkih radnika pod rukovodstvom Franje Knebla. Na terenu Dvora tako su se našli i Vjekoslav Janić i Mijo Bobetko iz Sisačkog odreda, te Čedo Borčić i Joža Horvat, koji je stigao iz Zagreba. Partijske organizacije su ojačale, tako da je pod vodstvom Franje Knebla najprije formiran privremeni Kotarski komitet Dvor na Uni u sastavu: Božo Panjković, Milka Vranešević, Vujo Banja-

Savo Zlatić

Uroš Krunić

Joža Horvat

nin i Mićan Pribićević. U proljeće 1942. ustavljeno je stalni Kotarski komitet. Važnu ulogu u političkom i vojnom organiziranju na području Dvorskog kotara imali su Ignjatije i Mile Joka.

Inače u Dvorskom kotaru aktivnosti na podizanju ustanka tekle su s dosta napora i poteškoća, ali uspješno. Stoga je sporna ocjena koju je dao CK KPH u svom izvještaju CK KPJ od 15. XII., u kojem se kaže:

Dvorski srez bio je do sada netaknut sa naše kao i neprijateljske strane, iako su uslovi za naše djelovanje odgovarajući, što je dokazano po radu drugova koji se tamo nalaze.⁶⁶

Ima li se u vidu teror ustaške vlasti i veliko stradanje stanovništva od ustaša iz Dvora, Zrina i Cazinske krajine, teško se može podržati stav da nije bilo neprijateljskih aktivnosti. Nešto je povoljnija situacija bila u vezi s djelovanjem žandarmerijskih stanica u Žirovcu i Rujevcu. Uvjeti za djelovanje partizanskih snaga bili su vrlo nepovoljni, s obzirom na brojne ustaške posade u mjestima samog kotara te u obližnjoj Hrvatskoj Kostajnici. Posebnu su opasnost predstavljali ustaše muslimani iz Cazinske krajine. Unatoč tome, djelovalo je niz partizanskih grupa i seoskih straža, od kojih je krajem listopada stvoren Čerkezovački odred.

Nakon ovih promjena intenziviran je rad postojećih organizacija i stvarane su nove partijske čelije i općinski komiteta KPH. OK KPH Banije bio je posebno angažiran na stvaranju omladinske organizacije i Saveza komunističke omladine (SKOJ-a), a stvarane su i organizacije Antifašističke fronte žena (AFŽ-a).

Milka Vranešević

Ignjatije Joka

Mile Joka

5. Stvaranje narodne vlasti

Od početka ustanka, najprije u zbjegovima, a potom i u selima na slobodnom teritoriju, organiziraju se seoski narodni odbori. Njihovi prvi zadaci bili su briga o smještaju izbjeglica i o organiziranju seoskih straža. S vremenom dobivaju karakter organizacije koja se bavi cjelokupnim životom u

⁶⁶ Zbornik NOR-a, tom V, knjiga 2, str. 160.

pozadini. U odbore ulaze istaknuti seljaci, koji podržavaju NOB i Narodnooslobodilački front, bez obzira na ranije djelovanje i politička uvjerenja. Ključni je bio njihov ugled i privrženost ciljevima NOP-a. Naročito važnu ulogu odbori su dobili poslije ofenzive ustaša na Šamaricu u listopadu, kada su se partizani razmjestili po selima.

U izvještaju Okružnog komiteta KPH za Baniju od 20. prosinca 1941. konstatira se da je okružnica CK KPH br. 3 stigla s dva mjeseca zakašnjena, pa da nisu pravilno organizirani odbori. Naime, CK KPH uputio je još 30. rujna 1941. Okružnicu br. 3, u kojoj je izvršena analiza dotadašnjih uspjeha i grešaka u provođenju partijske linije u NOB-u, iznijeta ocjena političke situacije i postavljeni zadaci za dalje širenje narodnooslobodilačke borbe u svim dijelovima Hrvatske. Jedan od važnih zadataka bio je organiziranje mješnih odbora. Okružnica br. 3 uvodi istovjetnost u nazivima organa narodne vlasti, koji se službeno nazivaju narodno-oslobodilački odbori (NOO).

Do kraja 1941. godine na Baniji, u srpskim selima, bilo je organizirano 75 NOO u selima, a formirano je i šest općinskih i jedan kotarski narodnooslobodilački odbor. Koliku je važnost Partija pridavala formiranju novih organa vlasti pokazuje i to da je jedan od ključnih partijskih rukovodilaca na Baniji – Ranko Mitić, bio zadužen za njihovo formiranje i rad. Pod njegovim neposrednim rukovodstvom održana je u drugoj polovici prosinca u Klasniću konferencija delegata NOO na kojoj je izabran Kotarski NOO za kotar Glinu, prvi kotarski NOO na Baniji. Za prvog predsjednika bio je izabran Joco Milobratović.

Izuzetna je bila važnost NOO i organizacija omladine i žena bez kojih ne bi bilo moguće ratovati i stvarati nove partizanske jedinice. Samo uz jaku pozadinu, podržanu od naroda, mogli su narodni borci pod vodstvom KPJ razvijati ustank i širiti slobodni teritorij. Partija je nastojala da se NOO formiraju i u hrvatskim selima. U nekima su formirani tajni NOO, u drugima samo inicijativne grupe. U prvoj ratnoj godini nisu se stekli uvjeti za njihovo širenje i uspješno djelovanje.

6. Reorganizacija Banijskog partizanskog odreda i akcije krajem 1941.

U studenom i prosincu partizanske jedinice Banije u borbi protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu Pavelićevih ustaša, zarobili su dosta oružja i ratne opreme. U partizanske jedinice javlja se sve veći broj omladinaca dobrovoljaca. Bio je oslobođen i dobar dio teritorija Banije. Tako su stvorene mogućnosti, a nastala je i potreba, da se vojna organizacija prilagodi nastaloj situaciji. Komanda Banijskog partizanskog odreda je pristupila stvaranju partizanskih bataljona kao više vojne organizacije. Tako su do kraja pro-

sinca 1941. stvorena dva partizanska bataljona, a treći početkom 1942. godine.

Prvi bataljon, nazvan je Glinski jer je pretežno djelovao na Glinском kotaru. Formiran je u Klasniću 30. prosinca 1941. Imao je sljedeći komandni sastav:

- komandant Milan Pavlović Mićun; komesar Stanko Bjelajac Ćane; zamjenik komesara Šukrija Bijedić; operativni oficir Đuro Mraković Vujić
- komandiri i komesari četa bili su, prva četa: Pero Krnjačić i Simo Todorović; druga četa: Ilija Tarabić i Milan Despot; treća četa: Rade Grmuša Rara i Adam Mračković.

Drugi bataljon bio je u svojem djelovanju vezan za Dvorski kotar. Također je formiran 30. prosinca 1941. u Vrpolju kod Dvora i to u sljedećem komandnom sastavu:

- komandant Miloš Čavić, komesar Joža Horvat Hong; operativni oficir veze Dušan Jandrić; informativni oficir Mile Joka
- komandiri i komesari četa bili su, prva četa: Pero Malivuk i Mijo Bobetko Ivica; druga četa: Savo Gajić i Vjekoslav Janić Slavko.

Formiran je i samostalni vod čiji je zadatak bio sprječiti iznenadne napade zrinskih ustaša na okolna sela. Komandir voda bio je Đuro Crljenica. Vod je bio rasformiran kada je formirana treća četa.

Rade Grmuša

Šukrija Bijedić

Dušan Jandrić

Mijo Bobetko

Ilija Engel

Vlado Mutak Mrki

Treći bataljon stvoren je 6. I. 1942. a njegova borbena djelovanja pretežno su bila na području Petrinjskog i Kostajničkog kotara. U sastav tog bataljona ušli su borci Kalinskog odreda, odreda Trokut te Svinjičke čete. Komandni sastav:

- komandant Ilijan Engel Elias, komesar Vlado Mutak Mrki, zamjenik političkog komesara Miloš Žica, operativni oficir veze Branko Rebić.
- komandiri i komesari četa bili su, prva četa: Rudolf Pečovnik i Ivan Pihler; druga četa: Pavle Babić i Đuro Čizmek.

Na savjetovanju u Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske 13. prosinca 1941. usvojen je "operacioni plan za Kordun, Baniju i Liku", čiji je glavni cilj bio čišćenje terena i stvaranje većeg oslobođenog teritorija. Namjera je bila da se akcijama banijskih, kordunaških i ličkih jedinica stvari "centralna zona" koja bi obuhvatila kotareve Cazin, Dvor i Slunj. Banijski partizani dobili su zadatku da likvidiraju dvije žandarmerijske stanice na području dvorskog kotara i da prođu prema Dvoru i Uni. Uz to dobili su zadatku da razaraju sve ceste i prugu Glina – Caprag. Rok je bio 1. siječnja 1942.

Glavni napad bio je na Bešlinac i Gvozdansko. Štab NOPO Banije odlučio je da se najprije napadne Gvozdansko, gdje je bilo oko 80 naoružanih ustaša s 3 puškomitrailjeza, zatim Bešlinac, u kojem je bilo 50 ustaša i 3 puškomitrailjeza, te Rujevac s 25-30 žandara i 10-ak ustaša. Određeno je da početak napada bude drugi dan katoličkog Božića 26. prosinca jer se očekivalo da će tada biti smanjena budnost. U pripremi akcije srušen je most kod Vanića, prekopana cesta na više mjesta te prekinute PTT linije. Na zadatku su angažirani dio 4. čete iz rejona sela Dobretin jačine 120 boraca, koja je trebala izvesti napad iznenađenja na Gvozdansko, te dva voda 1. čete – prvi vod za napad, a drugi za osiguranje napada, s ukupno oko 70 boraca. Za napad je zatražena i pomoć 30-ak boraca partizanske čete iz Krnjeuše s Grmeča. Drugi dio 4. čete osiguravao je od mogućeg napada ustaša iz Zrina.

Međutim, nije došlo do napada iznenađenja na Gvozdansko jer su se borci 4. čete sukobili s ustašama na raskrsnici puta Komora – Majdan. Napad je počeo sa zakašnjenjem, a borbe su potrajale do noći 26/27. prosinca kada se grupa ustaša neopaženo izvukla u pravcu Dvora na Uni. Ustaše su pružili žestok otpor u zidanoj školi te u kući obitelji Vukorepa. Na kraju ih je u školi likvidirao vod koji je prebačen za ispomoć od Gređana kod Gline s teškim mitraljezom, dok su oni u kući Vukorepa likvidirani nakon što je kuća zapaljena. Dio ustaša iz XVI. satnije i domaćih ustaša iz Gvozdan skog probio se u Dvor, ali je 9 ustaša izginulo u potoku rijeke Dabronice. U tom partizanskem napadu Gvozdansko je oslobođeno, a ustaše su pretrpile značajne gubitke. Stradalo je i nekoliko civila kao kolateralne žrtve u žestokoj borbi, a tom prilikom izgorjeli su i neki gospodarski objekti.⁶⁷ Na

⁶⁷ U ožujku 1942. GŠH poslao je VŠ NOV i POJ izvještaj u kojem je naveo da su u Gvozdanском ubijani civili, popaljene mnoge kuće i da partizani provode "teror nad hrvatskim stanovništvom". Takvu jednostranu i netočnu informaciju dao je Vladimiro Bakariću, političkom komesaru

partizanskoj strani puginula su dva borca – Vojo Strineka, jedan od organizatora ustanaka i Nikola Bobera, a ranjena su dva borca.

Osiguranje ljevaonice željeza u Bešlincu, na čelu s ustaškim zastavnikom Mikrutom i satnikom Jankom Draženićem, krenulo je 26. XII. u pomoć Gvozdanskom, ali se nakon sukoba s osiguranjem napada povuklo u Rujevac u žandarmerijsku stanicu. Kasnije su ustaše i žandari iz Rujevca pobegli u Dvor.

Ovom akcijom bilo je oslobođeno oko 80% kotara Dvor. Ostali su u neprijateljskim rukama samo gradić Dvor te sela u Pounju i Zrin. Neprijatelj je prikupio nove snage i 30. prosinca krenuo da povrati Rujevac, Bešlinac i Gvozdansko. Partizani su odbacili taj napad pa je uspostavljena linija: Donji Dobretin – Zakopa – Vanići – Javoranj – Šegestin. Zrin je ostao opkoljen.

Snažne akcije izveli su, potkraj 1941., borci Banijskog partizanskog bataljona i na drugim područjima:

- 2. četa, koju su sačinjavali borci s područja Gline, napala je neprijateljsku patrolu kod Maje,
- 3. četa (Kalinska) u zasjedi je sačekala neprijateljsku patrolu između sela Borojevići i Komogovina; 25. prosinca napala je željezničku stanicu Donji Hrastovac,
- odred Trokut napao je neprijatelja u Gornjem Hrastovcu.

Posebno je značajna akcija 1. čete (Gradac), koja je 30. prosinca nanijela velike gubitke ustašama iz Maje: 15 ubijenih i 26 ranjenih.

Tako 1941. godina na Baniji završava organiziranjem i djelovanjem snažnog Banijskog partizanskog odreda i uspješnim vojnim akcijama, koje pokazuju da su partizanske snage narasle i da NOP postaje ne samo politički nego i ključni vojni faktor u dalnjem razvoju događaja na Baniji.

GŠH, kada je ovaj u ožujku 1942. boravio u Gvozdanskom, župnik Osvald Toth. Župnik Toth se prikazivao suradnikom NOP-a, pa je čak postao upravitelj partizanske bolnice u Žirovcu, iako je provodio prekrštanje stanovništva u selima Dvorskog kotara. Gvozdansko je napustio u travnju 1942. Do kraja rata vjerno je služio NDH. Izbjegao je 1945. na zapad, umro je u Australiji.

V. REZULTATI NOP-A U 1941.

1. Ostvarivanje ciljeva NOP-a

Okupacija zemlje, uspostava NDH, teror i zločini ustaša, rodili su narodni otpor iz kojeg je izrastao široki narodnooslobodilački pokret u Hrvatskoj i cijeloj Jugoslaviji. Organiziranu borbu i na području Banije i Siska poveли су komunisti, jedina snaga s vizijom antifašističke borbe za oslobođenje zemlje. U 1941., prvoj ustaničkoj godini, bilo je dosta lutanja i nesnaženja jer su komunističke organizacije morale preko noći prijeći iz ilegalnog djelovanja u organiziranje masovnog otpora. Vodeći komunisti, a često i obični članovi KPJ/KPH, ubrzo su se našli u ulozi članova vojnih komiteta i operativnih vojnih rukovodstava, na dužnostima komandanata, komandira, političkih komesara, vojnih delegata i slično. U ustanku, koji je buknuo kao odgovor na teror i genocid, miješali su se borba srpskog stanovništva za elementarno preživljavanje,⁶⁸ elementi seljačkog ustanka s komunističkom organizacijom općenarodnog otpora i pokreta za duboke revolucionarne društvene promjene.

Značajan utjecaj imala je i borbena tradicija Vojne krajine, u kojoj su bile česte bune i otpori. U ustaničke redove prvenstveno pristupaju mladi i po-

⁶⁸ Nažalost ove općepoznate činjenice danas se zanemaruju i iskrivljuju. Razumljivo je da to čine oni koji žele sakriti zločinački genocidni karakter Nezavisne Države Hrvatske, ali nejasno je zašto to čine ljudi iz akademskih krugova, koji se čak smatraju antifašistima. Takav je primjer knjiga prof. dr. sc. Branka Dubravice, VOJSKA ANTIFAŠIŠTICKE HRVATSKE (1941–1945), NS Velika Gorica 1996, str. 36, u kojoj se između ostalog kaže: "Srbi su se u prvom redu digli na oružje protiv novouspostavljene hrvatske države i Hrvata, koje su poistovjećivali sa tom državom, a tek na drugom mjestu imali su za cilj borbu protiv vanjskih osvajača. Oni su krenuli u rat protiv Hrvata, koje su poistovjećivali sa ustašama – tvorcima NDH, puni nacionalne mržnje, željni osvete i ustaške krví" (podcrtao A. D.).

Elementarna su činjenice da je NDH namjeravala ukinuti pravoslavnu vjeru i uništiti Srbe, u skladu s rasnom ideologijom koju su prihvatali od nacista i fašista i da se partizanski pokret razvio tek kada su ustaše krenuli u realizaciju svog cilja. Apsurdno je pa i degutantno tvrditi da su Srbi krenuli u rat protiv Hrvata jer su bili "željni ustaške krví" nakon svih pokolja koje su ustaše počinili. Isto je tako općepoznato da na čelu narodnog otpora bio je KPJ/KPH, a da je njegova temeljna platforma bila bratstvo i jedinstvo naroda. Za tu su se platformu borili i vodeći hrvatski komunisti i antifašisti Ivo Rukavina, Vladimir Bakarić, Andrija Hebrang, Marko Orešković, Josip Kraš, Veco Holjevac, Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković, Artur Turkulin, Nina Maraković i mnogi drugi. U cijeloj ovoj "priči" posebno brine što se knjiga koristi u sveučilišnoj nastavi i što će mnogi mlađi ljudi dobiti iskrivljenu sliku vlastite povijesti!

staju borci s mladenačkom vjerom i nadom u pobjedu. Komunističko vodstvo slijedi ideologiju i platformu Oktobarske revolucije, ali u praksi je prisiljeno kreativno mijenjati mnoge postavke i prilagođavati ih specifičnostima zemlje i pojedinih područja. U početku se vjeruje da će ustanak planuti u svim krajevima i da će brzo doći do oslobođenja. Očekivalo se da će snažna sovjetska Crvena armija brzo slomiti nacističku Njemačku i fašizam. Tek upozorenja španskih boraca da bi rat mogao potrajati pridonosi otrežnjenu i opredjeljenju da se organiziraju ozbiljnije pripreme i da se stvara nova politička i društvena organizacija u funkciji dugoročnije oružane borbe.

Prvi partizanski odred stvaraju sisački komunisti. Njihova brza reakcija na njemački napad na SSSR pokazuje visoku svijest i dobru organiziranost. No, masovni narodni ustanak počinje na Baniji ustaničkom akcijom Vasilja Gaćeše i njegove grupe 23/24. srpnja 1941. u Banskom Grabovcu. Taj napad bio je zamišljen kao dio niza ustaničkih akcija na Baniji i Kordunu, u skladu s odlukama iz Abeza 19. srpnja 1941. Od tada započinje organizirani oružani otpor, stvaraju se partizanski odredi i grupe, širi se masovna baza ustanka u ugroženim srpskim selima i organizira se cjelokupni život u skladu sa zahtjevima oružane partizanske borbe.

Nije korektno danas parolaški tvrditi da je Sisački odred "prvi odred u Europi" pored poljskih borbenih grupa te francuskog Pokreta otpora. Nije dobro pripisivati mu elemente koje nema, a zaboravljati one koje su bili izvanredno važni, pozitivni i korisni u nastanku i uspješnom razvoju NOB-a, kao što je povezivanje srpskog i hrvatskog naroda u otporu fašizmu i NDH. Važan utjecaj za karakter NOP-a na Baniji imao je upravo dolazak sisačkih partizana u rujnu 1941. Tu je na najbolji način potvrđena politička platforma KPJ o zajedničkoj borbi Srba i Hrvata i drugih naroda za oslobođenje. Zajedničke vojne akcije i političko djelovanje sisačkih komunista i skojevaca, u izuzetno teškim uvjetima, pružili su nadu srpskom stanovništvu u realnost otpora i mogućnost pobjede.

Rezultat narodnog otpora i ustanka bilo je stvaranje jedinstvenog Banjiskog partizanskog odreda. Njegovi su temelji u Gaćešinoj ustaničkoj grupi odnosno u odredu Šamarica, kojeg dopunjaju Kalinski odred, odred Pro-lom, Čerkezovački odred te brojne partizanske grupe. Prema odlukama jedinstvene komande za Kordun i Baniju, najprije se formiraju na području glinskog kotara dva rejona, a potom Peti i Šesti banijski bataljon. Nakon odluke da se u Šesti banijski bataljon uključe i partizanski odredi i grupe s petrinjskog, kostajničkog i dvorskog kotara, bataljon postaje prva jedinstvena vojna formacija Banije. Na kraju 1941. i početkom 1942. stvoren je jedinstveni Banjiski partizanski odred koji je u svom sastavu imao tri bataljona s više od 700 boraca.

Isticanje samo Prvog partizanskog odreda i prenaglašavanje njegovog značenja šteti realnom poznavanju i razumijevanju događaja ne samo u odno-

su na ustaničku Baniju, nego i prema hrvatskom stanovništvu oko Siska, u Pokuplju i Posavini. Naime, ti su se krajevi 1942. i dalje u većini opredijelili na stranu antifašističke borbe, dajući velik broj boraca u partizanske redove.

Na savjetovanju u GŠH 30. prosinca 1941. konstatirano je da na Baniji ima 705 boraca s 599 pušaka, 10 puškomitrailjeza, 2 mitraljeza i 172 pištolja. Partizani su izveli oko 60 akcija i izbacili su iz stroja oko 250 neprijateljskih vojnika. Ukupno su 1192 borca, od čega 102 žene, proglašeni nosiocima Partizanske spomenice 1941., visokog odlikovanja koje je dodijeljivano prvoborcima. Po kotarima to izgleda ovako:

Kotar	Muškarci	Žene
Dvor	330	11
Glina	481	36
Hrvatska Kostajnica	108	13
Petrinja	188	18
Sisak	85	24
Ukupno	1192	102

Bio je to uvod u veliki uzlet NOP-a u 1942. godinu, koji će obilježiti stvaranje 4, 5. i 6. bataljona Banijskog partizanskog odreda i proslavljenje Banijske proleterske čete, na čelu s komandirom Nikolom Demonjom i komesarom Vladom Mutakom Mrkim. Većina boraca te čete proslavit će se u Kalničkom odredu i slavonskim partizanskim jedinicama. I sam Nikola Demonja poginut će kao komandant 12. slavonske udarne divizije.

Banija će dati i Udarni bataljon (komandant Mićo Trninić, politički komesar Stanko Kreća), koji ulazi 4. srpnja 1942. u Prvu hrvatsku brigadu. Udarni bataljon 27. srpnja 1942. vraća se u sastav Banijskog partizanskog odreda, kao njegov prvi bataljon: komandant je Živko Bronzić, komesar Dušan Sužnjević Čiko. Iz tih bataljona Banijskog partizanskog odreda izrast će 7. i 8. brigada te 16. omladinska brigada, koje će krajem 1942. ući u sastav slavne Sedme banjške udarne divizije. Nakon povratka i stradanja Sedme divizije u borbama u IV. i V. neprijateljskoj ofenzivi na Neretvi i Sutjesci, na Baniji nastaju još dvije brigade – III. i IV. banjška brigada. Trideset i osam boraca, Banijaca i Siščana, proglašeni su narodnim herojima.⁶⁹

Donosimo podatke o broju ukupno poginulih boraca na području Banije i Siska od 1941–1945. godine:

⁶⁹ Sedma banjška divizija je imala u veljači 1943. godine 4 100 boraca. U IV. i V. neprijateljskoj ofenzivi izgubila je oko 3 500 boraca, a na Baniju se vratio početkom rujna 1943. tek 500-600 boraca. Koncem prosinca 1944. godine divizija je imala 6 012 boraca u svom sastavu, a u travnju 1945. godine imala je 6 258 boraca od kojih je bilo 199 žena i djevojaka. Sedma banjška udarna divizija završila je rat 7. svibnja 1945. godine u rajonu Ilirska Bistrica – Knežak. U VII. BUD poginulo je ukupno 6 844 borca tokom njenog postojanja, od toga 6564 rodom iz Banije.

Kotar/općina	Poginuli borci – stara upravna podjela (kotar)	Poginuli borci – poslijeratna upravna podjela (općina)
Dvor	1452	1441
Glina	2333	1853
Hrvatska Kostajnica	721	864
Petrinja	834	1370
Sisak	536	1358
Ukupno	5876	6886

Siščani sa Banijcima sudjeluju u zajedničkim partizanskim akcijama i daju svoj veliki doprinos učvršćenju narodnog ustanka na Baniji. No, zbog vrlo složene situacije nastale nakon neuspjelog napada na Zrin, borci Sisačkog odreda vratili su se na teren kotara Sisak, u Pokuplje i Posavinu, tako da je Odred kao oružana formacija 1. studenoga 1941., nakon četiri mjeseca, prestao djelovati.

Unatoč snažnim neprijateljskim formacijama koje su imale sjedište na ovom malom prostoru nedaleko Zagreba – u Sisku, Petrinji, Sunji, Kostajnici, Glini, Topuskom i Dvoru na Uni – na raskršcu željezničkih pruga prema Srbiji i BiH, na Baniji je 1941. bio formiran slobodni partizanski teritorij. Ustaško-domobranska ofenziva na Šamaricu od 20. do 21. listopada 1941. nanijela je dosta gubitaka i uništila partizanske baze u Šamarici, ali nije uspjela slomiti partizane i ugušiti narodni ustanak. Oslonac na partizanska sela i neposredno na organizaciju naroda, dala je ubrzo rezultate – stvoren je i branjen široki slobodni teritorij. Nažalost, sve su ustaško-domobranske ofenzive imale za posljedicu velike ljudske gubitke, jer se neprijatelj nije libio ni najtežih represalija.

Na kraju 1941. slobodni partizanski teritorij protezao se od “suve međe” i Petrove gore s jedne, te jugoistočnih obronaka Zrinske gore, na potezu Petrinja – Hrvatska Kostajnica, s druge strane. Uništene su ili napuštene žandarmerijske stanice u Klasniću, Malom Gracu, Obljaju, Žirovcu i Rujevcu, a bile su ugrožene i one u Bijelniku, Gradusi, Mečenčanima, Jabukovcu i drugie.

Na području kotara Sisak, u Posavini i Pokuplju osjetilo se snažno djelovanje sisačkih komunista i pripadnika Sisačkog partizanskog odreda, nakon njihova povratka s Banije. Širi se i intenzivira antifašističko raspoloženje i 1942. veliki broj boraca pristupa partizanskim jedinicama. Baza postaje selo Cerje, tzv. Mala Moskva iz kojeg djeluju udarne grupe, koje kasnije postaju okosnica Turopoljsko-posavskog odreda i brigade “Franjo Ogulinac Seljo”. Sisački kadrovi odlaze po zadacima u Moslavинu, Slavoniju i Zagorje te obavljaju ulogu pomagača i organizatora NOP-a i partizanskih jedinica u tim krajevima

Već u jesen 1941. na oslobođenom teritoriju Banije, mahom spontano nastaju seoske straže i narodni odbori. Zamah u njihovom osnivanju i organiziranju nastaje nakon odluka na savjetovanju u Stolicama. Krajem 1941. bilo je na Baniji organizirano ukupno 75 seoskih narodnooslobodilačkih odbora (NOO), 6 općinskih i Kotarski NOO Glina. U nekim selima na neoslobođenim područjima Banje i Siska nastaju ilegalni NOO, tzv. akcioni NOO ili inicijativne grupe.

U svemu tome odlučujuću ulogu ostvaruju partijske organizacije, njihova rukovodstva i članovi. Besprimjernom hrabrošću i spremnošću za žrtvu, što je odlika narodnih boraca, ističu se upravo komunisti i skojevci. S razvojem NOP-a sve veću ulogu dobivaju omladinske organizacije (SKOJ i Savez mlade generacije, kasnije USAOH), AFŽ (bilo ih je u prvoj ratnoj godini 40-ak), kulturna društva i dr. U 1941. već je pokrenuto nekoliko novina i listova, rađenih u primitivnoj partijskoj tehnici, ali utjecajnih i djelotvornih. Jedinstveni Narodni front postaje okosnica sveukupnog djelovanja i stvaranja novih oblika javnog djelovanja.

2. O borbi, žrtvama i stradanjima srpskog stanovništva na Baniji

Godina 1941. ostala je duboko urezana u narodnom pamćenju srpskog naroda Banije. Provodeći svoju genocidnu politiku, pod okriljem njemačkih okupatora, ustaše su likvidirali Židove i Rome, te izvršili stravične zločine nad Srbima. Ne postoji detaljan popis svih žrtava i ratnih gubitaka na jednom mjestu, ali se iz različitih izvora može zaključiti da je u Drugom svjetskom ratu stradalo gotovo 20 posto srpskog civilnog stanovništva Banije, od čega je najveći broj stradao 1941. Temeljito istraživanje za područje Gline proveo je i objavio Đuro Roksandić. U radu "Ustaški zločini u glinskom kotaru od 1941. do 1945. godine"⁷⁰ konstatirao je da je na području kotara Glina od 10. travnja 1941. do 15. svibnja 1945. bilo 5 928 žrtava fašističkog terora te da su poginula 2 333 borca.

I za područje Dvora poduzeto je detaljno istraživanje o ratnim žrtvama⁷¹. Prikupljeni su i podaci za kotare Petrinju, Hrvatsku Kostajnicu i Sisak, ali nikada nisu pregledno publicirani na jednom mjestu. Ukupno je u Drugom svjetskom ratu na Baniji bilo 14 872 žrtve fašističkog terora, dok je 1139 djece ostalo bez roditelja. Ratnih vojnih invalida bilo je 1055.

⁷⁰ Glina – Glinski kotar kroz stoljeća, str. 302.

⁷¹ Dvor na Uni, Od prijeslavenskog doba do naših dana, Zbornik naučnih i publicističkih radova, knjiga 1, Dvor na Uni 1991.

Kotar/općina	Žrtve fašističkog terora - stara upravna podjela (kotar)	Žrtve fašističkog terora - nova upravna podjela (općina)
Dvor	2.191	2.196
Glina	5.928	4.339
Hrvatska Kostajnica	4.009	2.485
Petrinja	2.441	2.866
Sisak	303	3.610
Ukupno	14.872	15.946

Odmah nakon preuzimanja vlasti ustaše su hapsile i likvidirale istaknute pojedince srpske nacionalnosti, učitelje, liječnike, svećenike te narodne prvake i politički i vojno obrazovane osobe. Poslije se pristupilo masovnim likvidacijama, najprije samo muškaraca (Glina, Banski Grabovac), a krajem godine i žena i djece. Među Hrvatima na udaru su bili komunisti i partizanske obitelji, a zatim svi antifašisti, pomagači i simpatizeri NOP-a. Na bilo kakav pokušaj otpora u hrvatskim selima ustaše su reagirali hapšenjima i zatvaranjima. O tome najbolje svjedoče brojna hapšenja sisačkog stanovništva u lipnju, srpnju i rujnu 1941. Hapšeni su i pojedini pristaše HSS-a, koji su podržavali NOP, pa čak i svećenici.

Iseljavanje stanovništva kao dio genocidnog plana prema Srbima nije u potpunosti uspjelo zbog otpora njemačkih okupacionih vlasti u Srbiji, ali je također ostavilo teške posljedice. Mučno je bilo hapšenje i odvođenje u logore (Caprag), pa potom prebacivanje u Srbiju. Za to vrijeme je pljačkana i devastirana imovina preseljenika. Preko tog punkta iseljeno je oko 5 500 stanovnika, ali je znatan broj i onih koji su sami izbjegli u Srbiju.

Svemu ovome treba dodati i onesposobljenost za rad i normalan život velikog broja ljudi uslijed ranjavanja, bolesti i epidemija.

Srpsko stanovništvo na Baniji pretrpjelo je ogromne materijalne štete. Mnoga sela su zapaljena, a brojne su kuće ostale bez većine članova i bez hranitelja. Do temelja su bila spaljena 93 i djelomično više od 100 sela. Zbog čestih bježanja pred ustaškim akcijama propadala su imanja, zapuštena su polja, ugibala je stoka.

NDH je sve učinila da zatre kulturni i duhovni identitet srpskog naroda. Uništena je materijalna kultura. Zabranjeni su bili ispoljavanje nacionalnog identiteta, jezika, pisma⁷² i vjere.

Godina 1941. bila je teška, ali ništa lakše nisu bile ni one koje su dolazile. Kraj rata donio je slobodu, u kojoj je bilo glavno obnoviti porušenu zemlju i izgraditi život dostojan čovjeka. Sjećanje na patnje, stradanje i žrtve u Drugome svjetskom ratu ostat će zauvijek u narodnom pamćenju.

⁷² Predsjedništvo ZAVNOH-a je 18. lipnja 1944. donijelo odluku prema kojoj su "latinica i cirilica ravnopravna pisma" i time poništilo tzv. zakonske odredbe NDH.

Drugi dio

SVJEDOČANSTVA I DOKUMENTI

I. O USTANKU I RAZVOJU NOP-A

1.

Vlado Janić Capo:

O NEKIM ZNAČAJNIM MOMENTIMA RAZVOJA PARTIJSKE ORGANIZACIJE I O POČECIMA ORUŽANE BORBE NA PODRUČJU SISKA I BANIJE¹

(...)

IV

Prije rata u kotaru Sisak postojala je jaka partijska organizacija. U svim tvornicama, poduzećima i u većini sela bile su organizirane partijske ćelije. Tako su postojale ćelije u Tvornici "Shell" – rafineriji nafte, u Tvornici tanića, u Tvornici šešira, u Pilani Drach, u Tvornici Teslić, među obalskim radnicima, u sindikalnoj organizaciji URSS-a, među radnicima za održavanje pruge, u Ložionici državnih željeznica, u Pilani Popović, u Ljevaonici željeza, jedna ulična i u šesnaest sela. Osim toga, Partija je imala snažno uporište u organizaciji SKOJ-a i među ženama. U Sisku je bilo sjedište Okružnog komiteta KPH za kotare Petrinju, Sisak, Sunju i Kostajnicu.

Partijske organizacije potpuno su izvršavale odluke CK KPJ, koji je neprestano davao upute da se učvrste i prošire organizacije, da se uspostavi što tješnja veza s narodnim masama i da se priprema za oružanu borbu protiv fašizma. Tako su Okružni komitet i partijske organizacije Siska spremni dočekali 1941. godinu.

Prilikom kapitulacije bivše jugoslavenske vojske, u travnju 1941, članovi Partije Okruga Sisak prikupili su znatnu količinu oružja. I članovi Okružnog komiteta Partije lično su prikupili oko 30 pušaka, jedan puškomitrailjez, jedan teški mitraljez, nekoliko bombi, pištolja, veću količinu municije i druge vojničke opreme. Sve to oružje bilo je dobro skriveno kod članova Partije i čuvano za nastupajuće dane.

¹ U: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu 1941. Zbornik*, Muzej Sisak i Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb 1974, str. 389-394.

Prvih dana okupacije ustaše nisu proganjali komuniste. Tek su nešto kasnije, na početku svibnja, pohapsili dvadesetak najistaknutijih komunista iz grada Siska i držali ih u zatvoru nekoliko dana. Ustaše su im prijetili smrću i mučenjem, ako budu bilo što poduzeli protiv ustaške države, takozvane NDH, i njemačkih vlasti. Hapšenjem tih drugova ustaše su htjeli pokazati da znaju tko su rukovodioci Partije, pokušavajući tako da ih zastraše i natjeraju na pasivnost.

Ali, u redovima Partije nije bilo kolebanja. Upravo tih dana, kada su sluge okupatora zahtjevale od komunista lojalnost pod prijetnjom smrti, došao je u Sisak član Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske Josip Kraš i odmah održao sastanak s članovima OK KPH Siska.

Sastanak komiteta održao se noću, na periferiji grada, u kući Ive Rukavine Siđe. Tom su sastanku prisustvovali: sekretar Okružnog komiteta Vlado Janić Capo i članovi, među njima: Marijan Cvetković, Josip Janić, Miško Gorički, Artur Turkulin, Ivan Rukavina Siđo, Franjo Smolčić, Ivan Altic i Simica Dragić.

Na sastanku je Josip Kraš objasnio liniju Partije i prenio direktive CK KPJ o pripremama za oružani ustanak, izložio međunarodnu situaciju, prikazao ulogu SSSR-a u drugom svjetskom ratu, i saslušao izvještaje članova OK o stanju partijske organizacije i o političkim prilikama u Okrugu, na osnovi kojih je dao detaljne zadatke.

Zadatak koji pred nas postavlja Partija – govorio je tom prilikom Josip Kraš – zahtjeva najveću hrabrost i odanost stvari radničke klase; zadaci se moraju izvršavati pod cijenu života; zahtjeva se željezna disciplina i točnost. Komunist ne smije više pasti u ruke neprijatelja. Od sada se borba mora voditi na život i smrt.

Poslije toga sastanka aktivnost partijske organizacije još se povećala. Nikad prije nije bilo u Okrugu Sisak održano toliko sastanaka, raspačano toliko letaka i marksističke literature, koliko u razdoblju od okupacije Jugoslavije do napada na SSSR. Uz smrtnu opasnost išli su agitatori u tvornice i sela, govorili, tumačili liniju Partije, pozivali na sabotažu i neposlušnost i dijelili narodu letke.

Kad je 22. lipnja 1941. godine Njemačka napala Sovjetski Savez, Okružni komitet istog je dana ujutro održao sastanak na kome je odlučio da se odmah mobiliziraju svi kompromitirani komunisti i da počne oružana borba protiv okupatora i domaćih izdajnika. Na tom je sastanku zaključeno da odmah odem u Petrinju i prenesem Kotarskom komitetu Partije odluke Okružnog komiteta, da Cvetković ide u Sunju i Kostajnicu, da Gorički obavijesti čelije u tvornicama Siska, a Tuškanec da donese oružje. Ponovni sastanak zakazan je za isti dan uvečer na rijeci Odri, u blizini posljednje kuće sjeveroistočnog dijela sela Žabno.

Pošto su svi zadaci u određenom vremenu potpuno izvršeni, oko 20 sati bili su na zakazanom mjestu: Janić Capo, Cvetković, Lasić, Ogulinac, Tuškanec, Lovreković, Šmiljak, Altić, Katica Lasić i Nada Dimić.² Odmah je razdijeljeno oružje i osnovan partizanski odred. Drug Altić je odatle vraćen u grad radi održavanja veze. Vezu s gradom Siskom i Zagrebom Odred je također održavao i posredstvom Petra Milkovića i Ivana Rukavine Siđe, radnika Željezničke ložionice.

Već idućeg dana 23. lipnja, otpočele su diverzije na pruzi Zagreb – Sisak. Drug Lovreković bio je prvi diverzant Odreda, i toga je dana eksplozivom prekinuo prugu između sela Grede i Siska.

Prvih dana Odred je logorovao u sumi Šikara, kraj Odre, oko pet kilometara od grada Siska. Odred je imao šapirograf i danju je štampao i umnožavao letke koji su dostavljeni partijskoj organizaciji i raspačavani po gradu i selima, a noću je odlazio na prugu Zagreb – Sisak, na zasjede ustaškim patrolama, i sjekao telefonske stupove i žice.

Odred je organizirao, oko polovine srpnja, diverziju kraj same željezničke stanice Sisak. Omladinac Vlado Trstenjak, član SKOJ-a, postavio je pod željezničke tračnice minu koja je eksplodirala pod njemačkim vojnim transportom i nanijela mu dosta štete. Poslije diverzije, Nijemci su poveli veliku istragu u Sisku i okolicu. Tom prilikom uhapšen je i Rukavina,³ jer je netko javio Nijemcima da je viđen uoči diverzije kako izlazi iz šume, gdje su pretpostavljali da ima partizana. U zatvoru je Rukavina strašno mučen, ali, kako nije ništa priznao, pušten je nakon nekoliko tjedana.

Odred se u međuvremenu povećao s nekoliko drugova. CK KPH poslao je 18. srpnja iz Zagreba Ivu Rukavinu, koji je donio upute za formiranje operativnog rukovodstva, za organizaciju vojnih formacija i diverzantskih grupa, za dizanje seljaka na ustank, za kopanje zemunica i dr. Također je, još prije, Centralni komitet KP Hrvatske poslao, po vezi koja je bespjekorno i neprekidno funkcionalna, borca iz Španjolske – druga Juricu Kalca. Kada je došao Ivo Rukavina, osnovano je operativno rukovodstvo Odreda u koje smo ušli Kalc, Cvetković i ja. Od tada je Odred još češće vršio diverzije na pruzi Zagreb – Sisak i uništavao saobraćajne veze. Kasnije je partijска organizacija u Crncu izvela treću diverziju eksplozivom na pruzi između Capraga i Blinjskog Kuta. Dvadeset drugog srpnja ujutro, kada se Odred vratio s noćne akcije (te noći trebalo je da Odred uništi dio pruge Zagreb – Sisak, ali kako su ključevi za rastavljanje tračnica bili preveliki, Odred je sjekao telefonske stupove i žice) u šumu Šikara, cijeli predio već su bili opkolili ustaše koji su noću došli kamionima iz Zagreba da napadnu Odred. Štab Odreda je toga jutra još s pruge poslao Cvetkovića i Kalcu na Baniju

² Na sastanku na kojem je odlučeno da se formira odred nisu bili Ivan Altić, Mika Šmiljak i Nada Dimić. Nada Dimić dolazi nakon nekoliko dana, Šmiljak 18. 7., a Altić ostaje u gradu kao glavna veza. (nap. aut.)

³ Ivo Rukavina Siđo

da uspostave veze s partizanskim odredima koji su djelovali u šumi Šamarića. Odred je u šumi Šikara imao dva logora u kojima se zadržavao preko dana. Kad su ustaše počeli da nastupaju u pravcu prvog logora, neki su od boraca, uslijed neizvjesnosti hoće li biti otkriveni, pokušali da odstupe u pravcu sela Željezno i tako su otkrili logor. Ustaše su, primjetivši partizane kako se povlače, koncentrirali sve snage (bilo ih je oko 500) na taj dio Odreda, koji je prihvatio borbu i pod jakom neprijateljskom vatrom postepeno se povlačio. U toj borbi, štiteći odstupnicu ostalima, poginuli su drugovi Ivo Lasić i Ivo Ogulinac Globa. U tome napadu ustaše nisu naišli na drugi dio Odreda, koji je iskopao duboke zaklone i pripremio se za borbu. Sve veze sa selima bile su prekinute, jer su sve putove i prilaze bili zaposjeli ustaše.

Da bi se uspostavile veze i nabavljala hrana, taj drugi dio Odreda bio je prisiljen da poslije desetak dana uđe u sam grad Sisak. Nekoliko boraca je, noću, s puškama na gotov, ušlo u grad i neopaženo došlo do Janićeve kuće, gdje su se zadržali jedan dan. Odatle su otišli u Veliku Luku – prostor koji je s tri strane opasan Savom i tu se zadržali tri dana. Za to vrijeme rukovodstvo Odreda uhvatilo je vezu u Galdovu s Miškom Goričkim, koji je odmah povezao Odred s grupom u kojoj su se nalazili Franjo Smolčić i Franjo Knebl, na terenu Polica kod Novog Sela. Na terenu Polica Odred je logorovao do 12. rujna. Tu su se prikupili i borci koji su bili odstupili prema selu Željezno.

Na početku kolovoza Odred je počeo brzo jačati. U to vrijeme iz Siska je došla oveća grupa radnika i intelektualaca, a iz okolnih sela prilazili su i seljaci, tako da je u Odredu bilo šezdeset ljudi. Kad se vratio s Banije, Cvetković je podnio izvještaj koji je bio veoma povoljan. Na stotine muškaraca izbjeglo je, uslijed ustaškog terora, u šumu. Žive vojničkim životom u logorima, obučavaju se u vojnoj vještini i prikupljaju oružje. Oružja nemaju dovoljno i bilo je potrebno da im se pribavi.

S Cvetkovićem su otišli na Baniju i četvorica Hrvata-seljaka, među njima Jandro Čipor i Ivan Čeh, koji su nosili nekoliko pušaka kao dar banjanskim partizanima. Seljaci Srbi dočekali su ih sa simpatijama. Banjice je naročito interesiralo raspoloženje u hrvatskim selima i kada su čuli da su mnogi njihovi poznanici u partizanima ili u zatvoru, poraslo je njihovo povjerenje u Hrvate.

A kada su partizani Hrvati čuli da su mase srpskog naroda u Baniji spremne na borbu, nastalo je pravo oduševljenje. Tim vezama stvaralo se u Okrugu Sisak pravo bratstvo hrvatskog i srpskog naroda.

Da bi se došlo do oružja i uništile neprijateljske ustanove, štab Odreda organizirao je napad na općine Palanjek i Topolovac. Poslije dobre pripreme, Odred je 12. rujna napao te općine. Tada je u Palanjku ubijen jedan ustaša, a tri zarobljena, zapaljena općinska arhiva, zaplijenjeno nekoliko pisačih strojeva, pet pušaka i drugog materijala, a u općini Topolovac zaplijenje-

no je 30 pušaka i sanduk municije s oko 3000 metaka. Poslije toga napada Odred se prebacio u sumu Leklan.

Dvadeseti rujna ustaše su ponovo, sa znatno većim snagama, napali Odred. Ustaše su, pod rukovodstvom ustaškog satnika Moškova, napadali s dvije satnije (čete) domobrana, jednom satnjicom poglavnikove bojnica (bataljon) i grupom od 20 konjanika. Njima su se priključile i ustaške jedinice iz Siska, Petrinje i Sunje. Ukupno ih je bilo oko 650.

Toga dana, oko 4 sata ujutro, ustaše su planski opkolili šume Zalukinju, Brezovicu i Leklan u kojoj je tada bio logor Odreda. Poslije opkoljavanja, pet neprijateljskih aviona je oko 7 sati ujutro bombardiralo logor, ali Odred nisu nanijeli gubitke.

Ustaše su u streljačkom stroju nastupali na logor. Odred je isturio ispred šume Leklan patrolu koja se sukobila s neprijateljskom prethodnicom. U tom je sukobu patrola Odreda ubila jednoga neprijateljskog vojnika. Poslije susreta s neprijateljskom prethodnicom, Odred se povukao oko 500 metara na jednu čistinu obraslu šašom i tu zauzeo obrambeni položaj. Ustaše su se bojali da dublje ulaze u šumu, pa su od straha puškarali po putovima. Zadržavši se do noći na tom položaju, Odred se povukao u pravcu Siska, čemu su se ustaše najmanje nadali. Odred je neopaženo prošao između ustaških položaja i pravcem Topoljak – južno od sela M. Budaševo – sjeverno od sela Topolovac – Goričica i južno od Goričice došao na Savu. Na Savi čekali su s čamcem, kako je ranije bilo ugovorenog (Odred je održavao vezu s šamaričkim partizanima dvaput tjedno. Toga dana je inače prestala da postoji veza na Savi.), drugovi Ivica Bujić i Dragan Bobetko Maga, koji su prebacili Odred preko Save između Crnca i Capraga.

U tome napadu Odred nije imao gubitaka, sve oružje i važnija oprema bili su preneseni. Još iste noći Odred je krenuo za Baniju i stigao u selo Moštanicu. Dvadeset prvog rujna, dok je Odred nosio 25 rezervnih pušaka i sanduk municije kao dar braći Srbima, još je trajalo ustaško čišćenje šume Zalukinje, Bukovice i Leklan u kojoj nije bilo ni jednog partizana. Toga dana ustaše su dobili još i pojačanje, jer su bili uvjereni da se tu nalazi oko 200 partizana.

Prolazak naoružanih partizana, među kojima je bilo i žena, kroz srpska sela Banije bio je dirljiv. Narod je iznosio sve što je imao da nahrani i obdari partizane – Hrvate. Istog dana krenuo je Odred u šumu Šamaricu, gdje se ujutro sastao s Banijskim partizanskim odredom kojim su rukovodili A. Turkulin, Đ. Kladarin i U. Krunić. Tu su oba odreda sjedinjena i uspostavljena je odmah veza s Odredom Vasilja Gaćeše, na sektor Gline. Nekoliko dana kasnije dogovorenog je da ta dva odreda zajedno napadnu žandarmerijske stanice Mali Gradac i Gornji Klasnić, čije su posade bile po zlu čuvene u cijelom glinskom kotaru. Ja sam rukovodio napadom na Mali Gradac, a napadom na Gornji Klasnić Vasilj Gaćeša.

Dvadeset osmog rujna uvečer,⁴ po jedna četa dobrovoljaca iz oba odreda napala je te žandarmerijske stanice. Ustaški žandari ogorčeno su se borili i borba je potrajala cijelu noć. Tek kasno ujutro čete su se morale povući, jer su žandarima stigla iz Petrinje veća pojačanja ustaša. Žandarmerijske stanice nisu bile zauzete, ali je ubijeno 20 žandara. Preživjeli žandari odmah su se povukli u Petrinju i od tada žandarmerijske stanice u tim selima nisu više postojale. U tome napadu poginuo je partizan Milan Kajgana, Srbin iz Borojevića, i partizan Stjepan Bezuh, Hrvat iz Grede, čijom se smrću počelo da kuje u krvi bratstvo Srba i Hrvata.

Poslije te akcije oba su odreda sjedinjena i osnovan je snažan Banjaski partizanski odred s jedinstvenim štabom. Za komandanta odreda izabran je Vasilj Gaćeša.

⁴ 26. rujna 1941. (nap. aut.)

2.

Marijan Cvetković: SISAK I BANIJA U REVOLUCIONARNOM RADNIČKOM POKRETU 1941.⁵

Relativno rano formiranje odreda bilo je omogućeno postojanjem provjere, iako ne suviše brojne, partijske i nešto brojnije skojevske organizacije na području djelovanja OK KPH Sisak, koja je bila prilično dobro povezana s masama radnika, seljaka, đaka, studenata, obrtnika i drugih građana. Velik broj starijih komunista bio je poznat ne samo građanima, nego i policiji, a ustaše su već prvih dana po svom dolasku na vlast dale na znanje da i oni to znaju. Probno su uhapsili nekoliko desetaka ljudi, većinom komunista i simpatizera, i osim nekoliko promašaja, kad su uhapsili "nedužne" ljude, imali su u rukama gotovo sav rukovodeći aktiv Partije, uključujući i sve članove OK iz Siska, što ipak nisu znali.

Zahtjevali su od nas političku neaktivnost, samo toliko, pa ako i tom malu zahtjevu ne udovoljimo, rekli su nam da će nas, s obzirom na to da je rat, jednostavno postrijeljati. No ako se budemo lojalno odnosili prema njihovom zahtjevu, bit će nam otvorena sva vrata i perspektive u novoj državi. Naravno da se nitko nije ni trenutka kolebao nego smo, baš naprotiv, razvili najveću moguću aktivnost u pripremanju Partije i naroda za oružanu borbu. I kad je 22. VI bio napadnut SSSR, znali smo da je kucnuo čas: bez kolebanja donijeli smo odluku da otpočnemo borbu. S obzirom na mogućnost brzog reagiranja okupatora dali smo organizacijama direktivu: 1. Svi komunisti da budu na oprezu, na radnom mjestu da organiziraju straže, da ne spavaju kod kuće itd. da ne bi pali neprijatelju u ruke. 2. Svi kompromitirani, tj. oni koje će policija tražiti i oni koji su već prije bili hapšeni, da se povuku u šumu, naoružaju i uspostave vezu s odredom što će se istog dana formirati na određenom mjestu za koje će znati partijske veze.

Odlučili smo se na formiranje odreda koji će biti vojnički organiziran i koji neće djelovati na principu udarnih grupa, danju legalnih a noću i od slučaja do slučaja aktivnih, već će sve svoje vrijeme posvetiti borbi, prekidajući svaku vezu s legalitetom. I tako je bilo do kraja.

Te su direktive prenošene u organizacije u gradu i na selima: u Petrinji, Sunji, Kostajnici. Ali nisu do svih stigle na vrijeme. Odluka je donesena u 6 sati ujutro, a hapšenja su počela u 8 sati, tako da je nekoliko komunista uhapšeno, ali su se i oni za nekoliko dana našli na slobodi, jer su sad već ustaše uvidjeli da glavne ovaj put nisu uhvatili. Puštenima na slobodu dali su zadatak da pozovu ostale neka se vrate kućama, obećavajući da im se neće

⁵ Uvodna riječ na znanstvenom skupu "Sisak i Banija 1941.", u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu 1941. Zbornik*, nav. dj., str. 9-15.

ništa dogoditi. Ova grupa shvatila je tu ustašku poruku tako da je – osim nekih iznimaka – odmah otišla u partizane.

Kolika je bila snaga organizacije, vidi se po tome što su sve partijske konferencije – i one u selima pa i ona održana u svibnju u uvjetima okupacije, sa dvadesetak učesnika, u samom Sisku, u Siđinoj (Ivan Rukavina Siđo) kući na Tomčevu putu, a trajala je više od 24 sata – održavane bez straha od izdaje. Kad se uzme u obzir da je Sisak tada bio grad od 10.000 stanovnika i da su se gotovo svi međusobno poznavali, a da ipak nije trebalo tražiti šume i druga skrovita mjesta za šire sastanke, onda to o nečem govori.

Kurs za oružanu borbu bio je jako naglašen u KP prije rata. U praksi se članstvo uvjerilo da druge forme klasne borbe donose malo koristi i da se Partija mora pripremati upravo za oružanu borbu kao najvišu formu klasne borbe. Ta orijentacija došla je do izražaja još u toku samoga aprilskog rata. Po direktivi Partije trebalo je u Sisku organizirati manifestacije za jačanje obrane zemlje, za stvaranje saveza sa Sovjetskim Savezom i protiv pete kolone.

U isto vrijeme pregovaralo se s komandom žandarmerije da se naoružaju radnici i seljaci radi obrane grada od agresora. Komandant žandarmerije se kolebao, telefonom tražio direktive; osobno je bio spremna da to učini, ali odobrenja mu nitko nije davao a sam se nije mogao odlučiti. Kako je sve bilo tempirano za 10. travnja po podne, kad su već u Zagrebu petokolonaši zauzeli Radio-stanicu i Nijemci počeli ulaziti u grad, a pregovori za oružje propali, donesena je odluka da se odustane od mitinga. Međutim, bilo je prekasno da se zaustavi organizacija mitinga, pa su se u određeno vrijeme u gradu počeli seljaci i radnici odlučna držanja okupljati u veće i manje skupine. Tek su tu mnogi obaviješteni da je miting otkazan i da se vrati kućama. Bilo je to veliko razočaranje koje se moglo čitati s tih tvrdih i grubih lica.

Sve je to govorilo o spremnosti Partije i naroda za borbu. Ona je došla do izražaja i u tome sto je Partija organizirano, u vrijeme sloma stare Jugoslavije, sakupila nešto više od 30 pušaka i drugog oružja, a kako se borba razvijala, vidjelo se da je bilo sakriveno i više jer su borci dolazili u odred s oružjem. Tako smo u rujnu imali više od 60 naoružanih boraca; zatim su u Topolovcu i Palanjku zaplijenjene 22 puške, a i cijelu 1941. i u proljeće 1942. neprekidno su nicale puške i municija kod pojedinih radnika i seljaka, kojima su naoružavani oni što su išli u partizane. A ljudi su i sami slali puške kad ih je partijska organizacija tražila.

U takvoj situaciji donesena je odluka o formiranju odreda. Bili smo sigurni da je ona pravilna i da će to isto učiniti cijela Partija kad CK dade signal jer je sva aktivnost Partije bila usmjerena na pripreme za oružanu borbu.

Na teritoriju OK KP Sisak formiran je u toku ljeta još jedan partizanski odred, na Kalinama u Šamarici, sastavljen od komunista i naroda s područja Petrinje i Kostajnice, a u početku listopada partizanske udarne gru-

pe sastavljene od seljaka iz Svinice i Hrastovca u Banijskom Trokutu. Tako su komunisti toga područja časno izvršili direktivu Partije o organiziranju naroda za borbu i protiv okupatora. Svaki od tih odreda i grupa nastao je u drukčijim uvjetima terena i imali su različitu nacionalnu strukturu.

Pod posebnim okolnostima formiran je partizanski odred na Kalinama. Zbog terora okupatora i ustaškog pokolja srpskog naroda širom Hrvatske a posebno zbog pokolja u glinskoj crkvi, poslije akcije banijskih partizana pod vodstvom Vasilja Gaćeše na željezničku stanicu Grabovac 23/24. srpnja 1941 godine izbjeglo je na hiljade seljaka na Kaline i obronke Šamarice. Tu su se s njima našli komunisti iz Petrinje i pojedinih sela Kostajnice. U petrinjskoj grupi bilo je dosta Hrvata komunista. Kotarski komitet Petrinje uložio je sve snage da organizira narod, njegove logore, prehranu, straže, neke organe vlasti – nazvane seoskim odborima – koji su se o svemu bri-nuli. Kopale su se zemunice, skrivana je hrana i obavljan živ politički rad.

U takav već uređen zbjeg u šumi došao sam potkraj srpnja s još četiri na-oružana partizana Hrvata iz Sisačkog odreda. Govorio sam o borbi našeg odreda na koji su 22. srpnja ustaše izvršili ofenzivu, o tome da su nam dva partizana poginula, da su ustaše uhvatili jednog člana Partije koji je obavljao dužnost kurira, da su tog dana u Sisku strijeljali grupu od šest skojevac i nekoliko radnika, da naš odred nije razbijen nego da je prešao u Brezovici i Gornju Posavinu, zatim drugim našim akcijama, o raspoloženju hrvatskih seljaka i građana koji sve više i otvoreni osuđuju ustaški teror itd.

To su bile prve dobre vijesti što su ih čuli ljudi i one su ih više obradovale nego što bi zasluzivala veličina i važnost onoga što sam govorio – a ja nisam ni u čemu pretjerivao.

Tu sam video kako je veliko političko značenje dizanja hrvatskog naroda u borbu i što ovi očajni ljudi u tome vide. Oružja je kod njih bilo malo. Za naše puške nudili su volove i kajali se što nisu oružje sakrili umjesto što su ga predali vlastima poslije aprilskog rata.

U takvoj situaciji Kotarski komitet Petrinje formirao je odred u koji su uz komuniste stupili mnogi mladi ljudi s bilo kakvim oružjem. Bilo je tu štucova, kubura, sjekira, duplica i po koji karabin, ali je ipak stvoren odred koji je preuzeo brigu za patroliranje, izviđanje i stražarenje, i uopće za zaštitu zbjega. To je bilo prvih dana kolovoza.

Za ocjenu političke situacije neka posluži i ovaj detalj. Za prve ofenzive na odred u šumi kraj Žabna ustaše nisu uopće našli logor u kojemu je bio smješten OK, iako se nalazio svega nekoliko stotina metara od drugog logora na koji su bili naišli. Znači da im nitko od naroda, koji se onuda masovno kretao cijeli mjesec dana, nije išta odao. Narod je, dakle štitio i prikrivao partizane.

Kod drugog napada na Brezovicu, avijacija je tukla šumu kraj našeg logora, i ustaše su najprije nju pretraživali a tek se onda u polju razvili u strijelce i krenuli u pravcu našeg logora. To nam je omogućilo da ih brojimo, pa kad smo vidjeli koliko su nadmoćni, odlučili smo da se povučemo i da što kasnije prihvativimo borbu.

To opet pokazuje da seljaci i radnici iz onih sela i državnog dobra Topolovac nisu odali naš logor, iako smo se s njima sretali, pa i razgovarali dok su radili u blizini. Sve to govori o političkom raspoloženju ovih hrvatskih sela u blizini Siska, koja nije mogla zavesti nikakva ustaška propaganda o "Nezavisnoj Državi Hrvatskoj".

Ako gledamo s vojne točke gledišta, rezultati naših akcija nisu bili veliki, ali na neke je okupator bio osobito alergičan – diverzije, sabotaže, napadi na općine, pokušaj paljenja rafinerije, ubacivanje eksploziva u visoku peć željezare, zatim intenzivan politički rad, leci, informacije, propaganda, raskrinkavanje politike okupatora i njegovih slugu. Sve to zajedno dovelo je do toga da je za samo tri mjeseca djelovanja Sisačkog odreda okupator poduzeo na partizane dvije ofenzive a u drugoj je upotrijebio artiljeriju i avijaciju u blizini grada tako da su svi građani čuli eksplozije bombi i granata i tako shvatili da se rat nastavlja.

Za manje od mjesec dana zajedničkih akcija triju odreda na Baniji okupator poduzima napad na Šamaricu velikih razmjera, gdje nesretnim stjecajem okolnosti – jer smo i mi iste noći krenuli u napad na Zrin kad i oni na naše logore – dolazi do sukoba u mrkloj noći između naše glavne kolone i neprijatelja. Pri tome je naša kolona razdvojena, a dio koji je išao drugim pravcem već je prije zore stigao do Zrina. Tako naše snage u toj borbi nisu više djelovale pod jedinstvenom komandom. Zbog toga je nastupio period teškoća, ali su one za mjesec dana bile prebrođene i borba se počela sve brže širiti.

To pokazuje da je okupator na tome terenu bio vrlo osjetljiv i da je brzo reagirao. Na terenu s hrvatskim stanovništvom uveo je žestoki teror, strijeljanja, zlostavljanja, masovna hapšenja i odvođenja u koncentracione logore.

Kod prvih hapšenja za većinu uhapšenih nije bilo dovoljno dokaza, a izazvan je politički otpor i negodovanje u narodu. Zbog toga su mnogi bili pušteni, ali je okupator i među tim prvim uhapšenicima izdvojio neke koji su bili zvijerski ubijeni u Jasenovcu. Naravno da oni koji su se dočepali slobode nisu okljevali već su, koristeći se vezama, otišli u partizane ili se sklonili u ilegalnost.

Žrtve terora bile su porodice komunista, zatim radnici i seljaci koji su pomagali partizane i bez kojih se odred ne bi uopće mogao održati.

Gledajući retrospektivno, danas se pitamo je li bilo dobro što je djelatnost Okružnog komiteta i odreda bila spojena. Imalo je to dobrih i loših strana.

Dobro je bilo to što smo zajednički dijelili tegobe i opasnosti borbe i što je iskustvo i znanje članova OK pomoglo u mnogim teškim situacijama. Loše, što nije bilo jasnije diferencijacije i točno određenih zaduženja kadrova za vojne zadatke, a posebno za partijsko-političke zadatke.

Sve to i nije bilo onda tako jasno i jednostavno kako se danas čini. Trebalo je dobro procijeniti držanje naroda i mnogo politički raditi. Moralo se dje-lovati i na one koji su bili zavedeni propagandom da se u NDH ipak ostvaruje stara težnja za samostalnom hrvatskom državom. Iako je takvih bilo malo, trebalo je raditi i na njihovu otrežnjavanju. Tu je ključ za izbor naših prvih akcija. One su morale biti uperene prvenstveno protiv okupatora. Ni-je bilo teško noću pohvatati po selima malobrojne ustaške tabornike i seo-ske ustaše. Razmatrali smo to pitanje, ali smo od toga odustali. Nitko se od njih još nije teže ogriješio i okrvavio. Pitanje je i kako bi to narod shvatio. Osim toga, većina se tih ljudi brzo otrijeznila, i postali su ispravni građani, pa i naši suradnici u kasnijim godinama rata.

Šume, u kojima smo djelovali, nisu velike. Ispresijecane su linijama, kana-lima, rijekama i lako se blokiraju, čak se lako i lovi po njima. Držali smo se blizine grada i naših sela, jer smo živjeli od pomoći koju su davali radnici, seljaci, porodice i ostali rodoljubi. Kraj nas su pasle svinje i guske seljaka, a mi baš nismo bili odviše siti. Pomagala nas je sirotinja, a ona nema mnogo da odvoji. Nikad nismo ništa uzeli, ni klipa kukuruza. I njih smo brali na poljima naših partizana i na državnom dobru.

Kretanje s jednog dijela terena na drugi bilo je otežano zbog četiriju rijeka. Od životnog značenja bila je točnost veza, hrabrost kurira i neustrašivost ljudi na punktovima veza koji su po cijenu života čekali na ugovorenim mje-stima, vodili ljude, prenosili materijal, hranu, lijekove i drugo.

Ne treba ni govoriti o veličini snaga kojima je ovdje okupator raspolagao, ne uključujući Zagreb. Sisak i Petrinja imali su ih više nego dovoljno, a to što je neprijatelj dovlacio i snage iz Zagreba govori da u narod i kasarnu nije imao povjerenja: osjećao je da i u kasarni djeluje Partija.

Da sve to u prvim danima borbe nije bilo lako, svjedoči i tragična sudbina nekih odreda u Hrvatskoj kojih se sjećamo s dužnim poštovanjem i tugom. Sjetimo se dalmatinskih odreda Splita, Šibenika i Solina, formiranih u kolovozu 1941., koji su bili razbijeni, mnogi borci pohvatani i kasnije strijeljani. Oko 100 boraca izgubilo je tada život. Sjetimo se odreda proletera na Žumberku, formiranog takoder u kolovozu 1941.; i njega je neprijatelj raz-bio. Sjetimo se Kerestinca i noći između 13. i 14. srpnja 1941., pa zaboravi-mo na tren greške u vođenju akcije: nakon uspješnog oslobođenja iz logora više od 100 zatvorenika uspjelo je od njih da se spasi samo desetak, iako su se svi bili dohvatali šuma. Sjetimo se zagrebačke partizanske grupe, for-mirane 21. srpnja pokraj Sesveta u Prigorju, koja je – čim je počela djelova-ti – bila toliko napadana da je, izgubivši vezu s partijskom organizacijom,

morala napustiti teren i uz mnogo peripetija, u kojima ih je nekoliko bilo uhapšeno a neki se razboljeli, jedva uspjela da se priključi bjelovarskoj partizanskoj grupi 22. kolovoza.

Mislim da i ti primjeri pokazuju kakav je u cjelini bio pothvat što su ga izveli sisački i banjški partizani, s obzirom na neprijateljske snage i političku i vojnu osjetljivost terena.

Ne bih ovdje mnogo govorio o konkretnim rezultatima borbe za bratstvo i jedinstvo, za stvaranje jedinstvenog odreda Srba i Hrvata i tako dalje. To je sve poznato a imalo je veliko političko značenje u onim danima.

U dalnjim godinama rata borci Sisačkog odreda sudjelovali su u širenju borbe: Proleterska četa Banije upućena je u Slavoniju. Jedna četa Siščana djelovala je u šumi Kljuka i zajedno s Kordunašima upućenim u Žumberak i Pokuplje sudjelovala u osnivanju odreda i brigada na tom području. Jedan vod Siščana upućen je u proljeće 1942. u Moslavini i sudjelovao je s moslavačkim partizanima u osnivanju moslavačkog odreda i kasnije brigade. Udarni bataljon Banije sudjelovao je u jesen 1942. u zamašnim akcijama s moslavačkim i slavonskim partizanima u Moslavini i Slavoniji. Na Kozaru je upućena grupa Siščana 1942. uoči kozarske ofenzive na politički rad, i tamo je tragično završila.

Na području Siska bilo je za cijelo vrijeme rata, i u najtežim uvjetima, sjedište Kotarskog komiteta, mnogih udarnih grupa i relejnih baza u kojima su često bile gosti razne partizanske jedinice i odakle je Ilij Gromovnik sa svojim diverzantima polazio u akcije; pod njegovom komandom bili su i poznati diverzanti Siska, zaslužni za mnoge Ilijine akcije.

U različite krajeve zemlje stizali su svim mogućim putovima kadrovi koje je stvorila partijska organizacija Siska i sačuvala ih za daljnje borbe do oslobođenja. Mnogi divni ljudi pali su na bojnom polju, mnogi u logorima smrти okupatora, mnogi u policijskim mučionicama i mnogi su strijeljani. Na hiljade ljudi upoznalo je zatvore i logore okupatora.

Ostaje još na kraju da se nešto kaže o ustanku, datumima, počecima.

Partija je pripremala za oružanu borbu i narod i partijske organizacije svugdje gdje je mogla.

Na početku srpnja počinju diverzije i sabotaže u Zagrebu i drugim gradovima:

6. srpnja diverzantske grupe iz Karlovca pokidale su tt veze Karlovac – Zagreb, Karlovac – Ljubljana i vojnu telefonsku liniju Karlovac – barutana Jamadol;

13. srpnja diverzantska je grupa oštetila prugu između Vrbovskog i Srpskih Moravica;

18/19. srpnja diverzantska je grupa oštetila prugu Split – Perković između Labina i Kaštel-Starog;

20. srpnja omladinska udarna grupa iz Karlovca razrušila je prugu kod Mrzlog Polja i presjekla tt linije između straže kod Jamadola i kasarne u Karlovcu.

Na osnovi akcija izvedenih u prvim mjesecima ne bi se moglo zaključiti da je to bio neki spontani ustank, nego da su sve to bili znaci borbenog raspoloženja koji su pokazivali da je Partija u pravi čas dala signal za otpočinjanje oružane borbe u cijeloj zemlji. Pojedine akcije i borbe vođene prije 4. srpnja, odnosno prije datuma koji su po određenim kriterijima odabranii kao datumi početka ustanka, nipošto ne umanjuju značenje tih datuma nego ih još vise historijski utvrđuju kao moment kad su pripreme u cjelini već dostigle viši stupanj organiziranosti. Zbog toga bi bilo besmisленo raditi na tome da se ti datumi zamijene ranijima.

Danas je teško ocijeniti jesmo li to sve dobro uradili. Možda bi drugi na našem mjestu učinili više. No jedno je sigurno: sve što smo uradili, i dobro i loše, uradili smo po svom najboljem znanju, savjesti i hrabrosti, poštano i nesebično.

3. Đuro Kladarin: KOVANJE BRATSTVA I JEDINSTVA U USTANKU 1941.⁶

Sjećanja narodnog heroja Đure Kladarina na političke pripreme, ulogu Partije i podizanje narodnog ustanka i u petrinjskom kraju i Baniji

(...)

Vjera naroda

U organizaciji ustanka na Baniji, u svakodnevnoj sprezi s narodom, Partija nije nailazila na organizirane oblike izdaje, kao što su četnička, polučetnička i slično. Njezini najbolji sinovi nisu ginuli od izdajničke ruke. Ustanak je planuo u političkoj čistoći, jer smo na početku otpora osigurali nepriksnoveni autoritet u narodu, a narod je vjerovao komunistima i nepokolebljivo ih slijedio do konačne pobjede.

Grabovička akcija koju su vodili komunisti iz glinskog kraja i Vasilj Gaćeša, seljak iz Vlahovića, bila je radikalni rez, odlučan ne samo za partijsku organizaciju Gline, za stanovništvo glinskih sela, ona je bila presudna za čitavu Baniju. Grabovička akcija dala je i ubrzanje svim našim priprema i razmišljanjima o oružanom ustanku, formiranju partizanskog odreda i borbi protiv okupatora i ustaša. Moja ocjena Grabovca i njegovog historijskog mjeseta i značenja ustanka naroda Banije je, da je to bio prekid s tek uspostavljenom kvislinškom vlašću u Hrvatskoj, prekid sa službenim stanjem društva koje je istom započelo živjeti na tlu nestale Jugoslavije, prekid s dotadašnjim oblicima idejnog i političkog rada u Partiji i narodu, jer se baš na Grabovcu krenulo odlučno s oružjem i hrabrošću ljudi u ustanku. Grabovac su i ustaše ocijenile kao signal opasnosti. Za njih je to bio dobro organiziran napad koji je nagovještavao veće akcije i nesagledive posljedice, ne samo za Baniju nego i za Hrvatsku. Zato su odmah započeli krvavi obračuni i odmazda nad stanovništvom. Grabovac je ustaše doveo u poziciju da razmišljaju o njemu, a nas je inspirirao, naprsto natjerao da smjele i odlučnije ulazimo u borbu.

Povezivanje s Gaćešinim odredom

Poslije grabovičke akcije Glinjani su se povukli u Šamaricu, na Andelinu kosu, gdje se ubrzo stvorio veliki izbjeglički logor. Nešto kasnije Vasilj Gaćeša i Ranko Mitić donose odluku i povlače se na drugo mjesto, gdje je nastao Gaćešin logor. Mi na Kalinama imali smo svog "ambasadora" – među

⁶ Intervju Đure Kladarina tijedniku *Jedinstvo*, Sisak, 24. srpnja 1980, pod naslovom: Revolucionari i njihova djela: BRATSTVO I JEDINSTVO.

Glinjanima. Bio je to član naše partijske organizacije Stanko Bjelajac, koji je tad radio u glinskom partijskom rukovodstvu. Napominjem da je glinjska partijska organizacija potpadala pod Okružni komitet KPH Karlovac, a naša, kostajnička i sunjska pod OK KPH Sisak. Glinjani su zbog boljih veza sve direktive iz političkog i vojnog rukovodstva za Hrvatsku i okrug Karlovac dobivali brže od nas, jer je veza preko Siska išla sporije i teže. Stanko Bjelajac, koliko se sjećam, povezao se s Rankom Mitićem, političkim sekretarom Kotarskog komiteta Glina i Vasiljem Gaćešom. Razvili su se politički kontakti naših komiteta, a zatim i dogовори oko zajedničkih akcija. Ubrzo su borci sa Kalina i iz Gaćešina logora krenuli na željezničku prugu Sisak – Sunja i izvršili prvi zajednički napad. To nas je vodilo još tješnjoj suradnji i češćim dogovaranjima.

Dolazak Siščana na Kaline

U to vrijeme k nama dolaze Siščani, koji su pritisnuti neprijateljskom ofanzivom na Brezovicu prešli Savu i zaputili se prema Baniji. U našu sredinu došlo je oko pedesetak naoružanih, organiziranih, prokušanih komunista i skojevaca. Našla se tu jedna kadrovska struktura, politički svjesnih ljudi koja je znala što treba raditi. To je za nas imalo izuzetan značaj, jer je ta grupacija, osim što su bili komunisti, bila sastavljena od Hrvata. To je u razvoju bratstva i jedinstva imalo ulogu velikih nesagledivih razmjera. Mi smo na Baniji i prije toga, u okviru partijskih organizacija i među demokratski orientiranim ljudima, između dva rata, imali veliki broj nosilaca srpsko-hrvatskog bratstva i jedinstva. Ali, ovaj susret Hrvata i Srba na početku ustanka na našim Kalinama, imao je drugu dimenziju. Tu su se na okupu našli intelektualci, radnici i seljaci iz Siska i okolnih sela, koji su tom bratstvu i jedinstvu između njih i banjiskih intelektualaca, radnika i seljaka dali klasnu dimenziju, čisti politički smisao i cilj.

Dolazak Okružnog komiteta KPH za Sisak na naš teren, još nas je više opredjeljivao za jačanje veza s Gaćešinim logorom. Razgovore su uglavom vodili Vlado Janić – Capo i Artur Turkulin, s jedne strane, a Gaćeša i Mitić na drugoj strani. Mi mlađi smo se povremeno više uključivali u te razgovore. Uglavnom, težeći sjedinjenju sadržaj razgovora bio je usmjeren prema stvaranju jedinstvenog političkog i vojnog djelovanja svih odreda, brezovičkog, kalinskog i Gaćešinog. Postojale su određene poteškoće, zbog toga što smo potpadali pod nadležnost dva politička tijela, sisacki i karlovački okružni komitet. Uspjevali smo u dogovorima oko zajedničkog izlaska na neprijateljska uporišta. Trebalo je iskoristiti veliki entuzijazam naroda i oduševljenje ljudi, posebno mladih za borbu. Tako smo zajednički krenuli na žandarmerijske postaje u Mali Gradac i Klasnić. Već tada je to bio izraz višeg stupnja naše politike i vojne organizacije.

Ustanike u Mali Gradac vodio je Vlado Janić – Capo a na Klasnić Vasilij Gaćeša. Sudjelovao sam u napadu na Mali Gradac i danas to gledam dru-

gačije, nego onda, daleke 1941. godine. Tada nismo imali veliko iskustvo, osim da s tom posadom završimo uspješno i brzo. Činili smo i neke greške, tako naši bombaši nisu ubacili bombe u postaje, u mraku uradili su dosta nespretno, iza čega je nastala obostrana pucnjava. Pucalo se svojski iz svih mogućih pravaca. Stezali smo obruč oko kasarne. Ali, razdanilo se i mi smo se povukli, tu su tada poginuli naši drugovi, Hrvat Stjepan Bezuh i Srbi: Jovan Drobnjak i Milan Kajgana, komunisti. Iako nismo ostvarili zamisao da likvidiramo posade jedne i druge žandarmerijske stanice, naš uspjeh bio je potpun, jer su posade istog jutra napustile kasarne i otiske za Maju i Glinu. Napadi na Mali Gradac i Klasnić, čišćenje tih mjesta od stalnih posada, otvorili su nam mogućnost duljeg zadržavanja u selima, a kasnije iza događaja sa napadom na Zrinj, napustili smo šume i ušli u sela.

Zakletva

Iza napada na M. Gradac i Klasnić k nama su došli drugovi španjolski borci Ivan Rukavina i Srećko Manola, jedan iz glavnog štaba Hrvatske, drugi iz štaba odreda Korduna i Banje. Vojna organizacija Korduna i Banje (glinski kotar) bila je tada jedinstvena. Dogovorili smo da položimo partizansku zakletvu. Dakle, partizani kalinskog, brezovičko-sisačkog i Gaćešinog odreda naći će se na Čavić brdu i glasno izgovoriti riječi zakletve sebi i svom narodu.

Bio je to veličanstven trenutak. I sada pred sobom imam sliku toga događaja: divan sunčan dan, Capo i Gaćeša pred borcima, govore borcima i okupljenom narodu, koji je došao da gleda taj čin, da sluša svoje sinove, braću i očeve. Gaćeša je poslije govora izvadio pištolj i zapucao u zrak a narod ga je ponio na rukama. To je bila prava ustanička smotra. Zaklinjali su se sini novi Banje, Siska i Posavine da će se nepoštедno boriti protiv okupatora i svih izdajnika, pod vodstvom Komunističke partije. Borit će se tako do konačnog oslobođenja, za bratstvo i jedinstvo, nacionalno i socijalno oslobođenje naroda svoje zemlje. Tu, u Šamarici, krajem rujna 1941. godine, veličanstveno se, bez primjera, u tom vremenu manifestiralo bratstvo i jedinstvo, ali ono pravo, istinsko, revolucionarno. U tom događaju nije učestvovalo pet ili deset Hrvata, već organizirana vojna jedinica Hrvata, a u političkim rukovodstvima i vojnim komandama svih odreda zajednički su radili i borili se Srbi i Hrvati.

Junak Gaćeša⁷

Vasilj Gaćeša je bio prvi junak na Grabovcu, bio je čovjek koji je prvi prešao s riječi na djelo, označavajući novo doba za ljude koji su se masovno prestrojavali u redove narodno-oslobodilačke bobe, vjerujući da se vlastitim borbom, bez čekanja najprije dolazi do slobode i to ga je već poslije prvih akcija činilo legendarnim.

⁷ Uokvireno u tekstu.

Zrinj i likvidacija logora u Šamarici i Kalinama

U pripremama za napad na ustaško uporište Zrinj dogovorili smo da sjednjenum odredom rukovodi Franjo Ogulinac Seljo, španjolski borac. Nešto ranije, kada smo plazili da srušimo most u Tješnjaku, rukovodio sam ja, a kod rušenja željezničke pruge Vasilj Gaćeša.

Poznato je, kako je napad na Zrinj završio. U noći, susreli smo se s jakom neprijateljskom jedinicom, koja je krenula na nas. Došlo je do borbe i povlačenja u krajeve koje su borci poznavali. Sutradan u oba logora upale su neprijateljske snage, ostavljajući za sobom pustoš. U Gaćešinom logoru ubijena su tri borca. Iza takve vrlo uspješne akcije neprijatelja nastalo je stanje, kad je svatko za sebe – Siščani, Petrinjci i Glinjani, potražio izlaz. Siščani su krenuli natrag preko Save da obnove partijski rad u gradu i u selima. V. Gaćeša se zadržao u selima blizu Šamarice, a mi u našem kraju.

Zajedničko partizansko rukovodstvo i stvaranje Banijskog partizanskog odreda

Trenutačna kriza poslije Zrinja u organiziranju ustanka na Baniji nije trajala dugo. Po direktivi CK KPH prišli smo stvaranju jedinstvenog partizanskog i vojnog rukovodstva. Čitav studeni potrajao je u pripremama oko tih važnih pitanja, pa smo već početkom prosinca dobili Okružni komitet za Baniju, a odmah iza toga i Banijski partizanski odred. Sve dotadašnje slabosti u organizaciji brzo su prevaziđene i ustanak je krenuo širim zamahom, prema sveobuhvatnoj ulozi naroda u borbi, potvrđujući sve da jedinstveni partizanski odred brzo preraste u jaku vojničku formaciju. Pod komandom Vasilja Gaćeše od prosinca 1941. do njegove pogibije, u travnju 1942. odred je polučio niz značajnih vojnih uspjeha, postavši borbena jedinica iz koje su izrasli čuveni bataljoni, Proleterska banijska četa, brigade i Sedma divizija, Mi Banijci, ponosni smo, jer smo do ljeta 1943. formirali pet brigada narodnooslobodilačke vojske, što je rijetko koji kraj u Hrvatskoj i uopće u revoluciji i ustanku postigao.

(Razgovor vodio i pripremio Dragan Božić)

4.

Franjo Smolčić: SISAČKI KOMUNISTI U USTANKU 1941.⁸

(...)

NAPAD NA SOVJETSKI SAVEZ

Ujutro 22. lipnja išao sam po selu i kod kuće Josipa Štagljara, koji je imao radioaparat, video sam kako se okupilo mnoštvo ljudi. Začudilo me to, zastao sam i čuo da je radio javio kako su njemačke divizije prešle granicu i da neometano napreduju u dubinu Sovjetskog Saveza. Naprsto je bilo nevjerojatno da njemačke horde tako brzo napreduju i u pohodu na prvu zemlju socijalizma.

Odmah sam se sjetio onih dana u travnju, kad su Nijemci ulazili u našu zemlju i za nepuna 4 dana stigli do Siska. Kako je to bilo strašno gledati, to više što znam kakvu smo propagandu činili za Sovjetski Savez, kako smo se pripremali da damo otpor svakome tko bi pokušao da prijeđe granice naše zemlje, a sada, eto, čujem vijesti da se to isto događa na granicama Sovjetskog Saveza.

Počela su nagađanja i diskusije pa kada sam rekao da neće to tako biti, neki seljak je kazao: "Šta ti znaš, ti nemaš pojma o ničem", a ja sam odgovorio: "Dobro, ali vam samo kažem ovo – oni koji su danas poslednji, već sutra bit će prvi." Mislio sam na početak ustanka. Čim sam saznao da je Sovjetski Savez napadnut, poslao sam drugove da obavijeste sve organizacije kojima sam neposredno rukovodio. U to je i Mijo Gorički poslao Miju Kuštrebu da me obavijesti da je napadnut Sovjetski Savez. On mi je rekao da su se drugovi iz Siska već povukli u Žabensku sumu i već za dva dana pozvao me drug V. Janić da dođem u taj logor radi dobivanja direktiva. Rečeno mi je da će me na nasipu kod Žabna čekati veza. Kada sam došao, veze nije bilo, pa sam drugi put morao po danu otići do kuće Ivana Lovrekovića koji me je odveo do logora u Žabenskoj šumi. Tamo sam našao drugove V. Janića, M. Cvetkovića i još nekog druga iz Zagreba kojemu ni danas ne znam ime. Dobio sam direktive za diverzantske akcije, pa, kada sam se vratio, moja drugarica Maca Smolčić odnijela je eksploziv partijskoj organizaciji u Crncu da njime sruše prugu između Blinjskog Kuta i Capraške Poljane. Drugovi su iz Crnca istu večer otišli na prugu radi izvršenja zadatka ali diverzija nije uspjela, jer nije bila dobro pripremljena. Kako se dio drugova prebacio u Žabensku šumu, a dio u Brezovicu, ti su drugovi razmješteni u selu u pojedine organizacije i s njima su zajedno pripremali akcije u selima koja gravitiraju Brezovici. Drugovi iz Petrinje povukli su se u Šamaricu s nešto vi-

⁸ Franjo Smolčić, Stvaranje prve partijske čelije u Sisku, u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu 1941. Zbornik*, nav. dj., str. 516-521.

še od 20 ljudi, a po prilici isti broj organizirao je grupu pod rukovodstvom člana Okružnog komiteta druga Dragića u selu Svinici. Kada sam drugi put išao na vezu u Žabensku šumu, našao sam u logoru, uz druga Janića, Ivu Rukavinu, Nadu Dimić i Marijana Cvetkovića. Već je bila organizirana i tehnika za umnožavanje letaka, koje smo uz radiovijesti dijelili narodu.

Kako su na teritoriju Okružnog komiteta postojale četiri grupe partizana, Marijan Cvetković dobio je zadatku da s drugom J. Kalcom ode na Šamaricu i prenese direktive koje su dobili od Centralnog komiteta Hrvatske iz Zagreba. Direktiva Centralnog komiteta bila je da se oforme vojne jedinice i odredi komandni kadar, a da se partijska organizacija na čelu s Okružnim komitetom bavi političkim radom. Treći put sam imao doći na vezu, ali je upravo tada, kad je Cvetković otišao na Baniju, pripremana akcija na prvi partizanski logor, u noći između 21. i 22. srpnja. Logor je napadnut rano ujutro, i u prvoj borbi poginuli su Ivan Lasić i Ivan Ogulinac Globa.

U selima oko Brezovice, zajedno s drugovima iz Siska, bilo je oko 20 partizana. Pripremali smo nekoliko akcija, kao i onu na ustaškog tabornika, ali nisu imale uspjeha, jer je u akciji na ustaškog tabornika poginuo prvi partizan toga kraja Josip Selanec od bombe namijenjene ustaškom taborniku. Poslije odlaska drugova iz Siska u šumu, u gradu je počelo hapšenje. Zatim je strijeljano šest skojevac, nešto kasnije 12 članova Partije, a veći je broj ljudi uhapšen. U selima Žabno, Odra, Stupno, Sela, Greda, Vurot i Pračno uhapšene su obitelji drugova koji su otišli u partizane. Poslije atentata na ustaškog tabornika uhapšeni su Mara i Marija Selanec (majka i supruga Jose Selanca), zatim je uhapšen brat mu Ivan, te Stevo Drašković, Ivan Kuleš, Ivan Panežić i sin, otac i brat Mace Smolčić, Vlado Smolčić, Đuka Gregurinčić i njegova sestra Maca, Maca Ogulinac, Anka Filipaj i njezina kćerka iz Topolovca, Ivan Boljčević, Maca Smolčić i Marica Smolčić Tomina.

Ustaše su organizirale potjeru za partizanima u Brezovici i silom tjerale seljake da im u tome pomognu, ali u tim selima nisu naišli na podršku seljaka. U selima Palanjku i Topolovcu naoružali su vojničkim puškama po 5-6 seljaka, koji su bili povjerljiviji, a ostali su seljaci šumu pretraživali štapovima, sjekirama i goloruki. To je bila jedina takva akcija. Poslije su puške od seljaka pokupljene, predane u općinu, da bi se, ako bi ustrebalo, ponovo dale seljacima za akcije protiv partizana. Drug V. Janić je s Ivom Brodarjem, Ivom Rukavinom i Nadom Dimić, poslije akcije na Žabensku šumu, ostao još osam dana u toj šumi. Nada Dimić je poslana u Sisak radi uspostavljanja veze i na nasipu prema Tišini uhapšena. Ivo Rukavina otišao je u Zagreb, Ivo Brodarec u selo po hranu, a Janiću je došao španjolski borac drug Joža Berkopec. Doveo ga je Ivo Altić, koji je tada bio sekretar Mjesnog komiteta Sisak, ali je, pošto je prijetila opasnost da bude uhapšen, i on ostao u partizanima.

Dio Žabenskog odreda prebacio se u sela Gornje Posavine, dio ostao u selima Gredi i Vurotu, a drugovi Janić, Berkopec i Altić spremili su tehniku,

osam pušaka i puškomitrailjez, jer to sve nisu mogli ponijeti sa sobom. Najprije su se prebacili u Sisak, u kuću druge Janića, da se nahrane, a potom preko Save u tzv. Hrastelničku luku, gdje su uspostavili vezu s Odredom u Brezovici. To je bilo na početku kolovoza 1941. godine. U međuvremenu se drug M. Cvetković vratio s Banije i obavijestio one članove Okružnog komiteta, koji su bili u Brezovici, o situaciji na Baniji, pa je Okružni komitet, imajući u vidu političko stanje na svom području, razradio daljnje zadatke. Čitav taj period, od odlaska u partizane iz Siska, Okružni komitet neprekidno je održavao vezu s partijskim organizacijama u Sisku, a naročito s kasarnom u kojoj je tada bio kao oficir Joža Ogulinac, koji je kod druge Janića dolazio na vezu i u Žabensku šumu, a nastavio je održavati i kad se drug V. Janić prebacio u Brezovicu. Ogulinac je dolazio na vezu biciklom, 6 km od Siska prema Brezovici, dobivao zadatke i prenosio ih drugovima koji su s njime surađivali u kasarni: Mati Županu, Mati Korici, Đuki Pejnoviću (Škikin), i još nekima. J. Ogulinac slao je iz kasarne oružje i vojnička odijela, pa je gotovo čitav odred od 40 ljudi bio obučen u domobranske uniforme. Ubrzo nakon što se V. Janić prebacio iz Žabenske sume u Brezovicu, povezali smo se s drugovima u selu Gredi, pa je naknadno došlo iz Žabenskog odreda još 15 drugova u Odred u Brezovici.

Kako je Đuro Ogulinac poznavao sela Gornje Posavine, poslali smo ga da uspostavi vezu s onim dijelom Odreda koji se povukao prema Gornjoj Posavini, s tim da se i on vратi i spoji s nama da bismo bili brojčano i naoružanjem jači za predviđene akcije. Pošto njih dugo nije bilo, morali smo otići po one stvari koje je V. Janić ostavio u Žabenskoj šumi, a kako sam znao za taj logor, išao sam s Jožom Berkopcem, Miškom Goričkim, Tomom Smolčićem, Vujom Banjaninom, Ivanom i Tomom Tomincem, Josom Malinom, nas ukupno devetoricu, da donesemo stvari. Kod sela Boka prebacili smo se čamcem preko Save i kada smo se vraćali seoska nas je patrola zaustavila, ali se Berkopeč bacio na zemlju i opadio na zasjedu, pa smo uza Savu krenuli prema Sisku i našli čamac druga Steve Košutića, prekinuli smo lanac i dok smo se prebacili preko Save njegovim čamcem, već je bio dan. Dio toga materijala, gešteter i još neke stvari, ostavili smo u velikoj travi uz Savu i drugi dan je po to otisao Ivan Šajković iz Hrastelnice.

Partizanski odred u Brezovici bio je smješten na samom rubu šume gotovo mjesec dana, udaljen od sela svega dva-tri kilometara, a da logor nikada nije bio izdan. I zato smo s pravom govorili da je Partija imala veliko povjerenje u seljake, a oni su to povjerenje opravdali time što su Odred snabdjevali hranom i drugim potrepštinama. U međuvremenu pušteni su iz zatvora mnogi od onih koji su bili pohapšeni, a mi smo planirali u to vrijeme akciju na dvije općine: Topolovac i Palanjek, nakon što smo sve dobro provjerili, za Palanjek preko druga Ivana Šajkovića iz Hrastelnice, a za Topolovac preko Mace Smolčić (Franjine). Akcije smo izvršili 12/13. rujna 1941. godine. Akciju na Topolovac vodio sam ja, a na Palanjek Vlado Janić i Ma-

rijan Cvetković. Kako smo smatrali da je akcija na Topolovac teža, odredili smo 14 dobro naoružanih drugova za Topolovac, a nešto slabije naoružanje imali su drugovi koji su išli na Palanjek.

Akcija na Topolovac uspjela je pa smo donijeli 25 pušaka, jedan pištolj, dva pisača stroja, gešteter i ciklostil, drugi pisači materijal, sanduk municije i bombi. Uništili smo nešto općinske arhive, uhapsili općinskog blagajnika ali je vješto pobjegao drugovima koji su ga čuvali. U Palanjku su drugovi ubili stražara i uzeli njegov karabin, ali se nisu sjetili da pogledaju na tavan općine gdje su se nalazile puške. I tako su puške u Palanjku ostale. Done-seno je nešto pisaćeg materijala, pisači strojevi i još neke stvari. Kad smo se vratili, u logoru smo našli Josu Tuškanca i Đuru Ogulinca koje smo dugo očekivali. Poslali smo ih natrag da prikupe ostale drugove i da preko Starog Pračna krenu za Baniju, a mi smo se te večeri prebacili u šumu Zalukinju da bismo zavarali neprijatelja. Ali, kako su partizani izlazili po danu iz šume, bili smo i tu brzo otkriveni i Sisak je bio točno obaviješten gdje se nalazimo. Budući da su seljaci širili propagandu da u Brezovici ima 400 partizana, sam bojnik Moškov pripremao je vrlo brižljivo akciju da bi uništio te partizane. Akcija je počela 20. rujna 1941. godine. (...)

Nejasno je zašto nije održan sastanak Okružnog komiteta prilikom našeg dolaska na Baniju, kako bi se na tom sastanku uočili i rezultati postignuti do spajanja i nedostaci kojih nije bilo malo. Mislim da bi tako bile otklonjene mnoge nejasnoće i nesuglasice između pojedinih drugova, ili, bolje rečeno, u njihovim shvaćanjima. Mislim da je drug V. Janić učinio propust što to nije uradio nakon našeg dolaska na Baniju, jer tada nije postojala nikakva zapreka da se sastane potpun Okružni komitet i prodiskutira o uspješima i nedostacima.

Bataljon s tri čete, formiran na Kalinama, raspao se pri pokušaju napada na Zrin, u logor su se vratile dvije desetine. Vlado Janić i Franjo Seljo Ogulinac s jednom a Franjo Smolčić i Uroš Krunić s drugom. Drugi dan, 23. listopada, logor je napadnut i te su dvije desetine vodile borbu. U toj su borbi naša tri druga lakše ranjena, dok je neprijatelj imao više ranjenih i mrtvih (po izvještaju seljaka). Te večeri prespavali smo na kiši, a ujutro je zapao snijeg, pa smo se preko dana sklonili u kolibe koje su ostale iza seljaka koji su bili masovno napustili sela i sklonili se u šumu pred terorom ustaša. Navečer su seljaci iz Komogovine došli po nas, priredili nam lijep doček i dobro nas nahranili. Kako je bilo opasno ostati u selu, sklonili smo se iznad sela Komogovine u klijeti po vinogradima. Toga dana Jandro Čipor i Ivan Čeh došli su u klijet u kojoj su bili Ogulinac Seljo, Vlado Janić, Đuka Pejak iz Petrinje i ja. Čipor je zahtijevao da ode na vezu s svojim rođakom iz Budinje, ustašom u Petrinji, od koga će dobiti oružje. Seljo ga je upozorio da se ne udaljuje od Odreda i da ne vjeruje ustaši. Na Čiporovo inzistiranje Seljo mu je dopustio da ode, i Čipor, Čeh i Pejak otišli su u selo Moštanicu, ka-

mo je došao na vezu taj ustaša, pa je sa sobom odveo Čipora i Čeha i sklonio ih u svoju kuću. Kad su oni očekivali da će im ustaša donijeti oružje, on je kamionom dovezao ustaše koji su napali kuću, mitraljezima je izrešetali, ranili i konačno ubili Čeha i Čipora, a drugog dana, kad su napali selo Moštanicu, poginuli su i Mirko Jasić i Đuka Pejak koji su ostali da dočekaju Čipora i Čeha. Tada je iz sela Moštanica i Joševica uhapšeno i otjerano u Petrinju 90 ljudi. Nakon nekog vremena pušteno je kući 70, a 20 ih je zadržano u zatvoru kao taoci i poslije su strijeljani, među njima i neki članovi Partije (Dušan Dedović i još neki).

Grupa Siščana, nas četrdesetak, povukla se ponovo u Šamaricu. Nekoliko dana živjeli smo pod teškim uvjetima a tada nas je pozvao Ogulinac Seljo i rekao nam da se vratimo u Sisak radi uspostavljanja organizacija u gradu i selima i podijelio nas u dvije grupe. Grupu od 17 drugova trebalo je da vodi Joso Tuškanec sa zadatkom da izvodi akcije na desnoj strani Siska, a drugu grupu ja (Franjo Smolčić) s istim zadatkom na drugoj, lijevoj strani Siska. Preko Save smo se prebacili s Vladom Janićem i Marijanom Cvetkovićem u sela Galdovo, Budaševo i Hrastelnici. Čitavo to vrijeme, dva mjeseca, ne prestano se radilo na obnavljanju rada i osnivanju partijskih organizacija. Drugovi V. Janić, M. Cvetković, M. Gorički i D. Radović odlazili su u Sisak i ponekad se zadržavali po nekoliko dana radi povezivanja s pojedinim ljudima. Miško Gorički djelovao je preko J. Kovačevića Kelje, Janić preko Ive Rukavine Siđe, a Marijan Cvetković preko nekih drugova koji su radili na gimnaziji ili bili studenti, a neki od njih i zaposleni, kao Lujo Bauer na poštici i s još nekim. Sastanci su održavani u štali Milana Medarića u selu Galdovu, gdje je dulje vrijeme bilo i sjedište Okružnog komiteta, pa u kući Ive Perkovića Crnog, zatim u selu Hrastelnici kod I. Šajkovića, a u Sisku je bilo takvih mesta više: u kući Ive Milkovića, Ignaca Bezjaka i nekih drugih.

Formiran je i Mjesni komitet sa sekretarom Ivom Rukavinom Siđom i Kotarski komitet u koji su ušli: Marijan Cvetković, sekretar, Franjo Smolčić, organizacioni sekretar, i članovi: Mika Šmiljak, Ivo Lovreković, Joso Tuškanec, Joso Malina, Ivan Bujić i Miško Gorički. U međuvremenu je drug V. Janić primio pismo od Centralnog komiteta KPH u kome dobiva zadatak, odnosno postavlja se za sekretara Okružnog komiteta Banija koji treba da se odmah formira, po vlastitom nahođenju, može u Komitet primiti drugove koje smatra da su najpogodniji za te funkcije.

Šestog siječnja 1942. Janić Vlado, koga je pratio Marijan Cvetković, s još pet-šest drugova (Tomo Smolčić, Vujo Banjanin, Krešo Majer s drugaricom Verom Cvetković, Ivo Perković Čaće sa sinom Marijanom, Tomo Tominac i Drago Radović) prebacili su se na Baniju, a 12. siječnja prebacila se druga grupa od 12 drugova. To je bila posljednja grupa koju smo prebacili preko Save prije nego što se zamrzla. Drug Marijan Cvetković vratio se s Banije pa preko Pračna i Vurota došao u selo Hrastelnici potkraj siječnja.

5. Stanko Bjelajac: U GAĆEŠINOM LOGORU⁹

(...)

NA ŠAMARICI

Poslije više sati noćnog marša osvanusmo na Andelinu kosi planine Šamarica. To je bilo negdje polovinom augusta. Tu smo naišli na veliku masu izbjeglog naroda, koji je zastrašen zločinom u Grabovcu našao ovdje utočište ispod krošnjatih stabala Šamarice. Odmah mi je palo u oči da je ovaj narod živio organiziranm životom. Zato su se pobrinuli komunisti koji su se ovdje povukli s narodom. Svako je selo bilo za sebe organizirano i smješteno u male kolibe načinjene od pruća, a pokrivene lišćem i paprati. Sela su imala svoga starješinu, koji je vodio računa o dobavi i raspodjeli hrane. Starao se o redu i čistoći u rajonu svoga seoceta. Iznad seoskih starješina stajao je starješina logora, koji je nadzirao njihov rad i život u logoru. To je bila neka vrsta sasvim novog kolektivnog života koji je ponikao ovdje gdje su svi bili jednak i gdje nije bilo razlike među siromašnima i bogatima. Ovdje se počeo stvarati novi duh u odnosima među ljudima. Prvi put su se čule riječi druže, drugarice. Zbližila ih je ista sudbina i riješenost da udruže snage u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Doznajemo da je ovdje organizirano čitanje informacija u kojima su mase bile obavještavane o najnovijim događajima. Njih su pripremali i čitali komunisti. Moram priznati da sam prvim utiscima koje sam ovdje doživio veoma ugodno bio iznenaden. U svemu tome nazirao sam prve korake na putu kojim će nas Partija povesti ka konačnom cilju, ka oslobođenju zemlje i izgradnji novog be-sklašnog društva, nove socijalističke zajednice ravnopravnih naroda naše zemlje. Sjedio sam pod krošnjatim drvetom sa kojega su padale kapi jutarnje rose i razmišljao o svemu tome. Pustio sam mašti na volju, neka ispreda sve ljepše i ljepše slike budućih dana.

Dok smo se odmarali raspitali smo se o Gaćešinom logoru. Kažu da je na jednoj kosi na Čavić brdu, ali da je pristup zabranjen. Straža vraća svakog ko bi pokušao da dođe do njega. Prema tim informacijama nije bilo teško uočiti da je Vasilj i njegov logor za ovaj svijet predstavljao neki tabu, nešto o čemu su obični ljudi govorili sa strahopoštovanjem. Međutim, ni od koga se nisu mogle čuti optužbe onih koji su izvršili akciju u Grabovcu i zbog koje je strijeljano 1200 nevinih ljudi. Sve je to prihvaćeno kao da je tako moralno biti. Nešto podalje od nas, u jednom većem kazanu, kuhala se čorba za doručak. Kada je bila gotova, kuhar je počeo dijeliti. On je već do-

⁹ Stanko Bjelajac, Na području kotara Petrinja i Glina 1941, u: *Glina – Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 214-230.

bro znao koliko ima na snabdijevanju, i podjelu je vršio za svaku porodicu prema broju članova (...)

U GAĆEŠINOM LOGORU

Sunce se već bilo podiglo visoko iznad planina kada se počesmo penjati od ceste koja je presijecala Šamaricu na sjeverni i južni dio. Padina uz koju smo se penjali bila je podosta strma i uzdizala se nekih 300 mettara do Čavić brda. Bila je obrasla gustom šumom, koja je mjestimično bila neprohodna. Nas je vodio puteljak, koji je bio ugažen svježim tragovima. Po njima nije bilo teško zaključiti da ovuda komuniciraju Vasiljevi ljudi silazeći i penjući se do logora. Tim je puteljkom trebalo donijeti hranu, vodu, drva za ogrjev i sve što je bilo potrebno za život u logoru. Poslije prvih pedeset metara penjanja odjednom nas je zaustavio glas stražara. Stali smo i predstavili se stražaru, na što nas je ovaj poveo do Gaćešina logora. Konačno stigosmo u logor. Stražar je potražio Vasilja da ga informiše o novoprdošlima. Eto vidimo i Vasilja. Prišao je k nama i redom se rukovao sa svima, a zatim nas poveo u logor. Prvo što nas je upitao bilo je da li smo gladni, a zatim je sazvao svoje ljude da bi ih upoznao s nama i saopćio im da mi ostajemo sa njima u logoru. Poslije kraćeg razgovora i upoznavanja povede nas da nam pokaže gdje ćemo podići kolibe.

Dok smo šetali po logoru, promatrao sam ispod oka Vasiljevu figuru, nje-govo ponašanje i držanje. Vasilja nisam ranije poznavao. Bio je markantan, visok čovjek, oštih crta lica, sraslih obrva, koje su davale još veću oštrinu izrazu njegova lica. Znao sam da su još prije rata o Vasilju i njegovoj hrabrosti ispredene legende. Pričalo se da u Vasiljevu kuću nisu smjela doći dvojica, nego četvorica žandara. Mrzio je organe bivše vlasti, zbog toga što je osjećao da gule i pljačkaju seljaka i radnika, zato im je na svoj način pružao otpor. Tako je jednom prilikom sa grupom svojih ljudi, od kojih su mnogi učestvovali u akciji na Grabovcu, razoružao žandare za vrijeme crkvene slave kod crkve sv. Ilike u Vlahoviću. Kako mi je pričao jedan od organizatora akcije u Grabovcu, Petar Vladić, inače predratni član Partije, Gaćešu je predložio za vođu grupe jer je znao da će Vasilj s obzirom na svoju odlučnost – biti spremjan da izvrši postavljeni zadatak.

Pošto smo proveli nekoliko sati u logoru, došao je do mene Adam Mraković (narodni heroj¹⁰, poginuo 1942. godine) i reče mi da me traži Vasilj. Odmah sam pošao zajedno s Adamom i našao se u jednoj povećoj grupi ljudi, koji su sjedili i čekali ragovor sa mnom. Sjećam se da su pored Vasilja bili Milan Mraković Student, brat Adamov (umro poslije rata), Petar Vladić, Nikola Kovarbašić (predratni članovi Partije). Drugih se više ne sjećam. Vasilj me pozvao da sjednem i započeo s pitanjima. Riječi su mu bile tvrde i opore. Njegova pitanja bila su po prilici: "Daj ti meni reci, ko je dao direk-

¹⁰ Adam Mraković nije proglašen narodnim herojem (nap. aut.).

tivu za ustanak i tvrdio kako će se u toku jedne noći dići sve na noge u čitavoj zemlji i da će biti neprijatelj protjeran, a gradovi i zemlja oslobođeni? Da li ti vidiš da je to bila prevara, da se od toga nije ništa dogodilo, a ustašu su pobile u Grabovcu toliko nevinih ljudi? Kuda ćemo sada s ovim narodom koji je izbjegao da spasi goli život?". Vasilj je ove riječi izgovarao vrlo ljutito, a na njegovom licu vidjela se zabrinutost.

Na pitanja koja mi je Vasilj postavljao odgovarao sam mirno i staloženo, jer sam shvatio da je posrijedi nesporazum oko shvatanja i prenošenja direktiva. Nikom nije moglo pasti napamet da tvrdi kako će za svega jednu noć ustati cijeli narod, oslobođiti gradove i zemlju od neprijatelja. Poslije rata u razgovoru s Petrom Vladićem, koji je prenosio direktivu Vasilju, i njegovoj grupi o potrebi izvršenja akcije, doznao sam da je Petar zaista direktivu u tom smislu i prenio, u namjeri da pridobije Vasilja za akciju, jer je bio siguran – s obzirom na Vasiljevu odlučnost – da će akcija uspjeti. Dok mi je Vasilj postavljao pitanja, imao sam osjećaj da me Vasilj smatra u neku ruku odgovornim za sve ono što se poslije akcije odigralo tako da je taj razgovor imao više prizvuk saslušanja, nego ravnopravnog dijaloga da bi se stvari što bolje objasnile i osvijetlile. U odgovoru na postavljena pitanja nastojao sam da momentalnu situaciju postavim što realnije. Iisticao sam da su prve akcije samo početak, a da prava i velika borba tek predstoji i da se za nju još dobro trebamo pripremati. Narod je goloruk, a neprijatelj naoružan do zuba, pa će borba biti teška i veoma naporna, tražit će velike žrtve. Naravno, pomenuo sam i pomoć koju možemo očekivati od moćne Crvene armije, koja će brzo slomiti kičmu fašističkih osvajača. Koliko se sjećam, dodao sam da to može biti negdje do zime. Tada smo mi komunisti zaista u tako nešto vjerovali. To se po narodu prinosilo kao realna činjenica, pa su neki od izbjeglih za vrijeme večernjih priča oko logorske vatre znali više u šali reći: "Danas smo pripremili hljeb za više dana. Dok njega potrošimo, možda će stići i Crvena armija na naše granice". U tom razgovoru Vasilj se potpuno smirio i njegov govor poprimio je sasvim prijateljski i drugarski ton. Uvidam da je Vasilj riješen da do kraja ostane vjeran našoj borbi i Partiji. Ta se njegova riješenost ocrtavala sa svake crte njegovog lica, njegovih pokreta i načina na koji je govorio. U toku razgovora doznajem da je formiran veći logor od izbjeglica petrinjskog kotara na jednoj od šamaričkih kosa, koja se zvala Kaline, a prema njoj se logor nazivao Kalinski logor. Ovaj logor su organizirali članovi KK Petrinja – Artur Turkulin, Đuro Kladarin, Uroš Krunić, Čedo Borčić, Tone Štajcar Crni, španski borci, drugovi Pihler i Kalc i dr. Također doznajem da su u Gaćešin logor dolazili Artur Turkulin, Čedo Borčić i još neki drugovi, čijih se imena ne sjećam. Ova me vijest naročito obradoala jer sam [dobio] veliku želju da posjetim Kalinski logor i da se ponovno nađem sa starim drugovima i prijateljima iz Petrinje. Na kraju razgovora složili smo se da što prije treba uhvatiti vezu s Rankom Mitićem, sekretarom KK Glina, i sa Simom Todorovićem iz Dragotine, čla-

nom KK Glina. Dobio sam utisak da je Vasilj želio da se i njih dvojica što prije nađu u našem logoru, kao da je htio da pored sebe ima sve one koje je smatrao da su direktno ili indirektno odgovorni za tragediju u Grabovcu, kako ne bi samo on i njegovi ljudi snosili odgovornost za žrtve koje su tamo pale. Htio je da čuje istinu o potrebi dizanja ustanka lično od onoga ko je Vladiću prenio odluku CK o dizanju ustanka. Mogao se dobiti utisak da je Vasilj tih dana još uvjek mnogo razmišljao o tome da li je bilo sasvim logično i normalno donositi takvu odluku i dizati ustanak, dok je narod stajao još sasvim goloruk protiv tako moćne i do zuba naoružane vojne sile kakva je bila fašistička Njemačka. On je želio još više dokaza o tome da je to zbilja moguće i da će to zaista dovesti do želenog cilja – do konačne pobjede nad neprijateljem.

Slijedećeg jutra krenusmo iz logora: Ranko Baždar (seljak iz Drenovca, predratni član Partije) i ja u namjeri da pronađemo Ranka Mitića i da mu prenesemo mišljenje Gačeše i ostalih drugova iz logora, da i on što prije napusti svoje selo i dođe u logor. Sjećam se da je dan bio sunčan i veoma topao. Zbog toga je put bio prilično naporan, jer je trebalo pješačiti 5-6 sati da bi se stiglo do kuće Rankovih roditelja u Gornje Selište. Najkraćim putem nismo se mogli kretati jer su na njegovom pravcu bile dvije žandarmerijske stanice – Mali Gradac i Klasnić. Pored toga žandari i ustaše često su se i gotovo svakodnevno kretali po selima, pa se moralo ići zaobilaznim putevima koji su vodili od Šamarice preko sela Brestika, Gornjeg Klasnića, Buzete, Hajtića do Gornjeg Selišta. Usput je trebalo praviti zastanke i odmore. Za nas je to bio prvi naporniji put koji smo prevalili dolaskom u Šamaricu. Nismo bili još u kondiciji, pa nam se činilo kako smo zbilja prevalili golem prostor. Naravno, kasnije u toku borbe mijenjao se i pojam o prostoru, pa ovaj naš nije vrijedio ni spomena. Bio je to samo početak velikog i dugog puta, koji će trajati četiri godine burnog života i ratovanja. Mi to još tada nismo mogli prepostavljati, a vjerojatno i nitko drugi. Zamišljali smo da će to ići bezbolnije i lakše.

Negdje u popodnevnim časovima stigosmo do kuće Rankovih roditelja. Nadišmo Ranka sa još nekoliko drugova koji su mu došli u posjetu. Tu sam se prvi put sreo s drugom Milanom Pavlovićem, koga smo kasnije zvali Mićun. Sada je generalpukovnik JNA u penziji. On je za nekoliko dana s Rankom stigao u Gačešin logor. To je bio mlađi konjički potporučnik bivše jugoslavenske armije, koji je još za vrijeme školskih dana u gimnaziji pripadao naprednoj omladini. Kasnije se razvio u visokog rukovodioca revolucije da bi već početko 1944. bio postavljen za komandanta VII banijske divizije, kojom komanduje sve do oslobođenja zemlje. U toku rata postali smo veliki drugovi i prijatelji.

Pošto smo se odmorili i nešto zakusili podnio sam Ranku iscrpnju informaciju o situaciji na Šamarici i prenio mu poruku drugova da se po moguć-

nosti što prije nađe u Šamaričkom logoru. Poslije izlaganja Ranko me upoznao s tim da čeka još jednu vezu koja mu je najavljena od CK KPH preko Okružnog komiteta Karlovac, kojem je tada pripadao glinski Kotarski komitet. Prije nego što krenusmo u Gaćešin logor, Ranko mi je stavio u zadatak da pronađem Simu Todorovića u šumi Prolom i da mu prenesem poruku da i on krene sa svojom grupom u Šamaricu.

Stavio mi je u zadatak i to da preuzmem dužnost komesara Gaćešinog logora, a da Gaćeša bude komandant, kako bi se život u logoru mogao što uspješnije organizirati. Poslije obavljenih razgovora riješismo da Baždar i ja krenemo narednog dana ujutro, jer nam je bio potreban odmor od jedne noći. Drugoga dana negdje oko 10 časova našli smo se u Prolomu, čije se padine uzdižu iznad sela Buzete. Ranko nam je dao uputstva kako ćemo i preko koga uhvatiti vezu sa Todorovićem. Držeći se te upute, brzo smo pronašli vezu, i tako se nađosmo sa Simom. On se ovdje bio ulogorio privremeno sa rođacima Stojanom i Rankom. Kod njega se zadržasmo nekih pola sata i za to vrijeme upoznasmo Simu sa preporukom koju mu je uputio Ranko Mitić, kao i s nekim novostima iz Šamarice koje su ga zanimale. Pošto smo obavili razgovor oprostimo se i produžismo za Šamaricu. U logor smo stigli negdje oko pet časova poslije podne. Prije nego što se nađoh s Vasiljem navratio sam da vidim što radi moja grupa. Nađoh je u dobrom raspoloženju. Bili su već podigli kolibe i oko njih napravili opkope za ispust vode u slučaju kiše. Za ležaje su donijeli dosta paprati, tako da kasnije nije bilo problema sa spavanjem. Zatim produžih do Vasilja kako bih ga upoznao s rezultatima našeg puta.

Čim se nađosmo, on pozva još neke drugove da bi se i oni upoznali s novostima koje smo donijeli. Između ostalog saopštio sam Vasilju da je sekretar Komiteta donio odluku o njegovom imenovanju za komandanta logora. Vasilj je to bez pogovora prihvatio. Zapravo on je to već i bio, samo je očekivao da mu Partija i zvanično saopšti tu dužnost. Pošto završisemo razgovor, Vasilj je dao sazvati sve ljude u logoru da bismo i njih informisali o najnovijim vijestima, kao i o odluci da je drug Vasilj imenovan komandantom logora, a ja komesarom. Te sam informacije prenio drugovima koji su se okupili, a zatim je Vasilj uzeo riječ. On, očito uzbudjenim glasom, pozvao sve prisutne na poštovanje reda i discipline u logoru i povišenim tonom saopštio kakav red i ponašanje mora biti u logoru, kakve su obaveze onih koji su određeni da nabavljaju i pripremaju hranu, a kakve onih koji su odabrani za izvođenje oružanih akcija. Jednom riječju, Vasilj je odmah vrlo dobro shvatio šta mu je činiti, pošto je zvanično postavljen za komandanta logora. Zatim je vrlo brzo izvršio raspodjelu poslova i energično zahtijevao od svakoga da svoj posao izvršava savjesno i do kraja. Nema sumnje, Vasilj je već na tom prvom koraku u vršenju rukovodilačke funkcije pokazao ne samo odlučnost nego i smisao za organizaciju. On nije bio profesionalni vojnik, ali je odmah po preuzimanju dužnosti komandanta shvatio i značaj

obavještajne službe. Naravno, on je nije tako zvao, ali je prilikom raspodjele prvih zadataka uputio par drugova u nekoliko pravaca da izvide situaciju i prikupe podatke o pokretima neprijatelja, njegovom ponašanju prema stanovništvu i dalnjim namjerama. Posebno je skrenuo pažnju da se vodi računa o doušnicima koje je neprijatelj pokušao vrbovati za svoju obavještajnu službu. Naravno, neprijatelja je posebno interesovalo raspoloženje u narodu, pripreme za oružani otpor, broj naoružanih, njihove namjere, sastav i struktura rukovodećeg kadra. Trebalo je preuzeti mjere da do takvih podataka neprijatelj ne dode.

Tih dana najviše sam provodio u Vasiljevom društvu. Uvijek bi imao da me nešto pita, ja bih mu rado odgovorio – razumije se, ako sam bio upućen u stvar za koju se interesovao. Otada počinju njegovi prvi koraci u požaru revolucije, koja će se sve iše razgarati na brdima, putovima i dolinama pitome Banje, na relativno uskom prostoru međurječja Gline, Kupe, Save i Une; na udaljenosti svega šezdesetak kilometara od Zagreba – “prijestolnice NDH”. U tu borbu Vasilj će unositi svega sebe, svoju energiju, odlučnost, neustrašivost, te služiti primjerom drugima. On je ubrzo opravdao veliko povjerenje Partije i postao jedan od njenih do kraja odanih sinova i boraca sve do onog časa dok nije 29. aprila 1942. godine u selu Brubnu neprijateljski metak zasvagda ugasio njegov mladi život, čime su Partija i partizanska borba izgubile velikog borca i sina ustaničke Banje.

Za nekoliko dana u logor su stigli i drugovi Ranko Mitić, Simo Todorović, Milan Despot, Milan Pavlović Mićun i neki drugi. U međuvremenu u logoru smo formirali udarnu desetinu u koju su bili uključeni drugovi Nikolla Demonja (narodni heroj, poginuo 1944. godine kao komandant XII slavonske divizije), Đuro Bakrač (general i narodni heroj, sada u penziji), Mile Palamar (kapetan u penziji), Ranko Papuča (poginuo 1941. godine), Rade Opačić, Stevan Cvijić, Marko Markeza, Janko Mraković i neki drugi. Desetina je imala zadatak da postavlja zasjede žandarmerijskim patrolama i ustaškim grupama koje su krstarile selima Banje. Zadatke je dobivala od komandanta logora, druga Vasilja, i gotovo redovno se vraćala sa uspješno izvršenim zadatkom. Od naoružanja imala je uglavnom karabine “mauzer” i puškomitraljez.

U međuvremenu Vasilj, Ranko i ja posjetili smo logor Kaline. Tada mi se pružila prilika da se ponovno poslije duže pauze sretnem s drugovima Turkulom, Crnim Tonom i ostalima iz KK Petrinje. Taj ponovni susret sve nas je veoma obradovao, što se ispoljilo u čvrstom stezanju ruke i drugarskim zagrljajima. Posjet nije bio samo drugarski susret, nego je imao za cilj razmjenu informacija, prenošenje iskustava, proučavanje situacije na Banji i dogovor o preuzimanju zajedničkih akcija na širem području Banje.

Nakon povratka u Gaćešin logor dobili smo vijest da Vasilj, Ranko i ja trebamo prisustvovati Konferenciji političkog i vojnog rukovodstva Korduna,

koja se trebala održati 19. i 20. septembra na Petrovoj gori. Na put smo kre-nuli odmah idući dan. To je bio jedan od dužih mojih marševa. Putovali smo cijeli dan, dok konačno negdje predvečer, ne stigosmo do najbližih lo-gorskih koliba na jugoistočnim padinama Petrove gore. Tu smo zanoćili, a onda smo slijedeće jutro sa vodičem produžili do mjesta sastanka, na De-belom brdu, na jednoj od sjevernih padina Petrove gore. Od prvih koliba do mjesta gdje se imala održati konferencija vodič je bio dr. Savo Zlatić – ljekar i predratni komunista. Bio sam veoma sretan što mi se pružila prili-ka da na ovom sastanku upoznam istaknute španske borce – Ivu Rukavinu (sada general armije), Srećka Manolu (general-pukovnik JNA, umro 1979. godine) kao i istaknute organizatore ustanka na Kordunu – Radu Bulata, Nikolu Vidovića, Stanka Opačića Čanicu i neke druge.

U toku konferencije dana je ocjena vojne i političke situacije u zemlji i u svijetu, zatim je donijeta Rezolucija o narednim zadacima. Napominjem da je u to vrijeme Banija bila vojno i politički vezana uz Kordun. Takav status Ba-nije ostao je sve do decembra 1941. godine, kada je odlukom Glavnog štaba Hrvatske i CK KPH Baniji dat status samostalnog vojno-ustaničkog pod-ručja, sa svim vojnim i političkim institucijama koje su taj status potvrđi-vale. Ovakav status Banija je zadržala sve do oslobođenja zemlje.

Na kraju da dodam još to da smo se sa konferencije na Petrovoj gori vra-tili sa još više optimizma i povjerenja u daljnji uspješan razvoj borbe koju smo započeli.

6. Ranko Mitić: NEKA SJЕĆANJA S BANIJE¹¹

(...)

Jedni za druge nismo znali, ali je bilo sumnjivo. Pukovnik, zapovjednik neprijateljskog puka, uze puškomitrailjez i pusti jedan rafal tamo gdje su se naši odmarali. Tu nam je poginuo jedan drug. Mislim da se zvao Begović. Sada je Gaćeša iz svoje lovačke puške opalio i ranio pukovnika. Nastala je gužva – bježanje i na jednoj i na drugoj strani. Tu se uglavnom naša glavnina i rasula.

Za ono što se dogodilo s našom glavninom nismo znali. Naš vod održao se kao cjelina. Na putu prema logoru jedan broj boraca koji se bio razbjegao od glavnine priključio nam se, tako da nas je sada bilo u vodu oko 60.

Neprijatelj je nastupao prema logoru. Kada smo već stigli u logor, Đuro Vujić iz Vlahovića uzeo je puškomitrailjez i, prislonivši ga na moje rame, gađao neprijatelja koji je nastupao prema logoru. Vidimo, dvojicu je ubio.

U logoru je bio jedan Siščanin – naš borac. Mislim da je bio rodom iz Grede. Imao je na sebi crvenu vestu. Nešto je bio popio i potpuno ga je to svladalo. Nismo ga mogli izvući. Poslije smo ga našli ubijena svega u garu jer su ga bacili u jednu baraku koju su zapalili. Tada nam je nastradao i Rankica Papuča iz Majske Poljana, vrlo razvijen momak. U akciji na Klasnić bio je ranjen u nogu. S njim su bili mali Nišević i još jedan mladić. Oni su ga htjeli nositi da ga izvuku, a on se nije dao govoreći im da se ne boji ni Pavelić ni njegove cijele vojske. Kod sebe je imao lovačku pušku i onako ranjen ubio dvojicu neprijateljskih vojnika, a onda je i on ubijen. Mali Nišević i onaj drugi mladić nisu htjeli napustiti Papuču, pa su obojica stradala. Našli smo ih mrtve pored njega.

Nakon što je zapalio logor neprijatelj je zanoćio. Došla je večer. Među nama je došlo do kolebanja da li da ga napadnemo ili ne. Ja sam uporno insistirao na tome da ih napadnemo, jer sam smatrao da je to naš teren i da neprijatelja tu možemo lako iznenaditi. Međutim, uslijed kolebanja nismo izveli napad. Još tada kod nas nije bio čvrste discipline. Gaćeše među nama nije bilo, pa ni Ćane. Ja sam u stvari bio sam komandant. Oni su se povukli glavninom s Petrinjcima. Sutradan su i oni bili napadnuti u logoru Kaline gdje su vodili borbu s ustašama.

Poslije napada na Zrinj i paljenja našeg logora sastale su se komande Šamaričkog i Kalinskog logora. Cilj sastanka bio je da se ocijeni situacija i zajednički dogovorimo što i kako dalje da radimo. Na tome su sastanku bili Vla-

¹¹ Ranko Mitić: Neka sjećanja s Banije, *Zbornik NOR-a*, 3, 576-577.

do Janić Capo, Artur Turkulin, Đuro Kladarin, Vasilj Gačeša, Ivo Brodarec, Čane Bjelajac i ja. Referent je bio Franjo Ogulinac Seljo. Osnovno pitanje na kojem smo se zadržali bilo je da li da se rasformiramo kao oružana formacija ili ne. O tome su bila podvojena mišljenja. Jedni su bili za, pri čemu bismo se povukli u sela i krili kod svojih poznatih ljudi. Naša glinska grupa otvoreno je rekla neka radi tko šta hoće, ali nama ne preostaje ništa drugo nego da se nastavimo tući. Ogulinac je obrazlagao situaciju puna dva sata. Osjetio sam kod njega tendencu, dok objašnjava teške uvjete i nemogućnost održanja nas kao oružane formacije, da je on zato da se rasformiramo kao oružana formacija, pa sam mu stoga postavio otvoreno pitanje: što on misli o tome? On nama nije direktno odgovorio, već upitom: što mi mislimo? Ja sam ponovio svoje pitanje: što on misli? Tada sam rekao: "Drugovi, neka radi tko šta hoće. Evo ovdje Gačeše, a evo i mene." Gačeša me za cijelo to vrijeme gurkao i šaptao: "Oni neka rade šta hoće, a nama ne preostaje ništa drugo nego da se tučemo." Tada sam rekao otvoreno da mi ostajemo i dalje kao oružana formacija i da ćemo se i dalje tući. "Drugoga izlaza nemamo – rekao sam – mi se ne možemo legalizirati, a da idemo tamo da se skrivamo po tuđim šajerima i kada padne snijeg da nas oni ganjaju po tragu i love, to bi bila najgora varijanta. Zbog svega toga mi to odbacujemo." Mi smo u tome bili sasvim određeni. Međutim, razišli smo se, a da se ipak nismo sporazumjeli.

Pošto nam je logor Šamarica bio spaljen, povukli smo se u Vukov badanj – tako se zove jedan dio šume – i tu smo podigli logor. Uvjeti života bili su sve teži. Pao je snijeg i bilo je sve hladnije. Nakon deset dana donijeli smo odluku da idemo kao oružane formacije u sela.

Što se tiče akcije na Zrinj, ja mislim da je ona imala svoje značenje baš u tome što su nas događaji koji su se odvijali poslije nje i paljenja logora prisilili da izademo iz šume i idemo u sela.

Kada smo to sve skupa analizirali, vidjeli smo da nam je to veoma dobro došlo. Prije nego smo krenuli iz šume u sela, provjerili smo borce, dajući svakome mogućnost: ako želi, može ići kući; u tome slučaju razrješavamo ga zakletve. Onaj tko hoće da ostane, neka ostane, jer ćemo se mi i dalje tući. I bilo je pojedinaca, pa čak i poneki član Partije, da se pokolebao i izjasnio za odlazak kući. Takav je bio i Luka Čorković, koga smo zatim izbacili iz Partije. Bio je jedan od inicijatora ideje da se ide kući. Kasnije je bio borac, ali ja se nisam mogao nikako složiti s time da se ponovo primi u Partiju, jer se pokolebao i napustio nas kada nam je bilo najteže.

U sela smo išli organizirano. Naprijed smo slali patrole, koje sada stižu do pred samu Glinu i Maju. Do sada smo stekli dragocjeno iskustvo. Poznajemo kretanje, i time se sada koristimo, a uveli smo i obavještajnu službu, kojom se sada već izdašno služimo.

(...)

7.

Uroš Krunić:

RAZVOJ I UČVRŠĆIVANJE NOB-A NA BANIJI I
KOTARU SISAK U STUDENOM-PROSINCU 1941. I
SIJEČNJU 1942. GODINE¹²

(...)

Neposredna priprema vodova izvršena je u logoru Milošev Komac, oda-kle se i krenulo uvečer 20/21. listopada u tu akciju. Treba napomenuti da je uveče 20. listopada u momentu pokreta kolona prema Zrinu došao kurir i donio vijest obavještajca iz Jabukovca da je predvečer od Petrinje vlakom i pješice stigla vojska koja u sastavu ima artiljeriju i da se razmjestila u pod-nožju Šamarice. Rukovodstvo nije obratilo pažnju na taj izvještaj.

Igrom slučaja, noću 20/21. listopada protivničke snage bile su u pokretu prema objektima koje je trebalo da iznenadno napadnu – partizani Zrin, a ustaše i domobrani partizanske logore. Ali u neposrednoj blizini Zrina došlo je do dodira prethodnice ustaške kolone i glavne partizanske kolone u kojoj se nalazilo i rukovodstvo te akcije. Taj neočekivani susret odlučno je djelovao na cijeli daljnji tok događaja koji su se redali u Šamarici u ta dva dana. Naime, da bi partizani blagovremeno stigli na svoje polazne položaje za juriš na selo, glavna kolona morala je sačekati da tri voda, predviđena za napad na Zrin s istoka i jugoistoka, prevale mnogo duži i teži put od glavne kolone. Glavna kolona zbog toga je zastala i duže se odmarala kod Kamenika ispred Zrina. Dok se ona odmarala naišli su prethodnički dijelovi ustaške kolone, vjerojatno su se i oni odmarali, i opazili su pred sobom svjetlu-canje u mrkloj noći, jer su neki od partizana odmarajući se pušili. Ustaše su zapazili i druge znakove nečije prisutnosti i tako otkrili da su pred njima partizani. Odmah su otvorili žestoku vatru iz puškomitraljeza i pušaka po koloni, u kojoj su mnogi partizani bili već zadrijemali. Iznenadna vatra iz pušaka i puškomitraljeza u noći, koju je šuma činila još mračnjom, učini-la je svoje. Instinktivno, mnogi partizani s rukovodstvom kolone bacili su se s puta u zaklone, jaruge i za drveće. Prvi rafal iz puškomitraljeza teško je ranio Stanka Begovića koji je u tom trenutku bio na čelu kolone, a Miku Šipljka jedan je metak lakše ranio u ruku. Krešo Majer i Trninka Podu-navac-Ratković s bolničarima pružili su prvu pomoć ranjenom Begoviću i uputili ga na nosilima prema logoru.

Nepredviđeni susret s partizanima iznenadio je i neprijatelja. Ipak su ustaše i domobrani nastavili da slijede rasutu kolonu partizana. Odvojivši se od

¹² Uroš Krunić: Razvoj i učvršćivanje NOB-a na Baniji i kotaru Bisak u studenom-prosincu 1941. i siječnju 1942. godine, u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu 1941. Zbornik*, nav. dj., str. 155-158.

ustaške kolone, male grupice i pojedini partizani uputili su se u pravcu logora. Čitav taj dan dolazilo je u šumi do sukoba između neprijateljskih kolona i manjih grupa partizana ili pojedinaca.

Uvečer 21. i sutradan 22. listopada partizanske snage našle su se u ovakvom rasporedu: jedna veća grupa partizana, okupivši se u selo Lovči u toku noći, uputila se u pravcu Borojevića; druga grupa od 25 do 30 partizana okupila se u logoru Milošev Komac u koji neprijatelj nije ni pokušao da uđe toga dana: treća grupa od oko 50 partizana iz Gaćešinog logora okupila se u Vukovom Badnju. Neprijatelj je zanoćio u Gaćešinom logoru i u šumi na linijama koje je zaposjeo u toku dana. Sutradan, 22. listopada, neprijatelj je u borbenom poretku krenuo na partizanski logor na Miloševom Komcu. Pod komandom Franje Ogulinca Selje 30 do 40 partizana borilo se oko 30 minuta s neprijateljskim odjeljenjima koja su se uz brdo kroz šumu probijala ka logoru. Kiša koja je počela da pada noću 22/23. oko podne sve se više pretvarala u snijeg. Ne ispunivši svoj plan, ustaško-domobraska komanda izdala je naređenje da se jedinice povuku u svoje garnizone.

U toku dvodnevног “čišćenja” Šamarice partizani su imali više ratne sreće nego ustaše. Prije svega izbjegli su potpuno iznenadjenje samim tim što su te večeri napustili svoje logore i pošli u akciju na Zrin. Čim je došlo do iznenadnog susreta kod Zrina, neprijatelj nije mogao da postigne svoj cilj – veliko iznenadjenje – tj. hvatanje, zarobljavanje ili ubijanje partizana. Doduše, ustaše i domobrani ušli su u logore, uništili što su u njima našli, ali u toku dva dana tek oprezno slijede partizane, koji su se prve noći rasturili u grupe. Neprijatelj se ne upušta u pretraživanje šume. Kreće se kosom i pravcima prema naređenjima svojih starješina. Koliko su se partizani prestrašili od iznenadne, za njih tada gotovo neshvatljive, pojave ustaša i domobrana noću u šumi, toliko su se ustaše još vise prestrašili partizana koji su se u šumi rasturili u grupice. Propao je, dakle, dosta dobro zamišljen ustaški vojno-taktički plan, zasnovan na iznenadjenju. Naravno, time je za ustaše propao i onaj najvažniji politički cilj – uništiti komuniste Hrvate i Srbe koji su se našli na zajedničkom zadatku.

Na osnovi dokumenata i razgovora s preživjelim partizanima i seljanima: Lovče, Komogovine, Jošavice i Moštanice ustanovio sam partizanske gubitke za vrijeme dvodnevнog neprijateljskog “čišćenja” Šamarice. Poginuli su: Stanko Begović, Milan Komljenović, Milan Koljaja; ranjeni su Nikola Martinović i Mišo Rajković. U Gaćešinom logoru poginuli su Ranko Papuča, Stjepan Tumpić, Jovo Nišević i Smilja Borojević. U logoru Milošev Komac ranjen je Dušan Mačak. Nestala su dva partizana, jedan se od njih kasnije pojavio u dvorskem kotaru.

Ustaše i žandari iz najbližih sela Šamarice, odmah poslije povlačenja neprijateljskih formacija, počeli su lov na ljude, napade na suradnike NOP-a u selima: Lovča, Moštanica, Jošavica i Komogovina.

Zrinski ustaše koji su u dvodnevnom čišćenju poslužili neprijateljskim formacijama kao vodiči, preobučeni u "partizansku odjeću", krenuli su da po-hapse suradnike NOP-a u Lovči. Prethodno su opkolili selo, uputili dva svoja naoružana predstavnika da se predstave kao bosanski partizani i zamole predsjednika NOO da ih narod smjesti u selo, kako bi se odmorili poslije dugog puta i odstupanja iz Bosanske krajine u kojoj je bjesnila neprijateljska ofenziva. Ali kada su seljaci prepoznali jednog od njih kao ustašu iz Zrina, počeli su da bježe. Ustaše su stupili u akciju. Ubili su predsjednika Lazu Rajkovića, odbornika Đuru i Jovu Šolić Nikoline i jednog seljaka iz Miočinovića, a ranili Ružicu Miočinović i Đurđiju Šolić.

Petrinjski ustaše i ustaše iz Budičine ubili su Jandru Čipora i Ivu Čeha, kada su ih na prijevaru domamili uz pomoć nekog rođaka. Na gmajnama između Jošavice i Bijelnika ubili su Dušana Pejaka Conju, a Mirka Jasića na cesti u prisutnosti naroda jer su u njegovoju kući pronašli karabin. Pohapsili su i otjerali iz sela Komogovine 36 muškaraca i jednu ženu, iz Jošavice 13 ljudi, a iz Moštanice 14 ljudi.

Za vrijeme ustaških napada na sela partizani iz Kalinskog, odnosno iz logora Milošev Komac, bili su razmješteni u skloništima oko sela Svinice, Velike Graduse, Starog Sela, Dejanovića i Pastuše u petrinjskom kotaru, i u Borojevićima i Komogovini u selima općine Mečenčani, kostajnički kotar.

U toku tih dosta kritičnih dana za ustank na Baniji, potkraj listopada došlo je do sastanka vojno-političkog rukovodstva, vjerojatno na nivou Kalinskog logora, odnosno OK KPH za Sisak, na kome je odlučeno da se dio partijskog kadra i dio boraca prebacu u sisački kotar, a da dio ostane s partijskim kadrom Petrinje i Kostajnice.

Tridesetog listopada počeo je pokret u pravcu Siska preko veza koje, međutim, više nisu funkcionalne kao prije mjesec dana. U jednoj grupi preko rijeke Save prebacili su se Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković, Franjo i Tomo Smolčić, Joso Malina, Ankica Žganec-Brodarec, Seka Cvetković, Marijan Laćan Lazo i drugi. U drugoj grupi preko Klobučaka, Pračna, rijeke Kupe, Drenčine u Žabenske šume prebacili su se Joso Tuškanec, Mika Špiljak, Katica Kušec i drugi.

Uništenjem partizanskih logora ustaše i domobrani više su koristili NOP-u nego što su mu nanijeli štete. Kako je praksa i pokazala, partizani su napustili šumu kao svoju jedinu bazu a orijentirali su se na teritoriju gdje živi narod.

OSNIVANJE OK KPH ZA BANIJU I SISAK I KOMANDE NOP-a ZA BANIJSKO PODRUČJE I KOTAR SISAK

U partizanskim i neprijateljskim izvornim dokumentima govori se u studenome o oružanim akcijama u glinskom, ali i u dvorskem kotaru.

U tome mjesecu u kotarima Petrinja, Kostajnica i Sisak nije zabilježena nijedna oružana akcija. Partijsko-politički radnici iz kotara Petrinja i Kostajnica u toku studenog politički su djelovali, posebno u selima općina: Jakukovac, Mala Gradusa, Blinja i Mečenčani, razgovarali o posljedicama ofanzive na Šamaricu i o zločinima ustaša u nekim selima, o nastavljanju oružane borbe na Baniji i o drugim vojno-političkim događajima u zemlji i u svijetu.

Nakon povratka s Banije, partijsko-politički radnici sisačkog kotara, razmješteni po sigurnim skloništima, uspostavili su veze s partijskim organizacijama i simpatizerima NOP-a u selima okoline Siska i u samom gradu. Uporna propaganda ustaških vlasti o tome da su mnogi partizani uništeni za vrijeme ofanzive u Šamarici, medu njima i Siščani, da su se samo neki od njih prebacili u Bosnu, da su simpatizeri i suradnici NOP-a pohapšeni, bila je ubrzo pobijena, čim su se počeli pojavljivati partijsko-politički radnici na sastancima simpatizera NOP-a, koji su zajedno, u toku ljeta, sa svojim prvoborcima prošli kroz početne teškoće NOP-a. Oni su ih istodobno potanko obavijestili o oružanoj borbi i o njenim uspjesima ali i o početnim teškoćama ne samo kod nas, nego i u cijeloj zemlji.

Međutim, bilo je važno da se što prije pripreme i poduzmu sve potrebne mjere radi izvršenja nekoliko zadataka specifičnih za situaciju u kotaru i Baniji. Trebalo je ponovo uspostaviti veze između grada i sela u kotaru, između kotara i Banije, i to u uvjetima zime i jake ustaško-okupatorske kontrole na velikim rijeckama i drugim prirodnim preprekama, na željezničkim i putnim komunikacijama. Trebalo je sve pripremiti i početi s izdavanjem radio i drugih vijesti o vojno-političkim događajima koje bi aktivistima na terenu služile za što intenzivniji politički rad. Trebalo je pomoći onim ljudima, vojnim obveznicima, koji su dobili pozive da stupe u vojne formaciјe NDH, a to nisu željeli. (...)

II. NEPRIJATELJSKI DOKUMENTI O AKTIVNOSTI SISAČKIH I BANIJSKIH PARTIZANA

1.

Izvještaj zapovjedništva posade Sisak od 11 srpnja
1941. god. o rasturanju antifašističkih letaka u Sisku i
Capragu

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO POSADE SISAK

O. Broj 4

U Sisku, dne 11. VII. 1941

Komunistički letci bacani u Sisku.

ZAPOVJEDNIKU VRBASKOG
DIVIZIJSKOG PODRUČJA (STOŽER)

Na dan 8. ovog mjeseca pronašlo je ovdašnje, redarstvo na periferiji grada Siska razbacane letke komunističke propaganda. Isti letci pronađeni su u tvornici Tanina i Drach u Capragu.

Raznosača tih letaka redarstvo nije do sada moglo pronaći.

Jedan primjerak dostavljam u prigibu.

Letci su navodno doneseni iz Zagreba.

Da bi se spriječilo širenje letaka predstojnik redarstva poduzeo je slijedeće mjere:

1. – Uveo je permanentnu službu na periferiji i zasjede.
2. – Zatvorio sve sporedne izlaze na kolodvoru i uveo strogu kontrolu dolaska i odlaska putnika.
3. – Dolazak u grad kod mitnica stavljen pod nadzor redarstva.
4. – Izvršio popis svih mašina za umnožavanje.

5. – Papirnicama zabranio prodaju papira nepoznatim. Zapovjedniku Voj. Oružničtva izdao sam lično upute radi kretanja voj. lica i nadzora nad istima.

Vojnicima letci nisu bili dijeljeni – niti su isti pred vojnim Zgradama nađeni.

U prilogu letak – 1 primjerak.

Zapovjednik posade
pukovnik **Matagić**

2.

Telegrafski izvještaj željezničke stanice Glina od 19 rujna 1941 god. o napadu partizana na domobransku patrolu¹³

Hrvatske državne železnice

Brzjavka	Primljeno od st. na vodu br. kotur
Stanica Glina 19. IX. 1941 god. od br. 611	Br. Primio: . . „ Otprimio:
Vrsta Reči Primljen Predat dan sat. min. dan sat min.	Službene primedbe
10 20	M. Un. P. M. Dom.... M. Pr. Drž. Taj. Pom Ravn II II 2voj.

Jučer 18. IX napadnuta je vojnička patrola na pruzi u klm 32 t. j. između postaje Glina i Banski Grabovac. U puščanoj vatri poginuo je jedan domobran, oduzeto mu je zatim municija i puška. Vlak 2912 bio je ugrožen i usled ovoga zaustavljen na otvorenoj pruzi, pretrpio je zakašnjenje od 60 minuta. Noćas po brdima i šumi u neposrednoj blizini postaje Glina bili su noćas po četnicima davani svjetlosni signali i čuo se žamor za napadaj.

Pošto su koliko upravne toliko i vojne vlasti u Glini nedovoljne da pruže veću pomoć za obranu postaje i državne imovine to se moli da se hitno zaštiti ova postaja i predusretne uništenje.

Nadstoj. Postaje
Starčević

¹³ Napad su izvršili partizani glinskog odreda. [Bilješke u poglavljju II. u ovom dijelu knjige preuzelete su uz dokumente.]

3.

Izvještaj vodnog oružničkog zapovjedništva u Sisku o opkoljavanju šuma Zalukinje, Brezovice i Bukovice od 19. do 21. rujna 1941. god. radi uništenja partizana

ZAPOVJEDNIŠTVO I. HRVATSKE
ORUŽNIČKE PUKOVNIJE

Taj. Broj 760/J. S.

Izvješće o komunističko-
četničkoj akciji na podr-
učju voda Sisak.

RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST
NEZAVISNE DRZAVE HRVATSKE

ZAGREB. Đordićeva 4
Zagreb, 27. rujna 1941.

Savezno sa izvješćem ove pukovnije Broj 2664/J. S. od 23. rujna i Br. 2910 od 26. rujna 1941, dostavlja se naknadno prispjelo izvješće vodnog oružničkog zapovjedništva u Sisku Taj. Broj 177 od 24. rujna 1941. u slijedećem:

“Zbog pojave komunističkih bandi u velikim i gustim šumama na području ovoga voda, odnosno na području kotarske oblasti Sisak, kotarski predstojnik u sporazumu sa ustaškim stanom, zatražio je preko Velike župe Gora u Petrinji, da se poduzme jedna akcija sa jačim snagama u svrhu čišćenja područja od ovih komunističkih bandi.

Od strane Ravnateljstva za javni red i sigurnost poslate su u noći od 19. na 20. rujna jače snage vojske i ustaša u Sisak pod vodstvom ustaškog satnika g. Moškova. Došle su ove noći dvije satnije vojske i jedna satnija ustaša Poglavnikove vojnica te jedan odio konjice od 20 konjanika. K ovima su se priključile ustaške postrojbe iz Siska, Petrinje i Sunje. Ukupno je bilo oko 650 momčadi, što iz Zagreba, što iz okolice Siska

Dne 20. rujna ov. g. u rano jutro izvršeno je plansko opkoljavanje šuma “Zalukinje, Brezovice i Bukovice”, koje se nalaze na području postaja Sisak i Gušće, u kojima su komunisti imali, prema prikupljenim podatcima svoje logore.¹ Poslije opkoljavanja izvršeno je oko 8 sati bombardovanje mjesta u šumama, gdje bi se po prilici komunisti nalazili. Ovo bombardovanje izvršilo je 5 naših zrakoplova. Poslije ovog bombardovanja nastupile su postrojbe vojske i ustaša sa pretraživanjem šume. Pretraživanje započelo je u šumi “Zalukinja” u pravcu šume “Bukovica i Brezovica”, dok su druge postrojbe

koje su opkolile šumu sa svih strana, čekale eventualno bježanje komunista iz šume. Do 4 sata poslije podne, ništa nije primjećeno ni u šumi ni oko šuma. Poslije ovoga vremena, u samo predvečerje, osjetilo se je da su postrojbe na tragu komunista. Vojnici, koji su čekali na rubu šume primjetili su, navodno, 3-4 naoružane osobe u šumi i na njih su pripucali, ali su se izgubili. Postrojbe koje su pretraživale naišle su na logor u šumi "Bukovica", ali tamo komunista nije bilo. Tamo je nađeno ognjište i još goruća žeravica, riba spremljena za pečenje i pečenih kukuruza; zatim dva pisača stroja, koja su komunističke bande dne 13. ov. mj. odniele iz obćine Palanek i Topolovac,² jedna bomba, jedne ženske gaćice, jedan civilni kaput i jedan oveći sanduk pun komunističke literature, promidžbenog materijala spremljeneog za umnožavanje i raspačavanje, jedan šapirograf i pisarničkog materijala. Osim ovog materijala, koji je važan za istragu, pronađen je jedan dnevnik i jedan arak papira na kome su zabilježke organizacionog plana i rada ovih komunista u vezi sa komunistima u Sisku. Ovaj dnevnik i zabilješke... a iz tih zabilježki razabire se da je sa njima i židovka iz Siska dr. Karabela.³

Prema tragovima u tom logoru, drži se da ih je moglo biti oko 50 do 60 komunista, a njihov voda dotočni ing. Knebl. Pošto ima mnogo odbjeglih komunista sa područja kotara Sisak, drži se da su svi oni mahom iz okolice Siska prikupili se u šumi.

Posto je, kako je prednavedeno nastupila noć, nije se moglo vršiti dalje pretraživanje guste šume. Vođa akcije g. Moškov je navodno, imao namjeru da drži šumu opkoljenu cijelu noć. Međutim, pošto nije bila dobra veza, ustaške postrojbe iz Petrinje i Sunje, bili su nestrpljivi i sa njihove strane, navodno, dat je trubom znak za povlačenje. Zbog toga je i satnik g. Moškov izdao zapovjed za povlačenje ostalim postrojbama i sve snage vratile su se u Sisak istog dana oko 22 sata.

Sutradan 21. rujna o.g. satnik g. Moškov je sa vojskom i ustašama iz Zagreba poduzeo ponovno pretraživanje dotočnih šuma, bez onih snaga iz Petrinje i Sunje, koje su bile u akciji prvog dana. Ali ni ovaj drugi dan nije se uspjelo uhititi ni uništiti ni jednog komuniste, unatoč pretraživanju do 4 sata poslije podne.

Posto se odbjeglim komunistima nije moglo ući u trag, vođa akcije satnik g. Moškov, povukao je svoje snage sa terena i vratio se u Sisak u namjeri da se vrati u Zagreb. Dok su se u Sisku vršile pripreme za polazak postrojbi u Zagreb, najednom je primljena vijest da su dotočni komunisti prešli preko rijeke Save kod sela Crnac, kotara Sisak, i prebacili se na područje kotara Petrinja. Ovu vijest donio je navodno neki seljak iz Crnca, Pavičić Tomo, a saopćio je jednom ustaši iz Siska, koji je o tome izvjestio ustaškog logornika, a ovaj vođu akcije satnika g. Moškova. Zbog te vijesti, na brzu ruku primljene i neprovjerene, uputio se satnik g. Moškov sa vojnicama i ustašama u pravcu Crnca u svrhu potjere, ali ni sa ovim nije ništa postignuto, niti je

potvrđena vijest da su komunisti prešli preko Save. Ni oružničke ophodnje koje su u tom pravcu upućene, nisu mogle ništa konkretnog saznati. U ovom momentu akcije, bilo je najviše zbrke, jer su kružile razne nepouzданe i neprovjerene vijesti. Ovom prilikom bilo je uhićeno i nekoliko osoba iz Crnca, za koje se držalo da su pomogli komunistima prelaz ili znali o tome a nisu izvjestili. Preslušavanjem ovih nije se došlo do pozitivnog rezultata.

Dne 21. rujna ov. g. oko 21. sat, satnik g. Moškov sa svojom momčadi i domobranima vratio se u Zagreb.

Kao što se iz izloženog vidi, ova akcija uspjela je samo djelomično. Pronađen je materijal važan za istragu protiv komunista, ali nijedan komunista nije uhićen niti uništen. Plan je bio dobar, snaga je bilo 'dovoljno, šuma dobro' opkoljena, ali veza u toku akcije nije bila dobra. I to je imalo za posljedicu povlačenje djelova akcije bez naloga vođe akcije. Komunisti su iskoristili noćnu pauzu i našli izlaz. Ili su se povukli na već pretraženi dio šume, ili su prešli u šumu "Lipovica", preko Lonje na područje oružničke postaje Popovača (ovo je manje vjerojatno, jer je i oružnička postaja od strane potpisanih izvješćena o ovoj akciji, te je sa ustašama čuvana obala Lonje i preko cijele noći), ili su pak prešli preko rijeke Save i otišli u pravcu Bijelnika. Ovo posljednje je najvjerojatnije, ... pod datumom 19. rujna o. g. zapisano, da se toga dana pripremaju za "Šamaricu" (veliki kompleks) šuma na području oružničke postaje Mali Gradac, vodno zapovjedništvo Petrinja). Prema tome nije izkljuceno, da su ovi komunisti još prije nego je započela akcija u noći od 19. na 20. ov. mj. počeli sa prebacivanjem iz svojih logora.

Stvari i materijal o kojemu je riječ u ovom spisu, odnosno koji je nađen u šumi, odnio je sa sobom vođa akcije satnik g. Moškov, osim dva pisača stroja, koja su vraćena občinama ... koje terete veći broj osoba u Sisku, da su bile u vezi sa ovim komunistima u šumi. Na temelju ovih zabilježki poduzeto je odmah u noći od 21. na 22. ov. mj. uhićenje većeg broja osoba iz Siska. Do sada je uhićeno oko 40 osoba što muških što ženskih a između ovih i odvjetnik Dr. Matija Šipuš. Ovdje je uputen i priličan broj gimnazijalaca i gimnazijalki.

Prije ove akcije, poslije napada komunističkih bandi na obćine Palanjek i Topolovac, uhićeno je u gradu Sisku oko 80 osoba, a sa područja kotara Sisak oko 100 osoba, između kojih su oni, za koje se sumnja, da su podržavali komunističke bande i koji su komunistički simpatizeri. Zbog posla oko preslušavanja ovako velikog broja osoba, kotarski predstojnik u sporazu sa potpisanim, ustaškim logornikom i predstojnikom gradskog redarstva zatražio je preko nadležnih 4 detektiva iz Zagreba.

Komunistički materijal, kojeg je odnio sobom satnik g. Moškov, predstavlja po izjavi njegovoj, materijal od velike važnosti za Ravnateljstvo za javni red i sigurnost u otkrivanju komunističkih organizacija i metoda njihovog rada, pa ga je zbog toga i odnio u Ravnateljstvo.

Napominjem da su u Sisku, ali prije ove akcije vojske i ustaša, uhićeni pod sumnjom da su u vezi sa komunistima, poručnik vojske Josip Ogulinac rodom iz sela Žabno, kotara Sisak, častnički namjestnik Nikola Vrančić i domobran Franjo Bogdanić⁴ oba iz Siska. Sva ova trojica su na službi kod stozera 11 pješačke pukovnije u Sisku. Poručnik Ogulinac imao je još tri brata. Jedan je strijeljan, pošto je bio odsuđen od pokretnog prijekog suda zbog komunističke akcije, jedan je ubijen u šumi 20. srpnja ov. g., pošto se naoružan odmetnuo u šumu kao komunista, a jedan (Franjo Ogulinac) sada je ubjegstvu kao istaknuti komunista, jer je sudjelovao i u španskom ratu na strani crvenih.

Oružništvo u ovoj akciji vojske i ustaša sudjelovalo je toliko, koliko se je samo interesiralo za ovaj slučaj. Potpisani uopće nije bio izvješten o tome, kada se ima akcija započeti. Plan je sastavljen u ustaškom stanu a da nisam bio ni pozvan. Akcija je započela a da nisam bio izvješten ni ja ni zapovjednik postaje Sisak. Na moje pitanje, zašto nisam bio izvješten, odgovoren mi je, da je plan morao biti sastavljen kao i sve ostalo tajno. Ja sam se, pošto je akcija otpočela, ipak uputio sa ophodnjama postaje Sisak na teren i sudjelovao utrpavajući se nepozvan radio ondje gdje sam mogao, Izdao sam zapovjed postaji Gušće, Sisak i Lekenik, da zajednički sa ustašama dođu u vezu sa vođama akcije. Postaju Popovača izvjestio sam također brzoglasno, da i ona pripazi osobito na područje uz rijeku Lonju. Postaji Sunja i Gušće izdao sam zapovjed, da i oni provjeravaju, gdje su se komunisti poslije ove akcije sklonili i da o zapaženom odmah izvjeste”.

Prednje se dostavlja na znanje.

Dostavljano ,
Ravnateljstvu za javni red i
sigurnost Nezavisne Države Hr-
vatske i Vrhovnom oružničkom
zapovjedničtvu.

Zastupa
zapovjednika pukovnik:
Oljača

Napomene:

¹ Na ovom području nalazio se Sisački partizanski odred, opkoljen od ustaško-domobranskih jedinica. Ustaše su u streljačkom stroju nastupale na logor. Poslije sukoba sa neprijateljskom prethodnicom odred se povukao u šumu i tu zauzeo obrambeni položaj. Ustaše su se bojale da se dublje zavlače u šumu. Zadržavši se do noći na tom položaju; odred se povukao u pravcu Siska, kuda su se ustaše najmanje nadale. Odred je neopaženo prosao između ustaških položaja i prebacio se preko Save. U ovom napadu odred nije imao gubitaka, sve oružje, kao i važnije stvari, bilo je preneseno. Iste noći odred je krenuo za Baniju i stigao u s. Moštanicu 21 rujna i dok je odred nosio 25 rezervnih pušaka i sanduk municije kao dar partizanima Srbima, još je bjesnilo ustaško čišćenje šuma Zalukinje, Bukovice i Leklan, gdje

više nije bilo nijednog partizana. Prolazak naoružanih partizana, među kojima je bilo i žena kroz srpska sela Banije bio je dirljiv. Narod je iznosio sve sto je imao da nahrani i daruje partizane Hrvate. 21 rujna krenuo je odred u šumu Šamarica, gdje se spojio sa banijskim partizanima.

- ² Da bi se došlo do oružja i uništile neprijateljske ustanove, Štab sisačkog odreda je organizirao napad na općine u s. Palanjek i u s. Topolovac. Poslije dobre pripreme odred je 12 rujna izvršio napad na ove općine. Tada je u s. Palanjek ubijen jedan ustaša i tri zarobljena, zaplijena općinska arhiva, zaplijenjeno nekoliko pisačih mašina, pet pušaka i drugog materijala, a u općini s. Topolovac zaplijenjeno je 30 pušaka i sanduk municije sa oko 3000 metaka. Poslije ovog napada odred se prebacio u šumu Leklan.
- ³ Arabela Vajs, simpatizerka NOP-a, strijeljana od ustaša 1941 godine.
- ⁴ Provalio je Sisačku partijsku organizaciju, na osnovu čega je uhapšeno oko 100 ljudi. Nakon toga ustaše su ga ubili u logoru Jasenovac.

4.

Izvještaj zapovjedništva oružničkog krila u Petrinji od
27. rujna 1941. god. o napadu partizana na oružničke
postaje Gornji Klasnić i Mali Gradac

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
VELIKA ŽUPA GORA
PETRINJA

Petrinja, dne 27. rujna 1941

Ravnateljstvo za javni red i sigurnost
Br. Prs. 782. 1941.

Predmet: Mali Gradac i Gornji
Klasnić – kotar Glina napadaj
po četnicima.—

RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

ZAGREB

Savezno sa jučerašnjim brzjavnim izvještajima broj 778. i 779. prema podatcima koje je ovo ravnateljstvo primilo od zapovjedništva oružničkog krila u Petrinji od 27. rujna 1941. broj 4291. izvješće se:

26. rujna o. g. oko 4 sata u jutro oko 100 četnika napalo je vojničkim puškama, strojnim puškama i bombama oružničku postaju Gornji Klasnić kotar Glina.¹ Napad je trajao do 6 sati u jutro, kad su ustaše stigle u pomoć. Vojarna je sa svim stvarima izgorjela. Jedan ustaša iz sela Maje kotar Glina je poginuo i u vojarni oružničkoj izgorio, dvojica ustaša i trojica domobrana su ranjeni, a jedan domobran je kasnije uslijed ozljeda umro. Općinska zgrada je demolirana i iz blagajne novac odnesen.

26. rujna oko 4 i pol sata u jutro oko 150 četnika napalo je oružničku postaju Mali Gradac kotar Glina, pa je napad trajao do blizu 9 sati kad su domobrani stigli u pomoć². Vojarna je sva demolirana. 1 oružnik je poginuo, a 5 su ranjeni. Od četnika su ubijena trojica od kojih se jedan zove Jovan Drobnjak iz sela Mlinoge kotar Petrinja, a jedan Stjepan Bezuh iz sela Grede kotar Sisak.

Oružnicima a niti obim postajama od oružja i municije nije oduzeto ništa. Četnici su se povukli u planinu Šamaricu, a iz ovih sela se je pučanstvo razbjegalo.

Oružnički satnik zapovjednik krila na licu mjesta je izdao odredbu, da se od preostalih oružnika formira odmah nova oružnička postaja i to u selu Maja, kotar Glina, pa je ova odmah sa uredovanjem započela.

Dostavljajući prednji izveštaj do sada provedenim izvidima sa strane ovoga ravnateljstva ustanovljeno je da predleže gotovo sigurna indicija da su se četnici odnosno komunisti prigodom akcije u šumama Hrastelnica i Brezovica u kotaru Sisak provukli ipak u Šamaricu, pa sada uslied njihovog dolaska započela je jača akcija u šumi Šamarici, pa se ovo gibanje opaža na svim podnožjima Šamarice, tako u Dvoru na Uni poginuo je jučer jedan oružnik koji je bio u pratinji kotarskog predstojnika i to u selu Rujevcu istoga kotara. Nadalje u gradskoj šumi Kotar ozlijeden je iz lovačke puške danas u pol 4 sata u jutro na službi gradski lugar Jakopović, pa predleži temeljita sumnja, da je i to počinio koji od bande koja se skriva u Šamarici.

Sve ove pojave upotpunjaju ovostrani prijedlog od 26. IX. 1941. Prs. 773, pa se moli za žurno posredovanje, da se konačno pristupi energičnom čišćenju Šamarice sa potrebno jakim postrojbama bilo domobrana ili ustaške vojnica.

Umoljava se ovo izvješće primiti do znanja i gornji prijedlog žurno uvažiti. –

Za dom spreman!
(M.P.)

Zamjenik upravitelja:
Potpis nečitak.

Napomene:

- ¹ Napad na žandarmerijsku stanicu Gornji Klasnić izvršili su partizani Glinskog odreda pod rukovodstvom narodnog heroja Vasilja Gačeše. Istog dana partizanska zasjeda u Ljeskovcu ubila je jednog žandara.
- ² Napad na žandarmerijsku stanicu Mali Gradac izvršili su partizani Petrinjskog i Sisačkog odreda, pod rukovodstvom Vlade Janića-Cape. Poslije ovih akcija u G. Klasniću u M. Gradcu nisu više uspostavljene žandarmerijske stanice. Ova i okolna sela predstavljaju prvi oslobođeni teritorij na Baniji, gdje su se odmah formirali narodnooslobodilački odbori. Nakon ovih akcija, u kojima su poginuli dva Hrvata i jedan Srbin, odredi su u šumi svečano položili zakletvu. Ove zajedničke akcije i politički rad kovale su bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata.

5.

Izvještaj zapovjednika oružničkog krila u Petrinji o
borbama protiv partizana u planini Šamarica 21. i 22.
listopada 1941 godine

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO
1. HRVATSKE ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
ZAGREB

Taj. Broj 93T/J. S;
Rezultat pretraživanja
planine Šamarica.

RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

ZAGREB
Đordićeva br. 4.
Zagreb, 27. listopada 1941.

Zapovjednik oružničkog krila iz Petrinje sa dopisom Taj. Br. 434 od 25. listopada 1941. – javlja sliedeće:

“Dne 21. i 22. listopada 1941. – postrojbe domobranaca i ustaša vršile su pretraživanje planine Šamarica u kotaru Petrinjskom u cilju pronalaska i uništenja četničko-komunističke bande.

Po podacima u planini Šamarica nalazio se logor četnika pod zapovjedništvom Vasilija Gaćeše,¹ zemljoradnika iz sela Vlahovići,² kotara Glina, i logor komunista Hrvata iz kotara Sisačkog i Petrinjskog.³ Njihova zajednička snaga iznosila je po prilici 400 naoružanih vojničkim puškama i strojnica-ma i oko 200 naoružanih lovačkim puškama, samokresima i kuburama.

Vođa Hrvata-komunista je bivši poreski činovnik iz Petrinje Turkulin Dra-gan.⁴

Logor Gaćešin nalazio se na južnom djelu Šamarice blizu bosanske granice, a Turkulinov na sjevernom dielu iznad rijeke Sunje – južno od sela Begovići.

Šamarica je velika i šumom obrasla planina, a opkoljena grčko-istočnim selima, te pruža povoljan položaj za zadržavanje i skrivanje četničko-komunističkih bandi.

Planom izrađenim kod Vojskovođe bilo je predviđeno, da jedne postrojbe vrše pretraživanje od sjevera prema jugu, a druge da zatvaraju prolaze prema jugu, istoku i zapadu.

Bojna ustaške vojnica pod zapovjedništvom ustaškog pukovnika g. Juce Ru-kavine vršila je pretraživanje šume.

21. listopada⁵ o. g. u jutro iz sela Tremušnjaka, kotara Petrinja, iz 2 topa najprije je ispaljeno oko 60 granata na oba logora, a zatim se pristupilo pretresu.

Prigodom pretresa nađeno je mnogo osamljenih ili u grupama koliba, u nekim i hrane, što je sve spaljeno.

Južna grupa pod zapovjedništvom bojnika g. Moškova, zapovjednika tjesne bojne Poglavnikove imala je vodiča, koji se nedavno vratio iz Šamarice i koji je znao za oba logora, te je ova grupa pronašla i uništila logor Gaćešin i Turkulinov.

Gaćešin logor nalazio se je u gustoj šumi blizu tromeđe glinskog, petrinjskog i dvorskog kotara, sjeverno od sela Čavić Brdo do kote 574 (na karti 1:100.000 kod.slova "Š" od Šamarice).

Turkulino logor nalazio se nad rijekom Sunjom zapadno od brda Pavlovac (nakartu 1:100.000 kod posliednjeg slova "a" od Šamarice).

Gaćešin logor sastojao se od 80 baraka. U njemu su nađene posteljne stvari, žita, rakije, vina, stoke, suhog mesa, 2 kace mesa usoljenog, tambure za cio tamburaški orkestar, 3 bale kože, vojničkog, oružničkog i ustaškog odela, strojopis, šapirograf, papira arhiva, pilana, mlin, krojačka i postolarska radiona. Osim arhive i stoke sve je zapaljeno i uništeno od naših sna-ga; Nađena su i 3 Srbina i komunistkinja iz Petrinje Smilja Borojević. Sve je ovo pobijeno.

Turkulino logor sastojao se od 7 velikih šatora, od kojih je nekoliko već bilo spakovano. U njemu je nađeno gunjeva, streljiva, arhiva, kaca kupusa, oko 15 kgr. masti, graha krumpira, kestena, kruha, 7 kokoši, ženskih cipela i preobuke i 1 strojopis. Tu je bilo zaostalo oko 15 naoružanih komunista, koji su primili borbu, te ih je većina izginula, dok je stanoviti dio pobjegao.

Prigodom ove akcije pobijeno je oko 40 što mužkih što ženskih osoba zate-čenih u planini, a od naših su lakše ranjeni 3 ustaša.

Prema dobivenim podatcima Gaćeša je sa jednim dielom četnika napustio logor još 20. listopada na večer, kada je bio obavješten o pokretu naših sna-ga, a ostali na 21. listopada kada je počelo pucati topničtvo. I četnici i ko-munisti su se povukli prema Bosni u područje kotara Dvor na Uni, a manji dio se posakrio po gudurama u Šamarici.

Iako su borbu izbjegli, ipak je postignut dobar rezultat u tome, što su ostali bez svojih logora, bez stvari i životnih namirnica, što su raspršeni i što su od svoje moralne snage mnogo izgubili u očima naroda.

Arhiva iz Gaćešinog logora nalazi se kod ovog krila radi vođenja istrage, a arhivu iz Turkulinovog logora odnio je sobom u Zagreb bojnik g. Moškov.

U ovoj akciji sudjelovao sam sa krstarećim odjelom oružničke postaje Kraljevčani. ;

Prednje se dostavlja u savezu sa izvješćima ove pukovnije J. S. Br. 3735 i J. S. Br. 3497 od danas.

Dostavljeno:

Ravnateljstvu za javni red i sigurnost Nezavisne Države Hrvatske i —
Vrhovnom oružničkom zapovjedničtvu.

Zapovjednik, pukovnik:
Čanić

Napomene:

¹ Odnosi se na Prvi banijski partizanski odred, pod komandom narodnog heroja Vasilja Gaćeše.

² Vlahović

³ Misli se na grupe partizana iz Siska i Petrinji koji su bili u sastavu Prvog banijskog partizanskog odreda.

⁴ Umro koncem 1944. god. u beogradskoj bolnici.

⁶ Ovog dana Banijski partizanski odred pripremio je napad sa dvije grupe na ustaško-žandarmijske posade u s. Vlaović, kotar Glina 1 s. Zrin, kotar Dvor na Uni. Baš u trenutku kada su partizani polazili u neposredan napad na Zrin u njihovoј pozadini oko sela Jabukovca, Lovča, Mečenčana i u Andelinu Kosi (zapadne padine Šamarice) pojavit će se jake ustaške snage. Odred se u toku noći pred samim Zrinom sukobio sa jednom ustaškom bojnicom, gdje je poginuo jedan partizan. Jedna desetina partizana upala je u s. Zrin, ali se cij odred morao povući nazad jer je neprijatelj prodirao u pravcu Šamarice u tri kolone: jednom iz pravca Kostajnice, drugom iz Dvora i trećom iz Petrinje.

Poslije jednodnevne borbe neprijatelj je prodrio u Šamaricu gdje je naišao na dva narušena logora i spalio ih. U borbama koje su se vodile za obranu ovih logora poginula su 2 ranjena partizana i jedna bolničarka koju su ustaše našli u logoru. Ustaška ofenziva na Šamaricu trajala je više od tri dana i završila se bezuspješno.

U to je vrijeme u Šamarici bio veliki broj izbjeglica iz kotareva Petrinja, Glina, Kostajnice i Dvora na Uni. Narod je podigao u šumi, kolibe, tako da su bila stvorena cijela naselja. U logorima su se svake večeri održavali skupovi pri logorskim vatrama, gdje su održavana politička i kulturno-prosvjetna predavanja. Seljaci iz okolnih sela slali su partizanima i narodu žito, stoku i ostale potrebe. U logoru su svakodnevno izdavani radio-izvještaji o događajima, sa frontova u zemlji i svijetu. Za vrijeme boravka u logoru partizani su se učili rukovanju oružjem i pripremali za daljnje šire akcije.

6.

Izvještaj zapovjedništva Prvog domobranskog zbora
u Sisku o borbama i akcijama izvršenim od 6 do 31.
prosinca 1941 godine

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO 1. DOMOBRANSKOG SBORA

Br. 54/Taj.

Predmet: obavještajni
izvještaj za drugu polovinu mjeseca
prosinca 1941.

1. -- MINDOM GLST OČEVIDNI ODJEL
2. -- ZAPOVJED. II. i III. DOM. SBORA

Na temelju zapovjedi Ministarstva Hrvatskog domobranstva – Glavni stozér – Očevidni odjel – Očev. Broj 4163/I. taj. Od 17 studenog 1941. dostavljam izvješće obavještajne službe za drugu polovinu mjeseca prosinca 1941. u slijedećem:

U kotaru Glina:

10/11. XII. oštećena je željeznička pruga i most, podrezani telefonski stubovi i pokidane žice između Gline i Maje. Četnici su tom prilikom oduzeli 5 željezničkih stražara puške s nabojima.

11. XII. napadnuto je odjeljenje oružnika koje je vršilo pretres terena iznad sela Baćuge. Oružnici su primili borbu, i u borbi ranili uhvatili 4 osobe od kojih 2 žene.

12/13. XII. Između Obljaja i Gline porušili su četnici 13 kamenitih i drvenih mostova i na 3 mjesta prekopali cestu.

26. XII. Od 0.30 do 6.30 sati četnici jačine navodno oko 300 napali su željezničku postaju Grabovac -- napad je odbijen, 1 domobran ranjen, 2 četnika zarobljena.

Noću 25/26. XII. istodobno su napadom na željez. postaju Grabovac napadnuta je i postaja Vlaović -- napad je odbijen.

Noću 28/29. XII. napadnuta je straža na željezničkoj postaji u Topuskom -- napad je odbijen.

Osim toga izvršen i izvjestan broj napada na pučanstvo i pljački.

U kotaru Dvora na Uni:

22. prosinca popodne napala je jedna grupa od 80 naoružanih pobunjenika u s. Vanićima odred od 12 Ustaša, koji se je kolima vraćao iz Bos. Novog u Bešlinac. Ustaše su primili borbu, ali su se zbog velikog gubitka morali povući (6 ustaša poginulo, 2 ranjena). Pobunjenicima palo je u ruke 6 pušaka i 1 strojna puška sa nešto streljiva.

23. XII. Napadnut je 24. ustaški sat u s. Grmušani kuda se je uputio da iz praznih kuća pokupi hranu i doveze u Bos. Novi. Zbog jake vatre sat se je morao povući i tom prilikom izgubio 2 kola i 2 para konja (i 5 ranjenih).

22. XII. Napadnuta je kod Dvora obhodnja 16. sata -- naši gubitci: 6 mrtvih, 3 ranjena, 1 strojopuška i 6 pušaka.

27. XII. Na putevima prema Gvozdanskom -- Bešlincu i Zrinju porušena su dva mosta.

Ustaški vod u Gvozdanskom imao je borbu 26/27. 4 mrtva, i 2 ranjena i povukao se sa djelom pučanstva u Bešlinac.

30. XII. Napadnuta su i zaustavljena zapadno od Dvora 2 ustaška sata koji su iz Dvora pošli u akciju ka Bešlincu i povukli se za obranu Dvora.

U kotaru Bos. Kostajnica:

15. XII. Napadnuta je u s. Mrakodolu ustaški sat sa 6 oružnika, sat je primio borbu, ali se je uslijed nadmoćnosti pobunjenika morao povući. Ranjeno je 5 ustaša.

25. XII. Prije podne bačene su 2 bombe na Hrvat. Kostajnicu, od kojih je jedna pala na crkvu, a jedna na električnu centralu. Kod toga je ranjeno jedno dijete. Istodobno izvršen je napad od strane četnika, odbijen je od strane ustaša i građana.

16. XII. Izvršen je napad na most Volinje.

17. XII. U 11 sati napadnut je vatrom iz pušaka i 2 strojnica putnički vlak kod Volinje. Gubitaka nema.

U kotaru Vrgin Most:

16. XII. Napadnut je vojnički transport koji je išao iz Vojnića na željez. postaju Vojnić po hranu a bio osiguran sa 15 domobrana i 1 dočasnika. Sa transportom išao je i 1 satnik sa novcem. Transport je razoružan i zarobljen a potom pušten, nakon što mu je oduzeta cijela oprema. Satnik sa novcem uspio da se spasi. U borbi poginuo 1 konj. (...)

III. SVJEDOČENJA I DOKUMENTI O USTAŠKIM ZLOČINIMA I TERORU NA BANIJI 1941.

1.

Svjedočenje Petra Erenta o ustaškom zločinu u Prekopi kod Gline 12/13. V. 1941.¹⁴

(...) O tom zločinu svjedočio je **Petar Erent, Hrvat iz Prekope kb. 28**, pred Općinskom komisijom za ratne zločine u Jukincu 10. decembra 1944. godine:

“...Bilo je to 11. maja 1941. u sumrak kada su ustaše Ivan Gajdek, Stjepan Mulac, Mato Kihalić, Josip Lipak, Pavao Hajčić iz Prekope (sada u Petrinji), Ivan Avedić (sada u Đakovu), Nikola Lipak Čuklje (poginuo u borbi s partizanima), Šafar Nikola, Ivan Šantek iz Kihalca (poginuli) i Stevo Rohak, također iz Kihalca (sada oružnik u Petrinji) išli selom i tražili da mi seljaci uzmemu lopate i krampove i da idemo kopati jame za pobijene Srbe iz Gline. I to na križanje sela Prekope.

Skupilo se nas oko 15 na tom križanju. Pošli smo preko mosta rijeke Gline pod Hađer, gdje smo počeli kopati jame. Kako je tu zemlja bila jako tvrda, vraćeni smo natrag preko mosta u tako zvani Čukljin ank gdje smo zatekli seljake iz Jukinca, Hađera i Kihalca, naše komšije, tako da nas je ukupno bilo oko 50. Počeli smo s kopanjem jama. U samu zoru idućeg dana iskopali smo tri jame, veličine tri puta dva metra i dubine dva metra. Iza toga smo otišli kući. Navečer, 15. maja 1941. u sumrak ponovno smo došli na isto mjesto kod već iskopanih jama. Tada sam video iskopanu i četvrtu jamu koja je bila najveća: duga 8, široka 4 i duboka 2 metra. U jednoj već su bili naslagani leševi pobijenih glinskih Srba, među kojima sam prepoznao Iliju Letića iz Gline i njegova dva trgovачka pomoćnika, koje su ustaše ubile u Glini i tu dovezle oko 10 sati naveče. Tada su već dovezli kamionom i druge Srbe iz zatvora Gline.

¹⁴ U: Đuro Zatezalo, *Radio sam svoj seljački i kovački posao, Svjedočanstvo genocida, Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta", Zagreb, 2005., str. 42-44.*

Kamion su dočekale ustaše među kojima Nikola Lipak Čuklje iz Prekope i Ivan Šantek iz Kihalca. Oni su iz kamiona izvlačili Srbe i dodavali ih drugim ustašama, a ovi ih odvodili držeći ih za vrat do jame gdje su ih dohvatile ustaše Janko Kihalić iz Kihalca (sada u Zagrebu), Lipak Stjepan iz Prekope (sada u Petrinji) i trojica ustaša Dalmatinaca koji su došli s drugima iz Zagreba. Oni su pred nama ubijali Srbe na taj način što je svaka žrtva morala najprije leći na zemlju, a zatim bi ispalili metak žrtvi u potiljak. Neke su još i žive prevaljivali u jamu.

Ubijanje su vršili naizmjence dvojica, trojica. Tako kada se jedni zamo-re i dosadi im, onda ubijaju drugi. Žrtve su od kamiona dovodili u grupa-ma od 10-15 ljudi u svakoj grupi. Kad se jedan kamion isprazni dodeće dru-gi pun ljudi, jer su prevoženje iz Gline obavljala dva kamiona. Žrtve koje su se bunile, suprotstavljale, ustaše su ih na zvјerski način mučile i noževima usmrćivale – klale.

Na takav način video sam da je ubijen Ilija Aćimović iz Gor. Jama i Janko Stojić iz Gline. Njega su posljednjeg od njegove grupe od njih 18 ubili tako da su ga prvoga proboli nožem, a tek kada su usmrtili njih 17, pa onda tek njega dotukli motikom.

Ubijene u jami je slagao Stjepan Šoštarić iz Hađera, sada u Petrinji.

Kamioni su tu noć svaki oko 15 puta dovozili Srbe iz Gline. Osam dana iza ubijanja hvalile su se ustaše, a posebno Nikola Lipak Čuklje, da je tu noć i prije toga dan poubijano 437 Srba Glinjana.

U zoru 13. maja 1941. završeno je ubijanje Srba i mi seljaci, među kojima i ja zatrpanivali smo posljednju jamu gdje su bili u krvi pobijeni Srbi i to naj-veću masovnu grobnicu – jamu iz koje je jedan čovjek čije sam ime zabo-ravio vikao: "Šta radite ljudi, ne dao vam Bog, šta će moje ptero djece?"

Na njegovo zapomaganje došao je Nikica Vidaković, ustaša iz Gline, sko-čio u jamu i dotukao ga iz pištolja.

Žrtve su u jamama posute najprije krečom u prahu koji su dovezli na volovskim kolima iz Gline istu onu veče kada je počelo s ubijanjem Srba. Za-tim smo sve jame zatrpanivali zemljom.

Još za vrijeme ubijanja naši seljaci Hrvati su skidali sa Srba odijela, cipele i drugu odjeću. Sjećam se da su to radili: Mato Milčić, Nikola i Josip Mulac, Mate Vranić, Nikola Kihalić, Mate Josin Lipak, Mate Stipanov Lipak, Mate Kihalić, Adam Gajdek, Juraj Žinić, Josip Piškar, Stevo Prajdić, Stevo Naglić, Joso Žinić, Janko Šantek, Ivan Dobrinić, svi su sada u Petrinji osim Jura-ja Žinića koji je poginuo i Josipa Piskara koji je sada kod kuće u Jukincu..."

Arhiv Hrvatske, Zagreb.
Erent Petar s.r.

2.

Svjedočenje Aniše Štekovića o masovnom ubijanju civila u Banskom Grabovcu 24-27. VII. 1941.¹⁵

(...) Spustila se noć 23. srpnja puna neizvjesnosti, bar za nas koji znamo da se nešto priprema. Oko pola noći, nešto prije ili kasnije, na Banskom Grabovcu ispaljene su prve ustaničke puške. Popratila ih je vika i uvaci – predaј se!

U našoj kući te noći nitko nije spavao.

Negdje pred zorou, otac se vratio i saopćio nam što se te noći dogodilo. Rekao je da su neke ustaše ubijeni, da je zaplijenjeno 8 pušaka i pištolj s municijom. Također je rekao da nisu došli ruski avioni i da nisu napadnuti, iako je to dogovorenno, općine Obljaj, Klasnić, Mali Gradac i grad Glina. Tata reče, da treba bježati u šumu Samaricu. Rekao je da nas dvojica bježimo zajedno, a da se majka i žena sakriju kod nekoga u selu, ili da svi bježimo zajedno u šumu. Ali, kuda, kako i kome sve kod kuće ostaviti – pitala je moja majka. Između oca i majke nastala je prepirkica. Pridružuje nam se i porodica moga strica **Laze Štekovića**. Svi govorimo o tome što se dogodilo. Svi se pitamo što će biti poslije toga. Otac nas stalno požuruje da bježimo. Konačno mu se moja majka suprotstavlja i ne da da nas dvojica krenemo u nepoznato. Otac odlazi prema šumi "Jelik", a mi ostajemo kod kuće.

Crni majčini savjeti

Svanuo je 24. srpanj 1941. godine, lijep ljetni dan. Moja majka vodi glavnu riječ. Meni i ženi govoriti da bi bilo najbolje da se obučemo i istjeramo stoku u njive ispred kuće jer da nam se ništa ne može desiti ako smo kod svoje kuće. U isto vrijeme i moj djeda Đurica otjerao je svoje krave u njivu kod "perila". Bez razmišljanja radimo kako nam majka kaže.

Obukao sam se u svoje novo odijelo i lagane cipele. Imao sam kod sebe, dobro se sjećam, džepni sat i novčanik sa 11 dinara i nalivpero. Zatim smo, ja i moja žena Dragica, otjerali krave na njivu. Zbog poveće rose, stojimo na dva panja od posjećenih hrastova. Niko ništa ne govoriti.

Nije bilo dugo, pola ili jedan sat, ne sjećam se, ali najednom iz kukuruza iza moje njive izletješe vojnici i uperenim puškama prema nama, viču nam: Stoj i ne mrdaj, ruke u vis! Moja žena i ja udaljeni smo od njih oko 100 metara. Čim nas je vojnik pozvao da stojimo i dignemo ruke u vis, moja žena Dragica se okrenula i počela bježati u pravcu kuće svoga oca Miće Štekovića Kaparana. Žena je pobegla a mene su dva vojnika pretražila i nisu mi ni-

¹⁵ Svjedočenje je objavljeno u 3 nastavku u tjedniku *Jedinstvo* iz Siska (3, 17. i 24. VII. 1986.) pod naslovom: "Ustaški nož u srcu Banije"

šta uzeli. Zapovijedili su mi da stavim ruke na leđa i da pođem pred njima prema željezničkoj prugi. Došli smo do Štekovića rampe. Vidim da drugi vojnici gone staroga djeda Đuricu, a nešto kasnije dotjeraše Lukicu Štekovića Bobanovića, te nas trojicu zajedno, jedan pored drugoga, vode pravac u selo Luščane, kod kuće Đure Drljana. Tu smo malo čekali, kada gone ljude sa svih strana i ima nas više od stotinu. Vojnici govore da nas vode na saslušanje na Banski Grabovac jer je netko pobio na Banskom Grabovcu Talijane i ustaškog povjerenika. Šutim i ništa ne govorim iako sam sebi izgledam kao neki krivac, jer nešto znam o akciji.

Nesvjesni opasnosti

Sprovodi nas grupa od 12 do 15 vojnika i svega nekoliko ustaša iz Petrinje. Da smo organizirani i svjesni što nas čeka više od 50 posto moglo bi pobjeci. Ali to nito i ne pomišlja, a kamoli da pokuša, jer svi samo govore da nisu krivi, te da će najvjerojatnije biti pušteni kući. Tako nam govore i vojnici koji nas gone.

Kada smi prišli željezničkoj stanici Banski Grabovac, prolazeći kraj tzv. bajera, odnosno kraj Talijanove ciglane, naređeno nam je da stanemo. Naređeno nam je da svi prođemo pored stanice i da svi vidimo mrtvog šefa željezničke stanice Leopolda Lukanca. U koloni prolazimo i ljudi kao ljudi. Neki se i ne okreću, a neki zaviruju u stanicu da bolje vide kako izgleda mrtav. Sada nam i vojnici i ustaše počinju prijetiti. Pred zgradom željezničke stanice, pored bunara u hladovini, postavljen je pisaci stol i na njemu pisača mašina. Iza maštine sjedi oficir u uniformi Božidar Cerovski, mlađi čovjek, ali koji nas sve skupa fiksira i ništa ne govorи. Sa željezničke stanice nastavljamo put do ispred zgrade općine.

Obruč se stegao

Kako smo stizali pred općinu naređeno nam je da svi sjednemo jedan uz drugoga, a kako nas je bilo puno i jedan drugome u krilo. Naši sprovodnici postavljaju se oko nas, tako da nas okružuju i ostaju da stoje. Dolaze i sa drugih strana velike kolone ljudi. Najprije sam vidio ljude iz Jekića, iz Vlahovića, iz Drenovca i Šušnjara iz Klasnića i Malog Gradca i sa svih strana kotara Glina i dijela kotara Petrinja. Dolaze ljudi koji su bili u prolazu i skinuti s vlakova. Govori se da su i iz Glinskog zatvora dovedeni neki zatvorenici. Najednom sam primijetio grupu ljudi iz Šušnjara. Grupa nije bila velika, ali najednom poče gužva i tučnjava. Kada su se u gužvi digli sa zemlje video sam **Dušana Brkića** kako je udario oba svoja pratioca. Sve preostale dopremili su u našu grupu, ali Dušana Brkića nisam više video.

Preko ceste, na mjestu gdje je šupa za ugalj, počela se formirati i druga grupa pohvatanih ljudi. U našoj grupi već ima više od 250 ljudi, a uskoro toliko preko ceste, a nove grupe formiraju se uokolo.

Prvo strijeljanje i bijeg

Prilazi nam ustaša u oficirskoj uniformi. **Lukica Šteković**, mislim, reče da je to Stipa Pješak mesar iz Petrinje. Čim je prišao digao je **Stevana Miljevića Bjelka** iz Luščana. Pita ga gdje je neki Nikola Demonja koji je navodno njegova rodbina, da ga oni traže, ali ga ne mogu naći iako znaju da je ovih dana u Luščanima. Stevan Miljević odgovora da o Demonji ne zna ništa. Oficir mu naređuje da se okrene. Mi svi gledamo što će se dalje dogoditi. Pješak izvadi pištolj iz kubure (futrole) i opali metak Miljeviću tačno u potiljak glave. Nikada do tada nisam vidio kako se ubija čovjeka pa samproto ostao bez snage u nogama.

Zbog velike vrućine i ovog prizora strahovito sam ožednio. Ali ne smijem tražiti vode. Ustaše naređuju da se glavom okrenemo prema zemlji i da se nitko ne smije maknuti. Svi to pokorno izvršavamo. Ali najednom se jedan munjevit ustaže i bježi u pravcu industrijskog kolosijeka stare firme Šilinger – anđšit. Kad on skoči iznenadi sve i dok su se vojnici domobrani i ustaše snašli bjegunac je već skočio u kanal Bio je to prvi uspjeli bijeg **Vasilja Nevajde**, mesara iz Vlahovića. Ustaše i domobrani nastavljaju za njim pucati, ali Vasilj i dalje samo bježi. U tom momentu jedan između nas **Stojan Jekić** zvan **Ljubanac Šušak**, reče: "Gospodo, pa vidite tko je kriv, taj i bježi, a mi ovdje ispaštamo". Jedan od ustaša, mislim da je to bio Šarić iz Petrinje podiže pušku ... Ljubancu: Majku ti j.em, ako si znao, onda si kriv, što to nisi rekao prije nego kad je pobjegao!" Na to opali iz karabina i ubije Ljubanca. Na to nastaje još veći tajac i strah kojeg je teško opisati. Meni se na ustima od žeđi uhvatila mrtvačka pjena i uopće nemam sline da ovlažim usne. Žeđ je nesnošljiva.

Već je više od 12 sati od tragičnog 24. VII. 1941.

Počinje prozivka i stradanje

Kod naše grupe dolazi jedan ustaški oficir i počeo je prozivati **Vasilja Gaćešu**, nitko se ne odaziva i tako redom: **Đuro Gaćeša**, **Đuro Nevajda**, **Stanko Nevajda**, **Mirko Nevajda**, **Mićan Nevajda**, **Pero Sarapa**, **Adam Mraković**, **Milan Mraković-vaktarov**, **Milan Mraković kovač**, **Milan Mraković Pišta**, **Milan Mraković**, **Joco Mraković**, **Ranko Mraković**, **Mile Mraković Škuta**, **Janko Mraković**, **Nikola Demonja**, **Đuro Vujić**, **Tanasije Bakrač**, **Đuro Bakrač**, **Dušan Bakrač**, **Rade Opačić**, **Stevan Cvijić**, **Dušan Milo-bratović**, **Joco Marčetić Janjetović**, **Đuro Bunčić Bračan**, **Dušan Brkić**, **Đuro Dražić**, **Dušan Dražić**, **Stevan Babić**, **Nikola Babić**, **Adam Babić**, **Đuro Babić**, **Dušan Kovarbašić**, **Dušan Jakovljević**, **Luka Jovičić**, **Pero Jovičić**, **Mileta Jovičić**, **Kuzman Jovičić**, **Dušan Babić** i **Stojan Šteković**.

Sve redom učesnici u napadu na Banski Grabovac, 42 po imenu.

Kad je pročitao Stojan Šteković, ja sam šutio. Ali javi se Stojan Šteković Čokica, mesar, i reče: "Gospoda, ja jesam Stojan Šteković, mesar, ali ima još

jedan Stojan Šteković isto mesar kao i ja, eto tu je njegov sin Aniša i njih su dvojica tu, noćas bili, i napravili to zlo!"

Oficir je naredio da mu priđem. K njemu je usporedo prilazio i onaj ustaški oficir što je maloprije ubio Stevana Miljevića. Oficir me ošamari tako snažno da sam pao na zemlju ispred njega. Kad sam se podigao uzeo me Stipa Pješak i udari svom snagom pištoljem u leđa. Na to je ustaški oficir rekao Pješaku da me prestane tući jer idem u Zagreb na Prijeku pokretni sud. Odredili su dvojicu ustaša, jednog starijeg i jednog mlađeg da me odvedu na saslušavanje na željezničku stanicu.

Idući od Općine natrag na željezničku stanicu, zastali smo ispred kuće Tali-jana Dominika Cimbara. Na dvorišnim vratnicama ležao je pokriven plah-tom mrtav stari Dominik. Otkrili su i priveli da ga vidim i upitali me da li sam ja to učinio odnosno znam li tko je. Odgovorio sam suhim grlom da ne znam i dodao da ja to nisam učinio. Pozvao sam se, zatim, na porodicu Italijana, na kćerku Jelku koju sam dobro poznavao. Pozvali su je iz kuće i pitali da li me poznaje, i da li sam noćas bio tu. Odgovorila je da me po-znaje, ali da nije mogla primjetiti da sam noćas bio tu. Odveli su me na že-ljezničku stanicu pred onoga za pisaćim stolom. Uzevši moje generalije, is-pitivao me što znam o tom "banditskom zločinu". Pošto nisam ništa znao, pitao me da li pozajem ljude koje mi je čitao iz spiska.

Međutim puno je bilo tu imena i prezimena za koja nikad nisam čuo, a bilo je i onih koje sam poznavao, kao na primjer Vasilja Gaćešu i druge suseljane. Najviše me ispitivao za **Milana Mrakovića – kovača** i **Milana Mrakovića-Pištu**, zatim za **Đuru Jovičića**, **Đoku Jekića**, **Koju Polimca**, bilježnika Dre-kića i druge činovnike iz Općine Banski Grabovac. Na koncu mi je rekao da će sutra u Banski Grabovac doći Prijeku pokretni sud iz Petrinje i da će onda biti osuđen. Ako sud ne bi došao bit će sproveden u Zagreb na suđenje.

Nakon saslušanja ustaše pratioci su me vratili nazad pred općinu. Pohvan-tani ljudi tada su već bili drugačije razmješteni. Pred općinom je bilo sve-ga oko 50 ljudi pod stražom. Drugi su odvedeni iza Sokolskog doma, treći iza kuće **Steve Milića** i **Jove Maslovare**, a veći dio na livade peko ceste od željezničke stanice.

Dolazila je noć. Moji pratioci, ustaše, su gladni. Zovu smjenu. Dolaze dva vojnika s crvenim kapama fesovima. Sada me oni ponovno ispituju, ali ni-su posebno zainteresirani. Da bi bili sigurniji sprovode me u zgradu općine i vežu me za stol. Tu sam dočekao 25. srpanj.

Ujutro me ponovno vode na željezničku stanicu na "suđenje". Ponovno sam vidio mnoge ljudе koji sjede kao da su mrtvi. Nitko ništa ne govori nidi ku-da gleda osim u zemlju. U ponekoj grupi čuje se jauk i molba za vodom. U tom primjećujem naše Cigane (Rome) kako jedna grupa ide bez pratnje. Ustaše se raspoređuju tko će ići na spremanje jela, tko će dovesti piće i dru-go. Kod Talijanove kuće vidim konje i kola sa janjcima i prascima. Na tom

mjestu smo dugo stajali i vidim da se jelo i piće otprema prema Sokolskom domu, gdje se vidim i lože vatre. Oko doma je puno ljudi koji nešto rade – spremaju za pečenje dok se uz ustašku pratinju dovoze burad s rakijom, dok kamioni dovoze pivu. Primjećujem puno više vojske koja стоји svuda okolo mjesta, stoje kako se meni učinilo jedan do drugoga sa puškama na gotovs okrenuti prema mjestu. Slično je i na poljima južno i zapadno od ciglane. Nikada toliko ljudi nisam vido na jednom mjestu.

Prijek sud presuđuje

Oko 18 sati na željezničku stanicu dolazi nekoliko automobila. Pratioci govore da je to Prijek sud iz Zagreba. Ubrzo se počinje kretati kolona ljudi iz raznih pravaca sve prema željezničkom magazinu, tj. ka uzvišenju pored pruge sa kojeg se roba tovarila ili istovarala iz vagona. I mene vode k tom mjestu. Sud je predstavljao Veliki župan iz Petrinje dr Mirko Jerec, poznati advokat iz Gline i pljačkaš naroda.

Dugo je trajalo kretanje ljudi. Zatim se jedan ustaški oficir, suvjonjav čovjek, popeo na uzvišicu i koliko se sjećam rekao slijedeće: "Za zločin koji ste učinili prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i za žrtve koje su pale u ovom selu osuđeni ste kao četničke bande na smrt". Možda je još nešto govorio, ali ja više ništa nisam čuo, niti sam psihički mogao pratiti govor. Sud je presudio bez istrage, a onda je počelo orgijanje.

Već ujutro kada su me sprovodili iz općine do željezničke stanice vido sam kako u Jekić rastiku i livadama nešto rade s lopatama. Tamo sam vido i naše Cigane (Rome) kako nešto rade, ali još nisaam znao da su to zajedničke grobnice. Pogledao sam lijevo i desno i na svakom mjestu se ubijalo ljude. Sa uzvišenja kod željezničke stanice vode i mene u Jekića rastik. Tamo se od ranije čula mitraljeska paljba i puške. Kad sam prolazio kraj mesta (danas kuća Mike Dajić) vido sam kako leži nekoliko mrtvih ljudi, a s jednim se ustašom rvaju. Jedni ga hvataju za noge, a drugi za ruke, tako ga savladaše. Tu su moji pratioci zastali da promatraju. Kad su onoga savladali staviše ga na magarca (sprava za rezanje drva). Gledam taj stravičan prizor. Vido sam da je to Đuro Šteković Koporana "Brko" iz Jekića. Nisam više ni vidojer mi se učinilo da sam oslijepio. Odreazli su mu pilom noge i onda se odmakli od njega, a čovjek u mukama, u smrtnom hropcu i dalje govorí, ali nerazumljive riječi. Njegovi dželati stoje, smiju se i jedan reče: "Solunac je spremam za front!"

Poslije toga gnusnog primjera mene su odveli u Jekića rastik i svezali za jedan hrastić do mjesta gdje su ubijali ljude. To popodne ranjen iz jame pobego je Petar Šteković. Pobjegao je preko tzv. Marjanovića rampe i spasio se.

U Jekića rastiku svezanog za drvo držali su me cijeli dan i noć, ali ja više nisam ništa zapažao oko sebe što se to dešava oko mene. Čak da su me tada pustili i rekli da bježim s tog mjesta zločina vjerujem da ne bih mogao pobjeći koliko sam bio prebijen, ispačen i onesvješten. Samo sada više ni-

sam gladan i ako sam žedan. Svezan sam za hrast, ali mogu i da sjednem jer je bila dugačka žica sa kojom sam bio vezan. Dozvolili su mi da sjedim, a i moji pratioci su sjedili i mirno promatrali što se uokolo radi. U Jekića rastiku sam proveo do jutra 26. srpnja 1941. godine. Ustaše i vojnici u crvenim kapama su ubijali, klali i na druge načine masakrirali nevine ljudi. Tokom noći su dovlacili mrtve do zajedničkih jama i u njih su ih bacali, a zatim zatrnavali. Ubijeno je 1285 ljudi.

Spas od nepoznatih

Ujutro 26. srpnja, moji čuvari – pratioci počeše da se ljute na ustaše i vojsku koji su kod Sokolskog doma jeli i pili uz pjesmu i dernjavu, a oni su gladni. Međusobno se razgovaraju, a mene kao da i nema pored njih. U tom jedan reče onome drugome; "Ama, bolan, neću ja više ovdje stajati, a ti?" - upita onoga drugoga. "Neću ni ja!" – odgovori drugi. Jedan se okrene meni i upita: "Jeli, bolan, od kuda si ti?" Ja mu odgovorim da sam tu iz sela. Na to oni meni kažu: "Hajde, diži se." Tek me jedan tada upita: "Šta imaš kod sebe?". Odgovorim mu da imam džepni sat, nalin pero i 11 dinara. Naredi mi da im sve to dam i vode me opet do općine. Nešto se šapatom dogovaraju tako da ja nečujem šta govore.

Kad smo došli do općine, rekoše mi da bježim, a da će oni pucati. Zatim međusobno govore da će reći da samo počeo bježati i da su pucali, a zatim da će pokrati moje stvari. Nisam mogao bježati. Oni me uvedoše u kukuruze (ispod mjesta današnje zdravstvene stanice). Tada opališe, mislim, dva metka, ali oko mene, jer da su htjeli mogli su me na korak dva i ubiti. Čuo sam metke kako fijuču oko mene, ali me ne pogadaju. Jedan od njih mi reče: "Sada ćemo donijeti lopatu pa tu kao iskopaj grobnicu da mi možemo pokazati gdje smo te zakopali". Donijeli su lopatu iz drvarnice općinske straže. Iskopao sam koloko sam mogao, ali još uvijek sa strahom da će doći do ubistva kada iskopam raku, a da je ono bila samo varka. Iskopao sam grobnicu koja nije bila nego za nešto veću svinju, dalje nisam mogao kopati. Zadovoljili su se i meni rekoše da jamu zatrpa. Kada sam jamu zatrpa rekoše: "Bježi kuda znaš, a mi odosmo jesti kao i drugi!". Kod Sokolskog doma čula se pjesma, orgijanje, pilo se i jelo. Moji pratioci i "ubice" su otišli u tom pravcu. Ja sam u kukuruzima ostao sam.

Od stratišta do slobode

Stajao sam u kukuruzima polsusvijestan. Onda sam najednom dobio snagu, kao da sam jeo i pio i naspavao se.

Ali, kuda sada? Razmišljam, ako idem prema kući Vase Jovičića (sada Stanka Kačara-Ćane) na cesti su ustaške straže, pa će naletjeti na njih i ubić me kad sam već napola na slobodi. Vratim se polako prema općini, jer zgradu dobro poznajem. Sva su vrata otvorena. Uđem polako u zgradu i popnem se na tavan. Ni tu nemam mira kao progonjena zvijer. Stalno sam nemiran. Bojam se da netko od ustaša ne dođe na tavan da gleda bilo šta i tu me

može pronaći. Silazim s tavana i idem u blagajnikovu kancelariju. Ulazim u jedan veliki ormar koji je pun nekadašnjih blagajničkih knjiga. Zavlačim se iza knjiga i tu ostajem do pred samu noć.

Izašao sam iz općinske zgrade, kada više nisam čuo ni kamione koji su stalno vozili gore-dolje kroz mjesto. Tek se čuju puške od okolnih obezbjeđenja, a u mjestu se čuju ljudski glasovi. Potrčao sam preko dvorišta općine i uskočio u obližnje kukuruze. Sletio sam niz strminu sa šipražjem i iskočio na cestu koja vodi u selo Polimce. Kada sam preletio, iz pravca kuća Cigana (Roma) ispaljeno je prema meni nekoliko puščanih hitaca, ali me nije pogodilo. Uletio sam u Šuškovića šumu, i produžujem dalje Polimačkom šumom. Najzad sam izašao na Polimačke bare (livade) odатle ispod velikih međa sa živicom, te uz njih stigao do kuće Kate Polimac. Kad me ugledala odmah me počela psovati: "Kud ćeš nesretni sine, evo sad su cestom prošli ustaše!". Uzela me je pored sebe, jer bila je krupna i jaka žena, i brzo me dovela preko ceste u šumu "Jelik". Ja sam tek tad shvatio da sam na slobodi.

Dugo sam ondje sjedio i razmišljao o svemu što se desilo i što sam preživio, a skoro sam sebi nisam vjerovao da sam još živ.

U Banskom Grabovcu ustaše su za tri dana ubili 1285 nedužnih ljudi i taj zločin sam direktno promatrao.

Kada sam se odmorio i pribrao krenuo sam iz šume "Jelik". Javio sam se prvo Dragici Gledić. Kad me je vidjela nije vjerovala da sam to ja. Stari čića Stanko Gledić je bio u Banskom Grabovcu. Ali zbog toga što je inovjerac (baptista) nije strijeljan, odnosno pušten je. On je, pak, vido kada su mene digli tokom prozivanja mogao oca i shvatio je da sam strijeljan. U selu jeispričao da je video da me tuku i da su me ubili. Čuvši Stankovu priču moja je majka napustila našu kuću i otišla svome ocu Adamu Vojnoviću u Dolčane – Bačuga. Moja žena Dragica je otišla kod svoga oca Milana.

Nisam išao kući jer sam se bojao zasjede oko kuće ili izdaje. Zamolio sam Maru Gledić (sada Vojnović) da ode do kuće oca moje žene i da joj kaže da sam živ. Otišla je i obavijestila moju ženu Dragicu da sam živ i u Polimcima. Nije vjerovala, ali je došla do mene u šumu "Jelik" i tada smo se vidjeli poslije tri dana strave i golgotе. Nismo bili dugo zajedno, jer sam ja morao bježati, a ni sam nisam zano kuda.

Nekoliko dana sam se skrivao kod Milana Pandura-Mićana, ujaka moga oca. Bio sam na štali u sijenu. Kako je i tu bilo nesigurno otišao sam kod moga djeda Adama Vojnovića. Sakrivao sam se dva, tri dana u štali, a onda sam otišao na Vojnovića brdo bliže selu Prnjavor. Mislio sam da me ustaše neće tražiti oko svog sela. Ostao sam par dana na Vojnovića brdu, jer sam uspostavio vezu preko Ilike Drobnjaka tetke Soke Vojnović da idem u Mali Gradac. Trebao sam se javiti kod Stojana Banića, koj me je otpremio u Šamaricu, u Gačešin logor. Stigao sam najzad u Gačešin odred, gdje sam primio dužnost odredskog pisara.

3.

Svjedočenje Ljubana Jednaka, jedinog preživjelog svjedoka pokolja u glinskoj pravoslavnoj crkvi Rođenja Presvete Bogorodice¹⁶

“Tog 29. augusta¹⁷ 1941. sjedio sam kod kuće, u Selištu. Ljudi su u selu i okolici bili zaplašeni, jer su kolali glasovi da ustaše ubijaju sve Srbe iznad 16 godina. Bili smo svi na oprezu. Svakog su dana dolazile nove vijesti o namjerama ustaša. Govorilo se, da su sad ovdje, sad tamo nekoga ubili. Ali ništa se pouzdano nije znalo, i ljudi nisu vjerovali da su glasine istinite.

29. jula nahrupili su iznenada ustaše u selo. Nastala je kuknjava i plač. Iz svih su kuća izvlačili muškarce. Uspio sam se provući i pobjegao sam u Balinac. Tek što sam se malko smirio u jednoj kući, kad dođe jedna baba: ‘Bježite, evo ustaša!’

Opet sam pobjegao, ovaj put u Gređane. Tamo su mi rekli da su me ustaše već tražili. Iz ovog su sela već bili odvedeni svi muškarci iznad 16 godina. Bilo je među njima i staraca od 80 godina. Strah i užas zavladao je selom.

Niko nije znao, šta će biti s odvedenima. Majke i žene su naricale i proklijnale.

Sakrio sam se bio za neko vrijeme i razmišljao, šta da radim. Odlučih da potražim sigurnije sklonište i izvučem se na cestu.

U zao čas!

Na križanju naletim na ustašu. On me zgrabi i odvede u kola. Bilo je tu više uhapšenih. Svi su bili zaplašeni i jedan drugog pitali, šta namjeravaju s njima ustaše učiniti. O, kako sam bio lud, što sam se dao od jednog ustaše hapsiti! Trebao sam na nj navaliti i pobjeći, pa bi me možda mimošle patnje koje sam doživio.

Doveli su nas u Topusko. Putem su nam psovali srpsku majku, rugali nam se i govorili nam, uz namigvanje, da nam spremaju lijepu svečanost. Slutili smo zlo.

Pitali su nas da li hoćemo da nas smjeste u crkvu ili u općinu. Padali su razni odgovori. I mene su pitali. Vidio sam da je besmisleno birati, pa sam odgovorio da mi je svejedno.

Dali su me u općinu.

Bježati se nije moglo. Bili smo okruženi razbojnicima, koji su bili do zubi naoružani. Režali su na nas kao bijesni psi. Ljudi su drhturili i znojili se, neki mladi još dijete, plakao je. Gledao sam kroz prozor i promatrao pred

¹⁶ PROSVJETA – Zagreb, broj 584-5, juli-avgust 1969.

¹⁷ Treba jula/srpnja (nap. aut.)

kućom kako se ustaše cerekaju. Neke sam od njih poznavao. Bili su tu Franjo Butorac i Stevo Mulac. Nisam vjerovao da nas ovi ljudi misle ubiti. Ta mi smo se poznavali i nikad se nismo svađali! Dugo smo sjedili u općini, premještali se s noge na nogu, šaputali i dovijali se, što će se dogoditi. Osjetio sam glad, ali hrane nije bilo.

Oko tri sata po podne zabruji pred općinom kamion. Provirih kroz prozor: kamion je bio krcat Srbima iz Starog Sela, Katinovca i iz Perne. Poznavao sam mnoge, bilo je medu njima mladića i staraca. Njihove su oči zaplašeno lutale.

Kad je kamion stao, izdere se ustaša Tusić da pregledaju uhapšene, nemaju li oružja. Počelo je skidanje s kamiona, jednog po jednog. Udarci kundakom padali su po leđima i glavama uhapšenih. Zapomaganje i vika:

– Nemojte, braćo! Spasite, kumim vas Bogom!...

Psovke i udarci.

Nahrupiše tada razbojnici i k nama u sobu i redom stadoše tući kundaca, nogama, šakama. Po leđima jednoga starca lupao je jedan ustaša kao po panju, odzvanjalo je muklo, i čuli su se uzdasi jadnog čovjeka.

Srušio se, ali se opet pridigao. Ustaša ga tresnuo o vrata i starcu je s čela prokapala krv na njegovi bijelu košulju. Jedan dječarac vrištao je i zazivao majku. Udarci su letjeli sa svih strana. Nastala je gužva, digla se prašina, ljudi su se sklanjali iza stolova i ormara, krv je prskala na pod. Prostačke kletve i zvverski smijeh ustaša pomiješali su se sa vikom i zapomaganjem bespomoćnih žrtava.

– Majku vam srpsku, pišat će danas krv – urlali su podivljali ustaše.
– Gospodine, pa šta sam vam skrivio. Nemojte, ako Boga znate! Smiluj se!
– zaklinjali su tučeni.

Razbojnici su tučenima prevrtali džepove i otimali im novac. Ljudi su sami vadili i davali pare, samo da ih ne tuku. Medu ustašama porodila se svađa zbog plijena.

Kod pretrage jednog čovjeka pronašli su 3000 dinara i počeli se za te pare tući.

Onda su nas izveli pred kuću. Vratio se prazan kamion. Gledao sam naoko, neću li naći koje poznato lice, koje bi me moglo spasiti. Opazih mog starog znanca Đuru Vukinovca. Razgovarao je s jednim ustašom. Približih mu se i zamolih ga tihim glasom da se zauzme za mene, da me spasi. Gledao me je u nedoumici, ali odmah strese glavom:

– Spasio bih te, Ljubane, kad bih mogao. Ali vidiš i sam, da ne mogu i ne smijem.

I okrenu se. Pala je komanda.

Oko kamiona ustaše. Tjeraju nas kundacima i cijevima od pušaka u kamion. Nesretnici su se poslušno i bez otimanja penjali. Mnogima je bilo teško, jer su bili isprebijani.

Kad je kamion pošao, zaletio se na mene Đuro, kojega sam maločas molio da me spase. To me je strašno iznenadilo. Ali prije nego što sam uspio da bilo šta zapitam, tresne me Đuro pesnicom po glavi. U licu se bio promjenio, oči izbečio kao da je pomahnitao. Mašio se rukom za moj šešir i otme mi ga. To je bilo sve, trebao mu je moj šešir! Zaprepastio sam se, kako se čovjek u času prometnuo u zvijer. Nisam to shvaćao, bili smo stari i dobro znanci i nikad nismo međusobno imali nikakve prepirke. Odakle najednom ta mržnja?

Nisu nas daleko vozili kamionom. Na željezničkoj stanici u Topuskom iskricali su nas. Tu je već bilo nešto Srba iz okolnih sela. Gurali su ih u vagone. I nas su tjerali u već prenatrpane vagone. Našao sam se stisnut u jednom teretnom vagonu među 150 ljudi. Gazili smo jedan drugome po nogama.

Bilo je nesnosno vruće, i jedva smo disali. Što dalje, sve smo teže izdržavali stisku i nestaćicu zraka. Širio se strašan smrad. Stariji su ljudi stenjali, neki su pali nakon dva sata u nesvijest, dječaci su zapomagali i plakali. Sve nas je morila strahovita žed.

Vagoni su stajali na pruzi i čekali odnekuda lokomotivu. Vrijeme je prolazilo, činilo mi se, da sve traje vječnost. Privukao sam se prozorčiću i ugledao pred vagonom Stanka Žužića iz Gređana, koji je držao stražu. Zovnem ga po imenu i zamolim ga da nam malko otvori vrata, da se ne ugušimo.

- Marš, svinjo! – bio je njegov odgovor.
- Stanko, ako Boga znaš, vode mi dodaj – molio sam dalje.
- Marš!

Spuštala se noć. Ljudi nisu više mogli izdržati i počeli su mokriti pod sebe. Zagubljivost je postala još teža. Ljudi su željeli da vagoni krenu bilo kuda, samo da krenu. Ali lokomotiva nije dolazila.

Prošla je čitava noć. U zoru su počele pripreme za odlazak.

– Prikopčaj ovaj vagon – čuli smo komandu izvana - ovi idu na prisilni rad. Nade su porasle kod svih nas. Na prisilni rad, pa dobro! Vozi, kamo te volja, samo nas ne tuci i ne ubijaj! Svi su živnuli i počeli zaboravljati na svoje muke i patnje. Neka bude i prisilni rad, neće ni to trajati vječno. Naći će se pravde i za nas u svijetu.

U tom raspoloženju dovezao nas vlak do Gline.

Vrata se s bukom otvorile. Svježi je zrak prostrujao u vagon. Po dvojica smo skakali iz vagona i postavljali se u red. Dočekao nas je novi red ustaša. Gledali su nas krvavo.

Odvedoše nas pred Glinsku crkvu.

Tu nas je dočekao glinski ustaški koljač Nikica Vidaković:

– Došli ste, majku vam vlašku! De, uvedi ih, da se pomole svom srpskom bogu. Bit će im za dušu. Trkni po ključeve, da sve mrcine zatvorimo u crkvu.

Uvedoše nas u crkvu. Bilo nas je oko 160. Zaključaše crkvu i postaviše strazu. Tu je bilo dosta prostora i moglo se disati. Bili smo sami i tiho smo razgovarali. Neki su od nas vrtjeli glavom i govorili da će nas pobiti. Većina se nadala da čemo na prisilan rad. Bili smo žedni i gladni. Polijegali smo.

Škljocnu brava na vratima. Ulaze neki Paja Kreštalica i Milić:

– Diži se!

Izvršili su popis svih zatvorenika. Treba, kažu, taj popis, da bi se mogli rasporediti za prisilni rad u Lici.

Nade su ponovno rasle.

Oko podne dolazi neki ustaški natporučnik i pita nas ima li koga tko je prekršten. Javila su se dvojica, i njih je natporučnik poveo sa sobom.

– Biće da ovi ne moraju na prisilni rad – tješili su se neki.

Poslije podne opet uđoše neki ustaše.

– Tko je Pero Miljević? Pero se javio.

– Deder golube, priđi bliže. Šta ti znaš o četnicima? Govori sve šta znaš.

– Znam, da ima popis četnika kod bilježnika – govorio je ustrašeni Pero.

– A jesli ti četnik?

– Nisam.

– Nisi, boga ti tvoga! Nisi četnik, je li, kurvo vlaška! A tko je godine 1935. pucao na Malinca, ha? Majku ti twoju.

I zaleti se ustaša na Miljevića. Iz zvonika su donijeli debeli konopac i položili Peru na zemlju. Tukli su ga dugo, dok nije sav pocrnio. Najprije je višao, kasnije je samo stenjao.

I opet odoše.

Pred noć su došli neki ustaše:

– Tko ima novaca, neka dade, kupit će im se hrana.

Ljudi su davali i skupilo se oko šest hiljada dinara. Svi su bili gladni i jedva su dočekali ustašku ponudu.

Ali niko se nije vratio sa hranom.

U sutor stao je pred crkvom kamion. Došao je tiho i, tek kad su se vrata otvorila, začulo se zujanje motora. Protrnuli smo. Zašto nas u noći hoće od-

vesti? Ali, prije nego što smo se snašli, nahrupiše ustaše u crkvu. Zveckalo je oružje u polutami, odjekivale su ustaške cokule crkvom.

– Palite svijeće!

Ljudi su užurbano počeli paliti svijeće. Oko nekih svijeća dugo su se prestrašeni ljudi bavili. Nisu htjeli gorjeti. Nisam praznovjeran, ali sam dobro vidoj da velike svijeće nisu htjeli da gore. “To je neki znak”, šaptali su starci drhtavim usnama.

Svjetlo drhtavih svijeća osvijetlilo je crkvu i ljude. Sjene su se kretale po zidovima. Razbojnici su obilazili i krvnički gledali grupe svojih žrtava. A žrtvama su srca tukla, te se činilo da se u tišini mogu nadaleko čuti.

– Vjerujete li u našeg poglavnika? - zaurla jedan ustaša.

– Vjerujemo – čulo se nekoliko glasova.

– Vičite: “Živio poglavnik!” Neki su vikali.

– Jače, majku vam srpsku! Jače!

Odjednom zapuca karabin preko naših glava.

– Lezi – viče jedan krvnik.

Složismo se svi, ko jedan, na crkveni pod.

– Diži se! Lezi, diži se, lezi Nespretni su se ljudi dizali i opet padali Tako nekoliko puta, dok nije jedan razbojnik riknuo na ustaše:

– Šta se igrate, boga vam vašeg! Skidaj sa sebe sve – okrenuo se prema nama – odijela, cipele, sve!

Užurbano su na crkveni pod padali kaputi, hlače. Ljudi su sjeli i počeli skidati cipele. Niko nije pitao zašto treba skidati. Svi su radili brzo kao u nekoj groznici, sve u strahu da će biti zlo ako ne požure. Čuli su se samo uzdisaji i ubrzano disanje. Srce je tuklo užurbano.

Dok smo se svlačili, razbojnici su haraćili i razbijali po crkvi. Kundacima su lupali po oltaru, ikone su pokidane padale na zemlju. Nekoliko kandida i drugih stvari bacali su banditi na nas pjeneći se od bijesa i psujući u sav glas.

Prisilili su nas da ležimo. Bili smo samo u košulji i gaćama. Kao pomamni počeli su po nama gaziti, tući nas kundacima i puščanim cijevima, udarati nas cokulama, gdje stigoše. Nastala je zaglušna kuknjava, plač i zapomaganje.

– Gdje je Pero Miljević? – pita neki ustaša.

Pero se javlja slabim glasom. Bio je već teško isprebijan i molio je da ga ne tuku. Opet su ga ispitivali o četnicima.

U ruci ustaše bljesnuo je nož u osvjetljenju crkvene svijeće. Zastao nam je dah.

Polako se ustaša primakao Peri i što bi trenuo, zabio mu nož u vrat. Pero pade bez riječi. Krv je šiknula, i čulo se još samo krkljanje čovjeka koji je umirao. Vidjelo se da je ustaša vješt svom krvavom zanatu.

Pitali su i nas ostale, znamo li šta o četnicima. Javio se neki Stojan Bajić, da će nešto reći o četnicima. Vjerovao je, jadan, da će spasiti glavu.

– Sve kaži, bit ćeš pušten kući – hrabre ga razbojnici.

- Sve će reći, samo me pustite

Stojan je nešto pričao, ali nije ni dospio svoju priču dovršiti. Zaklali su i njega.

Nastalo je sada sveopšte klanje. "Kolji, kolji !" vikao je jedan razbojnik.

To se ne može opisati – zastao je na čas Ljuban prešavši rukom preko čela. Kao da sada gledam, kako ljudi kleče i zaklinju ustaše da ih poštede. Ali – jedan duboki udarac nožem u vrat i jedan zakretaj nalijeve – i svršeno. Žrtva se još pokušava pridići, ali udarac kundakom u glavu dovršava krvničko djelo. Neki se otimaju, dižu ruke na obranu, drugi čekaju na udarac kao ovce. Jednome je udarac nožem, mjesto u vrat, sletio u lice, drugome u ruku, neko je potrčao, a ustaša nagnuo za njim i zahvatio ga nožem pred zidom. Prskao je mozak, krv je klokotala po kamenitom crkvenom podu i polako, u širokom mlazu, tekla prema crkvenim vratima.

Iz početka zaglušna vika pomalo je jenjavala. Ali ubijanje bespomoćnih ljudi trajalo je čitavu vječnost. Čuli su se jauci onih koji su ležali u krvi. Nisu još svi bili mrtvi.

Gledao sam prizor šćućuren uza zid. U kutu iza crkvenog ormarića bila je tama. Zavukoh se iza ormarića, čekajući da ustaše svrše svoj posao.

Sve je više tišina ovladavala crkvom. Žrtve su ležale porazbacane po čitavoj prostoriji. Poneki je još trzao nogom ili rukom, odnekuda se još čulo stenjanje. Ustaše su se odmarali, brisali krvave noževe i kundake. Neki su izašli pred crkvu.

Jednog momenta, kad se sve smirilo, i kad su se razbojnici skupili pred vratima, skočih nečujno iz svoga skloništa i bacih se medu poklane, u mlačku još tople krvi. Za mnom je skočio još jedan, koji se bio također sakrio. Ispružili smo se kao mrtvi medu mrtvima. Ali ovaj drugi, koji je slijedio moj primjer, zlo je svršio: Ušao je ustaša, opazio je da se miče i prišao mu. Gurnuo ga nogom:

– Diži se! Čovjek se digao.

– Deder glavu na stol!

Zgrabio ga za kosu i pritisnuo mu glavu na stol. Tada je nožem zarezao u vrat i naredio jadnom čovjeku da pjeva. Krv je šiktala iz vrata, a iz grla žrtve čulo se krkljanje.

Drugi razbojnik zamahne strahovito kundakom: glava je bila razmrskana, a nemoćno tijelo klonu.

Trojica su se sakrila u oltar. Kasnije su se popeli na zvonik. Poslije sam saznao da su tamo bili dva dana i dvije noći i da se nikakvima obećanjima nisu dali skloniti, da siđu. Nakon dva dana skinuo ih je hicima iz puške ustaša Stevo Mulac.

Ležim ja tako u lokvi krvi među pobijenim Srbima i čekam daljnju sudbinu. Ustaše razgovaraju o svršenom poslu. Hvale se i cerekaju. Iznenada jedan mladić, koji je kraj mene ležao, diže krvavu glavu i zastenje.

– Nije gotovo, majku vam vašu! Uz psovku priskoči mu ustaša i ubije ga. I sada se lupeži dosjetiše da bi još neko medu nama mogao biti živ, i počeše redom tući kundacima po žrtvama i zabadati noževe. Dobio sam nekoliko udaraca kundakom, ali se nisam ni pomakao. Jedan od koljača udarao je nožem redom. Približavao se prema meni. Zarinuo je nož u tijelo pokraj mene, a zatim kleknuo meni na leđa i udario u tijelo slijedećeg. Mene je preskočio. Čitavo vrijeme nije me napušтало uvjerenje da će biti spašen.

Onda su počeli leševe izvlačiti iz crkve i bacati ih na kamion. Dohvatiše i mene. Vukli su me za noge po kamenitom podu. Na stubištu mi je glava udarila o kamen, no i to sam podnosio bez znaka života.

Baciše me na kamion, koji je već bio skoro pun leševa. Ležao sam na leđima. I dalje su ustaše slagali svoje žrtve. Bila je već kasna noć. Vrebaao sam priliku da se izvučem, ali ona se nije ukazala. Kako sam ležao nauznak, doživio sam tada još strašniju stvar: na mene položiše leš ubijenog čovjeka, a prezrani grkljan pokrije mi usta.

Nisam vjerovao da čovjek može u tako kratkom roku preživjeti takve strahote. No meni se usjekla tada u mozak misao, uvjerenje, da neću poginuti. Možda me je ta sigurnost i spasila.

Evo, kako je bilo dalje:

Nismo se daleko vozili. Uskoro sam osjetio da kamion ide po neravnom tlu. Čuo sam komandu:

– Vozi bliže jami!

Tu su čekali krvnici, koji su i ovdje, nad jamom, obavljali svoj posao. Velika jama bila je već do polovice puna leševa. Bacali su nas s kamiona ujamu. U samoj jami slagali su ustaše leševe kao cjepanice.

Uhvatiše me za ruke i noge i zaljuljavši me nekoliko puta baciše me u jamu. Pao sam na mekano, na leševe. Vukli su me još malo po jami i složili me na određeno mjesto. Imao sam sreću, našao sam se opet pri vrhu.

Čitavu sam jednu vječnost tu ležao. I dalje su stizali kamioni, i to sa živim ljudima. Tu, nad jamom, tukli su ih sjekirama i čekićima po glavi i bacali ih u jamu. Nije tu bilo mnogo vike i zapomaganja. U noćnoj tišini čuli su se najviše udarci sjekirom, koji prigušeni jauk i – ustaške psovke. Iskrvavljena tijela muklo su padala u jamu.

Doveli su jednu mladu ženu. Mislim da je to bila učiteljica iz Bovića. Nju su tu, kraj jame silovali i zatim je ubili iz karabina.

Kasno u noći bio je krvavi posao završen. Neki su krvnici još skakali u jamu i hodajući po leševima tražili prstenje i druge vrednije stvari. Jednomo je zapela za oko moja majica. Počeo me natezati i prevrtati, da mi je skine. Soptao je, mučio se i konačno je skinuo. Nije primjetio da sam živ.

Postalo mi je još hladnije i drhtao sam. Plašio sam se da ustaše ne zapaze drhtanje.

Nad jamom su ustaše gledale svoje žrtve. Neka žrtva još se micala. Zaprštali su karabini i revolveri po jami. Tada sam bio ranjen u nogu.

I konačno sve se smirilo. Krvnici su se okupili podaleko od jame oko fenjera razgovarajući o svojim podvizima. Skoro potpuna tama ovladala je jamom i okolicom. Počeo sam se pripremati na bijeg.

Ispitujući pogledom okolinu i pridigavši se malko, odjednom zapazih da se medu leševima diže jedna prikaza. Dopuzala je do mene.

– Jesi li živ? – pitao je šapatom čovjek. Šutio sam i nisam ni ovoj preživjeloj žrtvi htio priznati da sam živ. Ali čovjek me je gurkao i šaptao mi da treba bježati.

Sporazumjeli smo se i dogovorili.

Ustaše su bili zabavljeni svojim pričama i bili su podalje. Okolina jame bila je u tami.

Izvukli smo se nečujno jedan za drugim prema jednoj živici. Pekla me je rana na nozi, ali mogao sam hodati. Udaljavali smo se sve više od svjetla fenjera. Glasovi koljača sve su se više gubili u tami. Rastao sam se od mog sapatnika i krenuli smo svaki na svoju stranu.

Nisam znao gdje se nalazim, i lutao sam naokolo nasumice, u želji da što dalje odem od jame. No kako sam se zaprepastio, kad sam se, nakon lutanja od preko jednog sata, opet našao u blizini jame! Kao pomaman okrenuo sam natrag glavom bez obzira. U ušima su mi odzvanjali pijani glasovi ustaških koljača.

Dolutao sam napokon do Majskih Poljana. Sakrio sam se tu kod ujaka Pavla Lončara, gdje sam živio šest mjeseci.

Ja sam jedini ostao živ iz one jame. Mog druga, koji se zajedno sa mnom izvukao iz jame, ustaše su vrlo brzo uhvatili i ubili.”

4.

Izjava svjedoka Antuna Pavičića o ratnim zločinima na području Hrvatske Kostajnice u ljetu 1941.

I

Pezime, ime i očevo ime	Pavičić Anton/Nikola)
Doba života;	60 godina
Mjesto rođenja;	Kostajnica
Ranije zanimanje;	poljodjelac
Sadašnje boravište;	Glina
Kakvu dužnost vrši u NOP-u;	član okružnog NOO-a Banija

II

O zločinima okupatora i njegovih pomagača poznato mi je ovo:

Dana 13. IV. 1941. godine došli su Nijemci u Kostajnicu. Tri dana prije toga počeli su viđeniji ljudi u mjestu Frankovci pripreme za doček istih, tim što su nakon odlaska Jugoslovenske vojske u Bos. Kostajnicu, naoružali su nešto svojih pristaša i preuzeли vlast u mjestu. Kad su Nijemci došli u Kostajnicu ti isti Frankovci smijenili su s mjesta gradskog načelnika Pavišić Tomislava koji je izabran po narodu par mjeseci prije toga i postavili za načelnika svog pristašu Žličarić Angela, poznatog Frankovca, a inače klimavca i slabića. Kotarskog predstojnika Katinčić Paju nisu dirali, taj im je kasnije veoma dobro poslužio. Glavni organizator ustaške vlasti u Kostajnici i u cijelom kotaru, bio je poznati bogataš glavni ravnatelj Kostajničke štedionice, isto tako zloglasni Petar Kodžić a glavni njegovovi pomagači bili su Gjuro Cvetnić, trgovac Nikola Golubić kolar i sadašnji gradski načelnik Franjo Kolar trgovac, Ribernik Ignac, soboslikar, Blaturer (nečitko!!) Stevo trgovac, Vugrin Krešimir tiskar, Mlinac Josip mesar, Mlinarić Jurica trgovac, Wander Werth apotekar, Stipaničić Branko lekar, Pear Florijan zidar, Dumbović Krunko trgovac, Dumbović Iva slastičar, uz već gore spomenutog načelnika Žličarića i kotarskog predstojnika Katinčića.

Kada je to sjajno društvo preuzealo vlast da nikoga od građana osim samih sebe nije zato pitalo, odmah su počeli progoni Srba građana hapšenjem, kao na pr. dr. Gligorija Tadića, advokata i javnog bilježnika i Alekstu Ostojiću zemljoradnika, koji su uhapšeni, sprovedeni u zatvor, u Bos. Kostajnici. Tamo su tučeni i zlostavljeni. Ostojić je poslije sproveden u logor u Koprivnici, odakle se više nije vratio. Dr. Tadić je izveden pred sud i osuđen na 16 godina robije, poslan na izdržavanje kazne u Lepoglavu, a nakon zauzimanja Lepoglave 1943. po našoj vojsci pušten na slobodu, a tu je iskoristio tako da je otisao u Zagreb, tamo se prijavio, dobio pomilovanje od ustaških

vlasti i oputovao u Beograd u službu Nedića. Ostali bolje stojеći, osjećajući opasnost od ustaša, počeli su seliti u Srbiju, kao Dragišić Svetozar trgovac, Agić Đuro kotlar, Ratković Mirko gostoničar, a neke su ustaše protjerali, kao Danijela Damjanovića trgovca obuće, Nikolu Paukovića opančara, Jovu Velebita gostoničara.

Imetak svih je zaplijenjen, veći dio pokretnina je po ustašama pokraden i razvučen, a ostatak i to mali dio poslije dražbe prodan.

III

Ostale srpske porodice živjele su i dalje u Kostajnici, sve dok nije došao 31. VII. 1941. godine kojega je dana počelo ponovno masovno ubijanje Srba u Kostajnici. Toga dana već u jutro ubijeno je nekoliko Srba seljaka u Bos. Kostajnici, u toj akciji sudjelovali su dr. Branko Stipaničić, Ivan Dumbović, Krudo Dumbović, Joso Ikasović, Franjo Grčić i drugi, a već oko 9 sati u jutro, pozvao je Kodžić i njegovo društvo sunjske ustaše u pomoć kod hapšenja i posle ubijanja, što su oni uz pomoć domaćih izroda i učinili, a da o tome što će se učiniti nitko osim njih nije imao pojma.

Sunjske ustaše predvodio je Ivo Blažević trgovac, poznati frankovac i petokolonaš iz Sunje. Kad su oni došli, počelo je hapšenje žitelja Srba najprije u Bos. Kostajnici, a poslije podne istoga dana u Hrv. Kostajnici. Kod hapšenja je odmah počelo zlostavljanje i tučenje, kundacima, žilama i batinama, dok je strijeljanje počelo oko podne istoga dana na mostu na Uni, gdje je ubijen Žarko Saić slastičar, iz Bos. Kostajnice, nakon što je poslije mučenja na mostu skočio u rijeku, a odmah nakon toga ubijen je Zec Branko trgovac iz Bos. Kostajnice, pred crkovm Sv. Antuna, njega je ranio iz pištolja u glavu i u prsa Petrak N., od koje je rane a i zlostavljanja poslije toga nakon par sata umro. Ostali uhapšenici toga dana kao i ostala dva tjerani su i usput tučeni po ustašama kroz cijeli grad do zgrade Lederovog magazina, gdje ih je partiju po partiju banda mučitelja, ivršioca, organizirana po gore navedenim rukovaocima, koji su primali uhapšenike, najprije su ih temeljito pretresali, oduzeli novac i dragocjenosti, pravili popis stvari forme radi a veći dio otetih stvari i novac zadržali za sebe, o čemu su se i sami poslije hvalili. Potom je kako su nadolazili partija po partija nastajalo strahovito mučenje, kakvo je teško naći i u najbolje pisanim romanu, ljudima su lomljene kosti, tučeni do nesvijesti, polijevani vodom opet tučeni i to se je ponavljalo dok je bilo mjesta, a kad je mjesta ponestalo žrtve su vezane žicom i gonjene na unsku obalu ili Bajića jame, tamo ubijane da se napravi mjesto novima. To je bio jedini posao mučitelja kroz 4 dana i 4 noći. Po priopovjedanju samih mučitelja mnoge od žrtava bile su tako iznakažene da ih nitko ko ih je poznavao ne bi mogao prepoznati.

Mučitelji su bili Konovoski N. iz Banja Luke, koji se 6 dana kasnije hvalio predamnom i drugima osobama, da mu fali još trojica do 500 koji su otišli na onaj svijet a prije toga su prošli kroz ruke njegove i njegovih poma-

gača. Isti je nekoliko dana poslije obavljenog posla otputovao u Banja Luku, sa nekoliko teških kufera, a zna se da je u Kostajnicu došao s rukama u džepovima.

Prpić Matija lugar iz Kostajnice, sam je pripovjedao kako je batinao žene po golom tijelu, turao im nos u izmetine, mazao izmetinama sliku kralja Petra koju su žene morale lizati jezikom i ljubiti.

Cindrić Andrija užar, iz Kostajnice, taj se specijalizirao u razbijanju glava i lomljenju kosti. Grgić Pero zidar iz Kupresa u Bosni, mučitelj i ubica, ubio je u samom mučilištu Novaković Nikolu iz Utolice, koji je utekao ranjen s strelišta nakon što je podnesao sve muke. Ponovno je uhapšen i predan mučiteljima, ubio ga je udarcem kundaka u glavu. Sa njima je bio u samom mučilištu 4 dana Mlinac Josip, kao neposredni naredbodavac, koji je rukovodio poslom, pretresao i popisivao ljude, određivao partije od po 20-30 ljudi, a zadnju partiju od 19 ljudi, od kojih su većina bili djeca katolika, ili u mješovitom braku, zato su bili po glavnom određeni za logor, dao je ubiti 3. VIII, rano u jutro na svoju ruku. Tu partiju koja se sastojala od samih muškaraca, među kojima otac i tri sina Čorići, najstariji 17 godina iz sela Selišta kod Kostajnice, video sam prigodom vožnje na stratištu i poslije toga mrtve i opljačkane i ne znam gdje su zakopani. Kostrić Katica gostoničarka iz Kostajnice, pretresla skupa sa Mlincem uhapšenike i sudjelovala u diobi pljačke.

Strijeljanje su izvršivali uz Blaževićeve sunjske ustaše i domaći od kojih znam Rudu, Matu i Nikolu Matkovića, Franju Paunovića, Milana Prpića, Jandru Lončarića, Josipa Isakovića, Fabijana Ubočića, Matiju Prpića, Franju Grčića, Krunku Dumbovića, Josipa Ostupanića, a najgore je to što su te zvijeri upotrebile kao izvršioce za ubijanje i djecu od 6 godina tj. svoje vlastite sinove, kao i Grgu Stipaničića, Marka Čubakovića, Juru Peličića, koji su ubili među drugima i svog učitelja Paju Matijaševića čovjeka od 60 godina.

Ubijanja su vršena danju i noću, u svako doba ljudi su išli na strijeljanje, poderani, krvavi, iznakaženi i šepavci, k njima se nije pušтало nikoga tako da su neke žene po tri dana nosile hranu svojim muževima, dok su oni bili ubijeni odmah na početku, kao na primjer Justa Dragojlović i Malčika Rajčević koje su katolkinje i za to nisu uhapšene.

Za sve te strahote u kojima je izgubilo život prema pričanjima samih bandita za 4 dana 700 ljudi krivi su Kodžić, Katinčić, Stipaničić, Mlinac, Blažević i drugi jer su cijelo vrijeme održavali vijećanje u hotelu Central i donosili kao predstavnici vlasti i ustaške sile svoje odluke ne samo kroz ta 4 strašna dana, nego i dalje kroz nedjelju, mjesec i godine djelovala je ta banda tako da je uspjela Kostajnicu zakrvariti srpskom i hrvatskom krvi stvoriti od mirnog i pitomog gradića pravo groblje i kosturnicu.

III. Koncem krvavog mjeseca kolovoza 1941. godine dotjerale su ustaše u Kostajnicu oko 1.500 ljudi, oba spola i razne starosti, ljudi koji su bili po-

hapšeni, sudeći po odjeći, bili su iz raznih krajeva naše domovine. Dotjerani su sa željezničke stanice u stari Zrinjski grad, gdje su zatvoreni u dvorište među zidine. Tim putem koji je dug od stanice do grada 3 i po kilometra tjerani su pod strahovitim prilikama, slučajno je padala kiša i na ulicama je bilo blato i po tome blatu valjali su se ljudi tučeni i prebijani cijelim putem tako da su mnogi ostali ležati na ulici mrtvi i gaženi. Sutradan ti isti jadnici potjerani su po ustašama na jednu povišicu više Bos. Kostajnice, gdje su već bile priređene jame, a oko jama su stajali koljači, po pričanju očevice Čubakovića Franje stolara iz Kostajnice, u kratkim hlačama i sa golim noževima u ruci. Odmah kako je koji dolazio do jame počinjala je radnja. Ljudi su prilazili jami, a koljač bi ubo nožem nekoga u prsa, nekoga u grlo, vrat, trbuš ili ma gdje i gurnuo žrtvu još živu u jamu, tako da je većina žrtava zagušena u jami živa. Kada je imenovani Čubaković pobjegao, jer kao pošten čovjek nije mogao gledati takove strahote, tom prilikom se istaknuo Peer Florijan zidar iz Kostajnice, porijeklom Švabo i član Gestapoa, jer je po vlastitom pripovjedanju kod preslušavanja uhapšenika Miloša Bajalice, seljaka iz Slabinje, istoga strahovito mrcvario rukama, nogama, stolicom i što mu je palo u ruke, a da su Bajalici prilikom toga mučenja ispale naočale, nije mu ih više dao govoreći šta ti trebaju naočale svejedno čemo ti iskopati oči, što je i izvršeno po koljačiam. Ljudi su od mjesta gdje su bili zatvoreni, do jame gdje su poklani imali da prođu put od 1 kilometar, tim putem su bili po ustašama kundačeni i mlaćeni, ustaše su ih prisiljavali da pjevaju. Izvršioci tj. koljači bili su strani ustaše, a domaći koje sam naveo odobravali su i hvalili taj rad. Sve ovo izvršeno je 31. VIII. 1941. sa znanjem i odobravanjem gore navedenih ustaških i frankovačkih prvaka, građana Kostajnice. Ovo su zločini koji su izvršeni u Kostajnici od 13. IV. do 31. VIII 1941. godine i za koje ja sigurno znam da su izvršeni, nekoje sam, kako sam napomenuo, video sam, a neke nisam.

Antun Pavičić, v.r.

Napomena;

Glina dne 28. oktobra 1944.

Potvrđuje se istinitost potpisa

Druga Pavičić Antuna

/Pečat i podpis pročelnika odjela/

Mićan Pribičević, v.r.

M.P.

5.

Bajić jame – masovno stratište: svjedočanstvo iz knjige Petrica Drakulića: *Korak do smrti*¹⁸

(...)

Bio sam korak do smrti

Kapitulirala je stara jugoslavenska vojska, čiji su se nesuđeni ratnici vraćali kućama, čudeći se kako je jedan rat mogao tako brzo dočekati kraj, a dan pravog puškaranja nije bilo. Tako su se i moji Hrastovčani vraćali svojim kućama. Na željezničkoj stanici Gornji Hrastovac bilo je mnogo vojnika koji su dolazili sa željezničke stanice Sunja i na koje je pucao jedan civil. Vojnici su se razbježali. Mnogi su pobegli u selo Hrastovac i cestom su išli prema Kostajnici. Novi, koji su dolazili od Sunje i nisu čuli pucanje, nastavili su prugom za Kostajnicu. Jedan je vojnik bio ranjen, ali se ne zna kamo je otišao. Naziralo se da dolazi bezakonje. To je bilo između 8. i 10. travnja 1941. godine. Nakon par dana pojavili su se ljudi u uniformama. Bili su naoružani a sebe su nazivali ustašama. Bili su iz obližnjih sela. Ti su ljudi tada hodali naoružani po selima i govorili da je stvorena "Nezavisna Država Hrvatska" i da je nekakav Pavelić sada poglavica. U srpskim selima nastao je opći strah, tim više kada su ti naoružani ljudi obavijestili sva srpska sela da se oružje mora predati, kako civilno od ranije posjedovano, tako i vojničko i vojnička odijela i ostali vojni materijal. Za hrvatska sela ova naredba nije vrijedila, nego je svaki Hrvat mogao dobiti iz općine odijelo i potrebno naoružanje. Tih dana osnovana je i nova uprava ustaške vlasti. U općini su pored općinskih službenika postojali ustaški tabornici, a u kotarskim mjestima ustaški logornici.

U Svinici, koja je čisto srpsko selo, bila je pravoslavna parohija u kojoj je svećenik bio Dane Babić. On je bio poznat kao vrlo veseo i društven čovjek, koji je volio malo više popiti, pokartati se i kao takav uživao ugled čovjeka koji je sasvim blizak narodu među kojim je bio.

Naoružani ljudi iz Sunje došli su jedne noći po njega i uhapsivši ga odveli iz sela. Ubijen je između sela Krčeva i Graboštana i zakopan kraj živice. Budući da je to bilo kraj samog puta Graboštani – Krčovo, odmah je ujutro pronađen njegov leš i o tome obaviještena vlast. Nekoliko dana kasnije ubijen je kraj željezničke stanice Sunja Ostojić, željeznički službenik iz Sunje, rodom iz sela Panjana. Ta dva ubojstva unijela su strašan nemir među srpski narod. Uopće se nije znalo što treba raditi, što će biti, ali su ipak svi očekivali veliko zlo.

¹⁸ Izdanje Spomen područje Jasenovac, 1976.

Vršidba je bila pred završetkom, a ustaške patrole su sve češće navraćale u sela i pokazivale svoje namjere. Ljudi su bježali ispred njih, tu i tamo netko je s njima razgovarao, ali su svi bili sretni kada ih nisu sreli. Narednih dana ustaše su zalazile u sela i prijetile svakome tko nije predao oružje, govoreći da će biti strijeljan na licu mjesta ako se kod njega nađe bilo kakav vojnički predmet. Mnogi ljudi nisu spavali kod svojih kuća već u šumama, na poljima i livadama. Ipak, još nije bilo takvo stanje da bi se došlo do uvjerenja o opasnosti koja se približavala i od koje treba čuvati život.

Tridesetprvog srpnja ustaše su uhapsile četiri mještana iz Gornjeg Hrastovca. Bili su to Dragan Radanović, Jovan Vukičević, Petar Rudić i Dušan Šaponja. Otjerali su ih u zatvor u Majuru, gdje je bilo sjedište općine. Uhapsili su ih četvorica ustaša iz okolnih sela.

Istog dana poslije podne prošao je biciklom kroz Gornji Hrastovac jedan poznati ustaša i svima govorio: "Nitko ne smije ići iz svog dvorišta na polje, svi seljaci moraju biti u kućama. Tko se nađe izvan kuće bit će strijeljan na licu mjesta".

Ja sam taj dan ipak otišao u šumu gdje sam našao mnoge svoje seljane. Govorili smo: Što ovo sada dolazi? Što da radimo? Milan Novaković iz Hrastovca rekao je da bi najbolje bilo da nitko ne ide kući, da svi spavamo u šumi, a naročito ja, jer ako uslijedi novo hapšenje, "ti Pero bit ćeš među prvima".

Nismo se mogli složiti s time da spavamo u šumi, nego smo se svi, praćeni svojim nekim posebnim strahom, vratili kući.

Legao sam spavati, ali još nisam ni zaspao, kad mi se moja žena, došavši u sobu, obratila riječima: "Pero, evo puno ustaša u dvorištu i kuća je opkoljena sa svih strana".

Ona još nije ni izgovorila, a u sobu su naglo upala trojica ustaša u vojničkoj uniformi. Jedan od njih, moj neposredan susjed iz sela Graboštana, uperivši mi pušku u prsa, reče:

"Digni se, uhapšen si".

Bio sam strahovito iznenađen. U kući koju je moj otac sagradio, krevet je bio na onom mjestu gdje sam se ja i rodio, a u mene uperene tri puške od ljudi iz susjednih sela koje sam

ja odlično poznavao.

Narediše mi: "Ruke u vis!"

Pretražili su sobu. Dvojica ustaša prevrnuli su sve po sobi, dok je jedan držao pušku uperenu u mene. Nisu me vezali, obukao sam se i pošao. Tražio sam ih neka mi kažu što sam kriv i zašto me vode. Rečeno mi je da sam uhapšen kao taoc, i u slučaju ako se njemačkom vojniku nešto dogodi, bit će strijeljano deset Srba za jednog Nijemca. Takoder, ako se bilo što dogodi

na željezničkoj pruzi, koja je od moje kuće udaljena petsto metara, svi taoći bit će strijeljani.

Na izlasku iz kuće zapazio sam u dvorištu mnogo naoružanih ljudi, većinom u civilnom odijelu, ljudi koje sam poznavao. Silazeći niz stepenice, iza jednog stupa vidio sam vojničku cijev koja je nakon mog silaska bila usmjerena ravno meni u grudi. Pušku je držao moj dugogodišnji prijatelj iz Majura.

Nisam se mogao načuditi, i već trideset godina o tome razmišljam, što se to dogodilo u tom vremenu da su se moji prijatelji i poznanici preobrazili u nešto što ne liči na dojučerašnje ljude s kojima sam bio u tjesnim prijateljskim vezama, da ti isti sada tjeraju svoje prijatelje iz kuće bez ikakve krivice. Zar su netragom nestala poznanstva i uspomene, zar su zauvijek umrli dobrosusjedski odnosi? Zar i ti? I ti? Došao si s puškom da tjeraš Peru Dračulića iz njegove kuće!

Odgovor je tada bio: "Šuti! Naprijed!"

Zaokupljen svojim mislima koračao sam prema cesti a za mnom su išli moja majka, brat, žena i troje djece, od kojih je najstarije imalo jedanaest godina. Jasno je da su u mene bile uperene puške, kako onih u uniformi, tako i mnogih koji su bili u dvorištu u civilu, koji su imali civilno oružje. Na cesti su stajala kola s dva vrlo dobra konja, s kočijašem iz Majura, koji je služio kod jednog trgovca. U kolima su sjedili naoružani ljudi. Ustaše su mi naredile da se i ja popnem, no to nisam mogao jer ih je na kolima bilo mnogo. Onda su mi odgovorili da idem oko kola. Kad sam pošao sa zadnje strane da ih obidiem, jedan civil iz kola udario me s vojničkom puškom u grudi i viknuo: "Naprijed!"

Na to je moja žena zajaukala, a ja sam joj, okrenuvši se rekao:

"Izgleda da se ja više neću vratiti. Pazi na djecu". U isti čas zaplakala je mati, žena jauknula, stariji sin legao jednom ustaši na cipele i plačući govorio: "Zašto tučete tatu? Tata je bio dobar s Hrvatima, naša je kuća bila uviјek Hrvatima otvorena i moga tatu veže veliko prijateljstvo s Hrvatima, a vi njega tučete!"

Na to su ustaše djecu udarale kundakom, rastjerale mater, brata, ženu, a ja sam pred uperenim cijevima ušao u kola. Mojim dvorištem razlijegao se teški jauk.

Vozeći se u kolima, sređivao sam misli o događaju, pokušao naći odgovore na pitanja što će dalje biti. Konji su jurili ravnom cestom, noć je bila jedini svjedok rastanka i sramnog pothvata razbojnika kojima je predana vlast u ruke. Razum nije bio rukovodilac njihovih akcija i zbog toga su oni mogli biti toliko neljudski da nadmaše i najpoznatija barbarstva posljednjih vremena.

Hapšenje Miloša Damjanića

Kad smo stigli do kuće moga prijatelja u selu, Miloša Damjanića, ustaša koji je bio s nama u kolima rekao je:

“Zaustavi kola, ovoga treba uhapsiti. Prijatelji su i to veliki. Oni su vodili Sokolsku četu i Srpsku kreditnu zadrugu”.

Kočijaš je dodao: “Što vam treba Miloš? Ja mislim da on vama ne treba.”

Zatim jedan ustaša reče: “Trebamo prijatelje, i još ovakve, uza se.”

Miloševa kuća bila je začas opkoljena. Vjerovao sam da Miloš neće naći kod kuće, jer on je bio obaviješten o situaciji kod mene i sigurno se nekamo sklonio. No, moje prepostavke nisu bile točne. Miloš je u času opkoljavanja bio u kući i njemu nije bilo spasa. Uhapšen je i doveden k meni u kola. Gledao sam u svoga prijatelja koji je držao ruke pred sobom u krilu, a oko nas naoružani ljudi, netko u uniformi, netko u civilu, smiju se i prijete, a do jučer smo bili najbolji.

Na ulazu u Graboštane, iz kanala kraj ceste odjeknula je riječ: “Stoj!”. Kočijaš je zaustavio konje, kolona je stala, a iz kanala izašao je čovjek s puškom. Jedan je ustaša otisao do stražara, dok je drugi rekao:

“Hajdemo još da uhapsimo i Milu Đermanovića jer stojimo pred njegovom kućom. I to je Srbin, solunski dobrovoljac”.

Dok se ustaša sporazumio sa stražarom, dotle je onaj drugi uhvatio Milu u kući i uperenom puškom dotjerao ga kod nas u kola. Udaljenost između kuće toga ustaše i kuće Mile Đermanovića bila je nepunih stotinu metara.

Miloš Damjanić je, dok smo stajali s kolima, upitao ustašu zašto nas gone. On mu je odgovorio: “Dogodi li se bilo što, vi ćete biti strijeljani”.

Miloš je zatim rekao da mi nismo krivi ako se što dogodi, a ustaša je prekinuo razgovor.

Stigli smo u Majur gdje je bilo sjedište općine, a zatvor je bila jedna drvarnica. Tu su nas zatvorili, a u pritvoru su već bili slijedeći drugovi:

Mile Stanojić iz Pobrđana, željeznički radnik, Vaso Sužnjević iz Donjeg Hrastovca, željeznički radnik, Đuro Stojaković iz Gornjeg Hrastovca, željeznički radnik, Petar Rudić iz Gornjeg Hrastovca, željeznički radnik, Jovan Bajić iz Gornjeg Hrastovca, željeznički radnik, Jovan Meničanin iz Gornjeg Hrastovca, željeznički radnik, Simo Bausovac iz Gornjeg Hrastovca, željeznički radnik, Jovan Indić iz Kostreša, željeznički radnik, Milan Dedić iz Mračaja, željeznički radnik, Petar Rudić mlađi iz Hrastovca, seljak, Jovan Vukićević iz Hrastovca, seljak, Dragan Radanović iz Hrastovca, seljak, Dušan Šaponja iz Hrastovca, trgovac, Jandrija Durman iz Majura, seljak, Nikola Crnojević iz Krčeva, seljak, Janko Boljanić iz Krčeva, seljak, Adam Radović iz Krčeva, seljak, Đuro Radović (sin Adama) iz Krčeva, općinski pisar i Stevan Matijević iz Krčeva, seljak.

Ove drugove našli smo u zatvoru-drvarnici. K njima smo se pridružili i nas trojica seljaka iz Gornjeg Hrastovca — Miloš Damjanić, Mile Đermanović i ja, Pero Drakulić.

Sada smo bili dvadeset i dvojica. Zatvor je bio opkoljen stražama. Bili smo zbunjeni i zastrašeni, a pucnjava iz pravca Kostajnice još više nas je tjerala na razmišljanje.

Bilo nam je veoma neudobno. Jer, tu smo zatekli samo nešto slame na koju smo sjeli. Neki su ležali a neki hodali tom malenom prostorijom.

Pucnjava je trajala cijelu noć i bili smo znatiželjni čekajući što će se dogoditi. Naravno nismo mogli pobjeći, a nitko nije ni mislio na to, vjerujući da će se sve to ipak dobro završiti.

Odjednom, iznenadila nas je buka seoskih kola koja su prolazila cestom udaljenom dvadeset metara. Kroz željezne šipke na prozoru vidjeli smo Milu Crnojevića seljaka iz Krčeva kojega na kolima vozi njegov susjed Stevo Dodoš, a prate ga dvojica poznatih ustaša. Ubrzo Milu dopremiše k nama u zatvor. I on je bio dobrovoljac sa Solunskog fronta.

Sada smo u zatvoru bili dvadeset i trojica.

Ustaški tabornik u Majuru bio je moj susjed i znanac, pa sam tražio da me predvedu pred tabor.

Na moje traženje odgovoreno mi je da ja kao uhapšenik ne mogu pred tabornika jer da tabornik ima drugog posla. Tražio sam ponovo dva – tri puta, napokon su mi obećali da će me predvesti pred tabornika, ali to nije učinjeno.

Cijelu noć mnogi nisu spavali. Zoru smo dočekali budni gledajući kroz željezne gatre na prozoru seljane Majura kako kolima idu na svoje njive posijeno, nose vode s obližnjih bunara i svi gledaju u zatvor očima tražeći da nekog od nas ugledaju. Sjedio sam na prozoru, gledao u željezne okove i mislio: "Eto sloboda je tamo. Dijele je dva centimetra željeza, a ja u zatvoru". Što sam mogao kad je tamo stražar moj susjed s puškom u ruci.

Kad je svanulo, iz zatvora se vidjelo mnogo naoružanih ljudi u civilu a i vojnoj odjeći, kako ulaze u općinsku zgradu i izlaze napolje. Ulazili su bez oružja, a izlazili s puškama i drugim oružjem. Sve su to bili poznati ljudi iz susjednih sela čija je funkcija, eto, odjednom postala drukčija od naše, od funkcije njihovih susjeda koji su u zatvorskoj prostoriji i čekaju ishod započete igre. Stražari na vratima su se mijenjali. Poneki put vrata nisu bila ni zaključana, a kraj njih je bila duboka jama puna vapna.

Miloš Damjanić pozvao me ustranu i rekao mi: "Hajdemo baciti stražara u taj kreč, pa ćemo pobjeći". Nisam znao što da mu odgovorim. Mogli smo to i učiniti, jer je baš tu na straži bio jedan mlad čovjek iz Majura, ali se nismo mogli konačno detaljno dogоворiti.

Oko osam sati pred općinu je stigao kamion koji je dovezao veće količine pušaka i municije. Oružje je iz kamiona izdavao jedan nama poznat Kostajničanac. U isto vrijeme stigla nam je i rodbina, većinom žene i djeca, koji su nam donijeli hranu, ali nitko nije ništa okusio. Stigao je i moj jedanaestogodišnji sin. Donio mi je hrane, no ni ja nisam mogao jesti. Kad je polazio, zamolio sam ga da ode kod Nikole Marića iz Majura i kaže mu da sam ja u zatvoru s drugovima i da poduzme što može da nam se ne dogodi neprilika.

Pokraj samog zatvora bila je kuća jednog mog prijatelja čiji sam dolazak u zatvor očekivao svakog časa. Znao sam da je u ustaškoj uniformi i naoružan. Oko devet sati pojavio se na vratima taj moj prijatelj u vojničkom odijelu, s puškom u ruci i ustaškom kapom na glavi. Na prednjoj strani kape mastiljavom olovkom napisao je veliko "U". Sjedio sam uza zid i nije me mogao odmah vidjeti. Jedan dio zatvorenika istog časa obraća mu se riječima: "Zdravo, kako si?" On im je odzdravljao. Najednom, ne vidjevši mene, reče: "Gdje je moj Drakule?" Pokazali su mu da sjedim uza zid, gdje sam baš nešto razgovarao s nekim drugovima. Došao je do mene, pozdravio se, sjeo, i nastavili smo razgovor.

Pitao sam ga:

"Što je ovo sada da ja i ti do našeg odlaska u vojsku 1921. godine dobri prijatelji, godinu dana skupa smo ležali na jednom krevetu u vojsci, zatim 19 godina dobri prijatelji, a sada ja uhapšenik, presuđen ne znam na što, ti u vojnoj uniformi s puškom u ruci. Što to sada znači? Hajde rastumači mi kada si već došao da me posjetiš!"

Odgovorio mi je:

"Pero, vi ste se morali pokrstiti! Kako se u Svinici vrši pokrst, to ste i vi mogli, pa bi bilo sve u redu".

Odgovorio sam mu:

"Ja ne znam što se radi u Svinici, možda pokrštavaju тамо kada су им ubili svećenika. Ti znaš da ja do religije ne držim, ni one у којој sam rođen, а камо ли до one коју би ми netko drugi nametnuo".

"Znadeš li ti, Pero" – reče – "da su Nijemci pred Moskvom, da će Moskva uskoro pasti, da će Hitler pobijediti?"

Ja sam nato rekao:

"Ne znam gdje su Nijemci, то је широк front, ali znam da pobijediti neće, па да i zauzmu Moskvu. Ja očekujem da će i Nijemci proći s Hitlerom u Rusiji isto kao i Napoleon 1812. godine. A što ti kažeš da će pobijediti, onda će nastradati Staljin koga si ti stalno spominjao i govorio radnicima pilane u Majuru da trebamo Staljinov režim, a danas se veseliš da Staljin izgubi."

Zamolio sam ga da poduzme nešto da se ovi uhapšeni ljudi osiguraju od najtežih posljedica, jer on to može i ima utjecaja.

Odgovorio je:

“Što vam ja mogu. Zašto se niste pokrstili”.

Nakon tog razgovora moj se prijatelj povukao i otišao riječima:

“Želim vam sve dobro, nemojte bježati, neće vam ništa biti, bit će te ovdje par dana, pa će vas pustiti.”

Puškaranje iz pravca Kostajnice stalno se čulo. Nitko nije mogao objasniti što je, ali smo procjenjivali da je bilo bliže od Kostajnice. Sjedio sam na slami, a kraj mene Nikola Vrabac, gostoničar iz Majura, kad mu je njegova kćerka Cica, stara oko osam godina, donijela košaru s hranom. Nikola je otvorio košaru i video da je u njoj jedan “bokec”, koji je on otvorio, a u njemu je bila neka juha. Nikola me ponudio:

“Vi iz daljine niste dobili juhu pa će te sa mnom jesti”.

Pogledao sam u košaru i video jedan smotani papirić te upozorio Nikolu na njega. On je stavio “bokec” na stranu, otvorio papirić i ja sam ga pročitao. U pismu je stajalo slijedeće:

“Jadni tata, zašto nisi poslušao nas i bježao u Beograd. S vama neće biti dobro. Ustaše u Kostajnici strijeljaju sve Srbe. Svi Srbi koji su zatečeni u Kostajnici postrijeljani su kod Sv. Roka, Sv. Petra, na ciglani u Kostajnici i na obalama rijeke Une, te na Stevanovom brodu. Koliko znamo, strijeljan je tvoj prijatelj Milan Pribičević, zatim Stojan Pribičević, Kelebuda iz Panjana i mnogo drugih. Čuli smo da neki leže u Panjanima, ali nismo mogli doznati koji. To što se puca, to na Bajića-jamama strijeljaju Bosance koje doveđe iz zatvora iz Bosne i Srbe sela Tirola i Rosulja”.

Kada smo to šapatom saopćili drugovima u zatvoru, nastao je mučan tajac, strah, neizvjesnost, što se ne može opisati.

Ranije sam razgovarao s jednim mladićem koji je tu bio na straži, u civilu i s civilnom puškom. On mi je rekao slijedeće:

“Tebe, čika-Pero, nije trebalo hapsiti. Poznat si kao prijatelj Hrvata i ogroman broj Hrvata imaš za prijatelje, ne bi se smjelo s tobom ovako postupati.”

Ja sam mu, otprilike odgovorio:

“Što sada vrijedi prijateljstvo, kada su me hapsili moji najbolji prijatelji u mojoj kući, a i ti si sam bio kad su me hapsili. Više puta sam molio da me dovedu pred tabornika, uvijek je odgovoreno negativno”. On mi je obećao doći kad se smijene sa straže i da će obavijestiti tabornika.

U zatvoru se nije mogla čuti niti jedna riječ. Samo smo svi gledali u prozore, iza kojih se mogao vidjeti čitav predio ispred općine i put koji vodi prema njoj. Ne znam koliko je sati bilo, ali znam da je bilo prije podne.

Čuo se glas izvana:

“Tabornik je naredio da se Drakulić dovede pred njega.”

Nastala je neka prepirka. Nakon kratkog vremena čuo se ključ u bravi u prednjim vratima, pa i drugim vratima pred samom zatvorskog sobom, a ustaša stražar je rekao:

“Tabornik nema pravo zvati kolovođe.”

Onaj je mladić odgovorio da se Drakulić mora predvesti i ja sam izašao iz zatvora u pratnji tog civila i pošao prema ustaškoj kancelariji. Službenici iz općine i narod koji je tuda prolazio, gledali su u mene kao da sam nekakav zlikovac. Kad sam ušao u kancelariju tzv. “ustaškog stana” našao sam tabornika gdje sjedi za stolom i jede pečenu piletinu. Ranije sam s njime bio u vrlo dobrim odnosima. Kilometar puta dijeli njegovu od moje kuće. Iako smo obojica bili vrlo agresivne naravi u Općinskom poglavarstvu Majur, čiji smo bili članovi, uvijek smo se mogli slagati bez obzira što nismo bili pripadnici iste partije. Pozdravili smo se. Tabornik mi reče:

“Pero jesi li ti jeo?”

Odgovorio sam:

“Ti tu jedeš pečene piliće, a ustaše u Kostajnici ubijaju ljude.”

“To je istina” – odgovorio je on meni – “ali tome nisam kriv ja.”

Ne mogu ponavljati dijalog između nas dvojice, jer je s moje strane bio takav da mi se moguće ne bi moglo vjerovati koliko sam ja njega napadao. Između ostalog, rekao sam:

“Znadeš li ti da u Kostajnici ubijaju nevine ljude, da si ti ustaški tabornik, znaš kakvu odgovornost nosиш pred pravdom.”

On mi je odgovorio:

“Ja tu nisam gospodar, tu je gospodar drugi.”

“Misliš li ti da će Nijemci dobiti rat?” – rekao sam ja.

“Ne, ti znaš da ja Nijemce nisam nikad simpatizirao i oni ne mogu dobiti rat. Gdje bi jedan narod dobio rat protiv cijelog svijeta.”

“Što nosиш tu uniformu, kada imaš takvo mišljenje?”

Tabornik zatim reče:

“Ja ću tebi dati propusnicu da ideš kući. Tebi se ne smije ništa dogoditi, to bi bila sramota da ti se štograd dogodi.”

Odgovorio sam:

“Ne idem ja kući ni u kom slučaju. Ne trebam propusnicu. Puštaj sve ljudi kući, ili nikoga.”

On je ponovio da tu nije gospodar, da su gospodari drugi.

“Evo ti propusnica. Ja će poručiti bratu tvoje žene da dođe po tebe s kolima” – nastavio je tabornik.

“Ne poručuj ništa, stradat će i on. Ni u kom slučaju to ne čini da i on dođe u klopku.”

U taj mah ušao je u sobu jedan ustaša i čuo naš razgovor. Bio je njegov rođeni brat.

“Ja idem po Vukičevića, neka te odveze kući.”

Rekao sam:

“Ni u kom slučaju ne treba nitko dolaziti po mene.”

Ustaša je otišao, a ja sam s tabornikom ostao i dalje sam. U uzbudjenju nisam ni video da sjedim na klupi koju su ustaše opljačkale i dopremile ovamo iz doma Sokolske čete u mom selu i to klupe koje sam ja zajedno s drugovima izradio. Spopala me neka slabost.

Tabornik je vidjevši to rekao:

“Lezi. Vidim da te nešto boli.”

Kako sam već bio malo smućen, legao sam na klupu. Ušla su dva čovjeka, jedan iz Graboštana, a jedan iz Mračaja. Tabornik im reče:

“Evo vidite, Pero je bolestan. Leži. Treba ići kući.”

Dao im je dvije vojničke puške bez metaka i uz puške neko remenje. Potom su ti civili otišli, a nekoliko minuta iza njih otišao je i tabornik. Pozdravio me. Ja sam ostao ležeći, a unutra je ušao ustaša u vojničkom odijelu. Kroz kratko vrijeme otvoriše se vrata i ukaza se jedan civil s civilnom puškom. Ustašu, koji je sjedio u sobi pozvao je van. Povratili su se odmah nazad s uperenim puškama u mene.

“Diži se! Izlazi van!” Izašao sam na ulicu, dok su mi u leđa bile uperene dvije puške, vojnička i civilna. “Počneš li bježati, pucat ćemo” – rekao mi je civil.

Na ulazu u općinsku zgradu video sam jednog ustašu u vojnoj uniformi kako razgovara s nekim ženama iz Majura. Pogledao me je i kao da je osjetio da se poznamo, okrenuo glavu

od mene i nastavio razgovarati. No, mi smo se vrlo dobro poznavali, bio je iz Palanke kraj Sunje.

Nisam ni stigao razmišljati što je njega dovelo u Majur, jer me je iznenadio strašan prizor na ledini iza općinske zgrade. Bila je to ledina veličine oko stotinu četvornih metara. U sredini je stajao teretni auto i na njemu jedan

dio mojih drugova iz zatvora. Sjedili su na podu kamiona. Nekoliko ustaša stajalo je pred zatvorskim vratima. Puške su uperili u zatvor. Ustaše su vezale ljude i dizale ih u kamion. Tamo su ih vezivale za one koji su već sjedili. Tko se nije pokorio, tukli su ga. Tukli su i one koji su se dali mirno vezati. To su bile ustaše iz Sunje, većim dijelom u uniformi, dok su im pomagale ustaše iz Majura. Iznenađen omime što sam vidio, stao sam, ali su me u isti čas udarile dvije ustaške cijevi u leđa. Čuo sam:

“Evo još jednoga. Bio je posebno zatvoren.”

Jedan ustaša priđe mi i upita me da li sam Srbin. Ja sam odgovorio da jesam, a ustaša koji me pratio pruži mu propusnicu koju je tabornik napisao za mene. On ju je ponio iz kancelarije. “Pogledaj ovo” – izusti. Kada je ustaša pročitao, viknuo je iz svega glasa:

“Tko je taj tabornik da ovima vlaškim psima daje propusnice. To pseto treba zajedno s njima strijeljati!”

Jedan ustaša iz Majura reče:

“Ja sam vam govorio tko je taj tabornik. Ni jedan Vlah ne bi bio uhapšen da se njega pitalo.”

I njih trojica odoše u kancelariju tražiti tabornika.

“Pružaj ruke” – reče mi jedan mladić koji je na sebi imao samo vojničku bluzu. Ja sam odbio da to učinim. Tada pristupi k meni jedan općinski pisar u civilu. Pokupi od mene novčanik i sve stvari koje sam imao i strpa ih sebi u kapu. Tada me ustaša opet počeo vezati. Nisam se dao. Tukli su me i prebijali, savladali i svezali. Od jakih udaraca počeo sam se zbumnjivati, ali kroz sve to video sam mnogo naroda okupljenog oko nas. Jedan općinski službenik, moj lični prijatelj, s udaljenosti od pet šest koraka hladnokrvno je to promatrao. Na općinskom prozoru video se isto tako općinski službenik kako se naslonio i hladnokrvno promatra strašnu sliku, krvave ljude. Među narodom opazio sam jednog radnika iz Majura. On je mahao rukama prema nama i plakao. Čuo sam gdje je rekao:

“Zašto tučete Peru, što vam je kriv?”

Čovjek je bio polupismen, sirotinja i to velika. Plakao je kao dijete. Očito mu je bilo žao nedužnih ljudi. Osjetio sam prijateljski pogled i mahanje ruku. Na licu mnogih to nisam video. Bio sam zbumjen nasiljem neljudi i ljudskim suzama jednog poštenog radnika.

Bijeg Jovana Bajića

Kad je i posljednji zatvorenik bio svezan i bačen na kamion, jedan ustaša počne brojiti. Htio je ustanoviti jesu li svi u kamionu. Svezani ljudi sjedili su na podu kamiona, neki jaukali, neki šutjeli. Ustaša nabroji 22. Račun mu se slagao, jer je toliko izbrojio i u zatvoru. Podjele prema kamionu, ali se u tom času na vratima zatvora pokazao Jovan Bajić iz moga sela. Preplašeno je po-

gledao na kamion i nas i pobjegao kraj zida zatvora. Preskočio je ogradu i nastavio bijeg. Netko poviknu: "Pobježe jedan!" Neki pojuriše za Jovanom, ali on je pobjegao. Pucali su. Metak nije pogodao i Jovan je sretno izmakao.

Među ustašama nastalo je objašnjavanje kako je Jovan mogao pobjeći, kako je i u zatvoru i na kamionu bio isti broj ljudi, a Jovan bježi. Situaciju je razjasnio jedan ustaša koji je rekao da sam ja za vrijeme prebrojavanja u zatvoru bio kod tabornika. Sa mnom bi nas bilo 23.

Eto, tom se zabunom Jovan spasio i pobjegao.

"Tu je taj što je pokvario brojanje" – vikao je ustaša i tukao me. Tukli su me kundakom, po glavi, psovali prostački, kao što mogu takvi neljudi činiti.

Sve je bilo spremno za polazak. Narod i dalje gleda što se zbiva. Pred nama je čvrsto stegnuta žica. Ruke su počele trnuti. Bilo je strahovito bolno. Kamion je krenuo cestom prema Kostajnici. Svima je bilo jasno da idemo k svojim drugovima u Kostajnicu, koje su ustaše pobili. U toku vožnje misli su strahovito radile. Bilo je jasno da spasa nema i da ustaški krvnici namjeravaju strijeljati cijelu grupu. Zbog čega bi nas inače vezali i vodili prema Kostajnici?

Sjećam se vrlo dobro toga stravičnog puta u smrt.

Pamtim mnoge i sitne detalje. Vidio sam pogled svoga dobrog prijatelja Josipa Matekovića, trgovca iz Majura, koji se izobličio kada je vidio ljude povezane, isprebijane, s kojima je dijelio dobro i zlo.

Malo dalje stigli smo jednog ustašu, koji je gonio stoku na pašu ili na pojilo. U ruci je držao limenu kantu. Put je dalje vodio poznatim krajem. Ugledao sam dvorište svog dugogodišnjeg prijatelja Nikole Marića. Bio je to susret mojih očiju i te kuće, u kojoj sam bio uvijek odlično primljen kao najbliži rođak. U dvorištu je stajala Nikolina šesnaestogodišnja kćerka s kojom sam izmijenio pogled. Vidio sam da me prepozna. Tada čovjek misli da zauvijek odlazi i da nikada više neće imati priliku vidjeti poznata lica, kuće, pejsaže. Svaki detalj slike ostaje mu drag, usijeće mu se u pamćenje i postaje nerazdvojni drug. Sjećanje kao da postaje trajnije, čvršće, a zaborav gubi na snazi. Ja se tih sitnih stvari i susreta, koji su trajali trenutak u prolazu, sjećam uvjerljivo i sigurno, mada su tolike godine minule.

Kamion je jurio i ubrzo stigao na cestu Petrinja – Kostajnica, a zatim kroz selo Panjane na prijelaz preko željezničke pruge, nedaleko kostajničke željezničke stanice. Na prijelazu često stoje vozila jer vlakovi zakrče prugu, a rampa se za dugo ne digne. Tako je bilo i tog dana. Kamion je morao stati zbog toga što je na pruzi stajao vlak u kojem su bili vojnici. Izgleda da je to bila neka domobremska jedinica. Vidio sam da su imali stare vojne austro-ugarske kape. Dio vojnika bio je u vagonima dok su drugi šetali kraj vlaka. Vojnici iz vlaka ugledali su kamion i u njemu vezane ljude, pa ih je to zainteresiralo. Mnogo ih je sišlo s vlaka i okupilo se oko kamiona. Vje-

roatno su ustaše željele da se pokažu pred domobranima. Počeše tući sve odreda. Ispala im je dobra prilika da pred mnogo gledalaca nastave izvođenjem tragične drame.

Radili su kundaci, čuli se tupi udarci i mukli jauci. O nekom otporu nije se moglo ni pomisliti, jer su bile vezane ruke, a ljudi su osim toga bili povezani jedan za drugoga. Ustašama nije bilo teško pred domobranima pokazati svoju okrutnost i krvoločnost.

Glas koji se ne zaboravlja

Vojnici iz transporta pokazali su veliko zanimanje za ono što se događalo u kamionu. Oni, s obzirom na to što je nova država nedavno formirana, vjerojatno nisu imali prilike da to čine ili vide i zbog toga su bili iznenađeni i pitali su pratioce što su ti ljudi krivi, kad ih toliko ima.

Jedan ustaša je odgovorio slijedeće: "Ovo su četnici koji su uhvatili jednog domobranskog narednika, odrezali mu spolovilo i mučili ga, iskopali mu oči i tako ga ostavili."

To je domobranima bilo dosta da uvide naše "teške grijehe". Priključili su se ustašama i počeli nas zajedno s njima tući. Neki su se brzo počeli penjati na kamion i tukli su kao i ustaše. Zapazio sam jednog od njih koji nije tukao. Imao je na uniformi neke oznake. Sigurno je bio neki časnik. Bio je namrogđen. Očekivao sam da će i on tući, ali se moja predviđanja nisu obistinila.

Vojnik je upitao što smo mi krivi? Ustaša je ponovio izmišljotinu, a on je mahnuo glavom i povukao se prema vlaku. Okrenuo se nekoliko puta ulazeći u vagon, nešto mi je njegovo lice kazivalo. Ne znam što, ali taj izraz njegova lica i danas je preda mnom. Očito je bio drukčiji od mnogih koji su pokazivali svoje divljaštvo, iživljavajući se na svezanim ljudima, čija je jedina krivica bila da ništa nisu krivi. Prateći povratak tog vojnika opazio sam da na vagonu velikim štampanim slovima piše "HANOVER". Ta mi je slika i danas pred očima.

Među ustašama je bio i jedan pekar iz Sunje. On me pogledao i rekao:

"Vidi ovog Vl'a iz Hrastovca. To su ti što nam 1935. godine nisu dali da idemo u povorci kroz Hrastovac."

Ustvari, te je godine isla neka povorka na zbor u Kostajnicu iz Sunje i tada se u Donjem Hrastovcu odigrao neki sukob.

Taj spor nije bio u Gornjem Hrastovcu, a niti sam ja bio učesnik u njemu, a za spor stvarno su bili krivci neki žitelji iz Donjeg Hrastovca, što sam ja tada i osuđivao i rekao da se povorka ima pravo kretati i svaki nositi ono što misli da njemu odgovara. Ustaša je pobrkao Gornji i Donji Hrastovac, a to je mene skupo stajalo.

I danas imam prebijenu jednu plećku i na nekoliko mjesta oštećenu glavu. Tragovi nesporazuma i divljaštva i danas su ostali i danas ih osjećam.

Pokraj mene sjedio je Nikola Vrabac iz Majura. Kada me ustaša prestao tući, vratio se i naslonio na kabinu kamiona, gdje je stajalo još nekoliko ustaša i civila.

Vrabac reče: "Ja sam, braćo, bio s vama u toj stranačkoj povorci, pridružio vam se u Majuru".

Ustaša ga grubo opsova, a Nikola pokaže na jednog civila s civilnom puškom, svoga dobrog poznanika i prijatelja:

"Pitaj toga. On će ti posvjedočiti".

Na to je taj iz Kostrića odgovorio:

"Udrite vi njega. Lopov je to i treba ga ubiti".

Vrabac je tada imao oko pedeset godina. Bio je jak čovjek, ali je od silnih udaraca kundakom pao krvav i nemoćan. Nije jaukao, već je puštao neki čudan glas koji nije izgledao kao glas čovjeka. Danas, nakon toliko godina, kada čujem glas guske, patke, ili neke druge životinje, odmah mi dođe preddodžba slike Nikole Vrapca čija je glava bila razbijena, ruke prebijene, glas koji oživljava ove strašne slike iz davnih dana. Nakon zvјerskog postupanja s Vrapcem, ustaša se umoran vratio na svoje mjesto, a njegov kolega iz Kostrića upitao ga da li se umorio.

"Hajde uredi onoga u žutom odijelu" – reče mu.

Mladić u žutom odijelu bio je Đuro Radović, općinski službenik iz Krčeva. Imao je dvadeset sedam godina, bio je jak kao čelik, lijep kao slika, ljepšeg ljudskog lika nije bilo u ovoj okolini. Ustaša iz Sunje podje prema njemu i stane meni na ruke koje su već bile krvave. Strašno me je boljelo i jauknuo sam iz svega glasa. U drugom kutu kamiona bio je otac Đure Radovića, koji je rekao:

"Što ti je on kriv?"

Ustaša poviće: "Udri ti i toga!"

Strašno je tukao Đuru Radovića. Ovaj je stajao kao kameni gromada i nije kukao. Čini mi se i danas se dobro sjećam, da su se udarci odbijali od Đure. Pljuštali su udarci, ali Đuro nije ni jauknuo, kao da je pred smrt htio prkositi bijesnim i podivljajim zlikovcima.

Strašno uzrujan, ustaša se povratio na svoje mjesto i upitao svog prijatelja iz Kostrića, koji ga je nagovarao na Đuru, što je to ovaj brko govorio.

Taj brko bio je Đurin otac Adam Radović, ugledan seljak iz Krčeva, bivši općinski načelnik u Majuru, čovjek s velikim poznavanjem svega oko sebe i s velikim krugom prijatelja kako među Srbima, tako i među Hrvatima.

Đurin otac bio je nedaleko od ustaša, takoreći, na dohvati ruke. Zlikovac ispruži ruku i čovjeka zgrabi za brkove. Povukao je i iščupao brk, trgajući dijelove nausnica. Ponavljao je pokrete velikom brzinom i izgledao sve

strasniji. U tom času bio je nalik na najkrvoločniju životinju. Ne znam točno što sam u tim trenucima mislio, ali se sjećam da mi se to sve pričinjalo nestvarnim. Bili to snovi ili priviđenja, ali video sam poznatu ciglunu, put, prugu, vlak, sve je to bilo tu, kraj mene. Najviše mi se urezala u sjećanje slika čovjeka kojem su počupani brci, iznakažene nausnice, krv i užas, nešto što je teško i u mašti zamisliti.

Ustaški komandant, rodom iz Gora, kraj Petrinje, tada poviće:

“Ja sada preuzimam komandu. Dosta jauka i plača, malo pjesme. Pjevali! Pjevali!” – vikao je on – “Ustajte, majku vam vašu, vičite: Živio Pavelić!”.

Nije za vjerovati, ali je netko ipak počeo pjevali, a mi svi za njim gundatili. Jedni kroz plač, drugi s “pjevanjem”. Čule su se i riječi “živio Pavelić”. Jedan ustaša iz Sunje primaknu se Jovanu Vukičeviću, mome vrlo dobrom prijatelju za koga bih sve dao, isprebija ga i kaže:

“Dede ti, ‘Polojina’ – tako smo ga zvali – “zapjevaj prvi pjesmu!”

Jovan je jaukao i nije mogao pjevali. Ustaša ga je opet tukao i ovo nije za vjerovati – ali je istina – ja sam počeo pjevali, ili kako god se to može nazvati, samo da prestane tući Jovana. Ustaša je prestao tući, i u tom času vlak je krenuo.

Kamion je prešao prugu i nakon kratke vožnje stao. Ustaše su iskočile i otvarale stranice kamiona. Sve je ovo gledao Ivo Seridža, željeznički službenik, koji i sada živi u Sunji. Ja sam uvijek mislio da je taj čovjek Srbin. On je neko vrijeme to gledao, i problijedio, te sam mislio: kako on kao Srbin može to gledati, a da se ništa ne boji. Otišao je blijeđ i zaplašen.

Svezane i isprebijane ljude izgurali su na strminu ceste kraj ciglane. Nismo mogli hodati jer smo bili zajedno povezani. Pod udarcima, kolona se ipak kretala nasipom prema dolini zvanoj Bajića-jame. Tada sam video upravnika ciglane koji je bio talijanskog porijekla. Gledao je to blijeđ u licu i otišao nekamo samo da nas ne gleda. Bili smo opkoljeni s oko 20 do 25 naoružanih lica, a bilo je i civila. Bilo je tu nekoliko zlikovaca iz Sunje koje sam dobro poznavao. Moj mi prijatelj Miloš Damjanić, kadli su nam se pogledi susreli, reče;

“Moj Pero, zar da ovako svršimo a ni mrava nismo pogazili. Danas nas strijeljaju, odnosno prebijaju naša vlastita braća.”

Kada smo došli iza ciglane, pred nama se pojavila dosta duboka jama.

Jedan ustaša predloži:

“Hajde da ih tu pobijemo”, dok je Dragan Radanović, uhapšenik, rekao doslovce:

“Pa nemojte nas tu pobiti, blizu je ciglana.”

“Majku ti tvoju” – reče ustaša – i isprebija ga kundakom.

Potjerali su nas dalje. Zaboravio sam reći da je bilo predlagano od nekih ustaša da nas pobiju između željezničke pruge i ceste u jednoj dolini kod prijelaza željezničke pruge. Prijedlog je bio da se vidi kako se kažnjavaju Vlasi, no druge su ustaše od toga odustale.

Jednim metkom ubijaju trojicu

Bili smo povezani zajedno i to je ometalo hod. Odjednom je pao kaput Janka Boljanića. Kako je to bilo, ne sjećam se, ali se vukao po zemlji. Drugi su stajali na kaput i to je izazivalo zatezanje žice i tako nam zadavalo veću bol. Netko je rekao Janku da pusti kaput iz ruke jer mu neće trebati, a on je tako i učinio. Tada sam opazio jednoga svog poznanika, trgovackog pomoćnika iz Sunje, koji je bio u civilu, ali s vojničkom puškom i s nožem na pušci.

Poznavao sam tog mladića još kad je bio dijete. Bio je naučnik kod jednog trgovca u Sunji gdje je i odrastao. Simpatičan, lijep mladić, ali sam se mnogo začudio kad sam ga vidio ovdje.

Putom koji nas je vodio u tu dolinu smrti naišli smo na jednu grupu pobjjenih ljudi. Po odjeći sam mislio da su iz Bosne. Među njima bila je i jedna krupna žena, koja je ležala na leđima, dok je jedan čovjek ležao potrbuške, a glava je bila među njezinim nogama. Učinio mi se poznat lik tога čovjeka, a još više kaput koji je bio na njemu.

Jedan ustaša predloži da nas ovdje pobiju, no ovaj trgovacki pomoćnik počaje rukom prema jednoj udolini:

“Odvedite ih tam. Tamo ćemo ih pobiti”.

Kolona je po komandi ustaša skrenula s puta. Pljuštali su udarci, zlikovci su nam put pokazivali kundacima i cijevima. Izmakli smo s puta oko trideset metara. Narediše da stanemo. Stali smo. No, pojedinci su odmah padali u nesvijest, a najviše oni čije su noge bile isprebijane. Opet je strašno zategnuta središnja žica i zbog toga su neki jaukali od boli. Opet je nastalo batinanje.

Na 18 do 20 metara dalje od nas primijetio sam Rome koji su kopali jamu. Jedan poznanik iz Kostajnice u civilnom odijelu, puška je bila preko njega, u ruci je imao drvene kolčiće, zabijao ih u zemlju i mjerio zemljiste za drugu raku.

Tukli su nas sve više. Ne znam zašto su nas htjeli toliko izmrcvariti. Zastao sam, ne znam radi čega, malo dalje.

“U hrpu” – vikao je komandant i tukao me nogama po trbuhi. Kada su se umorili, komandant im reče da počnu s drugim načinom tuče. Tada jedan ustaša, raniji pekar u Sunji, odveže Dragana Radanovića i postavi ga od nas 3 do 4 koraka dalje. Kada je Dragan pitao što će s njim, dobio je udarac s puškom u prsa. “Stani tu, majku ti Vlašku, da strijeljam!” – vikne ustaša.

Nije za vjerovati, ali je bilo tako, u teškoj situaciji događa se svašta. Dragan Radanović reče:

“Neću prvi! Ja idem još pišati.”

Iza toga odvezali su Adama Radovića i Nikolu Crnojevića iz Krčeva. Crnojeviću su naredili da stavi ruke na ramena Radoviću, a Dragana Radanoviću na rame Crnojeviću. Nama su naredili da se okrenemo od trojice naših drugova. Neki su se okrenuli odmah, a ja sam ostao gledati. Nato mi priškoci ustaški komandant i snažno me udari šakom u lice.

“Šta gledaš, mater ti Vlašku!”

Ja sam nešto progundđao. Stajao sam nepomično, a on me još jednom udari.

“Gledaj, mater ti Vlašku!”

Nije me više dirao. Ja sam gledao strašan prizor. Dragan Radanović bio je blizu mene, možda nešto manje od dva metra. Pekar iz Sunje silovito me odgurnuo. Udario sam o moje drugove. Zlikovac uzme pušku na gotovs. Povuće zatvarač. I danas se sjećam da sam video kako je zatvarač izvukao metak iz cijevi i da je kugla malo zelenasta. Odmah iza toga povuće obrač. Odjeknuo je pucanj i ja sam video kako se zapalio kaput na Radanoviću. Radanović je na mjestu pao bez i jedne riječi. Ni glasa nije pustio. Nikola Crnojević pošao je malo natraške, pao na leđa, oslonio se na laktove i rekao:

“Ubijte me do kraja”.

Mnogo je godina od tada prohujalo, ali i danas točno znam svoje misli na tom mjestu, kao i onda. Nikola Crnojević je kao mladi vojnik otiašao na ruski front i 1916. godine zarobljen je za vrijeme glasovite Brusovljeve ofenzive u Galiciji. Kao zarobljenik prijavio se u Prvu jugoslavensku dobrovoljačku diviziju koja je osnovana u ruskom gradu Odesi na Crnom moru. S tom divizijom Crnojević je došao u Dobrudžu kada je i Rumunjska ušla u rat na strani Rusije i u Dobrudži su se sukobili Prva jugoslavenska dobrovoljačka divizija i glasoviti njemački general Makenzen. Prva jugoslavenska dobrovoljačka divizija pretrpjela je gubitke i povučena je u Odesu na oporavak. U to vrijeme izbila je u Rusiji revolucija i divizija se povukla preko Rusije, Sibira, Vladivostoka, Japana, Indijskim oceanom, kraj Male Azije, Sueskim kanalom, Sredozemnim morem i došla na solunski front. U proboru solunskog fronta bio je i Nikola Crnojević i u stalnim borbama učestvovao sve do Beograda.

Sada gine na pragu svoje kuće i od susjeda! Jedan ustaša zašao je iza leđa i opalio mu metak u potiljak. Metak mu je razvalio cijelu lijevu stranu lica. I danas, u starosti, sjetim se Nikole Crnojevića. Za to vrijeme Adam Radović stajao je sam. Mene je uzbudivalo kako može stajati, što ne bježi, ili nešto ne čini. Pekar, ustaša iz Sunje, stane mu iza leđa i Radović pade licem na zemlju. Tada ustaše priđoše strijeljanima i počeše pucati po njima, onako, kao iz neke razonode.

Oni su bili mrtvi, a mrtve nije trebalo još jednom ubijati. Zvijeri su se iskaljivale s tim što su najradije pucale u lice. Mi smo gledali i čekali kada će na nas doći red. To je bilo neizbjježno i trebalo je uslijediti vrlo brzo.

Pogledao sam u sunce. Moglo je biti oko 2-3 sata poslije podne. Sunce je sjalo i gledao sam prema željezničkoj stanici Kostajnica: video sam njen krov. Cestu nisam opazio. U tom trenu na pruzi je zasvirala lokomotiva. Svirala je dugo i otegnuto, kao da je glasom protestirala protiv događaja oko nas. Video sam dimnjak ciglane. Stoji uspravan. Video sam brda oko sebe i tada sam čuo da preko jarka, na drugoj strani Bajića-jama, odjekuju pucnji i osjetio da se tamo nešto događa. Nisam znao što je to bilo, ali sam mogao predvidjeti da su to bile ustaše koje su tu dovodile svoje žrtve. One su bile vođene putom preko gornjeg sajmišta na Bajića-jamama.

U taj čas prišao je jedan čovjek s fesom na glavi i rekao da neće kopati više, ako mu se to ne plati. Ustaša je rekao da će sve biti plaćeno. Sjećam se vrlo dobro tog događaja, tim više što je taj ustaša bio moj osobni poznanik, s kojim sam se nakon par minuta, onako svezan, sukobio. Kraj mene je bio svezan Đuro Stojaković, seoska poštenjačina kakvu samo može dati jedno naše dobro selo. Rekao mi je:

“Pero, primakni se malo k meni, zategnuto mi je, bole me ruke.”

Pogledao sam Đuru plačnim očima. Gledali smo se svi skupa i nismo znali što činiti.

Ustaše su za to vrijeme raspravljale s tim čovjekom u fesu, u vezi s kopanjem, i čini mi se da je to bilo o tome da se jama kopa za nas tu, jer sam video već udarene kolčiće i četverokut. Taj čas pogledao sam Miloša Damjanića, koga sam najviše žalio pored svoje sudbine, i video da se on u licu nešto promijenio. Nisam mogao znati što je on mislio.

Gledajući Miloša nešto sam osjećao, i istog časa Damjanić je odskočio od grupe svezanih drugova i počeo bježati prema šumi koja je bila udaljena oko 600 metara od mjesta strijeljanja. Ustaše su brzo otvorile vatru za njim. Udaljenost između bjegunca i ustaša bila je dosta mala. Zaprepastio sam se kada sam video da je Damjanić počeo hramati na jednu nogu. Mislio sam da je ranjen. Mala niska šumica bila je od Miloša udaljena još nepunih 20 koraka. Neki su potrcali za Damjanićem, neki su gađali iz mjesta. Jedan civil podigao je lovačku pušku i opalio. Vjerovao sam da ga je pogodio. No, na sreću Damjanića, nije. On je zamakao u nisku šumicu i zlikovci su se vratili nazad puneći puške. Tada su nas ponovno opkolili, sabijali nas u hrpu i tukli kundacima. U pomoć su pozvali i one koji su kopali jame. Do mene je dotrčao jedan ustaša koji je mjerio jame i s vojničkom puškom udario me u prsa govoreći:

“Majku ti četničku, sad si došao nama u ruke.”

Bili smo, inače, stari poznanici!

Iz lica mi je tekla krv. Bio sam na izmaku snage. Sve mi se činilo kao najružniji san.

Sa svih strana bili smo opkoljeni uperenim puškama i onaj pekar iz Sunje predloži da nas jednog po jednog kolju. Izvadio je nož iz korica. Javio se još jedan koji je tražio da petoricu zakolje.

“Neće nam na ovaj način bježati” – reče.

Smijali su se, nadmetali se, junačili, pokazivali svoje pravo zlikovačko liće. Ustaški komandant prekinuo ih je u govoru i naredio da svi u nas upere puške. Tako smo stajali u potpunom vatrenom obruču. Čekali smo smrt.

Zapovjednik naredi trojici ustaša da se okrenu od nas i izvede Janka Boljanića iz Krčeva, koga je unaprijed odvezao od svezane skupine i postavio ga pred tri cijevi. Tada je izveo Simu Bausovca, željezničkog radnika iz Gornjeg Hrastovca i stavio ga pred Janka Boljanića. Isto tako postavio je trećeg, Stevana Matijevića, zemljoradnika iz Krčeva.

Nisam mogao gledati. Nakon pucnja okrenuo sam se i video da sva trojica leže mrtvi. Kasnije su pucali po njima. Od jednog od te trojice, ne znam od koga, jedan ustaša uzeo je sat riječima:

“Kako ga kod bandita nismo našli u Majuru. Ovo je meni uspomena za ovaj dan.”

Čini mi se da se i danas sjećam lica toga ubojice. Nisam siguran, ali mislim da je bio iz nekog sela kraj Sunje ili iz Sunje.

Došao je red i na mene. Ja sam bio prvi po redu, a za strijeljanje sedmi. Zlikovac mi je prišao, udario me šakom u lice i rekao:

“Mi smo dobro poznati još iz Majura, a sada ćemo naše poznanstvo do kraјčiti”.

Ovaj me je tukao i vezao u Majuru. U ruci je imao džepni nož. Prerezao je špagu s kojom sam bio svezan uz grupu uhapšenika. Žicu nije mogao. Uzeo me za ruku i postavio pred tri ustaše koje su imale puške na gotovs.

Od nekih svojih drugova ranije sam čuo o ubijanju Srba u Glini; pričali su mi da je jedan čovjek pred smrt ustašama rekao sve što misli o njima i ubili su ga. Doznao se to na taj način što je jedan ustaša pričao općinskom blagajniku u Grabovcu, a taj kasnije meni.

Ja sam tada htio reći o ustaškom zločinu, čak sam pomislio da ga svezanim rukama udarim. Napominjem da sam ostao svezan, ali samo odvoeno, no sve se odigralo drukčije.

Preda mnom je bio otvoren prostor. Misli su grozničavo radile. Znao sam da su puščane cijevi iza mene ni pun metar, ali mi se ipak rodila misao da pokušam bježati. Ne da pobjegnem, nego da ne čekam smrt na mjestu. Trebalо je još par trenutaka, tek da još dvojicu postave ispred mene.

Bježati, bježati, bježati! Smrt je došla blizu.

Bježati!

Metak nije pogđao

Pojurio sam svom snagom. Na nogama sam imao samo seljačke opanke koji nisu bili svezani, već onako navučeni, a ruke su mi bile svezane, stegnute žicom. To je otežavalo bježanje. Ne mogu reći kad su opalile prve puške za mnom: dok sam krenuo, ili kada sam trčao, ali sam ih čuo i jurio dalje. Osjetio sam udarac u glavu. Pao mi je šešir. Puške su i nadalje pucale. Ja sam dalje bježao. Čuo sam pucnjeve i ustašku viku. No, metak nije pogđao. Bijeg ispred smrti nastavljao se. Vjerojatno ja i nisam trčao tako brzo kako mi se činilo. Najviše su mi smetale svezane ruke. Ne znam kada su mi ispali opanci, ali sam opazio da trčim lakše. Meci su zviždali i zabijali se u zemlju kraj mene. Prvi put poslije vojničkih vježbi u vojsci video sam kako meci udaraju u zemlju i uzlijeću u zraku bacajući zemlju. Iznenada, na jedno dvadeset koraka pred šumicom, počeo sam posrtati. Pogledao sam u šumicu i sjetio se svoje majke, žene, brata, naročito djece koja su plakala prilikom moga hapšenja. Ta misao mi je, čini se, i dala neku snagu. S mišlju da još jednom njih vidim, jurio sam svom snagom i utrčao u šikaru gdje je bilo paprati visoke do ramena. Kroz šikaru sam uspio protrčati samo par koraka i onda sam pao. Instinktivno sam još razmišljao o tome gdje se nalaze progonitelji. Nisam bio mnogo udaljen od njih, ali ipak u šumi me nisu vidjeli. No, kao da sam osjetio da ne ulaze u šumu, već je obilaze. Nastala je strahovita pucnjava po šumi, ali ja nisam osjećao gdje udaraju meci, i pucnjava je prestala.

“Hajde da ga tražimo” – čuo se promukao glas.

Prestrašio sam se i legao potruške. Na njivi sam video jednog brkonju. Na kapi je imao plavom olovkom ispisano “U”.

“Ivane, hajdemo ga tražiti”, — rekao je netko.

“Ne treba, taj je dobio svoje” — odgovorio je drugi.

U tom času zaštektao je mitraljez, lijevo od mene. Čuo se lom kroz šumicu. Ja sam za trenutak izgubio svijest. Nešto kasnije zlikovci su otišli u pravcu koji ja nisam mogao vidjeti. Jako su me boljele svezane ruke. Pomislio sam na svojejadne drugove od kojih sam bio udaljen najviše 80 metara. Tada sam čuo bolne jauke. Počeo sam puzati ali nije išlo. Okrenuo sam se na leđa i osjetio strahovitu bol. Bila je to posljedica udaraca kundakom. Jauci su odjednom prestali. Mene je savjest mučila, jer sam znao da sam svojim bijegom pojačao zločinačko mučenje mojih drugova, kao što je Damjanić svojim bijegom učinio da su i nas onako mučili.

Teški su trenuci psihičke krize. Učestali pucnjevi pobunili su moju svijest. Da li strijeljaju moga dobrog druga Jovu Vukičevića, koga sam štitio u ka-

mionu svojim tijelom? Tukli su ga u kamionu i tjerali da pjeva. Da li pucnjevi koje sam čuo ubijaju dragog mi druga Milu Crnojevića? Da li ovaj drugi plotun odnosi život velikoj dobričini Jovanu Meničaninu? Čuju se pucnjevi i dalje. Sigurno to padaju moji drugovi Đuro Stojaković, Petar Radić, Mile Stanojčić, najobičniji pružni radnici...

Pucanje ne prestaje. Čekam u šumi ishod borbe sa smrću, čekam i preživljavam teške trenutke krize. Stalno sam osjećao napetost, neku muku zbog pogibije mojih znanaca, drugova i prijatelja, a uz to su me pekle noge i ruke. Bio sam slomljen. Čuju se posljednji pucnji i pucanje prestaje.

Da li je od njih poginuo duša od čovjeka, Mile Đermanović, koji se borio protiv Švaba u Dobrudži i preko Rusije, Danske, Engleske, Francuske, Marseja i Sredozemnog mora stigao na solunski front i pod borbama došao do Baja u Mađarskoj, a susjed ustaša na prijevaru ga uhvatilo da mu bez zakona presudi smrtnu kaznu? Buni mi se svijest. Grozničavo se naprežem i rade mi misli.

Ponovni pucanj, jedan, dva i mnogo. Da li od tog pucnja pada Jandrija Durman, koji je 20 godina živio u Majuru zajedno s Hrvatima i sada eto gine nedaleko od svoje kuće, gdje izrodi hrvatskog naroda pucaju na njega i druge ljude? Pucaju na pošteni hrvatski narod i burnu hrvatsku povijest, kaljuju prošlost svojih predaka.

Ginu li moji drugovi: Vaso Sužnjević, Jovan Indić, Dušan Šaponja, pada sigurno i stasiti, lijepi Đuro Radović, gasi se sigurno život hrastovačke poštenjačine Jove Meničanina, koji, kako narod kaže, nikom nikad zlo nije ni pomislio.

Ne znam kako je dugo trajalo, ali sam kratko bio bez svijesti. Sigurno su to bili trenuci. Opet sam začuo puškaranje i na drugim stranama, tako da sam se izgleda nalazio u nekom vatrenom obruču. Nisam znao što treba dalje činiti. Teško sam se kretao. Sve me boljelo. Ušao sam dalje u šumu. Zubima sam pokušao skinuti veze s ruku. Htio sam žicu pod svaku cijenu skinuti, no u blizini opali puška. Trgao sam se i pomislio da je neki ustaša pošao da me traži.

Ne znam što je to bilo, ali kasnije u ratu, kad sam doznao što je dum-dum metak, mislio sam sigurno je to bio taj metak. Nakon velikog napora uspio sam skinuti žicu s ruku. To je za mene bilo veliko olakšanje, jer sam se lakše kretao. Osjetio sam slobodu. Ali, kamo sada? Ima li spasa?

Vidio sam da su mi hlače na više mjesta probijene i krvave. Zapazio sam da su mi tri metka ozlijedila bedra, ali mi se činilo da rana nije opasna. Ništa me nije boljelo od ranjavanja, već sam osjećao posljedice udaraca. To je bilo mnogo strašnije. Nastavio sam hod u pravcu šume koja je bila bliža. Kraj sam poznavao od ranije. Osjetio sam bol u glavi i leđima. Nisam mogao dalje hodati. Pao sam u nesvijest. Ne znam koliko sam ležao, osvi-

jestio sam se i pogledao oko sebe. Padala je dosta jaka kiša a bila je i noć. Išao sam dalje. Nisam znao kamo ali se trebalo nekamo kretati. Tada sam nabasao na neku visoku šumu i na zemlji osjetio trnje i neke oštре ubode. Sjetio sam se tada da je to bagremik gradske šume Kostajnica i tu sam šumu po viđenju znao, ali nisam mogao odgometnuti s koje sam strane ušao i kako da izadem iz nje. (...)

6.

**Uništenje srpskog stanovništva u općini Bučica 1941:
dокумент Jove Ivkovića iz Gornjeg Taborišta¹⁹**

REKAPITULACIJA žrtava fašizma na području bivše općine Bučica

selo	broj žrtava fašizma			Od toga			Svega
	ubijeni	umrli od smrzavanja	umrli od tifusa	Srba	Hrvata	Roma	
1. Donje Bučica	26	—	—	14	1	11	26
2. Trstenica	57	—	1	58	—	—	58
3. Gornja Bučica	1	—	—	—	1	—	1
4. Gornje Taborište	252	7	—	259	—	—	259
5. Ilovčak	18	—	—	17	1	—	18
Ukupno	354	7	1	348	3	11	362

Neke karakteristike:

1. Sve žrtve fašizma isključivo su žrtve ustaškog terora. Okupatorske jedinice na ovom području uopće nisu djelovale. Aprila mjeseca 1941. cestom Pokupsko – Bučica – Glina prošla je veća kolona njemačkih jedinica, koje tada u stanovništvo uopće nisu dirale. Decembra mjeseca 1943. kada je ovo područje već bio oslobođeno cestom Glina – Bučica – prošla je manja jedinica tzv. Čerkeza ili Vlasovljevih dobrovoljaca, koja u stanovništvo nije dirala, a nikakva borba nije vođena jer su se područne jedinice NOV i POJ povukle odnosno borbu nisu prihvatile.
2. Prvo masovno hapšenje stanovništva izvršeno je 30. i 31. jula 1941. Tom prilikom likvidirana su 72 odrasla muškarca od kojih je 49 ubijeno u Šumi Kobiljača, 22 u Glinskoj crkvi i 1 u selu Gornje Taborište. Sa strijeljanja u šumi Kobiljača pobjegla su 4 muškarca. Stanojević Nikola ubijen odmah 1. augusta u selu, jer je bio otkriven nakon bjekstva sa strijeljanja. Stanojević Petar umro je od smrzonitina u zbjegu Petrova gora, a nakon što je drugi put izbjegao hapšenje 28. decembra 1941. Jovanović Svetozar ubijen je 29. decembra 1941. u selu Gornje Taborište. Od četvorice što su pobjegla sa strijeljanja u šumi Kobiljači, jedino je Lazo Stanojević preživio NOR i bio nosilac "Partizanske spomenice". Umro je 1984. Ovu likvidciju odraslih muškaraca srpske narodnosti izvršili su ustaše iz Bučičkog tabora uz pomoć ustaša iz Gline.
3. Drugo masovno hapšenje i likvidiranje srpskog stanovništva i Roma izvršeno je od 25. do 29. decembra 1941. Najviše lica, njih 235 ubijeno je 28. decembra 1941. na pravoslavnom groblju "Osovinjak" u Gornjem Taborištu. U Gornoj Bučici u samom Taboru ubijeno je 19 lica. U kući

¹⁹ Jovo Ivković, učesnik NOB-a

lugara Gledića u Donjoj Trstenici ubijeno je 10 lica. U šumi Brezina, u Gornjem Taborištu, u Donjoj Bučici te na području općine Vrginmost život je izgubilo peostalih 37 lica, od kojih je 8 umrlo. Likvidaciju srpskog stanovništa izvršile su ustaše iz Bučičkog tabora uz pomoć manje jedinice Pavelićevog tjelesnog zdruga, koja je dovedena sa područja općine Vrginmost, gdje su tada provodili decembarsku ofenzivu na tzv. Kirišku Republiku.

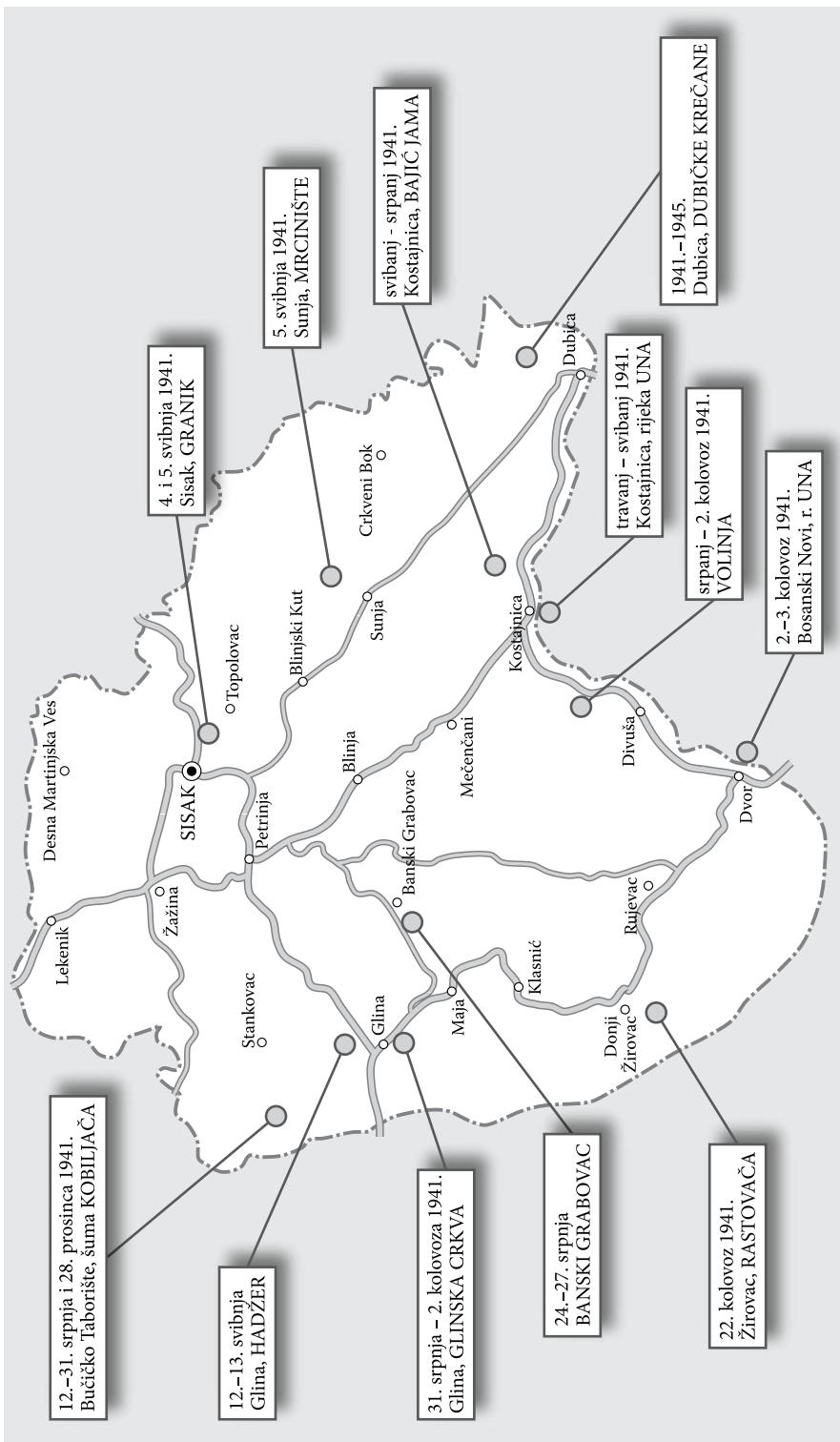
4. Likvidaciju Roma i Hrvata izvršile su samostalno ustaše iz Bučičkog tabora.
5. Na području bivše općine Bučica, Romi su likvidirani 100%. Od 11 stanovnika koliko ih je tu živjelo nije preživio ni jedan. Srbi su likvidirani 89,8%. Od 387 lica zločine je preživjelo tek 39 stanovnika.

Podatke o žrtvama fašizma na području bivše općine Bučica prikupili su 1977. Jovo Ivković iz Zagreba i Lazo Dražić iz Velike Gorice kao neposredni očevici i učesnici događaja toga vremena – oba nosioci “Partizanske spomenice 1941” na osnovi vlastitog sjećanja i uz pomoć Miće Jovića, Pavla Bekića i Đure Rudana iz Gornjeg Taborišta i Stevana Bekića iz Petrinje.

Priložene preglede žrtava fašizma po selima i prednju rekapitulaciju sa karakterističnim naznakama izradio je Jovo Ivković.

Zagreb, 18. 12. 1986.

Jovo Ivković

Karta masovnih grobnica na Banji

PRILOZI

1. Popis boraca Gaćešine ustaničke grupe

U napad u na Grabovac sudjelovali su sljedeći borci:²⁰

1.	Gaćeša Vasilj, komandant	Vlahović
2.	Mraković Adam (Dmitrović), komesar	Vlahović
3.	Babić Adam	Gornji Drenovac
4.	Babić Dušan	Gornji Drenovac
5.	Babić Đuro	Gornji Drenovac
6.	Babić J. Nikola	Gornji Drenovac
7.	Babić Stevan	Gornji Drenovac
8.	Bakrač Dušan	Luščani
9.	Bakrač Đuro	Luščani
10.	Bakrač Tanasije	Luščani
11.	Brkić Dušan	Veliki Šušnjar
12.	Bunčić Đuro (Bracan)	Šušnjar
13.	Cvijić Stevan	Luščani
14.	Demonja Nikola	Vlahović
15.	Dražić Dušan	Šušnjar
16.	Dražić Đuro	Šušnjar
17.	Gaćeša Đuro	Vlahović
18.	Jovičić Kuzman	Gornji Drenovac
19.	Jovičić Luka	Gornji Drenovac
20.	Jovičić Miletta	Gornji Drenovac
21.	Jovičić Pero	Gornji Drenovac
22.	Jovičić Dušan	Gornji Drenovac
23.	Kovarbašić Nikola	Gornji Drenovac
24.	Kovarbašić Dušan	Gornji Drenovac

²⁰ Glina – glinski kraj kroz stoljeća, 1988, str. 238

25.	Milobratović Dušan	Šušnjar
26.	Milobratović Joco	Šušnjar
27.	Mraković Milan	Vlahović
28.	Mraković Joco	Vlahović
29.	Mraković Milan (Vaktarov)	Vlahović
30.	Mraković Milan (Pišta)	Vlahović
31.	Mraković Milan (kovač)	Vlahović
32.	Mraković Mile (Škuta)	Vlahović
33.	Mraković Janko	Vlahović
34.	Mraković Ranko	Vlahović
35.	Nevajda Đuđa	Vlahović
36.	Nevajda Đuro	Vlahović
37.	Nevajda Milan	Vlahović
38.	Nevajda Mirko	Vlahović
39.	Opačić Rade	Luščani
40.	Sarapa Pero	Luščani
41.	Šteković A. Stojan (Čoka)	Banski Grabovac
42.	Vujić Đuro (Brat)	Luščani

**2. Popis boraca Šamaričkog, Kalinskog i Sisačkog
odreda koji su položili partizansku zakletvu
28. IX. 1941. godine i sljedećih dana**

1.	Janić Vlado Capo	Sisak
2.	Gaćeša Vasilj	Vlahović
3.	Altić Ivan	Sisak
4.	Aluga Janko	Jabukovac
5.	Aluga Stevo	Jabukovac
6.	Abramović Trninka	Petrinja
7.	Babić Nikola	Drenovac
8.	Bajlović Milan Mićan	Luščani
9.	Bakrač Dušan	Luščani
10.	Bakrač Đuro	Luščani
11.	Bakrač Tanasija	Luščani
12.	Banić Adam Brko	Veliki Gradac
13.	Banjanin Vujo	Budaševo
14.	Baždar Ranko	Drenovac
15.	Begović Stanko	Begovići
16.	Benak Tomo	Crnac
17.	Berkopeč Joža	Sisak
18.	Birač Stojan	Trnovac
19.	Bjelajac Slobodan	Majske Poljane
20.	Bjelajac Stanko Čane	Majske Poljane
21.	Bobetko Dragan	Crnac
22.	Bobetko Mijo	Crnac
23.	Begović Pero	Veliki Šušnjar
24.	Borčić Čedo	Petrinja
25.	Borojević Rajko	Borojevići
26.	Branković Alekса	Bijele Vode
27.	Branković Dragan	Bijele Vode
28.	Branković Jovan Jovaš	Bijele Vode
29.	Branković Milan	Bijele Vode
30.	Branković Nikola	Bijele Vode
31.	Branković Stevan	Bijele Vode
32.	Branković Petar Perica	Bijele Vode
33.	Brkić Stevan Čeprkan	Klasnić
34.	Brodarec Žganec Ankica	Sisak

35.	Buić Ivica	Sisak
36.	Bukudur Mile	Majski Trnik
37.	Bunčić Đuro – Bracan	V. Šušnjar
38.	Crevar Tanasija	Drenovac
39.	Crnobrnja Janko	Pastuša
40.	Cvetković Marijan	Sisak
41.	Cvetković Ksenja Seka	Sisak
42.	Cvetković Majer Vera	Sisak
43.	Cvijić Stevan	Luščani
44.	Čakara Miloš	Čakale
45.	Čakara Mišo	Čakale
46.	Čaušević Đuro	Greda
47.	Čeh Ivan	Greda
48.	Čipor Jandro	Vurot
49.	Dabić Živko	Petrinja
50.	Dejanović Stanko	Dejanovići
51.	Demić Jovo	Bijele Vode
52.	Demić Jovan	Bijele Vode
53.	Demić Mile	Bijele Vode
54.	Demić Nikola	Bijele Vode
55.	Demonja Nikola	Vlahović
56.	Dmitrović Ilijia	Bojna
57.	Došen Stevo	Dodoši
58.	Dragaš Lazo	Mlinoga
59.	Drekić Stevo	Trnovac
60.	Drežga Milan – Mićan	Majske Poljane
61.	Drobnjak Nikola	Mlinoga
62.	Drobnjak Ilija	Baćuga
63.	Dujmić Alojz	Sisak
64.	Dukić Dušan	Gradusa
65.	Đukić Milan Grbe	Sisak
66.	Filković Stjepan	Greda
67.	Gaćeša Đuro	Vlahović
68.	Gluhak Ivan	Sisak
69.	Gorički Mijo	Galdovo
70.	Griva Dušan	Bijele Vode
71.	Grubić Nikola	Blinjski Kut
72.	Ivanić Nikola	Dodoši
73.	Jakovović Dušan	Drenovac
74.	Jakovović Milan – Miljeni	Drenovac

75.	Janeković Slavko	Petrinja
76.	Janeković Dara	Petrinja
77.	Janić Vjekoslav – Slavko	Sisak
78.	Jasić Pero	Moštanica
79.	Jasić Mirko	Moštanica
80.	Jelić Stojan	Bijele Vode
81.	Jerman Drago	Sisak
82.	Juzbašić Živko	Jošavica
83.	Kaćar Stanko	Drenovac
84.	Kalc Jurica	Sisak
85.	Kiuk Miloš	Brđani
86.	Kladarin Đuro	Moštanica
87.	Kljaić Ljuban	Tremušnjak
88.	Knebl Franjo – Franc	Sisak
89.	Komljenović Stojan – Čoka	V. Gradac
90.	Kovarbašić Dušan	Drenovac
91.	Kovarbašić Nikola	Drenovac
92.	Kreća Dušan	Gradac
93.	Kreća Stanko	Gradac
94.	Krnjaić Boško	Dodoši
95.	Krnjaić Vaso	Pastuša
96.	Krobot Josip	Greda
97.	Krunić Uroš	Staro Selo
98.	Kukolić Mato	Greda
99.	Laćan Marijan – Lazo	Sisak
100.	Lapčević Bara	Greda
101.	Lapčević Ivan	Greda
102.	Mačak Dušan	Mačkovo Selo
103.	Majer Krešo	Sisak
104.	Malina Ana	Budaševo
105.	Malina Josip	Budaševo
106.	Mandić Mile	Veliki Šušnjar
107.	Maričić Gligo	Veliki Šušnjar
108.	Maričić Stojan	Veliki Šušnjar
109.	Martinović Milan Redžo	Gradac
110.	Meandžija Dušan	Majske Poljane
111.	Meandžija Đurica	Majske Poljane
112.	Meandžija Petar	Majske Poljane
113.	Metikoš Mićo	Bijele Vode
114.	Metikoš Stevan	Bijele Vode

115.	Milkovć Ivan – Milek	Sisak
116.	Milobratović Joco	Veliki Šušnjar
117.	Milojević Rade	Umetići
118.	Miljević Stanko	Jabukovac
119.	Miočinović Rade	Miočinovići
120.	Miočinović Sava – Vuk	Miočinovići
121.	Miočinović Pero	Miočinovići
122.	Mitić Ranko	Selište
123.	Mraković Adam	Vlahović
124.	Mraković-Vujić Đuro	Vlahović
125.	Mraković Milan	Vlahović
126.	Mraković Mićo – Pišta	Vlahović
127.	Mraković Mićan – Kovač	Vlahović
128.	Mraković Mile – Škuta	Vlahović
129.	Mraković Milan – Vakatarev	Vlahović
130.	Mraković Janko	Vlahović
131.	Mraković Jovo	Vlahović
132.	Nečas Miroslav	Sisak
133.	Nevajda Đuro – Đuđa	Vlahović
134.	Nevajda Milan – Mićan	Vlahović
135.	Nevajda Mirko	Vlahović
136.	Nišević Mile	Majske Poljane
137.	Nišević Božo	Majske Poljane
138.	Nišević Jovo	Majske Poljane
139.	Nišević Petar	Majske Poljane
140.	Novaković Branko	Vlahović
141.	Nožinić Milan	Joševica
142.	Nožinić Ilija	Joševica
143.	Ogulinac Đuro	Topolovc
144.	Opačić Rade	Luščani
145.	Pađen Stojan	Roviška
146.	Palamar Mile	Majske Poljane
147.	Palamar Petar Milan	Joševica
148.	Papuča Rankica	Majske Poljane
149.	Paripović Marko – Markeza	V. Gradac
150.	Pavičić Slava	Petrinja
151.	Pavleković Ivan – Sajko	Greda
152.	Pavlica Dušan	Drenovac
153.	Pavlica Mićo	Drenovac
154.	Pavlović Milan – Mićun	Kirin

155.	Pejak Dušan	Petrinja
156.	Pejaković Janko	Moštanica
157.	Periček Đuro	Greda
158.	Perković Ivan – Čaće	Galdovo
159.	Perković Marijan	Galdovo
160.	Peškir Dušan	Moštanica
161.	Peškir Mile	Moštanica
162.	Pihler Ivan	Sisak
163.	Polimac Mile	Grabovac
164.	Prša Josip	Greda
165.	Prusac Simo	Klasnić
166.	Radović Drago	Sisak
167.	Radulović Dragan	Babina Rijeka
168.	Rajković Milan	Lovča
169.	Rajković Mišo	Lovča
170.	Rajković Stevo	Lovča
171.	Rapić Barica	Dužica
172.	Ratković Milan – Račak	Petrinja
173.	Ratković Ljubica	Petrinja
174.	Rebrača Stanko	Majske Poljane
175.	Rebrača Stevo	Majske Poljane
176.	Rebrača Vasilj	Majske Poljane
177.	Relić Nedjeljko – Ljuban	Selište
178.	Roksandić Đuro	Majske Poljane
179.	Rula Dragan	Bijele Vode
180.	Samardžija Miloš	Buzeta
181.	Sarapa Pero	Vlahović
182.	Sekula Đuro	Gradusa
183.	Smolčić Franjo	Budaševo
184.	Smolčić Tomo	Budaševo
185.	Steinburg Petar	Sisak
186.	Sumenić Nikola	Staro Selo
187.	Svrabić Milovan	Joševica
188.	Šajković Ivan	Hrastelnica
189.	Šesto Branko	Vlahović
190.	Šolić Dragan	Mačkovo Selo
191.	Španović Ilija	Dragotina
192.	Španović Nikola	Dragotina
193.	Štajcar Anton – Tone	Petrinja
194.	Štajcar Ivo	Petrinja

195.	Šteković Aniša	Grabovac
196.	Šukunda Samojlo – Nina	V. Gradac
197.	Tarabić Milka	Drenovac
198.	Tarabić Mile	Drenovac
199.	Tarabić Ilija	Drenovac
200.	Tintor Stanko – Brko	Bijele Vode
201.	Tintor Stevo	Bijele Vode
202.	Todorović Simo	Dragotina
203.	Todorović Dušan	Dabrna
204.	Todorović Stojan	Dabrna
205.	Tojagić Milan	V. Šušnjar
206.	Tominac Josip	Hrastelnica
207.	Tominac Tomo – Cestar	Galdovo
208.	Tominac Tomo – Josipov	Hrastelnica
209.	Trivanović Đuro	V. Gradac
210.	Tuđman Stjepan	Greda
211.	Turkulin Artur – Tujko	Petrinja
212.	Turkulin Draga	Petrinja
213.	Veljača Ilija	Moštanica
214.	Vidra Mirko	Bijele Vode
215.	Vladić Adam	Drenovac
216.	Vladić Petar	Drenovac
217.	Vladić Branko	Drenovac
218.	Vučinić Dušan	Staro Selo
219.	Vučković Stevo	Klasnić
220.	Vujatović Stevo	V. Gradac
221.	Vujić Đuro – Brat	Vlahović
222.	Zlonoga Đuka	Majske Poljane
223.	Zlonoga Ilija	Majske Poljane
224.	Zlonoga Lazo	Majske Poljane
225.	Zlonoga Stanko	Majske Poljane
226.	Žarković Đuro	Majske Poljane
227.	Žarković Vasilj	Majske Poljane
228.	Žica Miloš	Gradusa
229.	Žica Tonka	Gradusa
230.	Živković Dušan	V. Gradac
231.	Žuk Drago	Sisak
232.	Žuk Franjo	Sisak
233.	Žuk Pero	Sisak

3. Popis boraca Sisačkog partizanskog odreda²¹

1.	Janić Vlado Capo, komandant	40.	Lasić Ivo
2.	Cvetković Marijan, politički komesar	41.	Lovreković Ivan
3.	Altić Ivan	42.	Majer Krešo
4.	Banjanin Vujo	43.	Malina Kuleš Ana
5.	Benak Tomo	44.	Malina Josip
6.	Berkopec Jože	45.	Mažar Lukica .
7.	Bezuh Stjepan	46.	Milković Ivan Milek
8.	Bobetko Dragan Maga	47.	Ogulinac Đuro
9.	Bobetko Mijo	48.	Ogulinac Franjo Seljo
10.	Brodarec – Žganec Ankica	49.	Ogulinac Ivo Globa
11.	Brodarec Ivo	50.	Pavleković Ivan Sajko
12.	Bujić Ivica	51.	Pavlinac Mato Đuriš
13.	Cvetković – Lugić Ksenija	52.	Periček Đuro Kirija
14.	Cvetković – Majer Vera	53.	Perković Ivan Crni
15.	Čaušević Đuro	54.	Perković Ivan Ćaće
16.	Čeh Ivan	55.	Perković Marijan
17.	Čipor Jandro	56.	Prša Josip
18.	Čulig Jakov .	57.	Radović Drago
19.	Dimić Nada	58.	Rapić Barica Crna
20.	Dobranić Mijo Crni	59.	Rujević Stjepan Brk
21.	Dujmić Alojz	60.	Selanec Josip
22.	Đukić Milan Grbe	61.	Smolčić Franjo
23.	Filipić Martin	62.	Smolčić Tomo
24.	Filiković Stjepan	63.	Steinburg Petar
25.	Gluhak Ivan	64.	Šajković Ivan
26.	Gorički Mijo	65.	Špiljak Mika
27.	Hrelec Ivo	66.	Tominac Josip
28.	Hrelec Klarić Jagica	67.	Tominac Tomo Josipov
29.	Janić Slavko	68.	Tominac Tomo Cestar
30.	Jerman Drago Talijan	69.	Trstenjak Vlado Brcko
31.	Kalc Jurica	70.	Tuđman Stjepan
32.	Klarić Stjepan Štefo	71.	Tumpić Stjepan
33.	Knebl Franjo	72.	Turkalj Ivan
34.	Krobot Josip	73.	Tuškanec Josip
35.	Kukolić Mato	74.	Vužić Tuškanec Jagica
36.	Kušec Lasić Katica	75.	Žuk Drago Braco
37.	Laćan Marijan Lazo	76.	Žuk Franjo
38.	Lapčević Bara	77.	Žuk Pero
39.	Lapčević Ivan		

²¹ Spisak preuzet iz knjige M. Matovine i D. Božića, *Prvi partizanski odred*, str. 249-305.

4. Popis poginulih boraca s područja Banije i Siska do kraja 1941.

1.	Ivo Lasić	22. VII. 1941.
2.	Ivo Ogulinac "Globa"	22. VII. 1941.
3.	Jakov Čulig	22. VII. 1941.
4.	Milan Mihajlović Mićo	2. VIII. 1941.
5.	Lukica Madžar	2. IX. 1941.
6.	Milan Kajgana	26. IX. 1941.
7.	Jovo Drobnjak	26. IX. 1941.
8.	Stjepan Bezuh	26. IX. 1941.
9.	Savo Miočinović	26. IX. 1941.
10.	Nikola Vučković	26. IX. 1941.
11.	Josip Selanec	26. IX. 1941.
12.	Joso Marjanović	7. X. 1941.
13.	Ranko Papuča	22. X. 1941.
14.	Jovo Nišević	22. X. 1941.
15.	Smilja Borojević	22. X. 1941.
16.	Stanko Begović	22. X. 1941.
17.	Milan Komljenović	22. X. 1941.
18.	Milan Koljaja	22. X. 1941.
19.	Stjepan Tumpić	22. X. 1941.
20.	nepoznati borac	22. X. 1941. izgorio u partizanskoj bolnici
21.	nepoznati borac	22. X. 1941. izgorio u partizanskoj bolnici
22.	Jandro Čipor	29. X. 1941.
23.	Ivan Čeh	29. X. 1941.
24.	Mirko Jasić	29. X. 1941.
25.	Dušan Pejak	29. X. 1941.
26.	Stevo Glumac	14. XI. 1941.
27.	Dušan Živković	14. 11. 1941.
28.	Milan Tišma	14. XI. 1941.
29.	Rade Opačić	2. XII. 1941.
30.	Vojislav Strineka	26. XII. 1941.
31.	Nikola Bobera	26. XII. 1941.

5. Popis partizanskih boraca s područja Banije i Siska iz 1941. koji su proglašeni narodnim herojima²²

1.	Đuro Bakrač	18.	Milan Joka
2.	Milutin Baltić	19.	Petar Kalanja
3.	Stanko Bjelajac	20.	Đuro Kladarin
4.	Živko Bronzić	21.	Milanka Kljaić
5.	Ivica Bujić	22.	Franjo Knebl
6.	Marijan Cvetković	23.	Stojan Komljenović – Ćoka
7.	Miloš Čavić	24.	Uroš Krunic
8.	Jandra Čipor	25.	Nikola Maraković Nina
9.	Dušan Ćorković	26.	Josip Marjanović Joso
10.	Nikola Demonja	27.	Rade Milojević
11.	Nada Dimić	28.	Franjo Ogulinac Seljo
12.	Stevo Došen	29.	Adam Petrović Gigac
13.	Simica Dragić	30.	Josip Prša
14.	Vasilj Gaćeša	31.	Ivo Rukavina Siđo
15.	Rade Grmuša	32.	Miloš Suzić
16.	Vlado Janić Capo	33.	Ilija Španović
17.	Mate Jerković ²³	34.	Mika Špiljak

²² Narodnih herojima proglašeni su i neki istaknuti borci rođeni na Baniji i u kotaru Sisak, koji nisu sudjelovali u aktivnostima na ovom području: Kata Dumbović Mati, zagrebačka ilegalka, poginula u akciji oslobođanja iz Kerestinca u ljeto 1941; Filip Kljaić Fića, komesar Prve proleterske divizije, poginuo 1943. kod Zvornika; Petar Mećava, jedan od istaknutih kozaračkih komandanata, poginuo 1944. kod Travnika; Nikola Šakić, poginuo u Zagrebu u ilegalnom radu.

²³ Došao na Baniju 1942. – dotada djelovao ilegalno u Sisku i Zagrebu.

DODATAK

1. "Zaboravljen banijski heroj Vasilj Gaćeša"²⁴

"Govornici iz Brezovice izbjegavaju se suočiti s povijesnim činjenicama da su prvi ustanci u Hrvatskoj bili banijski Srbi pod vodstvom Vasilja Gaćeše. Banija zaslužuje da se to u novijoj hrvatskoj povijesti javno i nedvojbeno kaže", napominje Adam Dupalo, istaknuti borac 7. banijske divizije.

Godinama se 22. juna u Brezovici, na obilježavanju državnog praznika Dana antifašizma, u službenim govorima prešuće istina o antifašističkoj borbi, u kojoj značajne zasluge pripadaju banijskim Srbima Banije, kao i o stradanju hiljada nevinih srpskih žrtava, posebno na početku Drugoga svjetskog rata.

"Govornici iz Brezovice uporno se izbjegavaju suočiti s povijesnim činjenicama koje jasno kažu da su prvi ustanici u Hrvatskoj bili banijski Srbi pod vodstvom Vasilja Gaćeše. Narod Banije zaslužuje da se to u novijoj hrvatskoj povijesti javno i nedvojbeno kaže, jer se o Brezovici bez Banije ne može govoriti. Istitati veliku slavu odreda koji je živio samo četiri mjeseca i osam dana a ne govoriti o Baniji koja ga je primila i spasila, nije poštено. Na Baniji je pokrenut prvi ustanak u Hrvatskoj i položena prva partizanska zakletva" – kaže Adam Dupalo, istaknuti borac 7. banijske divizije.

Povijesne činjenice govore da se Sisački partizanski odred, koji je činilo šezdesetak komunista pod vodstvom Vlade Janića Cape, 22. juna 1941. nije ni formirao u Brezovici nego nekoliko kilometara dalje, u selu Žabno, u šumi Šipražje, odakle su pokrenuli nekoliko manjih diverzija na željezničku prugu Zagreb-Sisak. Mjesec dana kasnije, Sisački odred napadaju ustaše; razbijeni proleteri tek se krajem jula sastaju u Brezovici, odakle pokreću prvu oružanu akciju 12. septembra, nakon čega kreću put Banije gdje već postoji organizirani ustanak.

Brezovički falsifikati

Partijsku odluku donesenu 19/20. jula u šumi Abez kraj Vrginmosta o početku ustanka na Baniji i Kordunu prvi je pod svojim vodstvom proveo

²⁴ Razgovor s Adamom Dupalom, *Novosti* br. 601 / 24. juni 2011. Tekst je prenesen u cijelosti (nap. ur.)

Gaćeša, kada je u noći s 23. na 24. jula s 42 partizana napao željezničku stanicu i općinu u Banskom Grabovcu, prilikom čega je uništena ustaška posada i oduzeto nekoliko pušaka s municijom. Sisački odred s 54 partizana na Baniju je stigao 22. septembra, a sa suborcima ih je na Šamarici dočekao Gaćeša riječima: "Ovu četu Hrvata iz Siska nosit će Banija kao malo vode na dlanu, dok je Vasilja i Banije". Poslije ustaške ofenzive na Šamariću, 1. novembra 1941., Sisački odred donosi odluku da prestaje djelovati i vraća se za Sisak.

"Za Dan antifašizma svake godine čujemo brezovičke falsifikate i povijesne neistine. Ne čuje se ni jedna riječ o srpskim ustancima i o Gaćeši kao vođi prvog ustanka u Hrvatskoj" – tvrdi Dupalo, ističući da se iza toga krije čisti nacionalizam onih koji pate za NDH-om. "Današnja Hrvatska, po njemu, hoće pod svaku cijenu podcijeniti antifašističku borbu naroda Banije na čelu s Gaćešom, samo zato što su prvi ustanak u Hrvatskoj pokrenuli Srbi. Tek nešto više riječi o Gaćeši kaže se u Banskem Grabovcu, ali odatle glasovi istine ne stižu daleko."

"O antifašizmu se govori samo deklarativno i općenito. Mi na Baniji čuvamo uspomenu na ustanke i na Gaćešu kao hrabrog i odlučnog čovjeka. Međutim, na nekom višem nivou dolazi do prešućivanja, ali ne zato što je netko bio Srbin nego jednostavno zato što se o tim stvarima malo zna, što dokazuje da su svi govori zvaničnika slični" – ističe Zrinka Čorić, predsjednica Udruge antifašističkih boraca i antifašista Petrinje.

Lapsus Lovrić-Merzel

No, na prošlogodišnjoj komemoraciji u Banskem Grabovcu, na mjestu gdje su ustaše u odmazdi za Gaćešinu akciju poubijale 1.285 nevinih Srba, navljena je šutnja "za poginule partizanske borce, nevine žrtve i branitelje iz Domovinskog rata"; i sama Čorić održala je govor, a da nijednom riječju nije spomenula ustaše ili Srbe. Koliko se na mjestima obilježavanja ustanaka i stradanja nevinih srpskih žrtava nastoji ne izreći pridjev "srpski", toliko se na tim istim mjestima ne zaboravlja spomenuti Bleiburg, hrvatska stradanja u Domovinskom ratu i branitelji. Da se u velikom izljevu počasti prema posljednjima govornici često potpuno pogube, dokazuje i govor županice Sisačko-moslavačke županije Marine Lovrić-Merzel u Banskem Grabovcu, kada je istaknula kako su "djeca, sinovi i unuci onih koji su stradali u antifašizmu, bili branitelji u Domovinskom ratu". Vjerojatno se u govoru zanijela i zaboravila da je na području koje je bilo pod RS Krajinom, opustošenom od strane HV-a u Oluji 1995., kada su potomci nevinih srpskih žrtava iz Banskog Grabovca i okoline spas našli u egzodusu.

"Nemam ništa protiv spominjanja Bleiburga i branitelja, ali neprimjereno je povezivanje dvaju posljednjih ratova, nepristojno je prema žrtvama. No to je redovna praksa, čak i nekih naših drugova iz Saveza antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske" – ističe Dupalo.

“Da za takve govore ne možemo samo kriviti službenu politiku nego i sam vrh SABA-e”, slaže se i sudionik tih događaja i narodni heroj Milutin Baltić.

“Za totalno negiranje uloge banjiskih ustanika i Gaćeše krive su i određene grupe u samom Savezu koje općenito govore o antifašizmu, što je bježanje od istine i utapanje u politiku devedesetih i Tuđmanovih falsifikata povijesti” - upozorava Baltić.

Predsjednik SABA-e Hrvatske Ratko Maričić ističe da nije važno što se govori na pojedinim mjestima gdje su se dogodile ‘takve stvari’. – “Važno je da o tome govorimo mladima, da se toga sjećamo i da odamo počast svim žrtvama koje su pale za ono što imamo danas. Nije na nama da umjesto povjesničara utvrđujemo činjenice o značenju događaja i ličnosti” – tvrdi Maričić.

Osobno ili službeno

Međutim, publicistu i izdavaču Slavku Goldsteinu činjenice o prvim ustancima na Baniji nisu sporne.

“Osnivanje prvog antifašističkog odreda bio je samo simboličan čin, a ne stvarni borbeni ustanak, jer jedva da je izvršena koja akcija. Prvi ustanak u Hrvatskoj zbio se 23. jula u srpskim selima Banije, četiri dana prije akcije u Srbu, dana koji je kasnije uzet za Dan ustanka naroda Hrvatske jer je taj ustanak imao veće razmjere. Povijesne činjenice su poznate i Gaćeša neće biti zaboravljeni vođa prvog ustanka bez obzira na društvene okolnosti koje nisu normalne” – kaže.

Do zaključenja broja nismo uspjeli doznati hoće li na ovogodišnjem obilježavanju u Brezovici biti ispravljena tradicionalna nepravda prema srpskim ustancima na Baniji. Maričić nam u telefonskom razgovoru nije mogao potvrditi hoće li u svom službenom govoru spomenuti vodju prvog ustanka u Hrvatskoj jer, kaže, “ako nastupam u svoje osobno ime, onda mogu govoriti kako mislim da treba, a u ime SABA-e treba zajedno ustvrditi što valja reći”.

Kako bilo, za narod Banije Gaćeša je ostao heroj koji se odupro zlu, a njegov kratak ratni put, koji je trajao do 29. aprila 1942., kada su ga ustaše ubile u Brubnju kraj Gline, ne umanjuje njegovu ulogu. (Paulina Arbutina)

2. "Rat 1990-ih nije nastavak rata 1940-ih"²⁵

Partizani su se tukli protiv stranih vojski, Nijemaca, Talijana, protiv fašističkih hordi i kvislinga, a Domovinski rat se vodio između naroda koji žive na prostoru što se zvao SFRJ, ističe za *Novosti* učesnik Narodnooslobodilačke borbe, sudionik ofenziva na Neretvi i Sutjesci Adam Dupalo.

Adam Dupalo bio je učesnik Narodnooslobodilačke borbe na Baniji, a kao komesar četa, a onda i bataljuna u Sedmoj banijskoj (udarnoj) diviziji učestvovao je u najkrvavijim ofenzivama na Neretvi i Sutjesci, o kojima se danas malo govori, iako je u njima njegova divizija ostavila hiljade boraca s Banije. U svojim penzionerskim danima, boreći se sa slabovidnošću, ipak uspijeva prikupljati građu o NOB-u i boriti se protiv revizije historije, toliko prisutne od 1990-ih na ovom. Kao predsjednik Sekcije Prvog, odnosno Četvrtog korpusa NOVJ i kao živa enciklopedija partizanskog pokreta na Baniji, čika Adam, kako ga zovu, nezaobilazan je gost na obilježavanjima godišnjica NOB-a.

Kakav je odnos prema partizanima u današnjoj Hrvatskoj?

Nije dobar, štoviše, on je za osudu. Pojedinci iz vlasti koji bi trebali da poštiju borce koji su svojim grudima, a neki i životima, stvorili temelje budućeg života naroda na području SFRJ poslije Drugog svjetskog rata, trebali bi znati da su ti borci zaslužili da ih se poštuje barem toliko da ih se ne vrijeđa. A nas se vrijeda na sve moguće načine, naziva nas se zločincima, ubicama, srbočetnicima, srbokomunistima... Nas je u Sedmoj banijskoj diviziji bilo 13 nacionalnosti, a tako je bilo i u drugim divizijama NOVJ-a; nisu se borili samo Srbi i Hrvati, iako se ovdje stalno traže brojke da se dokaže da je Hrvata bilo više u NOB-u nego Srba. To su priče za malu djecu, ako se to tvrdi za vrijeme prije kapitulacije Italije. Jasno je da nakon kapitulacije Italije ne može biti više Srba u jedinicama, jer je samo 1943. godine poginuo 4.631 borac Sedme banijske divizije, da se i ne govori o Šestoj ličkoj, Osmoj kordunaškoj i partizanskim odredima. Zato su se nakon kapitulacije Italije partizanske jedinice popunjavale Hrvatima, bez obzira na to što pišu povjesničari koji falsificiraju što se desilo i negiraju što su partizani učinili za oslobođanje svih naroda Jugoslavije.

Istina o borcima i žrtvama Banije

Ipak, imate primjedbe na izjave nekih koji se nazivaju antifašistima?

Danas se ne spominju Sutjeska i Neretva, ne spominju se Sedma divizija i njen krvavi put, a to je divizija koja je najviše ljudi izgubila tokom IV. i V. ofenzive, jer 3.500 boraca nijedna divizija nije izgubila. Danas su pojedin-

²⁵ Intervju Adama Dupala *Novostima*, br. 710, 26. jula 2013.

cima usta puna antifašizma, iako u ratu nismo govorili o antifašizmu nego o Narodnooslobodilačkom ratu, borbi protiv okupatora, Talijana i Njemaca, ustaša i četnika, protiv muslimanske milicije koja je služila ustaškom režimu NDH.

Zašto se ti novi termini uvode? Zato da bi se zamračila prava istina, da se ratovalo i stvaralo novu vlast i odnose među ljudima. Imali smo narodnooslobodilačke odbore i organizacije u kojima su bili i članovi drugih stranaka, kao što su HSS ili Samostalna srpska stranka.

Pojedinci nagrđuju naše borce, naša pokoljenja. Tobiže, trebali bi se stidjeti što su njihovi očevi bili partizani, a veličaju se neki ustaše koji su počinili zločine i koji su, kao, spašavali Židove. O tome neka im odgovara Slavko Goldstein, a ja imam moralno pravo da branim istinu o borcima i žrtvama Banije. Negiraju se glinski pokolj i broj žrtava. Imamo imena i prezimena 1.564 pobijena, a znaju se i njihove godine starosti. Kako možemo šutjeti i dozvoliti da neki tobogeni povjesničar kaže da ih je pobijeno 400? A Ljuban Jednak, koji je klan i nedoklan, za njega se kaže da laže. Ne govori se o marvinskom groblju Mrcinište kraj Sunje, na kome je nekoliko hiljada ljudi, što ne znaju ni moji Banijci. Zalagao sam se da Dubičke krečane uđu u zakon kao ispostava Jasenovca, jer su tamo spaljivani ljudi. Dozvoljavamo da se otkopavaju grobnice njemačkih vojnika i ustaša koji su bili zločinci, pa čak i da se preuveličava broj stradalih, ali neke druge grobnice s izginulim Srbinima nitko ne spominje, kopa ili istražuje. Da li su krečane do kraja istražene, koliko je stradalih na Mrciništu kraj Sunje? U logoru u Sisku stradalo je na hiljade djece, a kada je netko iz vlasti došao na to dječje groblje? Kada je itko pitao o Hadžeru kraj Gline (prvi glinski pokolj), gdje je u maju 1941. ubijeno 400 nevinih žrtava? Ipak, sve je zapisano i ne može se izbrisati.

Na obilježavanju godišnjice osnivanja Sisačkog partizanskog odreda ponovo se tvrdilo da je to bio prvi akt borbe protiv fašizma u Evropi. Kakva je bila uloga tog odreda?

Godinama sam proučavao i pisao o tom odredu i tome nema potrebe ništa oduzimati ni dodavati. Odred su 22. juna 1941. formirali komunisti koji su se nakon napada na SSSR sklonili iz Siska jer su bili na spisku za hapšenje. Osnovan je u selu Žabnom, a u prvih mjesec dana boravio je u šumi Šikari, a ne u Brezovici, gdje je došao tek u julu, nakon ofenzive u kojoj je 500 ustaša, koje je vodio Ante Moškov, razbilo logor u Šikari, ali bez borbe. U avgustu narasta na 60 boraca i u to je vrijeme izveo dvije oružane akcije, Topolovac i Palanjek, koje su postigle uspjeh. U septembru se, zbog ofenzive ustaša, 54 borca prebacuju na Baniju i djeluju zajedno s Kalinskim odredom koji čine ljudi iz petrinjskog kraja, a krajem mjeseca polažu zakletvu zajedno s borcima Vasilja Gaćeše, da bi, nešto preko četiri mjeseca od osnivanja, bila donesena odluka o rasformiranju odreda, što je kasnije kritikovao CK KPH. Odred nije bio prvi u Evropi, iako je bio prvi u Hrvatskoj. Ali

čak ni u Hrvatskoj nije izveo prvu oružanu akciju, jer je to bila Gaćešina akcija na Banski Grabovac. Po mnogim izjavama, odred vojnički nije značio ništa, ali je značio politički jer je pokazao da se Hrvati komunisti bore protiv ustaša, i to zajedno sa Srbima. Veliku su stvar ti drugovi učinili, i tada i kasnije u ratu, ali ne treba dodavati ono što nisu.

Spajanje ratova i povijesti

Žestoki ste kritičar koncepcije proslave u Banskom Grabovcu. Zašto?

Naravno, program se do ove godine odvijao kod kosturnice sa 1.285 žrtava ustaškog masakra počinjenog nakon Gaćešine akcije. Kada obilježavamo Gaćešinu akciju, možemo se radovati što su neki učesnici ostali živi i možemo plesati i pjevati. Ali kada se polažu vijenci poginulima, nema pjesama ni kola, što drugovi u Petrinji nisu mogli nikako da shvate. Ove su godine binu za program ipak pomaknuli malo dalje, što je dobro da su učinili.

Koliko vas iritira kada se u izjavama i govorima spajaju NOB i Domovinski rat?

U Domovinskom ratu nisam učestvovao i ne mogu govoriti o njemu. Ali spajati ratove ili govoriti da je Domovinski rat nastavak NOB-a, to je u najmanju ruku neozbiljno i vodi spajanju povijesti. Mi smo se tukli protiv stranih vojski, Nijemaca, Talijana, protiv fašističkih hordi i kvislinga, a ovdje se vodio rat između naroda koji žive na prostoru što se zvao SFRJ. Onaj tko tvrdi da je rat 1990-ih nastavak rata 1940-ih tvrdi da smo nakon 1945. trebali tući jedni druge. Pritom zaboravljuju da u svijetu postoje svi mogući dokumenti o tome tko se protiv koga borio u NOB-u. Džaba im je priča, iako se time truje mlada generacija. A onima koji kažu da su NOB i Domovinski rat isto, mogu samo poručiti da smo mi partizani degradirani u odnosu na branitelje. Da ne kažem da je smiješno u isto vrijeme proglašavati partizanske borce zločincima i onda tvrditi da si nastavljač njihove borbe. Uostalom, o Domovinskom ratu tek će izići sve istine, samo mnogi od nas starijih više neće biti živi.

(Nenad Jovanović)

KRONOLOGIJA DOGAĐAJA 1941.

OŽUJAK

25. 3.

1. Potpisano pristupanje Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu.

27. 3.

1. Održane velike demonstracije u Beogradu protiv pristupanja Trojnom paktu. Izvršen vojni puč. Vladu formira general Dušan Simović.
2. Reakcija sila Trojnog pakta. Hitler donosi odluku o napadu na Jugoslaviju (“Plan 25”)

28. 3.

1. Hitler upućuje pismo Mussoliniju o odluci da napadne Jugoslaviju. Mussolini poziva vodju ustaške organizacije Antu Pavelića u Rim sa ciljem da njegov pokret stavi u funkciju talijanskih planova na istočnoj obali Jadrana.

TRAVANJ

1. 4.

1. Njemački ministar vanjskih poslova Joachim Ribentrop šalje svoje predstavnike Waltera Malletkea i Edmunda Veesenmeyera u Zagreb da razgovaraju s Vladkom Mačekom, vođom HSS-a, o formiranju nezavisne hrvatske države i preuzimanju vlasti. Slavko Kvaternik u ime grupe “nacionalista” šalje pismo Nijemcima i poziva ih da njihove trupe uđu u Hrvatsku.

3. 4.

1. Maček prihvata Simovićeve uvjete za ulazak u njegovu vladu. Vlada Kraljevine Jugoslavije daje izjavu o vjernosti Trojnom paktu.
2. Veesenmayer razgovara s radikalno-nacionalističkim krugovima, nakon Mačekova odbijanja o formiranju hrvatske države kao nje-mačke saveznice.

6. 4.

1. Njemačka napala Kraljevinu Jugoslaviju; bombardiran Beograd. Njemačke trupe iz više pravaca prelaze granicu i napreduju praktički bez otpora.

8. 4.

1. Maček dolazi u Zagreb i upućuje proglašenje o ratnom stanju pristašama HSS-a i hrvatskom narodu.
2. Pobuna u Bjelovaru: ustaše i Mačekova zaštita razoružavaju oficire Vojske Kraljevine Jugoslavije, plijene oružje, a bjelovarski građa donačelnik Julije Makanec proglašava nezavisnu hrvatsku državu.

10. 4.

1. Njemačke jedinice nadomak Zagreba. Intenzivni sastanci Kvaternik – Veesenmayer – Maček o preuzimanju vlasti. Poslijepodne Kvaternik na Radio Zagrebu proglašava osnivanje NDH u ime poglavnika Ante Pavelića. Čita se i Mačekova izjava o potpori novoj vladi. Poslijepodne Nijemci ulaze u Zagreb. Brojni građani duž ulica i na Jelačićevom trgu s odobravanjem dočekuju njemačku vojsku.
2. Sve veze s Beogradom su prekinute. Kralj Petar je napustio zemlju. Jugoslavenska vojska se raspada.
3. Ustaše i njihove pristalice izlaze iz poluilegalnosti i u mnogim mjestima preuzimaju vlast. Prva hapšenja Srba u Gospiću pod vodstvom ustaše Juce Rukavine.

11. 4.

1. Nakon razgovora s Mussolinijem, Pavelić uvečer kreće u zemlju s grupom ustaša.
2. Pavelićev govor emitiran na radiju. Ustaše i pripadnici Seljačke zaštite u Sisku hapse žandare Srbe i ubijaju njihova poručnika. Pri pokušaju razoružanja vojnika dolazi do sukoba kod galđovačkog mosta.
3. U Petrinji je razoružana Komanda vojnog okruga, uhapšen komandant pukovnik Todor Simić i dio oficira te predani Nijemcima u zarobljeništvo.
U Glini i Kostajnici nije bilo vojske pa ustaše preuzimaju vlast bez otpora.

U blizini Dvora vojska je u povlačenju zapalila veliko vojno skladište i porušila mostove na rijeci Uni kod Dubice i Kostajnice te između Matijevića i Bosanskog Novog.

12. 4.

1. Hitler donosi smjernice o podjeli Jugoslavije i odobrava nastanak NDH.
2. Prve odluke ustaških vlasti: S. Kvaternik donosi akt o osnivanju vojske i mornarice NDH te o prisezi vjernosti NDH. Osniva "Hrvatsko državno vodstvo", "Hrvatski ustaški nadzorni stožer" i Domobranstvo.
3. Njemačke trupe prolaze kroz Baniju prema Bosni i Hercegovini.

13. 4.

1. Pavelić s nekoliko kamiona s ustašama iz Italije dolazi u Karlovac, gdje ga dočekuje lokalno ustaško vodstvo.
2. Njemačke snage prelaze Unu i nastupaju kroz Bosnu.

14. 4.

1. Pavelićevi razgovara s talijanskim ambasadorom Anfusom i Veesenmayerom u Karlovcu o uspostavljanju vlasti i izvršenju obaveza prema saveznicima.
2. Župnik Antun Đurić iz Divuše iz Dvora dolazi u Zagreb radi konzultiranja o postupanju na svom području te postaje ustaški povjerenik za kotar Dvor.

15. 4.

1. Pavelić dolazi u Zagreb u ranim jutarnjim satima.
2. Italija i Njemačka priznaju NDH.
3. Proglas CK KPJ narodima Jugoslavije, kojim se ne priznaje kapitulaciju zemlje i najavljuje otpor.

16. 4.

1. Pavelić imenuje prvu vladu NDH.
2. Nadbiskup Stepinac u posjeti Paveliću.
3. Ustaški povjerenik A. Đurić saziva ustaške prvake s područja Dvora, a sljedeći dan zaklinje oko 80 službenika novoj vlasti.

17. 4.

1. Jugoslavenska kraljevska vojska predaje se Nijencima, a sljedećeg dana potpisuje kapitulaciju.
2. Poglavnik donosi "Zakonsku odredbu za obranu naroda i države", kojom uvodi rasni kao temeljni kriterij u svojoj državnoj politici.

19. 4.

1. Posebnom odredbom vlada NDH stavlja van zakona Srbe, Židove i Cigane.

20. 4.

1. Ustaše u Glini hapse Miladina Šurbata, sekretara Kotarskog komiteta KPH te grupu Srba. Sljedećih dana hapse i nekoliko Hrvata komunista. Odvode ih u logor "Danica" kod Koprivnice.

21. 4.

1. Prvi Pavelićev javni govor u Zagrebu u kome veliča čvrst savez s nacističkom Njemačkom i fašističkom Italijom i najavljuje teror i progon svih "neprijatelja države" i političkih neistomišljenika.

22. 4.

1. Donesena uredba vlade NDH o iseljevanju "Srbijanaca iz NDH".

26. 4.

1. U kotaru Grubišno Polje dolazi do prvog masovnog hapšenja u NDH. Uhapšeno je 597 muškaraca i internirano u novoforimani logor "Danica" kod Koprivnice.

27. 4.

1. Ustaše su pohvatali i sljedećg dana strijeljali 197 seljaka u Gudovcu kod Bjelovara.

28. 4.

1. Nadbiskup Stepinac šalje kleru okružnicu u kojoj određuje da se 4. svibnja po svim župnim crkvama održi svečana misa povodom proglašenja Nezavisne Države Hrvatske.
2. Ustaše u Dvoru ubijaju četvoricu Srba u znak odmazde za lažni napad, koji su sami inscenirali. Žrtve su bačene na cestu. Dao ih je pokopati župnik Đurić sljedećeg dana.
3. U Petrinji je uhapšeno više članova KPJ i skojevac, koji su otpremljeni u logore. Uhapšen je bio i Rade Pribićević, jedan od pravača SDS-a, i otpremljen u Staru Gradišku.

30. 4.

1. Poglavnik NDH-a A. Pavelić donosi "Zakonsku odredbu o rasnoj pripadnosti" i "Zakonsku odredbu o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskoga naroda", stvarajući pravnu progon i teror nad Srbima, Židovima i Romima.

SVIBANJ

3. 5.

1. Vlada NDH donosi akt "Zakonsku odredbu o prelazu s jedne vjere na drugu", čime se stvaraju uvjeti za prisilno pokatoličenje pravoslavnih vjernika. Zabranjuje se korištenje srpskog imena i naziva pravoslavna vjera, umjesto koje se smije koristiti naziv "grkoistočna".

4. 5.

1. U Zagrebu se održava savjetovanje Politbiroa CK KPJ i pokrajinskih sekretara KP (tzv. Majsko savjetovanje), na kojem se utvrđuje platforma za obranu zemlje i dogovaraju zadaci za podizanje ustanka.
2. Započinje masovno hapšenje Srba, Židova i Roma u Sisku i okolini. U narednom razdoblju uhapšeno je oko 750 osoba, od kojih je oko 450 pobijeno na Graniku i na drugim mjestima.

5. 5.

1. Ustaše iz Sunje hapse 20-ak viđenijih ljudi u selu Kinjačka. Uhapšeno je i oko 150 seljaka iz Drljača, Četvrtkovca i okolnih sela. Dio strijeljaju na marvinskom groblju Mrcinište u Sunji, a dio otpremaju u logor Jadovno.

6. 5.

1. Počinju masovna hapšenja Srba u Veljunu na Kordunu, koja traju i sljedećeg dana. Povod je ubojstvo obitelji Medved iz Hrvatskog Blagaja, iako ničim nije dokazano da su počinitelji Srbi.
2. Ustaše u Glini hapse drugu grupu Srba. Uhapšeni su i neki Hrvati koji su se protivili progona Srba. Srbi su otpremljeni u logore, a Hrvati upozorenici.

7. 5.

1. Pavelić kod pape Pija XII. Papa odobrava vjerske prijelaze.

8. 5.

1. Noću 8/9. 5. ubijeno je 520 mještana Veljuna i okolice na Kordunu i pokopano u tajnu grobnicu.

9. 5.

1. U selu Klinac, petrinjske ustaše hapse seljake. Hapšenja izvršena i u Srpskom Čuntiću, Bačug i nekim drugim selima Petrinjskog kotara. Većina uhapšenih odvedena u logore i likvidirana u Jadovnom.

10. 5.

1. Pavelić utemeljuje Glavni ustaški stan, kao centralno rukovodno tijelo ustaškog pokreta i osniva Ustašku vojnicu, kao oružanu silu ustaškog pokreta.
2. Održan tajni sastanak ustaških funkcionera u Glini na inicijativu Mirka Puka, glinskog odvjetnika i ministra pravosuđa u Pavelićevoj vladi, na kojem je dogovoren plan o masovnoj likvidaciji glinskih Srba muškaraca.
3. Održano savjetovanje Kotarskog komiteta Gline; prisustvovao Ivo Marinković Slavko, sekretar OK KPH Karlovac. Zbog hapše-

nja vodećih komunista, popunjeno je KK, a dužnost sekretara preuzeo je Ranko Mitić.

11. 5.

1. U noći na 12. 5. ustaše iz Zagreba, uz pomać domaćih ustaša, oružnika i pojedinih građana, hapse u Glini sve zatečene muškarce Srbe u dobi od 16 do 65 godina.

12. 5.

1. U noći na 13. 5. ubijene su u blizini sela Prekopa 433 osobe uhapšene prethodne noći u Glini i tajno pokopane.

13. 5.

1. Organiziraje se u Donjem Selištu kod Gline seoske straže, u kojoj je angažirano oko 90 ljudi. U sastavu seoske straže bili su i mještani Hrvati. U strahu od ustaša organiziraju se straže i u drugim selima u Baniji.

17. 5.

1. Poglavnik NDH donosi Zakonsku odredbu o prijekim sudovinama (NN br. 32), čime se daje zakonsku formu za masovne likvidacije po kratkom postupku svih "nepočudnih elemenata".

18. 5.

1. Potpisani ugovor NDH s Italijom o određivanju međusobnih granica. Po tome ugovoru Hrvatska ostaje bez najvećeg dijela Dalmacije.
2. Sisački komunisti provode pripreme za oružani otpor. Josip Kraš prisustvovao sastanku OK KPH Sisak.

27. 5.

1. Ministar bogoštovlja i nastave M. Budak donosi upute "prigodom prelaza s jedne vjere na drugu", čime se pristupa organiziranom prekrštavanju pravoslavnog stanovništva.

LIPANJ

1. 6.

1. Govor Mirka Puka u Glini na svečanosti u povodu uspostave NDH. Prijetnje Srbima i najava iseljavanja i daljnog terora.

2. 6.

1. Pavelićev posjet Hitleru: dogovor o iseljavanju Slovenaca iz Trećeg Reicha i Srba iz NDH. Hitler odobrio ustaški plan za uništenje Srba u NDH.

3. 6.

1. Ministar pravosuđa Mirko Puk donio odluku o formiranju prijekog suda na području Sudbenog stola u Petrinji. Za predsjednika

prijekog suda imenovan je Zvonimir Bartolić, vijećnik Sudbenog stola u Petrinji, a za suce Veljko Galinović, sudac Kotarskog suda u Glini i ustaša Ivan Turki iz Petrinje.

4. 6.

1. Konferencija njemačkih predstavnika i vlasti NDH u Zagrebu o preseljenju stanovništva. Dogovoren je plan deportacije 180 000 Slovenaca u NDH te 145 000 Srba iz NDH u Srbiju.

5. 6.

1. Upad ustaša u Drenovac kod Gline; strijeljano 8 seljaka.

7. 6.

1. Donesena ustaška naredba da su se svi Srbijanci koji su se dose-lili na područje NDH nakon 1900. dužni prijaviti vlastima NDH u roku od 10 dana radi iseljenja.

10. 6.

1. Formirana je Velika župa Gora sa sjedištem u Petrinji, koja je obuhvaćala kotareve Sisak, Petrinju, Kostajnicu, Glinu, Dvor i Bosanski Novi. Za prvog župana imenovan je advokat Mirko Jerec iz Gline.
2. Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu donio je u Banjaluci odluku o pripremama za oružani narodni ustanak. Osnovan je Okružni komitet za Bosanski Novi i Dvor.

15. 6.

1. Objavljeno je saopćenje CK KPH o situaciji u zemlji i poziv u borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika.
2. NDH pristupa Trojnom paktu.

22. 6.

1. Izvršen mučki napad Njemačke na SSSR.
2. Proglas CK KPJ o pozivu naroda Jugoslavije ustanak.
3. OK KPH Sisak donio je povijesnu odluku o povlačenju komunista u ilegalu i formiranju Sisačkog odreda, prve partizanskog odreda u Hrvatskoj. Za komandanta izabran je Vlado Janić Capo, a za komesara Marijan Cvetković. Podijeljeno je oružje, doneseno iz tajnog skladišta u selu Vurot.

23. 6.

1. Objavljen proglašenje CK KPH povodom napada na SSSR. Naglašava se da su "fašistički vlastodršci napali zemlju radnika i seljaka".
2. Grupa pripadnika Sisačkog odreda izvodi prvu akciju – rušenje željezničke pruge između Grede i Siska te nakon nekoliko dana i na lokaciji između Blinjskog Kuta i Capraga.

24. 6 .

1. Pavelić izražava spremnost da se NDH svojim vojnim jedinicama uključi u njemački napad na SSSR. Počinje regrutiranje dobrovoljaca u 369. pješačku pukovniju.
2. U NDH se osniva Državno ravnateljstvo za ponovu, čiji je zadatak "iseljavanje stranog življa iz NDH". Formiran je i Vjerski odjek za prekrštavanje, za čijeg je pročelnika postavljen katolički svećenik fra Dionizije Juričev.
3. Sastanak dijela OK KPJ za Bosanski Novi i Dvor u Javorniku. Na organiziranju komunista u kotaru Dvor aktivno djeluje sekretar Mjesnog komiteta Bosanski Novi Hajro Kapetanović.

26. 6 .

1. Komunisti iz Donjeg Hrastovca, pod vodstvom Miće Mihajlovića, sekretara Mjesnog komiteta Sunja, izvršili diverzije na pruzi kod D. Hrastovca, bez većeg uspjeha.

27. 6 .

1. CK KPH cirkularnim pismom br. 2 izvijestio je svoje organizacije o pripremama za ustanak i naložio im ubrzano izvođenje sabotaža, štrajkova, demonstracija, barikada i osnivanje borbenih jedinica – odreda, što će pomoći u obrani "prve zemlje socijalizma".

29. 6 .

1. Počinje iseljavanja srpskog stanovništva iz NDH u Srbiju. U ranu jutro jake ustaške snage iz Bihaća natjerale su oko 1200 srpskih seljaka iz općine Plitvička jezera da napuste svoje kuće, stoku i gospodarske zgrade i krenu u izbjeglištvo u Srbiju.

SRPANJ

1. 7 .

1. Ustaše su izvršili pokolj u selu Suvaji u Lici pod vodstvom Vjekoslava Maksa Luburića. Ubijene su 173 osobe, a prvi put su u masovnom pokolju ubijane i žene i djeca. Naredna dva dana slično je Luburićevo "čišćenje" obavljeno u selima Osredak i Bubanj. U sva tri sela pogubljeno je 279 osoba, pretežno žena, djece i starača i jedva desetak muškaraca sposobnih za vojsku. Strašne vijesti iz Like šire se Kordunom i Banjom i ubrzavaju pripreme za sve-anrodnji otpor.
2. Od 1. do 25. 7. iz sabirnog logora u Capragu otpremljeno je u Srbiju 9 transporta sa 4 575 osoba.

2. 7 .

1. Pavelić uputio poziv "hrvatskom narodu" za stvaranje dobrovoljnih jedinica za borbu protiv komunizma i njihovo upućivanje na istočni front, u rat protiv SSSR-a.

4. 7 .

1. Politbiroa CK KPJ donio odluku i proglašenje o podizanju narodnog ustanka na području okupirane Jugoslavije. Upućeni su članovi CK u pojedine pokrajine radi rukovođenja ustankom. U Hrvatsku je kao delegat CK SKJ upućen Vlado Popović, Crnogorac, španjolski borac.

6. 7 .

1. CK KPH formira Operativno partijsko rukovodstvo za rukovođenje ustankom u sastavu: Rade Končar, Vlado Popović i Andrija Hebrang.

12. 7 .

1. CK KPJ objavio proglašenje u kojem traži da se s diverzijama prijeđe na općenarodni ustanački ustanak.
2. Ustaše u selu Luščanima dolaze uhapsiti jednu obitelj radi iseljenja u Srbiju. Suprotstavljaju im se mještani i hapse trojicu ustaša.
3. Ustaše upadaju u Staro Selo kod Siska i odvode 10-12 porodica u logor radi preseljenja u Srbiju.
4. U Dragotini uhapšeno 29 seljaka, dvojica strijeljana. Organizira se više od 70 seljaka radi postavljanja zasjede ustašama iz Maje.

13. 7 .

1. Nastavlja se privođenje Srba u petrinjskom i glinskom kotaru radi preseljanja u Srbiju.
2. Seljaci organizirani u desetine i čete u Dabrnim kod Gline postavljaju zasjedu ustašama.

16. 7 .

1. Pri OK KPH Karlovac formirano Operativno partijsko rukovodstvo na čelu s Josipom Krašem sa zadatkom da organizira i rukovodi oružanim ustankom na Kordunu i Baniji.

18. 7 .

1. U Sisački odred došao kao delegat CK KPH Ivan Rukavina, španjolski borac. S njim je došao i španski borac Jurica Kalc. Pri OK KPH formira se Operativno partijsko rukovodstvo u sastavu Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković i Jurica Kalc.

19. 7 .

1. U šumi Abez kod Vrginmosta održano partijsko savjetovanje pod vodstvom Rade Končara i Josipa Kraša, s glavnim zadatkom ne-

posrednog organiziranja općenarodnog ustanka na Kordunu i Baniji. Sudionici savjetovanja bili su i Ranko Mitić i Milutin Balatić iz Glinskog kotara.

21. 7.

1. Na sastanku KK KPH Glina odlučeno je da se pristupi provođenju zaključaka o masovnom ustanku. Odlučeno je da jedna oružana grupa iz Vlahovića, Drenovca i Šušnjara napadne općinsku zgradu i željezničku stanicu u Banskom Grabovcu te da istovremeno druge grupe izvedu akcije na još četiri lokacije.

22. 7.

1. Oko 500 ustaša i žandara napada Sisački odred u šumi Šikara. U iznenadnom napadu poginuli prvi partizani Ivan Lasić i Ivo Oglilac Globa.
2. Ustaški prijek sud u Sisku je osudio na smrt 7 članova KPJ i 6 skojevaca, među kojima i Jožu Rožankovića, sekretara MK SKOJa. Istoga dana svi su strijeljani, osim jednog člana KPJ i jednog skojevca, koji su pomilovani.
3. Prema odluci rukovodstva Sisačkog odreda upućeni su na Baniju Marijan Cvetković i Jurica Kalc s nekoliko boraca da uspostave vezu sisačkih i banijskih partizana.
4. Srpske izbjegljice iz Cazinske krajine bježe preko "Suve međe" na područje Dvora ispred terora ustaša muslimana iz Cazina i drugih mesta. Počinje organiziranje naoružanih seoskih straža u selima duž "Suve međe".
5. Komunisti Dvora na Uni dobili direktivu za podizanje ustanka od OK KPJ za Bosanski Novi.

23. 7.

1. Grupa od 42 ustanika izvela je pod vodstvom Vasilja Gaćeše prvu ustaničku akciju na Baniji u Banskom Grabovcu. Napala je zgradu općine, željezničku stanicu, vaktarnicu i kuću Dominika Cimbarija, vlasnika Ciglane. Druge akcije na području kotara Glina nisu uspjele zbog neiskustva i neadekvatnog naoružanja ustanika.

Akcija na Banski Grabovac smatra se datumom stvaranja odreda Šamarica odnosno Šamaričkog ili Gaćešinog odreda, iz kojeg se zajedno, s drugim partizanskim odredima i grupama, nastaje Banijski partizanski odred.

2. U selu Stipan, u zaseoku Vidovići, došlo je do oružanog sukoba, u kojem su komunisti Nikola Vidović i Mile Kličković razoružali dvojicu ustaša i oduzeli im oružje. Jedan je ustaša strijeljan, dok je drugi uspio pobjeći. Ta akcija je označila početak ustaničkih akcija na Kordunu.

24. 7.

1. Jake ustaško-domobranske snage iz Petrinje opkolile su sela oko Banskog Grabovca i pohapsile sve zatečene muškarce. U naredna tri dana izvršili su masovnu likvidaciju uhapšenih i pokopali ih u masovne grobnice u blizini željezničke stanice. U toj zločinačkoj akciji ubijeno je 1285 osoba.
2. Osnovan je sabirni logor Jasenovac. Prvi zatočenici dopremani su u Logor I, pokraj sela Krapje, i u Logor II u blizini sela Broćice. Dio zatvorenika iz Jadovnog i drugih logora prebačen u Jasenovac.

25. 7.

1. CK KPH uputio je na Kordun preko OK KPH Karlovac 10 učesnika Španjolskog građanskog rata, kako bi osnažili ustank.
2. Pri pokušaju atentata na ustaškog tabornika u Topolovcu kod Siska poginuo Josip Selanec, pripadnik Sisačkog odreda.

26. 7.

1. Marijan Cvetković i Jure Kalc s Jandrom Čiporom, Ivom Čehom i Ivicom Bujićem stižu na Baniju, na Kaline blizu sela Komogovina, gdje se nalazilo partijsko rukovodstvo Petrinje i Kostajnice, zajedno s izbjeglim narodom iz okolnih sela.
2. Započinje masovno hapšenje Srba na području Gline i Topuskog; tog i sljedećeg dana uhapšeno je oko 300 osoba.

27. 7.

1. U Srbu u Lici izveden je masovni ustakan srpskog stanovništva protiv ustaških zločina.
U Kordunu ustaše hapse ljude po selima podno Petrove gore. Seljaci se masovno dižu i organiziraju seoske straže i ustaničke grupe.
2. Podiže se masovni ustakan u Bosanskoj krajini. Dolazi do prekida veza dvorskih komunista s OK KP Bosanski Novi, koji nakon toga uspostavljaju vezu s komunistima Petrinje i Gline.

29. 7.

1. Srbi pohapšeni na području Topuskog i Gline zatvoreni su u pravoslavnu crkvu u Glini. U noći 29/30. 7. izvršeno je ubijanje i klanje zatvorenika i odvoženje u iskopane masovne grobnice kod Glinskog Novog Sela. Ubijanje u crkvi preživio je Ljuban Jednak, seljak iz Selišta kod Gline, koji je o tome svjedočio.
2. Započinje val hapšenja i likvidacije Srba u Hrvatskoj Kostajnici. Mjesta likvidacije su most na Uni, stari grad Zrinskih, Bajić jame i druga stratišta.

30. 7 .

1. Provodi se masovno hapšenje Srba po selima kotara Glina, Petrinja i Kostajnica. Ustaše iz Sunje hapse po selima općinâ Sunja i Mala Gradusa i likvidiraju ih na Mrciništu.

31. 7 .

1. Ustaše na prevaru u selu Čukur kod Hrvatske Kostajnice hapse 30 ljudi pod izgovorom da ih vode radi organiziranja obrane od komunističko-četničkih bandi koji planiraju iz Bosanske Kostajnice napasti Hrvatsku Kostajnicu. Svi su pobijeni na Bajić jama i Stevanovom brdu.
2. Ustaše iz Bučice hapse u Gornjem Taborištu 72 osobe; 24 šalju u Glinu, ostale ubijaju u šumi Kobiljača.
3. Ustaše iz općina Divuša i Zrin pohvatili su i dva dana kasnije strijeljali 91 osobu iz Donjih Kuljana i 26 iz Volinje te ih pokopali blizu željezničke stanice Volinja. Tu je pobijeno i zakopano više stotina muškaraca iz sela Potkozarja: Dobrljina, Vodičeva, Grdanovca i dr. Tih dana mjesto pogubljenja Srba bio je most na Uni kod Matijevića.

KOLOVOZ

1. 8.

1. Na predjelu Šamarice nazvanom Andđelijina kosa stvara se logor od izbjeglog stanovništva ustanička baza Gaćešinog odnosno Šamaričkog odreda.

2. 8.

1. Ustaše su u Sunji ubili Milana Mihajlovića Miću, člana OK KPH Sisak, i njegovu majku.
2. U Donjem Žirovcu dolazi do masovnog organiziranja seljaka u seoske straže kako bi pružili otpor ustaškom teroru. Podržava ih žandarmerijski zapovjednik u Donjem Žirovcu Metodije Brezovec.

3. 8.

1. Ustaše organiziraju lažno masovno prekrštavanje u kotaru Vrginmost. Na poziv ustaških vlasti okupilo se oko 1200 seljaka, koji su nakon cjelodnevnog boravka u Vrginmostu upućeni kamionima u Glinu. Dio ih je bio zatvoren u glinskoj pravoslavnoj crkvi. Svi su narednih dana ubijeni i pokopani u tri velike jame u šikari Latinova između Marinbroda i Glinskog Novog Sela. U razdoblju od 27. 7. do 6. 8. ubijeno je u kotarevima Glina i Vrginmost oko 1800 ljudi.

4. 8.

1. Ustaše iz Cazinske krajine krenuli su da pohapse izbjeglice smještene na području Dvora i Gline. Uzbunio se narod i pošao na liniju Dvor – Žirovac – Kobiljak – Bojna radi obrane. Ustaški tabornik općine Rujevac Aleksandar Šandor Brkljačić stupa u zaštitu seljaka.
2. Osnovane su tri grupe boraca (predstraže) na području općine Mali Gradac (Debelo brdo – Stajine; Malo Međugorje; Pjeskovac). Od tih grupa formiran je sredinom kolovoza partizanski odred Prolom s 50 boraca. Za komandanta je izabran Ljuban Relić, a političkog komesara Joso Marjanović.

5. 8.

1. Na Kalinama je formiran Kalinski partizanski odred od 50-ak boraca, s komandantom Arturom Turkulinom i političkim komesarom Đurom Kladarinom na čelu. Logor je bio u Miloševom komcu. Donosi se i odluka o formiraju narodnih odbora po selima.
2. Dijelovi odreda Šamarice postavili su zasjedu kod Dragotine. Uhapšena su i strijeljana 4 žandara jer su sudjelovali u hapšenju seljak aubijenih u Banskom Grabovcu.

7. 8.

1. CK KPH posebnim proglašom poziva domobrane da se distanciraju od ustaških pokolja.

8. 8.

1. Formira se tajna baza za pripremu ustanka u blizini sela Javoranj. Organizatori i prvi aktivisti su Vojo Strineka, Miloš Čavić, Adam i Vaso Savić, Mile Joka, Milka Vranešević, Jovan Pribićević Joco i dr.
2. Aleksandar Brkljačić Šandor, tabornik općine Rujevac, uspio je oslobođiti 35 Srba iz zatvora u Bosanskom Novom.

10. 8.

1. U selu Buzeta kod Gline domaći izdajnici, Dušan Zec i Pero Muždeka, ubili su ing. Milu Muždeku, komunista i jednog od organizatora ustanka.

15. 8.

1. Grupa od 27 boraca iz Majskih Poljana, pod vodstvom Stanka Bjelajca, člana KK KPH Petrinja, dolazi u logor Vasilja Gaćeše na Andželijinoj kosi. Stanko Bjelajac se povezuje s Rankom Mitićem i ubrzo je kooptiran u KK KPH Glini.

18. 8.

1. OK KPH Karlovac imenovao je jedinstvenu komandu svih odreda Korduna i Banije, radi rukovođenja ustankom i koordinacije zajedničkih akcija. Čine je komandant Ivo Rukavina, operativni oficir Srećko Manola i politički komesar Većeslav Holjevac. Formirano je 6 vojnih rejona – na Baniji su 5. (odred Prolog) i 6. (odred Šamarica).
2. U Donjem Selištu kod Gline formiran prvi narodnooslobodilački odbor (NOO).

20. 8.

1. Pokušana diverzantska akcija rušenja pruge Sisak – Sunja kod Krajiških Brđana, pod vodstvom Jurice Kalca. Krenulo u akciju oko 120 boraca. Akcija nije uspjela jer je došlo do sabotaže u partizanskim redovima.

22. 8.

1. Ustaše, žandari, domobrani i ustaše muslimani iz Cazinske krajine kreću u akciju povratka izbjeglih Srba uzduž "Suve međe" u njihova sela. Obećava im se oprost i povrat imovine. Neki se vraćaju, ali slijede novi pokolji. Tih dana ubijeno je oko 700 ljudi u šumi Rastovača kod Gornjeg Žirovca i na drugim mjestima.

26. 8.

1. OK KPH Karlovac upućuje okružnicu br. 1 u kojoj govori o ciljevima NOP-a i organiziranju partizanskih jedinica i narodnih odbora.

31. 8.

1. Potkraj kolovoza formiran Štab odreda Šamarica odnosno Gaćešinog odreda u sastavu: komandant Vasilj Gaćeša, politički komesar Stanko Bjelajac, operativni oficir Milan Pavlović Mićun, ekonom i sekretar partijске čelije u Odredu Simo Todorović.
2. Krajem mjeseca formiraju se grupe boraca u Hrvatskoj Bojni, Kobiljaku i Prosinji. U Donjem Žirovcu lugar Mirko Ostojić Bajić formira grupu od 45 boraca kao stražu. U Gornjem Žirovcu grupu od 45 boraca formira Dmitar Suzić Brajić

RUJAN

2. 9.

1. Grupa boraca odreda Kaline protjeruje iz Komogovine povjerenika NDH za školstvo općine Mečenčani i nadzornika škola kotača Kostajnica.

3. 9.

1. KK KPH Karlovac donosi odluku da će rejonski komiteti vršiti vojnu i civilnu vlast na Kordunu i Baniji.

5. 9.

1. CK KPH uputio je poziv organizacijama i pristalicma HSS-a za pristupanje jedinstvenom NOF-u.
2. Ustanici napali ustaše u Begovićima. Ubijen zloglasni ustaša iz Maje Luka Mazalović. Ustaše iz osvete opljačkali i spalili Begoviće, prvo spaljeno selo na Baniji. Nekoliko dana kasnije likvidiran Josip Žinić, istaknuti ustaša iz Gline.

10. 9.

1. Minirana pruga Sisak – Sunja kod Blinjskog Kuta u akciji koju je predvodio J. Kalc.
2. CK KPH upućuje pismo sekretaru OK KPH Sisak, sa zadacima Sisačkom odredu izvođenja borbenih akcija na slabije branjena mjesta i pribavljanje oružja.

11. 9.

1. Ustaše iz Maje upali u selo Buzetu i ubili nekoliko ljudi.
2. Borci Odreda Šamarica zarobili u Dodošima nekoliko žandara, a u Drenovcu ubili jednog žandara.

12. 9.

1. U noći na 12/13. 9. Sisački odred napao općine Palanjek i Topolovac, uništio arhivu i zaplijenio pronađeno oružje.

14. 9.

1. Tomislav Ralf, ustaški pukovnik kreće s jedinicama iz garnizona Petrinja i Glina na prvo veče čišćenje terena od ustanika na Šamarici.

18. 9.

1. U partizanskoj zasjedi postavljenoj satniji ustaša iz Maje, koja je krenula prema Klasniću, ubijena trojica a ranjeno šest ustaša. Druga grupa boraca PO Šamarica na cesti Banski Grabovac – Vlahović napala domobransku patrolu, ubijen je jedan domobran.

19. 9.

1. Na poziv CK KPH, u organizaciji OK KPH Karlovac i Štaba NOP Korduna i Banije, održana je konferencija delegata NOP-a Banije i Korduna u selu Džodani u Petrovoj gori, na kojoj je sudjelovalo 20 delegata iz svih 6 rejona. Odlučeno da Banija bude vojno i politički jedna cjelina.

20. 9.

1. Ustaško-domobranske snage od 650 vojnika pod komandom pu-kovnika Moškova napale su Sisački odred u šumi Brezovica.
2. Odred se u noći 20/21. prebacuje preko Save kod Crnca na Bani-ju.

21. 9.

1. U noći 21/22. 9. Sisački odred, u čijem su sastavu bila 53 borca, stiže na Kaline. Sa sobom su donijeli 25 pušaka za borce Kalin-skog odreda.

22. 9.

1. Na Kalinama se prvi put nakon napada Njemačke na SSSR našlo rukovodstvo Okružnog komiteta KPH Sisak. Odlučeno je da se što prije Kalinski i Sisački odred povežu sa odredom Šamarica.

23. 9.

1. Održan sastanak vodstva Kalinskog i Sisačkog odreda s odredom Šamarica u Gaćešinom logoru na Čavić brdu. Isplanirane zajed-ničke akcije.

25. 9.

1. Osnovana partizanska četa Banjiski trokut od 42 borca, s koman-dirom Petrom Sekulićem i komesarom Žarkom Mihajlovićem na čelu.

26. 9.

1. Održano političko savjetovanje u Stolicama, kojem su uz članove Politbiroa CK KPJ, prisustvovali delegati iz Srbije, Hrvatske, BiH i Slovenije te komandanti najbližih odreda. Donesene su odluke o organiziranju glavnih štabova pokrajina (kasnije republika), stvaranju većih vojnih snaga, razvijanju obavještajne i intendantske službe u partizanskim odredima, stvaranju narodne vlasti kroz NOO i dr.
2. Izvršene prve zajedničke akcije banjiskih i sisačkih partizana. Gaćešin odred napao je žandarmerijsku stanicu Gornji Klasnić, Kalinski i Sisački odred žandarmerijsku stanicu u Malom Gracu. Odredi nisu uspjeli zauzeti žandarmerijske stanice, ali su se njihove posade sutradan povukle u Maju i Glinu i nisu se više vra-tile.

27. 9.

1. Sahranjeni borci poginuli u napadima na žandarmerijske stanice D. Klasnić i M. Gradac. Obavljene su pripreme za polaganje prve partizanske zakletve. U Gaćešin logor stigli su Ivo Rukavina i Srećko Manola i donijeli tekst zakletve.

2. U Gaćešin logor došli su kao predstavnici partizanskih grupa u kotaru Dvor Mile Joka, Rade Bemeštar i Čedo Dragišić radi uspostavljanja veze s odredima u glinskom, i petrinjskom kotaru. Prisustvovali su polaganju zakletve, ali je nisu tada položili.

28. 9.

1. Borci Kalinskog, Šamaričkog i Sisačkog odreda položili su zajedničku partizansku zakletvu na Čavić brdu na Šamarici. U stroju je bilo 188 boraca. Prisustvovalo je oko 3000 stanovnika iz obližnjih šamaričkih sela. Nekoliko dana kasnije zakletvu je položilo još 45 boraca.
2. Izdana naredba Vasilja Gačeše o dužnostima i zadacima predstaza – prvi vojni partizanski dokument na Baniji.

30. 9.

1. CK KPH izdao Okružnica br. 3 u kojoj je data analiza dotadašnjih aktivnosti i politička platforma za daljnje partizanskog djelovanja i upute o organizaciji vojnih jedinica i narodne vlasti.

LISTOPAD

1. 10.

1. Talijanska 1. brza divizija "Celese" zaposjeda područje Korduna i formira svoje garnizorne u Topuskom, Vrginmostu, Vojniću i Slunju.

2. 10.

1. Operativno rukovodstvo CK KPH odobrilo je zaključke konferencije od 19/20. 9. te je odlučeno da Banija bude samostalno vojno-političko područje sastavljeno od kotara: Dvor, Glina, Kostajnica, Petrinja i Sisak, a priključuje im se i područje Vrnograča.
2. Većeslav Holjevac u ime Komande NOP odreda Korduna i Banje šalje proglaš partizanima u kojem objašnjava ulogu okupatora i domaćih izdajnika, naglašava važnost jedinstva naroda i obrazlaže ciljeve NOP-a.

4. 10.

1. KK KPH Glina upućuje letak Muslimana u Cazinskoj krajini, u kome ih upozorava na pogibeljnost ustaške politike i štetnost suradnje s njima.

5. 10.

1. OK KPH Karlovac šalje uputstvo o provođenju odluka u Stolica-ma. Umjesto dotadašnjih rejona formira se šest bataljona, od čega dva za područje glinskog kotara (5. i 6. bataljon).

7. 10.

1. U šumi Prolom u iznenadnom napadu ustaša na odred Prolom poginuo je Joso Marjanović, član KK KPH Glina, politički komesar odreda.

8. 10.

1. Partizanska grupa iz sela Svinica – Gradusa izvršila upad u žandarmerijsku stanicu u Maloj Gradusi, u kome je zaplijenjeno 7 pušaka, a žandari su pušteni u Sunju.

10. 10.

1. U livadama pokraj potoka Dobronice (selo Vrpolje) održan sastanak o podizanju ustanka u Dvorskem kotaru. Odlučeno je da se osnuje odred, a okupljanje boraca da se obavi u lovačkoj kući u šumi Čerkezovac. Formiranje odreda je usporeno zbog neprijateljske ofenzive na Šamaricu 20/21. 10. 1941.

11. 10.

1. Jedan desetina boraca odreda Šamarica napala je neprijateljsku patrolu između Vlahovića i Maje; ubijena su dva vojnika i deset pruge.

16. 10.

1. Slavko Kvaternik izdao zapovijed za uništenje "odmetničkih odjela u šumi Šamarica". Intervenciju je tražilo Zapovjedništvo oružničkog krila iz Petrinje nakon napada partizana na žandarmerijske stanice D. Klasnić i M. Gradac. U ofenzivu na Šamaricu upućeno je 5 000 ustaša i domobrana pod komandom ustaškog pukovnika Juce Rukavine.

18. 10.

1. U Karlovcu ubijen Josip Kraš, član CK KPJ i CK KPH, jedan od glavnih organizatora ustanka na Kordunu i Baniji.
2. U noći 18/19. 10. grupa diverzanata pod vodstvom Jurice Kalca minirala prugu Sisak – Sunja, između Capraga i Blinjskog Kuta. Vlak izbačen iz šina, stradala lokomotiva i jedan vagon.

19. 10.

1. U Borbi objavljen direktivni tekst Edvarda Kardelja o radu i nadležnostima NOO.
2. Osnovan Glavni štab NOV I PO Hrvatske u sastavu: komandant Ivo Rukavina, politički komesar Marko Orešković, načelnik Štaba Franjo Ogulinac Seljo i članovi: Veljko Kovačević, Vladimir Ćetković i Stanko Opačić Čanica.

3. Izabrana je i nova Komanda NOPO Korduna i Banje u sastavu: Srećko Manola, komandant, Veco Holjevac, politički komesar, članovi Stanko Opačić Čanica, Robert Domany i Vasilj Gaćeša

20. 10.

1. U noći 20/21. 10. započela partizanska akcija na uništenju ustaškog uporišta Zrin, u kojoj su sudjelovali Kalinski i Sisački odred i odred Šamarica. Partizanski napad nije uspio, jer je u istoj noći započela velika ustaška ofenziva na partizane u Šumarici iz Zrina, Petrinje i Kostajnice.

21. 10.

1. Ustaško-domobranske jedinice spalile partizanski logor na Anđelijinoj kosi. Uništili su prvu partizansku bolnicu, ubili ranjenike i bolničarku Smilju Borojević.
2. Partizani pružili otpor na Kalinama, u Miloševu komcu, ali se morali povući prema Komogovini, Lovči i Borojevićima. Uništen je i partizanski logor na Kalinama.

22. 10

1. Gaćešin se odred povukao dublje u Šamaricu i osnovao novi logor Vukov badanj, u blizini sela Trnovac.
2. Partizani Kalinskog i Sisačkog odreda pod komandom Franje Ogulinca Selje izvlače se prema selima općina Mečenčani i Gradusa. Smještaju se u sela Pastuša, Jošavica, Komogovina, Borojevići, Svinica, Staro Selo i V. Gradusa, u koju dolazi vojno i političko rukovodstvo.
3. Ustaše provode žestoku odmazdu nad civilnim stanovništvom po selima: u Lovči su ubili 4, u Komogovini 36, u Jošavici 13, a u Moštanici 14 osoba.

25. 10.

1. Održan je konstituirajući sastanak Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske (GŠH) u selu Vučkovići na Petrovoj gori. GŠH smješten u selo Zbjeg.
2. Udarna desetina Odreda Šamarica pod vodstvom Nikole Demanje sukobila se s dijelovima jedinice pukovnika Moškova kod Velikog Gradca i ubila 5 ustaša i zarobila 3 puške.

26. 10.

1. Poslije neuspjelog napada na Zrin i neprijateljske ofenzive u kojoj su uništeni Šamarički i Kalinski logor, održan je sastanak vojnog i političkog rukovodstva NOP-a na Baniji, uz prisustvo Franje Ogulinca Selje. Donesena je odluka da odredi Šamarica i Kaline napuste baze u šumi i rasporede u sela. Odlučeno da se Sisački

odred vratи na područje kotara Sisak i nastavi djelovanje na razvijanju antifašističkog NOB-a.

28. 10.

1. U noći 28/29. 10. ustaše su, nakon izdajničke dojave, opkolili kuću Ivana Krpana u selu Budičina, u kojoj su bili Jandro Čipor, član OK KPH Sisak te borac Ivan Čeh. Obojica su poginuli u borbi s ustašama.

29. 10.

1. Štab NOPO Korduna i Banije izdaje uputstvo: "Što treba da zna, kakav treba da bude partizan".
2. Ustaše iz Petrinje i Budičine hapse i ubijaju Mirka Jasića iz Moštanice, glavnu partizansku vezu te petrinjskog komunista i partizanskog borca Dušana Pejaka.

31. 10.

1. Formiran je NOPO Čerkezovac. Komandant je Miloš Čavić, a politički komesar Vojo Strineka. Odred je imao oko 150 boraca. U njegov sastav ušla je i grupa boraca iz Kotorana.
2. Većina boraca Sisačkog odreda iz rejona V. Gradusa – Staro Selo prelazi, uz pomoć partizanskih veza, preko Save u Posavinu. Nekoliko boraca ostaje na Baniji.
3. Vasilj Gaćeša seli štab odreda Šamarica u Trnovac. Dolazi do reorganizacije odreda.

STUDENI

1. 11.

1. U Posavini je osnovan novi Kotarski komitet KPH za Sisak. Novi politički sekretar je Marijan Cvetković, a organizacioni sekretar Franjo Smolčić. U gradu Sisku formiran novi Mjesni komitet, sa sekretarom Ivom Rukavinom Siđom.

2. 11.

1. Komanda NOP odreda Korduna i Banije naredila komandantima bataljona da mobiliziraju ljudstvo i izvrše reorganizaciju te redovno izvode vojnu obuku.
2. Jedna grupa boraca odreda Čerkezovac upala je u općinu Rujevac i zaplijenila nekoliko pušaka i drugog materijala. Zarobili su i ustaškog tabornika Đuru Brkljačića, ali su ga nakon dva dana pustili na slobodu.

10. 11.

1. Jedinice VI. bataljona NOP odreda Banije i Korduna srušile su 13 većih i 12 manjih mostova i na više mjesta prekopale cestu u selima između Gline i Šamarice.

13. 11.

1. U GŠH razrađen plan djelovanja partizanskih odreda Hrvatske. Banijski partizani dobili zadatku da unište dvije žandarmerijske stanice – u Obljaju i Donjem Žirovcu te da prođu do Dvora i Ponjuna.

14. 11.

1. Održana Druga partijska konferencija za kotar Glinu u Trnovcu, u prisustvu 32 delegata. Proširen je KK KPH za Glinu, u koji su ušli Ivo Brodarec, F. Knebl i Antun Štajcar. Predloženo je osnivanje OK KPH za Baniju, ali je zatražena suglasnost CK KPH.

17. 11.

1. GŠH donosi naredbu br. 1, kojom se Banija vojno odvaja od Korduna i uspostavlja kao jedinstveno vojno-političko područje.

18. 11.

1. Franjo Ogulinac Seljo, u svojstvu političkog komesara GŠH, donosi u Trnovac naredbu o imenovanju komande Banije. Komandant je V. Gaćeša, a politički komesar Đ. Kladarin, zamjenik komandanta Stanko Bjelajac a operativni oficir Milan Pavlović. Tom naredbom praktički formiran jedinstveni Banijski partizanski odred (BPO).
2. Gaćešin odred napao kolonu domobrana i ustaša u Maji kod Gline. Ubijeno 15, a ranjeno 25 neprijateljskih vojnika.
3. Nova snažna ofenziva ustaških snaga iz Petrinje i Gline na Šamaricu. Kako nisu zatekli jače partizanske snage izvršile su masovne zločine nad civilnim stanovništvom. Na području Petrinje, u selima Jošavica, Dejanovići, Mlinoga, Jabukovac, Pastuša i Komogovina ubijeno je 630 civila, a u selima oko Gline 370 ljudi.
4. NOP odred Trokut izveo je napad na željezničku stanicu Šaš na pruzi Sunja – Dubica, a partizanska četa Svinica – Gradusa napala je ustaše kod Radonje Luke.

20. 11.

1. Jedna četa Partizanskog odreda Čerkezovac polažila zakletvu u selu Grabovica.

25. 11.

1. Održana Druga konferencija (savjetovanje) vojnih i političkih rukovodilaca partizanskih odreda Korduna i Banije u Petrovoj gori.

27. 11.

1. Drugi dio PO Čerkezovac položio zakletvu u selu Donji Dobretin.

29. 11.

1. U noći 29/30. 11. druga četa 1. bataljona NOP odreda Banije, uz pomoć simpatizera među žandarima, razoružala je žandarmerijsku stanicu u Donjem Žirovcu. Partizanima su se priključili narodnik Metodije Brezovec, podnarednik Leopold Greb i žandar Antun Jerot.

PROSINAC

4. 12.

1. U Trnovcu formiran Okružni komitet KPH za Baniju, u prisustvu komandanta štaba NOPO Korduna i Banije Srećke Manole te delegata CK KPH Save Zlatića Miće.

Na dužnost političkog sekretara postavljen je Artur Turkulin, a za organizacionog sekretara Marijan Cvetković. Na intervenciju CK KPH naknadno je za političkog sekretara postavljen Vlado Janić Capo, dok Artur Turkulin postaje organizacioni sekretar.

2. Prva četa Šestog bataljona (BPO) napala je i razoružala stražu na željezničkoj staniči u Bačugi i uništila stanične uređaje. Partizani su u toj izveli uspješnu varku, pojavljajući se u ustaškim i domobranskim uniformama.

6. 12.

1. Upućena Okružnica CK KPH br. 4. posvećena formiranju i djelovanju partizanskih narodnooslobodilačkih odreda.

7. 12.

1. U noći u selu Velika Gradusa, održan je sastanak 35 komunista s petrinjskog i kostajničkog kotara. Izabran je Kotarski komite KPH Petrinja, te za političkog sekretara izabran Uroš Krunić, a za organizacionog sekretara Vlado Mutak iz Zagreba.

13. 12.

1. U GŠH u selu Zbjeg održano prvo savjetovanje predstavnika partizanskih komandi Like, Korduna, Banije, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Odlučeno je, između ostaloga, da se formiraju tri udarna bataljona i razrađen plan njihova djelovanja. Utvrđeni su konkretni zadaci za partizanske odrede Korduna I Banije.
2. Od borbenih grupa kostajničkog i petrinjskog kotara formirana je jedna četa u jačini oko 80 boraca (Kalinska partizanska četa), koja je do kraja 1941. godine izvela uspješan napad na željezničku stanicu G. Hrastovac, postavila više zasjeda i izvela nekoliko drugih borbenih akcija.

14. 12.

1. NDH objavila rat SAD-u i Velikoj Britaniji.

2. Vladimir Bakarić preuzeo dužnost političkog komesara GŠH jer je prvi politički komesar Marko Orešković poginuo. Dana 20. 10. ubili su ga četnici kod Drvara. Do dolaska V. Bakarića tu je dužnost vršio Franjo Ogulinac Seljo.
3. U noći od 14/15. 12. započeo je partizanski napad na žandarmerijsku stanicu Obljaj, ali zbog pojačanih ustaških snaga nije uspio. U napadu su sudjelovali 1. i 2. četa PO Banije te Bojanska četa (peta četa), Udarna desetina Nikole Demonje i Konjički kod Đure Bakrača.

15. 12.

1. U selu Bojna održan prvi masovni narodni zbor na Baniji. Govorio Đuro Kladarin, politički komesar BPO.

19. 12.

1. Iz Zagreba polazi neprijateljska vojna kolona sa zadatkom napada na Kordun. U noći 21/22. 12. stiže u Lasinju i napada sela na pravcu Karlovac – Sisak.
2. Napad banijskih partizana na ustašku kolonu kod sela Hajtić, koja je krenula u pomoć opkoljenoj žandarmerijskoj stanci u Obljaju. Prvi put je upotrijebljen čuveni "banijski top". Ustaše su se u strahu od "snažne" artiljerije vratili u Glinu.

20. 12.

1. Partizanski odred Trokut ponovno je napao željezničku stanicu Šaš i zaplijenio 8 pušaka
2. Partizani iz zasjede napali žandare kod Komogovine i nanijeli im gubitke.

21. 12.

1. Počinje snažna neprijateljska ofenziva na Kordun: slijede pokolji, paljenje sela i pljačka. Aktivnosti traju do sredine siječnja 1942. Oko 15 000 žitelja sjevernog djela Korduna bježi iz svojih sela u Petrovu goru.
2. U Komogovini je Kalinska partizanska četa natjerala u bijeg satniju ustaša i domobrana, pri tome je ubila 7 i zarobila 15 neprijateljskih vojnika

22. 12.

1. Ustaše su izvršili stravičan zločin u selu Prkos na Kordunu – ubijene su 478 osobe, uglavnom starci, žene i djece.
2. Borci Banijskog partizanskog odreda napali grupu ustaša u Vanićima kod Dvora.

23. 12.

1. Dvije satnije ustaša iz Gline i Topuskog uspjele su se probiti do opkoljene žandarmerijske stanice u Obljaju, ali su se 25. 12. povukle.

24. 12.

1. Vod partizana Kalinske čete napao je posadu na željezničkoj staniči Gornji Hrastovac: ubijen 1 žandar, zarobljena 4 domobrana i zaplijenjeno 5 pušaka.

25. 12.

1. Započinje hapšenje i likvidacija srpskog stanovništva na području općine Bučica.

26. 12.

1. Borci Banijskog PO napali ustaše (oko 80) u Gvozdanskom. Vod ustaša pod vodstvom ustaškog zastavnika Mikruta krenuo u pomoć Gvozdanskom, ali su ga partizani odbacili. Partizani su nakon žestoke borbe zauzeli Gvozdansko. Neprijatelj je pretrpio značajne gubitke, a na partizanskoj strani dva su borca poginula, a dva ranjena.

27. 12.

1. Druga četa BPO napala kod Maje neprijateljsku patrolu. Zarobljena su 4 žandara i 1 domobran i zaplijenjeno 5 pušaka i 1 pištolj.
2. Odlukom CK KPH organizacije KPH "Banijskog trokuta" stavljeni u nadležnost OK KH za Baniju.

28. 12.

1. Noću s 28/29. 12. smrzlo se 9 ustaša u potoku Dobronica. Ustaše i žandari iz Rujevca pobjegli u Dvor. Četvorica ustaša ubijena u selu Vrpolje.
2. Domaće ustaše iz sela općine Bučica, uz osiguranje ustaša iz Zagreba, koji su bili u prolazu radi sudjelovanja u ofanzivi na Kordun, organizirali masovni pokolj pokrštenih Srba s tog područja. Ubijena su ukupno 362 žitelja sela Gornje Taborište, Donja Bučica, Donja i Gornja Trstenica i Ilovačak. Ubijeno je i 11 Roma.

30. 12.

1. Na savjetovanju u GŠH konstatirano da na Baniji ima 705 boraca i starješina, 599 pušaka, 10 puškomitrailjeza. Iz neprijateljskog stroja izbačeno oko 250 vojnika; izvedeno oko 60 akcija. Iznijet je podatak da na Baniji ima 98 partijskih celija i 640 članova KP.
2. Osnovan Prvi bataljon (glinski) Banijskog partizanskog odreda u Klasniću. Prestao djelovati Šesti banjški bataljon, koji je imao čete, a započinje djelovanje jedinstvenog BPO s tri bataljona.

3. U Dvor i Pounje dolazi 60 žandara iz Banjaluke te 31. ustaška satnija "Kvaternikove crvenkapice" zbog pojačavanja ustaških snaga u akciji povrata Rujevca, Bešlinca i Gvozdanskog pod ustašku kontrolu. Partizani odbili napade i zadržali pravac Donji Dobretin – Zakopa – Vanići – Javoranj – Šegestin. Ustaško uporište Zrin ostalo u partizanskom okruženju.

31. 12.

1. Formiran Drugi bataljon NOPO Banije u Vrpolju kod Dvora od 4. čete Banijskog partizanskog bataljona (Čerkezovački odred) i oružanih grupa sa dvorskog kotara.

Treći bataljon (Petrinjsko-kostajnički) formiran je 6. siječnja 1942. u selu Lovča. U njegov je sastav ušla 3. četa Banijskog partizanskog bataljona (Kalinska četa) i 2. četa, osnovana od boraca odreda Svinica – Gradusa te partizanskog odreda Trokut.

2. Ustaše i domobrani upali u selo Komogovina i pobili 118 lica i zapalili selo.

Potkraj prosinca formiran je u Klasniću Kotarski NO odbor Gline, prvi kotarski odbor na Baniji. Za predsjednika je izabran Joco Milobratović. Pretodno su formirani općinski NOO odbori Mali Gradac, Klasnić i Hajtić čime je ustanovljena narodna vlast na širokom području kotara Glina.

Izvori i literatura

1. Bobetko, Janko: *Sve moje bitke*, Prometej, Zagreb
2. Borojević, Branko: *Ljudi u ratu*, Globus, Zagreb 1980.
3. Miroslav Matovina – Božić, Dragan: *Prvi partizanski odred*, Stvarnost, Zagreb 1981.
4. Bunčić, Vaso: *Banija – selo Dodoši kroz prostor i vreme*
5. Colić, Mladen: *Takozvana NDH 1941*. Delta-pres, Beograd 1973.
6. Dubravica, Branko, *Vojska antifašističke Hrvatske 1941–1945*, Narodno sveučilište, Velika Gorica, 1996.
7. *Dvor na Uni, Od prijeslavenskog doba do naših dana*, zbornik naučnih i publicističkih radova, knjiga 1, Dvor na Uni 1991.
8. Đurić, Ljuban: *Banijski partizanski odredi 41-45*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd 1988.
9. Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knjiga 5, str. 728.
10. *Glina – Glinski kraj kroz stoljeća*, zbornik radova, Zagreb 1988.
11. Goldstein, Slavko: *1941. – Godina koja se vraća*, Novi liber, Zagreb 2007.
12. Jelić-Butić, Fikreta, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945.*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb – Školska knjiga, Zagreb 1978.
13. Juzbašić, Živko, *Srpsko pitanje i hrvatska politika. Svjedočanstva i dokumenti 1990.–2010*, Prometej, Zagreb 2010.
14. Korać, Dušan: *Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Izdavačko-instruktivni biro, Zagreb 1981.
15. Kronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945 godine
16. *Narodni heroji Banije i Siska*, IP "27. srpanj", Zagreb 1957
17. *Sedma banijska divizija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1967.
18. *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941–1945*. Zbornik radova, Sisak 1974.
19. Skrobo, Savo, *Ratni događaji i sjećanja. Općina Crkveni Bok u NOB-u 1941.–1945.*, vlastito izdanje, 2012.

20. Spomenici revolucionarnog radničkog pokreta, NOB-a i socijalističke revolucije na području općine Sisak (prir. Ivica Šustić), Muzej Sisak, Sisak 1982.
21. Ustanak naroda Jugoslavije 1941.
22. Vojna enciklopedija, knjiga 8, str. 693.
23. Zlatić, Savo: *Poslali su me na Kordun*, Razlog, Zagreb 2005.
24. Zatezalo, Đuro: *Radio sam svoj seljački i kovački posao*, Svjedočanstvo genocida, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, 2005.
25. Zatezalo, Đuro, JADOVNO: Knjiga I. *Kompleks ustaških logora Jadovno 1941.* Knjiga II. *Zbornik dokumenta.* Muzej žrtava genocida, Beograd 2007.
26. "Novi list" petak 17. travnja 2000., stranica 43.
27. "Vjesnik u srijedu" srijeda 24. maja 1961. (Sjećanja Marijana Cvetkovića na prve dane 1941. g.)
28. Joso Malina, Pismena izjava i spisak boraca Sisačkog odreda.

Imensko kazalo

A

Aćimović, Ilija 176
Aćimović, Milan 22
Agić, Đuro 194
Altić, Ivan 44, 51, 56, 124–5, 141
Arbutina, Jovo 74
Avedić, Ivan 175

B

Babić, Adam 179
Babić, Dane 40, 197
Babić, Đuro 179
Babić, Dušan 179
Babić, Nikola 179
Babić, Pavle 75, 112
Babić, Stevan 179
Bačun, Ivan 100, 108
Baić, Dušan 71
Bajalica, Miloš 196
Bajić, Jovan 200, 206
Bakarić, Vladimir 103, 112, 115
Bakrač, braća 60
Bakrač, Đuro 98, 150, 179
Bakrač, Dušan 179
Bakrač, Tanasije 179
Baltić, Milutin 46, 58–9, 74, 77, 107
Baljak, Dmitar 33
Baljak Ventura, Viktor 34
Banić, Adam 88
Banić, Stojan 183
Banjanin, Janja 100, 108
Banjanin, Vujo 51, 107–8, 142, 144
Barić, Joso 68
Batinić, Đurđa 35
Bauer, Lujo 144
Bausovac, Simo 200, 214
Baždar, Ranko 148
Begović, Neno 39
Begović, Stanko 93–4, 154–5
Bekić, Pavle 219
Berkopac, Jože 52, 56, 141–2
Bezjak, Ignac 144
Bezuh, Stjepan 128, 138, 167
Bijedić, Šukrija 111
Birač, Stojan 88
Bjelajac, Ranko 35
Bjelajac, Stanko Čane 45–6, 61–3, 77,
83, 95, 104, 107, 111, 137, 145, 153
Blaturer, Stevo 193
Blažević, Ivo 194
Bobera, Nikola 113
Bobetko, Dragan 81, 108, 127
Bobetko, Janko 81, 108, 100
Bobetko, Mate 108
Bobetko, Mijo 108, 111
Bogdanić, Franjo 51, 165
Boljanić, Janko 200, 211, 214
Boljčević, Ivan 141
Bomeštar, Rade 87
Borčić, Čedo 64–5, 108, 147
Borojević, Branko 88
Borojević, Slavko 88
Borojević, Smilja 91, 94, 155
Božić, Dragan 36, 50, 139
Bračan, Đuro Bunčić 179
Brakus, Milan 33
Brezovec, Metodije 105
Brkić, Dušan 178, 179
Brkljačić, Aleksandar 76
Brodarec, Ivo 56, 91–2, 95, 97,
100, 102, 106–7, 141, 153
Brodarec Žganec, Anki-
ca 85–6, 100, 108, 156
Bronzić, Živko 75, 117

- Broz, Josip Tito 11, 42–3, 49
Budak, Mile 29, 31, 38
Bujić, Ivica 64–5, 81, 107–8, 127, 144
Bulat, Rade 58–60, 77, 151
Bulić, Ivo 29
Butorac, Franjo 185
- C**
- Cajner, Maks 100, 108
Cerovski, Božidar 66, 178
Cimbari, Dominik 61, 180
Cimbari, Jakov 61
Cincar-Marković, Aleksandar 21
Cindrić, Andrija 195
Crđenica, Đuro 111
Crnković, Josip 33
Crnojević, Mile 201, 216
Crnojević, Nikola 200, 212
Crvenković, Filip 29
Cvetković Lugarić, Ksenija 51, 85–6, 156
Cvetković-Majer, Vera 56, 85–6, 100, 107, 144
Cvetković, Marijan 43–4, 47, 49–53, 56, 64–5, 74, 81–4, 88, 99–101, 107, 115, 124–5, 129, 140–2, 144, 156
Cvetnić, Đuro 30, 193
Cvijić, Stevan 150, 179
Cvitanović, Šime 30
- Č**
- Čačić, Šime 29, 68
Čakara, Mišo 108
Čaldarović, Milka 93
Čaldarović, Mladen 93
Čanić, pukovnik 171
Čavić, Miloš 47, 76, 99, 111
Čavrak, Antun 53
Čeh, Ivan Ivo 50, 64–5, 99–101, 126, 143, 144, 156
Čipor, Jandro 43, 51, 64–5, 82, 99–101, 126, 143–4, 156
Čizmek, Đuro 94, 112
Čolić, Pero 73
Čordaš Žic, Danica 35
Čorić, obitelj 195
Čubaković, Franjo 196
Čubaković, Marko 195
Čučković, Lazo 33

- Čuić, Žarko 58
Čulig, Jakov 50, 54, 57, 101
Čulig, Mirko 54, 57
- Ć**
- Ćetković, Vladimir 103
Ćorić, Đuro 40
Ćorković, Luka 153
- D**
- Damjanović, Danijel 194
Dedić, Milan 200
Dedović, Dušan 144
Dejanović, Miloš 76
Delić, Nikola 35
Demonja, Nikola 63, 98, 117, 150, 179
Despot, Milan 40, 46, 63, 111, 150
Devčić, Juraj 30
Dimić, Nada 51, 56, 100, 102, 125, 141
Djetelić, Ratko 46
Dobranić, Mijo 92, 102
Dobrinić, Ivan 176
Domany, Robert 73, 76–7, 103
Dragić, Simica 43–6, 50, 74–5, 107–8, 124
Dragišić, Čedo 87
Dragišić, Svetozar 194
Dragođlović, Justa 195
Dragosavljević, Milan 35
Draksler, Ivan 51
Drakulić, Petar 72, 73, 199, 201, 204
Drakulić, Veljko 46
Drašković, Stevo 141
Draženić, Janko 113
Draženović, Ivan 54
Dražić, Đuro 179
Dražić, Dušan 179
Dražić, Lazo 72, 219
Drekić, Mile 74
Drnić, Stjepan 54
Drobnjak, Ilija 183
Drobnjak, Jovan 82, 138, 167
Dubravica, Branko 100–1, 115
Dujmić, Alojz 108
Dukić, Dušan 108
Dumbović, Ivan 193–4
Dumbović, Krunko Krunko 30, 193–5
Durman, Jandrija 200, 216

Durman, Mladen 34, 35

D

Đermanović, Mile 200, 201, 216

Đukić, Milan 97

Đulaj, Đuro 54

Đurić, Antun 30, 34–5, 40

Đurić, Ljuban 35, 86

E

Engel, Ilija 111–2

Eremija, Ranko 77, 92

Erent, Petar 33–4, 175–6

F

Faget, Roko 29

Feketić, Matija 30

Filipaj, Anka 141

Filipić, Martin 50, 92, 102

Filković, Ivan 67

G

Gaćeša, Đuro 179

Gaćeša, Vasilj 61–3, 67, 77, 82–4, 87–92, 94–5, 98, 101, 103–4, 116, 127–8, 131, 136–9, 145–50, 152–3, 168, 171, 179–80

Gajdek, Ivan 175

Gajić, Milica 33

Gajić, Savo 111

Galić, satnik 93

Glaise-Horstenau, Edmund von 40

Gledić, lugar 219

Gledić, Mara 183

Gledić, Stanko 183

Gojdek, Adam 176

Goldstein, Ivo 27

Goldstein, Ivo 33

Golubić, Nikola 193

Gorički, Mijo Miško 43–4, 50, 56, 82, 107, 124, 126, 140, 142, 144

Grčić, Franjo 194–5

Greb, Matija 105

Gregurinčić, Đuka 141

Grgić, Pero 195

Grmuša, Rade 104, 111

Grubić, Stojan 74

H

Hajčić, Pavao 175

Hanžek, Berislav 35, 45

Hanžek, 35, 45

Hariš, Ivan 73

Hebrang, Andrija 115

Hitler, Adolf 21, 23, 48–9, 202

Holjevac, Većeslav Veco 76–7, 104, 115

Horvat, Joža 108, 111

Hotko, Višnja 9

Hrelec, Ivan 50, 92, 102

Hrelec, Jagica 56, 92, 102

Hrženjak, Juraj 9

I

Ikasović, Joso 194

Indić, Jovan 200, 216

Isaković, Josip 195

Ivanuš, Ivan 54

Ivković, Jovo 71, 219

J

Jakopović, lugar 168

Jakovac, Franjo 30

Jakovčev, Gojko 35

Jakovljević, Dušan 179

Jandrić, Dušan 99, 111

Janeković, Nikola 35, 45

Janeković, Slavko 45, 64, 108

Janić, Josip 43–4, 124

Janić, Vjekoslav Slavko 97, 108, 111

Janić, Vlado Capo 43–4, 49–50, 52–3, 56,

75, 81–3, 87, 95, 99–101, 107, 115, 123, 125, 137, 140, 142–4, 153, 156, 168

Janković, Radivoje 21

Janjetović, Joco Marčetić 179

Jasić, Mirko 64, 81, 94, 144, 156

Jednak, Ljuban 69, 184

Jekić, Đoka 180

Jekić, Petar 67

Jekić, Stevan 67

Jekić, Stojan 179

Jelić Butić, Fikreta 38

Jelovica, Stevo 33

Jerec, Mirko 30, 66, 181

Jerma, Drago 108

Jerot, žandar 105

Jeszenski, Narcis 93

Joka, Ignatije 47, 109

Joka, Mile 47, 76, 87, 111

Jovanović, Svetozar 218

Jovičić, Đuro 180

Jovičić, Kuzman 179

Jovičić, Luka 179

Jovičić, Mileta 179

Jovičić, Pero 179

Jovičić, Vaso 182

Jović, Mićo 219

Jukić, Franjo 30

Juričev, Dionizije 39

Jusić, Smail 36

Juzbašić, Živko 87

K

Kajgana, Milan 82, 128, 138

Kajić, Nikola Kole 46

Kalc, Jurica 52–3, 56, 63–5,
81–3, 97, 101

Kapetanović, Hajro 47

Katičić, Petar 30

Katičić, Pajo 193

Kihalić, Janko 176

Kihalić, Mato 175–6

Kihalić, Nikola 176

King, Josip 54

Kladarin, Đuro 45, 63–5, 82–3, 92, 95,
100, 104, 107, 127, 136, 147, 153

Klarić, Stjepan 102

Knebl, Franjo 51, 81, 97, 106, 108, 126

Kodrić, Milan 29

Kodžić, Petar 30, 193

Kokot, Dragutin 54

Kolar, Franjo 193

Koljaja, Milan 94, 155

Komlinović, Ivan 68

Komljenović, Milan 94, 155

Končar, Rade 58, 59

Konovoski, N. 194

Korica, Mate 142

Kosier, Dragan 35

Kostrić, Katica 195

Košutić, Jure 46

Košutić, Stevo 142

Kovačević, J. 144

Kovačević, Veljko 73, 103

Kovarbašić, Dušan 179

Kovarbašić, Nikola 146

Krajnović, Dane 35

Kralj, August 40

Kranjčević, Stjepan 73

Kraš, Josip 43–4, 49, 58–9, 76, 115, 124

Kreća, Stanko 117

Kreštelica, Pajo 187

Krnjaić, Jovo 33

Krnjaić, Petar 94, 98, 111

Krpan, Duje 29, 68

Krpan, Ivo 99

Krpan, Vladimir 45

Krunić, Uroš 45, 64–5, 94, 97,
108, 127, 143, 147, 154

Kuleš, Ivan 141

Kuštreba, Mijo 140

Kvaternik, Eugen Dido 66

Kvaternik, Slavko 24–6, 29, 93

L

Laćan, Marijan 156

Ladušić, Aleksandar 54

Lajtman, Marko 61

Lapčević, Bara 85–6

Lasić, Ivo 50, 55, 101, 125, 141

Lasić Lovreković (Kušec), Katica 50,
52, 88, 92, 99, 100, 102, 125, 156

Ličina, Dane 88

Lipak Čuklje, Nikola 33, 175–6

Lipak, Josip 175

Lipak, Mate Josin 176

Lipak, Mate Stipanov 176

Lipak, Stjepan 176

Livada, Dušan 77

Lončarić, Jandro 195

Lončar, Milan 33, 74

Lončar, Pavle 192

Lovreković, Dragica 9

Lovreković, Ivan 92, 102, 107, 125, 140, 144

Lovreković, Marko 68

Lukanac, Leopold 61, 178

Lj

Ljubičić, Vasilij 33

M

Mačak, Dušan 94, 155

Maček, Vladko 19, 23–4, 47

Madžarac, Ćiro 46, 74, 88

Majer, Mihajlo Krešo 91, 100, 107, 144, 154

Makanec, Julije 21

- Malina, Joso 51, 81, 100, 107, 142, 144, 156
Malina Kuleš, Ana 85-6
Malivuk, Pero 111
Malović, Đuro 61
Manojlović, Mile 58
Manola, Srećko 73, 76-7, 83,
 88, 106, 151, 104
Maraković, Nikola Nina 43,
 45-6, 50, 108
Maričić, Jure 29
Marić, Nikola 202, 207
Marinković, Ivo 46, 76-7
Marjanović, Joso 33, 46, 74, 77, 88, 92
Marković, Ivan 61
Martinović, Nikola 94, 155
Maslek, Stanko 58
Maslovara, Jovo 180
Matagić, Ivan 29, 160
Mateković, Josip 207
Matijašević, Pajo 195
Matijević, Stevan 200, 214
Matković, Mata 195
Matković, Nikola 195
Matković, Ruda 195
Matovina, Miroslav 36, 50
Mazalović, Luka 74
Mažar, Ivo Lukica 50, 101
Mećava, Mirko 9
Mećava, Petar 75, 76
Medarić, Milan 144
Meničanin, Jovan 200, 216
Mihajlović, Milan Mićo 43, 45, 50, 74-5
Mihajlović, Žarko 75
Mihalić, Stanko 33
Mihaljević, Žarko 54
Mikrut, zastavnik 113
Milašinčić, Stjepan 73, 77
Milčić, Mato 176
Milić, Stevo 180
Milković, Ivo 144
Milković, Petar 52, 125
Milobratović, Dušan 179
Milobratović, Joco 110
Miljević, Pero 187-8
Miljević, Stevan Bjelko 179-80
Miočinović, Ružica 156
Miočinović, Savo 82
Mitić, Ranko 46, 58-9, 62-3, 74, 77, 83, 88,
 94-5, 98, 104, 106-7,
 110, 136-7, 147-50, 152
Mlinac, Josip 30, 193, 195
Mlinarić, Jurica 30, 193
Molnar, Matija 29
Molnar, Vlado 29
Moškov, Ante 80, 93, 127, 143, 163-4, 170-1
Mraković, Adam 61, 111, 146, 179
Mraković, Janko 150, 179
Mraković, Joco 179
Mraković, Milan 98, 146, 179
Mraković, Milan, kovač 179-80
Mraković, Milan Pišta 179-80
Mraković, Mile Škuta 179
Mraković, Ranko 179
Mraković, Milan Vaktarov 179
Mraković Vujić, Đuro 98, 111
Mrkobrađa, Vasa 35
Mrvić, Mato 68
Mulac, Josip 176
Mulac, Nikola 176
Mulac, Stjepan Stevo 175, 185, 190
Mussolini, Benito 24
Mutak, Vlado Mrki 108, 117
Muždeka, Mile 74
Muždeka, Pero 74
- N**
- Nad, Kosta 73
Naglić, Stevo 176
Napoleon I. Bonaparte 202
Nedić, Milan 23
Nevajda, Đuro 179
Nevajda, Mićan 179
Nevajda, Mirko 179
Nevajda, Stanko 179
Nevajda, Vasilj 67, 179
Nikolić, Branko 58
Nikolić, Gojko 73
Nišević, Jovo 94, 155
Novaković, Milan 198
Novaković, Nikola 73, 195
Nožinić, Ilija 94
Nožinić, Joco 73
- O**
- Obradović, Dušan 39

- Ognjenović, Ilijan 33
 Ogulinac, Đuro 142, 143
 Ogulinac, Franjo Seljo 87, 92–3,
 95, 99, 102–4, 106, 125, 139,
 143–4, 153, 155, 165
 Ogulinac, Ivan 50, 55, 101, 141
 Ogulinac, Josip 142, 165
 Ogulinac, Maca 141
 Opačić, Ilija 46
 Opačić, Rade 150, 179
 Opačić, Stanko Čanica 58–9, 76–7,
 103, 151
 Oreščanin, Jovo 35
 Orešković, Marko 103, 115
 Orlić, Josip 40
 Orlić, Jovan 67
 Ostojić, Alekса 193
 Ostojić, Ostoja 197
 Ostupanić, Josip 195
- P**
 Palamar, Mile 150
 Pandur, Milan 183
 Panežić, Ivan 141
 Panjković, Božo 47, 108
 Papuča, Ranko Rankica 83,
 94, 150, 152, 155
 Paripović, Marko Markeza 150
 Pauković, Nikola 194
 Paunović, Franjo 195
 Pavelić, Ante 23–7, 30, 34, 38–9,
 47–8, 93, 152, 197
 Pavičić, Antun 72, 193, 196
 Pavičić, Slava 85
 Pavle Karađorđević, princ 19
 Pavlić, Nikica 83
 Pavlinac, Mato 102
 Pavlović, Milan Mićun 63, 83, 93–
 4, 98, 104, 111, 148, 150
 Pećovnik, Rudolf 112
 Peer, Florijan 193, 196
 Pejak, Dušan Conja 94, 143, 144, 156
 Pejić, Petar 33
 Pejnović, Nikola 44, 51
 Peljićić, Juro 195
 Perković, Ivan 107, 144
 Perković, Marijan 100, 107
 Peškir, Mile 81
- Petar I. Karađorđević, kralj 20, 195
 Petrak, N. 194
 Petreković, Ivan 54
 Petrović, Dragan 46
 Petrović, Pero 73
 Peulić, Franjo 33
 Pihler, Ivan 112
 Piškar, Josip 176
 Pješak, Stjepan Stipa 68, 179–80
 Pjevac, Mile 33
 Pojić, Milan 67
 Polimac, Kata 183
 Polimac, Kojо 180
 Popović, Bude 67
 Prajdić, Stevo 176
 Pričević, Jovan 76
 Pričević, Mićan 109, 196
 Pričević, Rade 35
 Prpić, Jandro 45
 Prpić, Matija 195
 Prpić, Milan 195
 Prša, Josip 108
 Prša, Stjepan 54
 Puk, Mirko 30–1, 34
- R**
 Radanović, Dragan 198, 200, 210, 212
 Radić, Petar 216
 Radović, Adam 200, 209, 212
 Radović, Drago 107, 144
 Radović, Đuro 200, 209, 216
 Rajčević, Malčika 195
 Rajković, Lazo 156
 Rajković, Mišo 94, 155
 Rakas, Milan 33
 Ralf, Tomislav 93
 Ranić, Ilija 9
 Rapić, Barica 54, 85, 100
 Rapić, Ivan 51, 54
 Ratković (Podunavac, Abramo-
 vić), Trninka 85, 154
 Ratković, Ljubica 85
 Ratković, Mirko 194
 Rebić, Branko 112
 Rebok, Juraj 30
 Rebrača, Stanko 33
 Relić, Nedeljko Ljuban 74, 77

- Remeta, Lovro 30
Resanović, Adam 33
Resanović, Ljuban 74
Ribernik, Ignac 193
Rizmaul, Franjo 29
Rizmaul, Ivan 45
Rohak, Stevo 175
Roksandić, Đuro 67, 71, 119
Rožanković, Ivan 29
Rožanković, Josip 29, 53
Rožanković, Stjepan 51, 54, 55
Rudan, Đuro 219
Rudić, Petar 198, 200
Rujevčić, Đuro 51
Rujevčić, Stjepan 51, 102
Rukavina, Ivan 52–3, 56, 73, 76–7, 83, 87–8, 103, 138, 141, 151
Rukavina, Ivan Siđo 43–4, 51, 107, 124–5, 130, 144
Rukavina, Juco 93
Rukavina, Stevo 49
Rumler, Dragutin 29
Rupa, Mile 63
Rušković, Jandro 81
- S**
Saić, Žarko 194
Salopek, Davor 45
Samac, Savo 63
Samardžija, Nikola Nikica 34
Sarapa, Pero 179
Savić, Adam 76
Savić, Vaso 76
Sazunić, Mato 29
Sejadić, Azur 9
Sekulić, Pero 75
Selanec, Josip 51, 56, 101
Selanec, Mara 141
Selanec, Marija 141
Simović, Dušan 19
Sladović, Pero 98
Slavnik, trgovac 29
Sljepčević, Stojan 33
Smolčić, Franjo 43–4, 50–2, 56, 82, 94, 100–1, 107, 124, 126, 140, 143–4, 156
Smolčić, Marica 140–2
Smolčić, Tomo 51, 107, 142, 144, 156
- Smolčić, Vlado 141
Spaniček, Slavko 67
Srnak, Faco 29
Staljin, Josif Visarionovič 202
Stanković, Petar 67
Stanojčić, Mile 200, 216
Stanojević, Dragica 71
Stanojević, Lazo 218
Stanojević, Nikola 218
Stanojević, Petar 218
Starčević, nadstojnik postaje 161
Steinberger, Adolf 73
Stepinac, Alojzije 26, 34, 69
Stipaničić, Branko 30, 193, 194
Stipaničić, Grga 195
Stipetić, Jure 30
Stojaković, Dragutin 46, 100
Stojaković, Đuro 200, 213, 216
Stojanović, Josip 51
Strineka, Vojislav 47, 76, 99, 113
Stürmer, Josip 29
Sužnjević, Dušan 117
Sužnjević, Đuro 33
Sužnjević, Simo 33
Sužnjević, Vaso 200, 216
Sverin, Mijo 68
- Š**
Šafar, Nikola 175
Šajković, Ivan 142
Šantek, Ivan 175–6
Šantek, Janko 176
Šaponja, Dušan 198, 200, 216
Šarić, Ivan 68
Šarić, Tomo 68
Šaša, Mile 40
Šiprak, Dragutin 61
Škarić Janečković, Dara 64, 85
Škiljan, Filip 9, 32, 37
Škornjač, tabornik 56
Šolić, Đurdija 156
Šolić, Đuro 156
Šolić, Jovo 156
Šoštarić, Stjepan 176
Špiljak, Milka 52–3, 56, 88, 92, 94, 99, 100, 102, 107–8, 125, 144, 154, 156
Štagljar, Josip 140

- Štajcar, Antun Tone 43, 45, 64,
82–3, 106, 107, 147
Štefančić, Dragan 33
Šteković, Aniša 66–7, 177, 180
Šteković Bobanović, Lukica 178
Šteković, Đuro 181
Šteković, Lazo 177
Šteković, Lukica 179
Šteković, Petar 181
Šteković, Stojan 179–80
Štrok, Izidor 73
Šubašić, Ivan 25
Šurbat, Miladin 33, 46
- T**
- Tadić, Gligorije 193
Tarabić, Ilija 98, 111
Tarabić, Milka 85
Teslić, Miloš 35, 36
Teslić, Petar 35, 41
Todorović, Simo 46, 62–3, 88,
98, 111, 147, 149–50
Tominac, Ivan 142
Tominac, Tomo 107, 142, 144
Toth, Osvald 40
Trivanović, Đuro 98
Trninić, Mićo 117
Trninić, Nikola 35, 45
Trstenjak, Vlado 53, 102, 125
Tumpić, Stjepan 50, 92, 94, 102, 155
Turkalj, Ivan 102
Turki, Ivan 29, 66
Turkulin, Artur Tujko 43–5, 63–5, 82–3, 87,
92, 95, 107–8, 115, 124, 127, 137, 147, 153
Turkulin, Draga 85, 108
Tuškanec, Jagica 56, 92, 102
Tuškanec, Josip 50, 56, 92, 101–2,
107, 125, 143–4, 156
- U**
- Ubojčić, Fabijan 195
Umljenović, Grga 45
- V**
- Vejvoda, Ivo 73
Velebit, Jovo 194
Vidaković, Nikica 30, 34, 176, 187
Vidović, Božidar 100
- Vidović, Nikola 77, 151
Vladić, Petar 61, 77, 104, 146, 147
Vojnović, Adam 183
Vojnović, Soka 183
Vrabac, Nikola 203, 209
Vrančić, Nikola 165
Vranešević, Milka 47, 76, 108–9
Vranić, Mate 176
Vučković, Nikola 40
Vučković, Stevo 98
Vugrin, Krešimir 193
Vujaklija, Stojan 46
Vujaković, Đuro 39
Vujaković, Stevo 39
Vujanić, Mirko 39
Vujić, Đuro 179
Vujić, Nikola 45
Vukčević, Mijo 68
Vukičević, Jovan 198, 200, 205, 210, 215
Vukinovac, Đuro 185
Vuković, Tomislav 70
Vuletić, Branko 54
- W**
- Wander, Werth 193
Weichs, Maximilian von 21
- Z**
- Zatezalo, Đuro 27, 35
Zec, Branko 194
Zec, Dušan 74
Zec, Milovan 45
Zilajković, Tomo 30
Zlatić, Savo 77, 106, 108, 151
Zlonoga, Lazo 33
- Ž**
- Žarinac, Ivan 33
Žica, Miloš 112
Žica, Tonka 85
Žilić, predstojnik 25
Žinić, Josip 74, 176
Žinić, Juraj 176
Živković, Milan 33
Žličarić, Angel 30, 193
Župan, Mate 142
Žužek, Franjo 34, 40
Žužić, Stanko 186

Bilješka o autoru

Adam Dupalo rođen je 20. juna 1923. u selu Dupale, općina Rujevac, ondašnji kotar Dvor na Uni. Onovnu školu završio je u Rujevcu. Nakon završene osnovne škole živio je u selu i obavljao poslove kao i njegovi vršnjaci. Tu ga zatječe Drugi svjetski rat i proglašenje NDH. Zajedno sa žiteljima svoga i okolnih sela doživljavao je i gledao ustaška organizacija, hapšenja i premlaćivanja ljudi i strijeljanje uglednijih Srba. Također je s porodicom bio prisiljen na prekrštavanje.

Radio je od srpnja 1941. godine kao pomoćnik laboranta u ljevaonici Majstor d.d. u Bešlincu. U grupi je bilo 10-15 simpatizera NOP-a koji su imali vezu s ustanicima na Šamarici. Bio je zadužen za rasturanje letaka preko druga Tome Ugarkovića i za slanje lijekova u partizanski logor u Šamarici. Koncem prosinca 1941. odlazi u redove partizanskih boraca. Nakon završenog vojno-političkog kursa 24. veljače 1942. u stroju sa 95 omladinaca položio je partizansku zakletvu.

Nakon završenog ovog i SKOJ-evskog kursa, kad je pod rukovodstvom Franca Knebla osnovan Kotarski komitet SKOJ-a, postaje najprije njegov organizacioni, a od travnja i politički sekretar. U svibnju 1942. postaje politički delegat voda u trećoj četi Drugog bataljona Banijskog partizanskog odreda, a nakon oslobođenja Bihaća u novembru 1942. postaje komesar Treće čete Drugog bataljona Osme banijske brigade.

U Četvrtoj i Petoj neprijateljskoj ofanzivi odlazi sa Sedmom banijskom divizijom u sastav Operativne grupe Vrhovnog štaba i kao komesar čete sudjeluje u borbama za spas ranjenka Vakuf – Neretva. U Petoj neprijateljskoj ofanzivi kao komesar Prvog bataljona Osme banijske brigade učestvuje u borbama za probor neprijateljskog obruča na Sutjesci. U toku Četvrte ofanzive prebolio je trbušni i pjegavi tifus.

Početkom 1944. CK KPH je odlučio da ga povuče iz Sedme divizije i uputi na rad s omladinom Banije. Dana 13. aprila bio je izabran za predsjednika Okružnog odbora Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske za okrug Baniju, zatim i sekretara divizijskog komiteta SKOJ-a Sedme

divizije. Nakon nekog vremena povučen je sa rada na terenu i kao sekretar Okružnog komitete SKOJ-a postaje član Biroa Okružnog komiteta KPH za Baniju. Desetog srpnja 1944. bio je izabran za člana Izvršnog odbora Jedinstvene Narodnooslobodilačke fronte za okrug Baniju i za delegata Zemaljske fronte za Hrvatsku.

Jedan je od organizatora Sleta banijske omladine 20. kolovoza 1944. u selu Trnovac. Prisustvovao je Prvom kongresu kulturnih radnika Hrvatske, osnivanju Kulturno-umjetničkog društva Prosvjeta u Glini 1944., itd. Početkom 1945. odlazi na dužnost u Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku za instruktora za vojsku. Na toj dužnosti ostaje do kraja rata.

Nakon završetka rata učestvovao je na Prvom i Drugom kongresu omladine Hrvatske, te na Trećem kongresu omladine Jugoslavije i Prvom kongresu omladine Balkana. Bio je član Glavnog odbora USAOH-a i član Centralnog vijeća omladine Jugoslavije. Učesnik je historijskog Petog kongresa KPJ.

U JNA bio je na dužnosti u Političkoj upravi Štaba Korpusa narodne obrane (KNOJ-a), bio je omladinski rukovodilac u Komandi Ratne mornarice i na dužnostima pomoćnika komandanta Pete zone i Više vojne pomorske akademije. Penzioniran je 1976. u činu kapetana bojnog broda.

Bio je jedno vrijeme urednik *Mornaričkog glasnika*, zatim stručnog časopisa *Brodogradnja* i urednik svih izdanja u Mornaričkom tehničkom centru. Objavljivao je članke u novinama i bio član redakcije knjiga *Sedma banjiska udarna divizija* i *Zbornika Dvor na Uni*.

U Savezu boraca NOR-a obavljao je dužnosti od predsjednika mjesnog udruženja do člana Republičkog odbora SUBNOR-a Hrvatske, u kome je 1991. bio potpredsjednik. Primio je i Plaketu SUBNOR-a Jugoslavije.

Bio je stručni konzultant u izradi filmova "Pod zastavom bratstva i jedinstva", režisera Nikole Babića i "Slet omladine Banije" režisera Pavla Lončara. Također je učestvovao u stvaranju Muzeja na Čavić brdu na Šamarici. U nizu televizijskih emisija sudjelovao je kao učesnik NOR-a u iznošenju svojih sjećanja.

Za svoj rad primio je veći broj pohvala i priznanja, a odlikovan je s više odlikovanja.

Izvod iz recenzija

Od 1991. do 2000. trajala je hajka na antifašiste, pljačkala se narodna imovina, koju su stvorili hrvatski građani za svoju i budućnost svoje djece. Počela je drska revizija povijesti, antifašizma općenito, pa prema tome i dogđanja na Baniji 1941. Neistinama koje se i danas, već 24 godine (nekažnjeno), šire Hrvatskom, prekraja se povijest, prešuće istina o žrtvama i patnjama naroda o neoborivoj istini da su hrvatski građani bili 1941. – 1945. na pravoj strani kao dio antifašističke koalicije. Želi se ubiti pamćenje na prošlost. Tom i danas hodajućem fašističkom zlu u Hrvatskoj, uvjerljivo, dokumentirano i argumentirano, sa žarom, suprotstavlja se Adam Dupalo u svojoj knjizi *BANIJA I SISAK U NOP-u 1941.*

Adam Dupalo s pravom tvrdi da se tzv. Domovinski rat, 1991. – 1995. ni po čemu ne može uspoređivati sa antifašističkom narodnooslobodilačkom borbom i da on nije niti može biti nastavak NOB-a 1941. – 1945.

Juraj Hrženjak

Vidljivo je iz teksta prvog i drugog dijela da je autor građu i materijale prikupljaо godinama, a razmišljanja o samim događajima gradio desetljećima. Budući da je sve manje svjedoka samih događanja koja su se zbivala 1941. godine ovakvo je djelo, publicističko-memoarskog tipa u svakom slučaju dobrodošlo. Autor je svjestan pokušaja revidiranja povijesti pojedinih stručnjaka i nestručnjaka te želi svojim sjećanjima i stavovima poduprtim izvornom arhivskom gradom pridonijeti rasvjetljavanju ovog vrlo osjetljivog dijela hrvatske povijesti. Smatram da je tekst zasluzio objavlјivanje tim više što se u posljednje vrijeme objavljuje sve manje ovakvih radova.

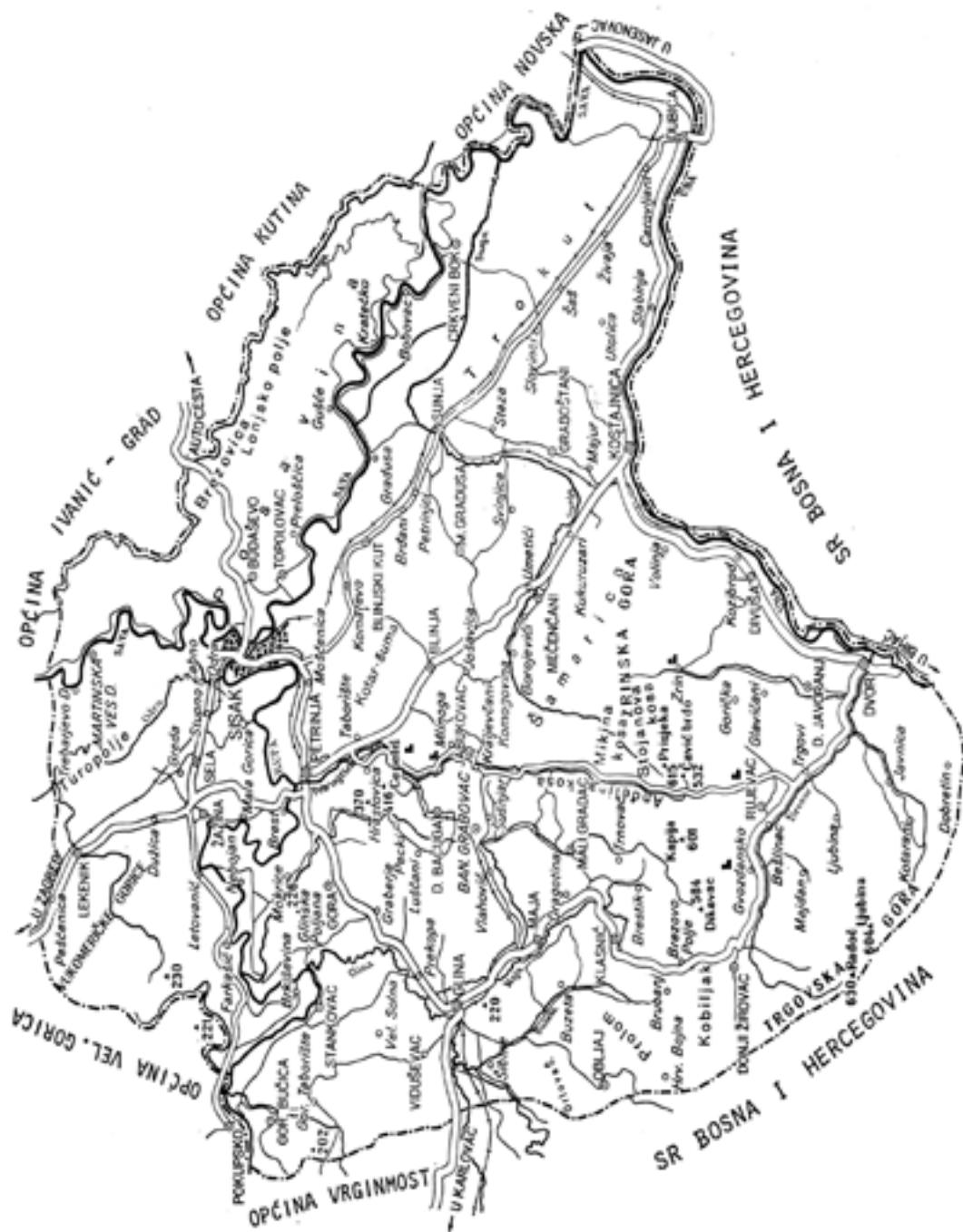
Filip Škiljan

Uočljiva vrijednost i povjesna korisnost ovoga djela je i u tome što su u njemu posebno istaknuta i opisana tri veoma važna događaja, koja su se zbila na ovome prostoru nedugo nakon okupacije Jugoslavije i uspostave kvislinške NDH. To su: prvo, postupak i odluka Okružnog komiteta KPJ/KPH Sisak o osnivanju, te osnivanje Sisačkog partizanskog odreda 22. lipnja 1941. godine; drugo, održavanje sastanka, odnosno savjetovanje

rukovodeće grupe komunista Korduna i Banije, tj. kotareva Gline, Vrginmosta i Vojnića s Radom Končarem, članom CK KPJ i sekretarom CK KPH i Josipom Krašem, članom CK KPJ i CK KPH u šumi Abez kod Vrginmosta 19. srpnja 1941. godine, na kome je donesena povijesna odluka o pokretanju narodnog ustanka na Kordunu i Baniji; treće, organiziranje i izvođenje prve uspješne oružane akcije ustanika na Baniji u Banskom Grabcovcu (ali i u Hrvatskoj) 23/24. srpnja 1941. godine.

To su ustvari bila tri ključna događaja za nastanak i razvoj antifašističkog NOP-a i NOB-a na ovom prostoru. koji – objektivno gledano – zajedno s ustankom naroda Like u Srbu 27. srpnja 1941. godine, predstavljaju kame-ne temeljce u mozaiku događanja nastanka, opstanka, stalnog uspona i ko-načne pobjede antifašističkog NOP-a i NOB-a ne samo na ovim prostori-ma, nego i u cijeloj Hrvatskoj.

Mirko Mećava

Sisačko-banjanski kraj (karta iz 1977.)

Adam Dupalo
BANIJA I SISAK U NOP-u 1941.
događaji, svjedočanstva, dokumenti

SAVEZ ANTIFAŠISTIČKIH BORACA
I ANTIFAŠISTA REPUBLIKE HRVATSKE
10 000 Zagreb, Pavla Hatza 16
tel. 01/48 39 996
sabh@sabh.hr

Grafička oprema
Tibor i partner d.o.o.

Lektura
Ivana Petrović

Dizajn naslovnice
Ivan Selak

Tisak i uvez
Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina
lipanj 2014.

Knjiga je tiskana u 500 primjeraka.